حکومەتی هەرێمی کوردستان - عێراق
وەزارەتی خوێندنی باڵاو تۆژینەوەی زانستی
زانکۆی سلێمانی

ئەدەبی رۆژنامەنووسیی کوردی
سەردەمی کۆماری دیمۆکراتی کوردستان
(١٩٤٢-١٩٤٧)

نــــــامەیەکە
هیمداد حوسێن بەکر

پێشکەشی ئەنجومەنی کۆلێژی زمانی زانکۆی سلێمانی کردووە وەك بەشێك لە پێداویستییەکانی پلەی دکتۆرا Ph.D لە ئەدەبی نوێی کوردیدا

سەرپەرشت
پ.د. عیزەدین مستەفا رەسول

ئەم نامەیە بە چاودێریی من لە زانکۆی سلێمانی ئامادەکراوەو بەشێکە لە پێداویستییەکانی پلەی دکتۆرا لە ئەدەبی نوێی کوردیدا.

نـــاو: پ.د. عیزەدین مستەفا رەسول

مێژوو: / /٢٠٠٠

بە پێی ئەو پێشنیازە ئەم نامەیە پێشکەش بە لیژنەی هەڵسەنگاندن دەکەم.

نـــاو:د.زاهیر لەتیف کەریم

سەرۆکی لیژنەی خوێندنی باڵا

لە بەشی کوردی

٨/ ١١ /٢٠٠١

ئێمە ئەندامانی لیژنەی گفتوگۆ و هەڵسەنگاندن، ئەم نامەیەمان خوێندەوەو لەگەڵ خوێندکارەکەدا گفتوگۆمان لە بارەی ناوەرۆك و لایەنەکانی تری کرد و بڕیارماندا، کە شایەنی ئەوەیە بە پلەی (زۆرباش) بڕوانامەی دکتۆرای لە ئەدەبی نوێی کوردیدا پێبدرێت.

ناو: پ.د.کیکاوس قەفتان

سەرۆکی لیژنە

مێژوو: ٨/ ١١ / ٢٠٠٠

ناو: پ.ی.د.شکریه رسول ابراهیم

ئەندام

مێژوو: ٨ / ١١ / ٢٠٠٠

ناو: پ. د.وریا عمر امین

ئەندام

مێژوو: ٨ / ١١ / ٢٠٠٠

ناو: پ.ی.د.زاهیر لەتیف کەریم

ئەندام

مێژوو: ٨ / ١١ / ٢٠٠٠

ناو: د.دلشاد عەلی محمد

ئەندام

مێژوو: ٨ / ١١/ ٢٠٠٠

ناو: پ. د.عیزەدین مستەفا رەسول

ئەندام و سەرپەرشتیار

مێژوو: ٨ / ١١ / ٢٠٠٠

لە لایەن ئەنجومەنی کۆلێژی زمان پەسەندکرا.

ناو: پ. ی.د.فەرەیدون عەبدول بەرزنجی

راگری کۆلێژی زمان بە وەکالەت

مێژوو: ٨ / ١١ / ٢٠٠٠

هەواڵنامەی کتێب

پێشـــەکی

مێژووی ئەدەب و ڕۆژنامەوانیی کوردی، هەروەکو مێژووە سیاسییەکەی پڕ لە هەورازو نشێوە و هـەرکاتێك ئازادی و نیمچە ئارامییەك لەهەر پارچەیەکی کوردستاندا بۆ کورد ڕەخسابێ ئـەدیب و ڕۆژنامـەوانی کـوردیش ڕۆڵی خۆی تێدا بینیووەو ئاستی ڕۆشنبیریی کوردیی لە هەڵکشان و بـرەوە ژووردا بـووە. بـە پێچەوانەشـەوە، تـا چەندێکی ئازادی لێ زەوت کرابێ، بارودۆخەکە گـرژی بـەخۆوە دیتبـێ، ئـەدیب و نووسـەری کـورد تـەنگێ پـێ هەڵچنراوە و دەربەدەر بووەو ڕۆژنامەو گۆڤارەکان داخراون.

هەڵبژاردنی ئەو ماوە مێژوویییەی ئەدەب و ڕۆژنامەوانیی کوردیی، سەردەمی بووژانەوەی کلتووری هاوکات لەگەڵ دامەزرانی کۆمەڵەیەکی نیشتمانیی کوردی بەناوی (**کۆمـەڵی ژیانـەوەی کـورد**)، کـە بـە **(ژێ. کـاف)** ناسراوە، پاشتر حیزبی دیمـوکراتی کوردسـتان و دامـەزران و جـاڕدانی یەکـەم کۆمـاری دیمـۆکراتی کوردسـتان، ڕۆژگارێکی گرنگ و بە بایەخە لە مێژووی سیاسی و کلتووری میللەتەکەماندا، کە بەداخەوە بـەگوێرەی پێویسـت لەو لایەنەی، کە ئێمە هەڵمانبژاردووە (ئەدەبی ڕۆژنامـەوانیی) یان ڕۆشنبیری، لێکۆل ڕینەوەی زانستی و ئـەکادیمی بە زمانی کوردی لە بارەوە نەنووسراوە.

کتێب و نامیلکەو وتار بە زۆر زمانان لە بارەی ئەو ماوە مێژووییە نووسراوە، بەڵام زیاتر مێژووی سیاسیی و سەربازی کۆمارەو زیاتر لە بارەی ئەو بارە ئینتیقالیەی دوای لـەکار لابردنـی ڕەزا شـایە لـە (١٩٤١) و هاتنـە سەرکاری (محەمەدی)ی کوڕی و ئەو پەشێوی و ئاژاوەیەی باری ناوخۆی ئێرانی گرتۆتـەوە، هـەروا لـە بـارەی ئـەو فاکتەرە ناوخۆیی ناوچەیی و نێو دەوڵەتیانەی یارمەتیدەر بوون بۆ دامەزراندی کۆمارو پاشان ڕووخانی لـە بـەینی ئەو هەموو گفت و بەڵێن و تاکتیکە سیاسییانەی، کە نەوت بە دوای خۆیدا هێنای، نووسراوە.

لێکۆڵینەوە بە زمانی کوردی، لە ڕۆژنامەوانیی ئـەو سـەردەمەدا زۆر دەگمەنـەو بـە شـێوەیەکی پچڕپچـڕو ناکامڵ ئاماژەی بۆ کراوە، زۆر بەشی لە ئیشارەت بەولاوە هیچی دیکە نی یە، چـونکە پەیـداکردن و دۆزینـەوەی ئەو ڕۆژنامەو گۆڤارانە کارێکی زەحمەتەو لە بەردەستدا نین.

سنووری لێکۆڵینەوەکە، لەڕووی مێژووییەوە لەنێوان ساڵانی(١٩٤٢-١٩٤٧)ە، واتا لـە ڕۆژی دامەزرانـدنی کۆمەڵی (ژێ. کاف)ەوە لە (١٦ی ئابی ١٩٤٢)، کە کارەکانی بە نهێنی ئەنجامداوەو ئێمـە لـەم لێکۆڵینەوەیـەدا زیاتر تیشکمان خستۆتە سەرچاپەمەنی و بڵاوکـراوە ڕۆشـنبیرییەکانی، پاشـتر ڕاگەیانـدنی کۆمـاری دیمـۆکراتی کوردستان لە (٢٢)ی کانوونی دووەمی ١٩٤٦ تـا گەڕانـەوەی ئەرتەشـی ئێـران و لەسـێدارەدانی پێشـەوا قـازی محەمەدی سەرکۆمارو قازییەکان و کۆتایی هاتنی تەمەنی کورتی کۆمار کە نزیکـەی سـاڵێکی خایـاند، لـــە ١٩٤٧/٣/٣١دا.

لە ڕووی شوێنی جوگرافییەوە، ڕۆژهەڵاتی کوردستانە و هەنـدێ جـار بەناچـارییەوە لـە شـێوەی پێوەنـدی ڕۆشنبیریی و هاوکاری و بەشداری ئەدیب و نووسەرو نیشتمانپەروەرانی کوردی کە ئەوەش بەشێوەیەکی دەگمەنە.

لەگرفتە دیارو بەرچاوەکانی لێکۆڵینەوەکە ئەوە بوو، سەردانی هەر حیزب و دەزگایەکی ڕۆشنبیرییمان دەکرد، نامیلکەو ڕۆژنامەو گۆڤارەکانی ئەو سەردەمەیان نەبوو، تەنانەت ئەرشیفی حیزبی دیمۆکراتی کوردستانی ئێران بە هۆی بارودۆخی پڕ لە هەورازو نشێوی کوردستانەوە هەندێ لەو ڕۆژنامەو گۆڤارانەیان نەبوو. ئەوە کتێبخانەکانی گشتی و زانکۆیی لە هەولێرو سلێمانی هەر هیچ، هۆیەکەشی دیارە بەشێکی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی، کە ئەو ڕۆژنامەو گۆڤارانە ژمارەیەکی زۆریان لێ چاپ نەکراوە، هەر بۆ نموونە ڕۆژنامەی کوردستان (٦٠٠) دانەی لێ چاپ کراوە، بۆیە دوای زەحمەت و ماندوو بوونێکی زۆر لە گەڕان و سۆراغ و تکاکردن لەو بەڕێزانەی خاوەن ئەرشیف و کتێبخانەی تایبەتی گەورەن لە شارەکانی هەولێرو سلێمانی توانیمان لە (٩٠٪)ی ئەو ڕۆژنامەو گۆڤارانە بەدەست بێنین.

گرفتێکی دی ئەوەبوو، زۆر بەزەحمەت دەتوانرێ پێوەندی بە ڕۆشنبیران و نووسەرانی کورد لە دەرەوەی وڵات بە تایبەتی لە ئەورووپاوە بکرێت بۆ پرسیارکردن لە هەندێ سەرچاوەی پێویست یان ڕوون کردنەوەی مەسەلەیەکی تایبەت بە لێکۆڵینەوەکە. هەروەها ئیمکان نەبوونی سەفەر بۆ شاری مەهاباد لە ئێران و گەڕان بۆ دۆزینەوەی هەندێ بەڵگەنامەو چاوپێکەوتنی کەسانێ، کە لەو ڕۆژانەدا ژیاون.

ئەوە سەرباری دەست ڕانەگەیشتن بە هەندێ سەرچاوە، یان هەندێ سەرچاوە بەزمانی ئەسڵی خۆی و پەنا بردن بۆ وەرگێڕاوی ئەو سەرچاوانە کە بە زمانەکانی فارسی و عەرەبی. دەبێ ئەوەش بڵێم زۆربەی ڕۆژنامەو گۆڤارەکان (فۆتۆکۆپی)مان دەست کەوت، جاری وا هەبوو هەندێ شوێن جوان دەرنەچوو بوو، هەروا ڕێنووسەکەش بۆ ئاسانی خوێندنەوە خستمانە سەر ڕێنووسی ئەمڕۆ..

ئامانجی لێکۆڵینەوەکە کە خستنە ڕووی لایەنە پڕشنگدارەکانی قۆناغێکی ڕۆژنامەوانیی کوردییە، کە تارادەیەکی زۆر فەرامۆش کراوە. ئینجا ڕۆڵی ئەو قۆناغەی ڕۆژنامەوانیی لە پێش خستن و گەشەکردنی ئەدەبیاتی کوردی یە. ئەوە بێجگە لەوەی، هەوڵ دەدات بنیادی ڕۆشنبیری و هزری ڕۆژهەڵاتی کوردستان و زەمینەی پێوەندییان لەگەڵ باشووری کوردستان و ڕوون کردنەوەی بنچینەی ئەو پێوەندییە وەدەرخات. هەروەها خوێندنەوەیەکی تازەش بێت بۆ ڕووداوەکانی کۆمارو ڕەنگ دانەوەی لەسەر ناخی ڕۆشنبیریی کوردی ئەو ڕۆژانە لە ڕێگەی ڕۆژنامەوانیی کۆمار خۆیەوە، کە بکرێتە سەرچاوەیەکی سەرەکی و دەست نیشان کردنی تایبەتمەندی و خەسڵەتەکانی ئەو بزاڤە ڕۆشنبیرییەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، کە ئەویش لقێکە لە جیهانی ڕۆژنامەوانیی و ئەدەبیاتی کوردی. لە ڕووی هونەرەکانی ڕۆژنامەوانیشەوە، ڕۆژنامەو گۆڤارەکانمان شی کردۆتەوەو هەندێ جار بۆ زیاتر ڕوون کردنەوەی لەگەڵ ڕۆژنامەوانیی عەرەبی و فارسیدا بەراوردمان کردوون.

لە ئەنجامدا، ئەوە دووپات دەکاتەوە، کە ڕۆژنامەوانیی و ئەدەبیاتی کوردی بەبێ لێکۆڵینەوەی ئەو قۆناغە پڕ لە چالاکی و جموجۆڵە ڕۆشنبیرییە کامڵ نابێ و کەم و کورتی تێدەکەوێ.

بۆ ئەوەی لێکۆڵینەوەکە لەسەر میتۆدێکی زانستی و ئەکادیمی بەڕێوەبڕوات، ئێمە میتۆدی مێژووی-وەسفیمان دەبەرگرتووە، کە بتوانین بە پێی ڕیزبەندیەکی مێژوویی لە ڕووداوەکان بکۆڵینەوەو پێ بە پێ لەگەڵ

چالاکییە ئەدەبی و ڕۆژنامەوانییەکەدا بڕۆین، پەنامان وەبەر مێژوو بردووە لەوەسف کردنی چالاکییە کەلتوورییەکان، بەم پێیە ئەم لێکۆڵینەوەیە دەچێتە خانەی (مێژووی ڕۆژنامەوانیی کوردیی)ەوەو قۆناغێکی بە بەها لە مێژووی ڕۆژنامەوانیی و ئەدەبی کوردی ڕوون دەکاتەوە.

ئەم لێکۆڵینەوەیە بریتییە لەپێشەکییەك و چوار فەسڵ و ئەنجام و سەرچاوەکان و پاشکۆییێکی فراوان.

لە پێشەکییەکەدا، ئەوەمان ڕوون کردۆتەوە، کە بۆچی ئەم بابەتەمان هەڵبژاردووە و سنووری لێکۆڵینەوەکە و ئەو گرفتە سەرەکیانەی هاتنە بەردەمان و ئامانج و گرنگی لێکۆڵینەوەکە، هەروا میتۆدی ڕێبازی زانستی لێکۆڵینەوەکە، هەروا میتۆدو ڕێبازی زانستی لێکۆڵینەوەکە لە بەی گرتووە، دەرخراوە.

فەسلی یەکەم، پانۆرامایەکی مێژوویی بارودۆخی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی و پەروەردەیی دیموکراسی ڕۆژهەڵاتی کوردستانە، کە تیایدا ساڵانی دامەزرانی کۆمەڵی (ژێ. کاف) دوابەدوای دووەمین جەنگی جیهانی تا ڕووخانی کۆمارو بە دارهەڵواسینی پێشەوا و ژمارەیەکی زۆر لە بەرپرسانی کۆماری دێمۆکراتی کوردستان لە بەرچاو کیراوەو تیشك خراوەتە سەر ئەو هۆکارە ناوچەیی و وناوخۆیی و نێو دەوڵەتیانەی لە دامەزران و ڕووخانی کۆماردا دەوران بینیووە، ئەمەش لەو ڕوانگەیەوە بووە، کە ڕۆژنامەوانیی کۆمار، لە بەرهەمی ئەو بارودۆخەیەو ڕۆژنامەنووسی و ئەدەبەکەشی ڕەنگدانەوەی ئەو گۆڕانکارییانەن.

فەسلی دووەم، دووباسە، باسی یەکەم، باسی هاتنی چاپخانە بۆ کوردستان و گرنگی چاپخانە لە ژیانی ڕۆشنبیریی سەردەم و ناوچەکەدا ڕوون دەکاتەوە، کە (کۆمەڵەی ژێ. کاف) و پاشان لە سەردەمی کۆماردا ئەو چاپخانەیەی لە لایەن یەکیەتی سۆڤیەتەوە لە ڕێگەی پێوەندی ڕۆشنبیریی کوردی- سۆڤیەتیدا بە دیاری هاتبوو، چ بووژانەوەیەکی ڕۆشنبیری لە دنیای ڕۆژنامەوانیی و چاپکراوی کوردی ئەو دەمەدا هێنایە گۆڕێ و تا چەند ئەدەبی کوردی بەرەو پێشەوە برد.

لە باسی دووەمدا، سەرجەم ئەو ڕۆژنامەو گۆڤارانەی ئەو سەردەمە، کە لە باوەشی ئەو چاپخانەیەدا لە دایك بوون، یەکە یەکە لێمان کۆڵیوەتەوەو هەڵەو کەم و کورتیەکان و لایەنە چاکەکانیمان لە ڕووی هونەرەکانی ڕۆژنامەوانییەوە وەدەرخستوون.

فەسلی سێیەم، دوو باسە، لەباسی یەکەمدا، ڕووناکیمان خستۆتە سەر ڕۆژنامەوانیی کوردی بە زمانی فارسی و کوردی لەدەرەوەی کۆماری دێمۆکراتی کوردستان و بەتایبەتی لە ڕۆژنامەی هەفتانەی (نامەی کوهستان) کە لە لایەن دەوڵەتەوە ڕێگە پێدراو بووەو بە تایبەتی لەو ڕووەوەی ،کە تاچەند ڕووداوەکانی ئەو ڕۆژانەی کۆمارو کوردستان لەو ڕۆژنامەیەدا ڕەنگی داوەتەوەو ەو ڕووداوانەی ئەو ڕۆژانە ڕۆشن بێەوە، هەروا تا چەند خزمەتی ئەدەب و ڕۆژنامەوانیی کوردیی کردووە.

باسی دووەم، باس لە پێوەندی و هاوکاری ڕۆشنبیرانی باشووری کوردستان دەگەڵ ژۆرناڵ و بڵاوکراوەکانی (ژێ.کاف) و دواتر (کۆماری دێمۆکراتی کوردستان)دا دەکات، ئەوانەشمان بەسەر دوو دەستەدا دابەشکردووە،

دەستەی یەکەم ئەوانەی چوون بۆ ڕۆژهەڵاتی کوردستان و بەشدارییان لە کارەکانی کۆماردا کردووە. ئەوانەی کە لە باشووری کوردستانی بەرهەم و نووسینی خۆیان بۆ ڕۆژنامەو گۆڤارەکانی ئەوێ ناردووە.

فەسلی چوارەم، تایبەتە بۆ وردبوونەوە لە ئەدەبی رۆژنامەوانیی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە میانەی ئەو ئەدەبیاتەی، کە لەسەر ڕووپەڕی ژۆرنالی ئەو ماوە مێژووییەدا بلاو کراوەتەوە. لەم ڕووەوە لە بارەی شیعری ئەو شاعیرانە دواوین، کە شیعر بە پلەی یەکەم لەنێو هونەرە ئەدەبیەکاندا هاتووە، پاشتر لە هونەری وتارو وەرگێڕان و ئەدەبی منداڵانمان کۆڵیوەتەوە و نموونەی پێویستمان لەبەرهەمە ئەدەبیەکانەوە وەرگرتووە.

وای ئەو چوار فەسڵە، ئەنجامە گشتییەکان بە چەند خالێکی درشت دیاریکراوەو ئیندا لیستی سەرچاوەکان بە پێی دابەش بوونی زمانەکان و بە ڕیزبوونی فەرهەنگیی پیتەکانی یەکەمی ناوی نووسەران نووسراوە.لە کۆتایی کتێبەکەدا وێنەی گۆڤارو بلاوکراوەکانی سەردەمی کۆمەڵەی ژێ.کاف و کۆماری دیمۆکراتی کوردستانی لەخۆگرتووە.

ئەم هەوڵەی ئێمەش دەچێتە پاڵ هەوڵی ئەو بەڕێزانەی، کە لە پێش ئێمەوە ماندوو بوون و ڕەنجیان کێشاوە. بێ گومان ئەم لێکۆڵینەوەیەش، لە کەم و کورتی بەدەر نییەو ئومێدمە، لە بۆچوون و شی کردنەوەکانمدا گەلەك بە سەهوودا نەچووبم..

هەواڵنامەی کتێب

فەسڵی یەکەم

مێژووی ئابووری و سەربازی و پەروەردەیی و
فەرهەنگی و دێمۆکراسی ڕۆژهەڵاتی کوردستان..

هەواڵنامەی کتێب

کۆبوونەوەی عەشیرەتەکان:

دووەمین جەنگی جیهانی، پریشکی بە هەموو لایەکدا بلاوبووەوە، ئەو رۆژگـارە شـای ئێـران (رەزا شـا) تـا رادەیەکی زۆر بە گوێرەی بۆچوونی سیاسی خۆی و بەرژەوەندی ئێران سەرکەوتنی شـەڕەکەی لـەوەدا دەبـینی، کـە خۆی بداتە پاڵ هێزی نازیەت و هیتلەر و ناڕاستەوخۆ رێگە بۆ ئەفسەرانی سەربازیی ئـەڵمانی و خەفیـەکانی ئـەو وڵاتە خۆش بکات بە شێوەیەك کە کۆنسۆلخانەی ئـەڵمانی لـە ژێـر پـەردەوە کاروبـاری سیاسـی ئێرانـی بـەڕێوە دەبرد.ئەم بارودۆخە بۆ وڵاتە هاوپەیمانەکان بەتایبـەتی یەکیـەتی سـۆڤیەتی ئەوسـا کـە هاوسـنووری ئێـران بـوو کێشەیەکی مەترسیداری دروست کردبوو، چونکە ئەڵمانەکان لە هەوڵ و کۆششی بەردەوامدا بـوون بـۆ ئـەوەی لـە رێگەی هۆزو عەشیرەتە کوردەکانی سەر سنووری سۆڤیەت گێرەشێوێنی و ئاژاوە بخەنـە نێـو یەکیـەتی سـۆڤیەت، تەنانەت (پانزە تا بیست رۆژێك بەر لە هاتنی لەشکری هاوپەیمان (سۆڤیەت و ئینگلیز) بۆ ناو خـاکی ئێـران، لـە شار کۆبونەوەیەك لە لایەن سەرۆکەکانی هەردوو هۆزی کوردی، میلان و جەلالی پێك هـات، کـە لـە ناوچـەکانی بەشی باکووری سنووری ئێران و تورکیا، نزیك بە سنووری یەکیەتی سۆڤێتەوە خەریکی کاری کۆچەری بـوون، جا ئەم کۆبوونەوەیەش لە لایەن ئەمیر چوبانی کە ئەفسەری کۆمیساری سنوور بوو، لەگەڵ نوێنەری ئـەڵمانیا بـەڕێوە برا، کە زۆر بە پەرۆشەوە دانوستاندن و مشت و مڕیان دەگەڵ ئەو شێخ و سەرۆك هۆزانە کرد کە لە کۆبوونەوەکەدا بەشداربوون، بەو مەبەستەی بەخێرایی دەستەی چەکداریان لێ پێك بهێننن و ئاودیوی نێو خاکی یەکێتی سۆڤیەت بن بۆ ئاژاوەنانەوە)[1] ، بەڵام ئەم هەوڵە سەری نەگرت و بە زۆریش لەبەر ئەوەی سەرۆك هۆزەکان خاوەن دەسـەڵاتی خۆیان بوون و ئینگلیزیش تا رادەیەك لە پڕوپاگەندەکردن دژی فاشیزم توانی بوویان هۆشـیاری خـەڵکی بـەرەوژوور بەرن.

لە (٢٥)ی ئابی (١٩٤١)دا سۆڤیەت و ئینگلستان بە ناوی هێزی هاوپەیمانانەوە ئێرانیـان داگیر کـردو هێـزی دەستەڵاتی ناوەندی ئێران شپرزە بوو و هەر بەناو ئیدارەی ئەو ناوچانەیان لە ژێر دەستدا مابوو.

ئەم بارودۆخەدا بە تایبەتی دوای گۆڕانی رەزا شاو هاتنە سـەرکاری (محەمـەد)ی کـوڕی، جـۆرە سەربەسـتی و ئازادییەکی بۆ گەلانی ئێران هێنایە پێشەوە و یارمەتیدەرو رێگە خۆشکەر بوو بۆ دامەزراندنی هاتنەکایەی پـارت و رێکخراوو کۆڕو کۆمەڵی تازە لە سەرانسەری ئێراندا[2].

---

[1]: ئۆلگە ئیڤانۆڤنە ژیگالینە، رۆڵی هۆزەکان لەژیانی سیاسی کوردستانی ئێران لە چلەکاندا، و: غازی ئیبراهیم ،گ کـاروان، ژ ١١٨، ل ٣٤.

[2]: لەم رووەوە گۆڤاری (کهکشان)، لە وتارێکیدا لە بارەی حیزب و رکخراوو کۆمەڵە سیاسـییەکانی ئێـران لـە ١٩٢٤=١٩٥٣، ١٤٠ حیزب و رێکخراوی ژماردووە، کە تیایاندا ناوی ئەم حیزب و رێکخراوە سیاسی یە کوردییانەش بەرچاو دەکەون:

کۆمەڵەی ئازادی کوردی (حزب ازادی کرد)

حیزبی کۆمەڵە (حزب کومله)

حیزبی جەوانانی کوردستان (حزب جوانان کردستان)

حیزبی رزگاری کورد (حزب رزگاری کرد)

کۆمەڵەی ژێ-کاف:

لەگەڵ دەستپێکردنی دووەمین جەنگی جیهانیدا، (کۆمەڵەی ئازادیخوازانی کورد) دامەزرا بەڵام ژمارەی ئەندامەکانی لە پەنجەی دەست تێپەڕی نەدەکرد، زیاتر گەنجە خوێندەوارەکان لە ڕێگەی (مەلا داودی)یەوە و پاشان (عەزیزی زەندی) سەرپەرشتیاری حیزبەکەیان بەڕێوە دەبردو پشتگیرییان لە بەرەی دیمۆکراسی و بیری چەپ ڕێگە خۆشکەر بوو بۆ ئەوە سەردەمەی وریا کردنەوەو گەشەپێدانی هەستی نەتەوایەتی سەباری ئەوەی هەنگاوێك بوو پاشتر درێژەی بە کاری حیزبی بدەن بۆ دامەزراندنی کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد کە بە (ژێ-کاف) ناسراوە.

(ژێ-کاف) لە ڕۆژگارێکدا دروست بوو، کە سەربەستی و ئازادی و چەوسانەوەی کورد لە هەموو ڕوویەکەوە (ئابووری و کۆمەلاّیەتی و فەرهەنگی) لە گۆڕێدا بوو. ئەو سیاسەتەی ڕەزا پێڕەوی کردبوو، حەمە ڕەزای کوڕیشی هەر بەو شێوەیەی پێشو درێژەی بەو سیاسەتەدا.

ژیگالینە دەنووسێ:

(لە ژێر سایەی ڕژێمی شای نوێش دا داپلۆسینو جەورو ستەم و بە ئێرانی کردنی پۆشینی جل و بەرگی کوردی و سووتاندن و لەنێوبردنی دەستنووس و کتێبە کوردیەکان و گرامەفۆنی کوردی و هتد.. بەردەوام بوو. جگە لەمانەش مافی ژیان و نیشتەجێ بوونی کوردان لەشارەکان دا بەئارەزووی خۆیان نەبوو، سەرکردە کوردەکان دەست بەسەر دەکران، لە زیندانی دا دەئاخنران، زۆریشیان لەنێو دەبران جا ڕادەکوێزران و دوور دەخرانەوە، لەو کاتەشدا تەواوی سامان و موڵ:ەکانیان لە دەست دەداو ئیدی هەژاری و نەداری بەرگی دەگرتن، لە لایەکی دیکەشەوە ژاندارم و پۆلیسی ئێرانیش بە ئاشکرا ناوچە کوردنشینەکانیان دەڕوتاندەوەو تالاّن و بڕۆ دەکرد)[٣]

حیزبی دیمۆکراتی کوردستان (حزب دموکرات کردستان)

کۆمیتەی سەربەخۆیی کوردستان (کمیته استقلال کردستان)

یەکیەتی برایان کوهستان (اتحاد برادران کوهستان)

بڕوانە: مجله کهکشان، شماره ٤٤، س٤ اذماره،١٣٧٤، ص١٣.

هەروەها لە بارەی بارودۆخی ئەو ڕۆژگارەوە طاهر خلف البكاء دەڵێ:

(ڕۆژنامەوانیی کاریگەرییێکی دیارو بەرچاوی لە ڕیزەکانی جەماوەری ئێرانی دا هەبوو، هەندێکیان جەماوەریان دژی سیاسەتی حکومەت هان دەداو هەندێکیشیان ستایشیان دەکرد، ئەو قەیرانە ئابووریەی ئەو ڕۆژگارەی ئێران تێیدا دەژیا، بابەتێکی گرنگ بوو بۆ ڕۆژنامە بۆ وریا کردنەوەی خەڵك لە ناهەمواریەکانی وەزارەتە جیاوازەکان). بڕوانە طاهر خلف البكاء، التطورات الداخلية في الايران١٩٤١-١٩٥١، ص١٢٥.

هەروەها احمد عبدالكريم دەڵێ: (ئەو سەربەستییەی ڕۆژنامەکان وای لە سەرەك وەزیران (قوام السلطنة) کرد، کە بڕیاری داخستنی گشت ڕۆژنامەکان بدات و تەنها چوار ڕۆژنامە بە سەرپەرشتی حکومەت بهێڵێتەوە)، احمد عبدالكريم الصحافة الايرانية،/ص ١٢.

[٣]: ئۆلگە ئیڤانۆڤنە ژیگالینە، ڕۆڵی هۆزەکان لە ژیانی سیاسی کوردستانی ئێران لە ساڵانی چلەکاندا، گ کاروان، ژ١١٨، ل٣٧.

ڕوناکبیرو بازرگان و کاسبکارو وردەمالیك لە مەهاباد، کۆمەڵەی (ژێ-کاف)یان دامەزراندو بە تایبەتی هەندێ لە ڕوناکبیرەکانی حیزبی پێشوو (ئازادیخوازان) و لەسەرووی هەموویانەوە (مەلای داودی و حوسەینی فروهەر) و دە دوازدە کەس تر دەست پێشخەریان کرد لە باخێکی دەوروپشتی ساباڵخێ (مەهاباد)دا بە شێوەیەکی نهێنی دەستیان بەکار کردو پاشان ئەو کۆمەڵەیە توانی لە ڕێگەی ئەندامە چالاکانییەوە ، کە ڕۆژبە ڕۆژ ژمارەیان لە زیادبووندا بوو، نیمچە کۆنگرەیەك ببەستن و ئەندامانی کۆمیتەی ناوەندی بۆ ئەو (کۆمەڵە) نوێیە دیاری بکەن و ئەرکی سەرشانی ئەو ڕۆژگارە لە ئەستۆ بگرن، کە بەڕاستی ئەرکێکی قورس بوو.

لە بارەی ڕۆژی دامەزرانی (**کۆمەڵە**)وە، بەو پێیە، کە ساڵانە لەڕۆژی (٢٥)ی گەلاوێژدا جێژنی بۆ گیراوە، دەبێ لەو ڕۆژەداو لەساڵی (١٩٤٢)د دامەزرابێ.

(هەژار) بۆ ساڵیادی دامەزراندنی کۆمەڵە ئەمەی هۆنیوەتەوە:

گەلاوێژەکەی بەختت لە ئاسۆ دەرکەوت چابوو نەبووی ڕەنجەڕۆ
نرخی ئەم مانگە پاری گیانە جێژنی سەری ساڵی کۆمەڵەی ژیانە[4]

لێرەدا، دەمەوێ سەرنج بۆ ناوی (کۆمەڵە)ش ڕابکێشین، کە ئایا:

-کۆمەڵەی ژیانی کورد.

-کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد.

-کۆمەڵەی ژیانەوەی کوردستان.

کامیان ڕاستە؟!. لە ڕاستیدا، دۆکیۆمێنتێکی ئەوتۆمان دەست نەکەوت، کە بە تەواوی ئەوە ڕوون بکاتەوە، چونکە ڕێکخراوێکی نهێنی بووەو بەتەنیا هەردوو تیپی (ژ.ك)ی بەکار هێناوە. بەڵام بە بۆچوونی ئێمە (ژیانەوەی کورد) بە پەسندتر دەزانین لەبەرئەوەی ڕێکخراوەکە، ڕێکخراوێکی نیشتمانی بووەو (کورد) لە بۆچوونی دا بە پلەی یەکەمدا هاتووە. هەروا (ژیانەوە)ش گونجاوترە، بەحوکمی ئەوەی لە پاش شۆڕشی (**سمکۆی شکاك**) خامۆش یەك ناوچەکەی گرتبووەوەو (ڕەزا شا) بەزەبری ئاگرو ئاسن نووزەی لە ناوچەکانی کوردەواریی بڕی بوو، کاتی ئەوە هاتبوو (ژیانەوە) بە واتا (بووژانەوە)یەکی تازە ناوچەکە بگرێتەوە.

لە ڕووی ئابوورییەوە، ئابووری وڵات بە شێوەیەکی گشتی داتەپیوبوو، لە کوردستانیشدا بازاڕی ڕەش ڕەواجی پەیدا کردبوو، سەرۆك عەشیرەت و ئاغاکان باج و سەرانەیان وەردەگرت و موڵك و زەوی و زاری خەڵکیان دەخستە ژێر دەسەڵاتی خۆیانەوە، یەکیەتی سۆڤیەت و ئینگلیزەکانیش چاوپۆشییان لێ دەکردن، چونکە ئەوان باڵادەستی ناوچەکە بوون دەیانتوانی ئاسایشی ناوچەکە بپارێزن، هێزەکانی ئێران ئەو ناوچانەیا چۆڵ کردبوو، مەحمود خانی کانی سانان سەرداری مەریوان و حەمەڕەشیدخان سەرداری بانە بوون. (بەکورتی غەیری شاری مەهاباد کە بەهۆی

[4]: سید محمد صمدی، نگاهی به تاریخ مهاباد، ص١١٨.

ڕۆڵەی دڵسۆزی کورد قازی موحەممەدی نەمرەوە لێ پرسینەوەیەك هەبوو لەسەرانسەری کوردستانی ئێران دا کەس لەماڵ و گیان ئەمین نەبوو، لەهەل و مەرجێکی وادا بوو کە کۆمەڵەی (ژێ- کاف دامەزرا)[٥].

ئەوانەی لە دامەزراندنی (کۆمەڵە)دا دەوران بوو، ئەمانە بوون:

(١- ڕەحمانی حەلەوی.٢- موحەممەد ئەمین شەرەفی. ٣- موحەممەدی نانەوازادە. ٤- ڕەحمانی زەبیحی. ٥- حوسێنی فروهەر (زەرگەری). ٦- عەبدولڕەحمانی ئیمامی.٧-قاسمی قادری.٨- مەلا عەبدوڵڵای داودی. ٩- ئەحمەدی عیلمی.١٠-عەزیزی زەندی. ١١- موحەممەدی یاهوو. ١٢- میرحاج)[٦].

(کۆمەڵە) لە دامەزراندنیدا، تا ڕادەیەکی زۆر هاوکاری و دەستی کوردەکانی باشووری کوردستانیشی تێدابوو، کە ئەو کات لە دەوری حیزبی (هیوا)دا کۆببونەوەو نوێنەری تایبەتییان ڕەوانەکرد، کە (میرحاج) بوو. (ئەو پێوەندییە دواتر باسی لێوە دەکەین). سەبارەت بە پێڕەوپرۆگرامی (کۆمەڵە) زۆر نیشتمانی بوو و ئەوانەی لەوێدا بە ئەندام وەردەگیران بە ئەزموونی سەختدا تێدەپەڕین و دەبووایە کەسانی کورد پەروەربن و دایك و باوکیان کورد بێ. ئەگەرچی ئارچی ڕۆزفلت دەڵێ: هەرچەندە چاو لەوانەش دەپۆشرا کە دایکیان ئاشوورییە)[٧].

(کۆمەڵە) زوو بەزوویی بە کوردەکانی کوردستانی باشوورو باکوورو ڕۆژئاوا پێوەندی کردو بەمەبەستی پلان و نەخشە دانان بۆ سەربەخۆیی کوردستانی گەورە نوێنەری نارد و بە تایبەتی کۆبوونەوەی سێ سنوور، کە لە چیای (دالانپەڕ)ی سێگۆشە سنووری عێراق و ئێران و تورکیا ناسراوە و نوێنەری پارچەکانی کوردستانی بەشدارییان تێدا کرد. دەربارەی ئەو کۆبوونەوەیە (هەژار)، کە خۆی لەگەڵدا بووە نووسیویەتی:

---

[٥]: عبدالقادر دەباغی، ڕاپەڕینی کۆمەڵەی ژێ-کاف، ل ٤٣-٤٤.

[٦]: ویلیام ئیگلتۆن جونێر، کۆماری کورد لە ساڵی ١٩٤٦، وەرگێڕانی سید محمد صمدی، ب١، ل١٤٤، و. ف، ل٢٤٤. لە وەرگێڕانە فارسییەکەدا، لە ناوەکاندا ناوی قادری مودەڕیسی تێدایەو ناوی عەزیزی زەندی تێدانییە. بەڵام محمود مەلا عیززەت بەم شێوەیە دیاری کردووە:

١-حسین زەڕنگەر ٢-محمد نانەوازادە ٣-عبدالرحمن ئیمامی ٤- عبدلرحمن زەبیحی ٥- نجم الدین توحیدی ٦-علی محمودی ٧-عبدالرحمن کیانی ٨-قاسم قادری ٩-عبدالقادر مدرسی ١٠-محمد اسحابی ١١-صدیق حیدری.

بڕوانە: محمود مەلا عیززەت کۆماری میللی مەهاباد، لێکۆڵینەوە یەکی مێژوویی سیاسی یە، ب١، ل٦٤، هەروەها (هەژار) ناوەکان وا دەردەخا: (حوسێنی فروهەر، زەبیحی، تەوحیدی مەلا نەجمە، ئیمامی، محەمەدی نانەوا، قادری مودەریسی، محەمەدی یاهو، شاپەسەندی، محەمەدی سەلیمی، قاسمی قادری خاڵە مەلا داودی یازدە کەسی بناغە دانەر بوون)، بڕوانە: هەژار، چێشتی مجێور ل ٦٠.

عەلائەدین سەجادی، فەزڵی دامەزراندنەکە دەگەڕێنێتەوە بۆ (مەلای داودی)، بەڵام ژیگالینە ئاماژە بۆ عەبدولڕەحمانی زەبیحی دەکات، بڕوانە: الحركة الكوردية في العصر الحديث، ص٢٠٠.

[٧]: ئارچی روزفلت، کۆماری مهاباد، وەرگێڕانی ئەبوبەکر خۆشناو، ل٧.

سەید موحەمەد سەمەدی، ژێ، کاف چبوو؟ وە چی لێ بەسەرهات؟ ل ١٢.

(مانگی جۆزەردان بوو، دروێنەی جۆ لە دەوری بۆکان دەستی پێ کردبوو، حیزب ناردی چـوومە سابلاغ. دەگەڵ میرزاقاسمی قادری و زەبیحی کە دەبووینە سێ کـەس، گوتیـان دەبـێ بچـینە (دەزی مەرگەوەڕ) دەگەڵ نوێنەرانی حیزبی هیوای کوردستانی عێراق گفتوگۆ بکەن و هەر قەرارێك کە ئێوە بیدەن ئێمە پێی ڕازین). پاشا بەردەوام دەبێ:

(.. نوێنەرانی هیوا: شێخ عوبەیدوبیللای زێنوێ)، (سەعید عەزیز شەمزینی کە ئەفسەرێکی عێراقی بوو، سەعید کانی مارانی ناوێکیش کە تـازە لاوێـك و خـوارزای شـێخ عوبەیـدوللا بـوو دەگـەڵیان هاتبوو)[٨].

ئەم چالاکی و بزاڤانە ئەوەندە بە نهێنی ئەنجام دەدران سـەری لـە هـەردوو دەسـەڵاتی ئینگلیزەکـان و ئێـران تێکدابوو، هەر چەند جارێ دەسەڵاتی حکومەتی ئێران خـەڵکی دەنـاردە مـەهابادێ هـەوڵی دەدا بیاندۆزێتـەوە و نهێنی یەکان کەشف بکات، سوودی نەبوو. لە بارەی ئەندامێتی لـە (کۆمەڵـە)، (هـێمن)ی شـاعیر بـەم شـێوەیە ئەندامێتی خۆی دەگێڕێتەوە:

(لەماڵی یەکێ: لە دۆستەکانی خۆم کە پاشان زانیم ئەندامی ژمارەیەکی کۆمەڵەیەو.. بە قورئان و ئاڵای کوردستان بە شەرەفی خۆم و بەشمشێری سوێندیان دام کە بە زمـان و بەقەڵـەم بـە ئیشـارەت خەیانەت بە نەتەوەی کوردو ئەندامی کۆمەڵە نەکەم: ناوی نهێنی حیـزبیم (هـێمن) بـوو و ژمـارەی ئەندامیەتیم-٥٥-)[٩].

لە بواری ڕۆشنبیریدا لە سەردەمی کۆمەڵەدا جووڵانەوەی شانۆیی گڕو تینێکی تازەی بـەخۆوە بـینی و لـەو ماوەیەدا سێ شانۆگەری کوردیی نمایش کـران و هەسـت هۆشـی هونـەریی جـەماوەری ناوچـەکەیان بـەرەو ژوور برد،ئەمە بێجگە لەوەی داهاتی ئابووریشیان بوو، ئەو سێ شانۆگەرییە ئەمانە بوون:

شانۆگەری صلاح الدین، لەنووسینی پێشەوا قازی محەمەدە، کە لە شاری مەهاباد پێشکەشکراوەو سـەرکەوتنێکی گەورەی بە دەست هێناوە..[١٠]

---

[٨]: هەژار، چێشتی مجێور، ل٦٤.

[٩]: هێمن، تاریك و ڕوون،ل٢٠.هەروەها، عبدالقادر دباغی دەربارەی بوونە ئەندامیەتی خۆی نووسیوویە، بڕوانە: عبدالقادر دباغی، ڕاپەڕینی کۆمەڵەی ژێ-کاف، ل ١٥.

[١٠]: د. کمال مظهراحمد، دراسات في تاریخ ایران الحدیث و المعاصر، ص ٢٥٩. بە داخەوەدەقی ئەو شانۆکەرییەمان لـە بەردەسـتدا نییە، بەڵام دەبێ ئەوە بڵێین هرە لە سەرەتای سەرهەڵدانی شانۆی کوردییەوە لە ساڵی (١٩١٩) لە (مەمی ئالان)ی عەبـدولڕەحیم ڕەحیمی هەکارییەوەو پاشتر چەند جارێك ئاماژە بۆ بابەتی (سەلاحەددین) کـراوەو بـۆ مەبەسـتی تایبـەتی تـەوزیف کـراوە. لـە سەرەتای شانۆی کوردی لە شاری هەولێرێ لە ساڵی (١٩٢١)دا بە ناونشانی (سەلاحەددینی ئەیوبی)یەوە شانۆگەرییەك پێشکێش کراوە، بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:هیمدادی حوسێن بە کورتی مێژووی شانۆی کوردی قۆنـاغی یەکـەم، ١٩١٩-١٩٣٩، گ کـاروانی ئەکادیمی ژ٢، ١٩٩٧، ل٨١-١٠١.

شانۆگەری دووەم بەناونیشانی (دایکی نیشتمان)ە، لە مەهاباد و نەغەدە و شنۆ پێشکەشکراوە، ئەم شانۆگەرییە دەنگ و سەدایەکی باشی بووەو ناوی ئەو کەسانەی لەو شانۆگەرییەدا دەوری سەرەکییان بووە ئەمانە بوون:

١- سیروس حەبیبی بە نازناوی (دالّی)، کە مانای خۆشەویستی دەدا، لە نەخشی فریشتەدا، ناوبراو تاقە کوڕو تەنیا منداڵی "میسداڵ" خانم بوو. میسداڵ، خانمێکی ئەمریکایی دانیشتووی (نۆرویژ)ی بوو کە لە کۆنەوە لەگەڵ میسیونێرێکی مەسیحی (گروپی خاچدار)ی ئەمریکایی هاتبووە مەهاباد لەوێ گیرسابۆوەو مێردی بە (حسێنی حەبیبی) کردبوو.

٢- عەبدوڵڵای نەهری (عەبدوڵڵای شەمزینی) نەخشی دایکی نیشتمانی بە ئەستۆ گرتبوو.

٣- غەنی بلوریان، لە نەخشی نوێنەری ئێران، پێشمەرگەو سەرۆك کۆماردا.

٤- محی الدین ماوەرانی لە نەخشی نوێنەری ئەفغانستان و پێشمەرگەدا.

٥- عەبدوڵڵای حەکیم زادە لە نەخشی نوێنەری تورکیەو پێشمەرگەدا.

٦- حامیدی لە نەخشی نوێنەری عێراق و پێشمەرگەدا.

٧- محەمەدی راتبی(مەولوودی) بەرپرسی پێشمەرگەکانی چاوەدێر لە شانۆگەرەکان.

٨- محەمەدی سەلیمۆکەی پێشمەرگەی چاودێر.

٩- سمایلی پیرۆزی پێشمەرگەی چاوەدێر.

١٠- مستەفای جەننەتی (مۆسیقەچی) شەیپوورژەن.

١١- ئەسکەندەر تەپڵ ژەن.

١٢- خەلیل قەرەنی (کلارنێت) ژەن[١١].

(خەڵك کە بەو جۆرە شانۆییە ئاشنا نەبوون، بە توندی وروژان، بە شێوەیەك کۆنەدوژمنەکانیش بەگریانەوە یەکدی یان دەباوەش دەگرت و سوێندیان دەخوار کە تۆڵەی کوردستان بستێننەوە)[١٢].

---

[١١]: دەربارەی ئەم شانۆگەرییەو کار ئەکتەرەکانی بڕوانە: غەنی بلوریان، ئاڵەکۆك، ل٣٥-٤٤.
ئیگلتۆن، کۆماری کورد، ب٢، ل٩٠. و. ف، ص ٢٤١-٢٤٢.

[١٢]: ئارچی رۆزفلت، کۆماری مەهاباد، ل١٢.

ئەو شانۆگەرییە، بێجگە لەوەی لە ڕووی ڕاگەیاندن و ستراتیجیەتی ڕاگەیاندنەوە کارێکی گەورەی لەسەر خەڵکیدا بەجێهێشت و سۆزو خۆشەویستی بۆ (کۆمەڵە) پەیدا کرد لە هەمان کاتدا لە ڕووی ماددیشەوە داهاتێکی چاکی بۆ (کۆمەڵە) پەیدا کرد. هێمن دەڵێ: (تیئاترە کە زۆریش ساکار بوو وە دەتوانم بڵێم لە باری هونەری وتەنانەت لەسەر شانۆ مایەوە، کەم کەس هەبوون نەچوبێ هەرکەسیشچوبا دەگریاو هەستی کوردایەتی دەبزووت. لە دێهاتی دوورە دەستەوە خەڵك بۆ دیتنی ئەو نمایشە دەهاتن. بێجگە لە تەبلیغاتی سیاسی لە باری ماددیشەوە داهاتێکی زۆری هەبوو وە کۆمەڵەی دەوڵەمەند کرد.کۆمەڵە هەر بەو داهاتە توانی چاپخانەیەکی دەستی بکڕێ و لە مەهاباد دایمەزرێنێ). بڕوانە: هێمن، تاریك و ڕوون، ل٢٢.هەروەها (د.قاسملۆ)یش ئاماژەی بۆ کردووە، بڕوانە: عبدالرحمن قاسملۆ، چل ساڵ لە پێناوی ئازادی، چ٢، ب١، ل٧٣،

شانۆگەری سێیەم، لە شاری سەقز، لە (١٩٤٦) لە دەبیرستانی شاهپوور بە ناوی (تەبیبی ئیجباری) لە نووسینی مۆلێیر پێشکەشکراوەو داهاتی شانۆگەرییەکەش بۆ خوێندکارە هەژارەکان بووە[١٣]. بە داخەوە دەقی ئەو شانۆگەرییان لەبەر دەستدا نین تا ڕاددەی سەرکەوتن و شێوازی هونەرییان شی بکرێنەوە لە ڕووی ئەدەبیی و هونەرییەوە لێیان بکۆڵدرێتەوە، بە تایبەتی شانۆگەریی (دایکی نیشتمان) گومان هەیە لەوەی قازی محەمەد نووسبێتی،ئەحمەدی شەریفی پێی وایە لە نووسینی (برایم ئەحمەد)ە[١٤].

(کۆمەڵە) و قازی محەمەد:

لەو ماوەیەدا، کەسێکی وەکو قازی محەمەد، کە نەوەکو هەر خۆی بەڵکو خێزانی قازی یەکان لە مەهاباد خێزانێکی دیارو ڕۆشنبیر و بەڕێزی ناوچەکە بوون، بۆیە کۆمەڵە بیریان لەوە کردەوە، کە داوای لێ بکەن لەو ڕێکخراوە نوێیەدا ببێ بە ئەندام و دەوری شیاوی خۆی بگێڕێ. پاش سوێندخواردن بەناوی (**بینایی**)یەوە بووە ئەندام و بەماوەیەکی کەم بەهۆی ڕۆشنبیری و دەستەڵاتی خۆیەوە توانی ببێ بە سەرۆکی کۆمەڵەو بە هۆی ئەوەوە لە سەرەك هۆزەکان هەر لە شاری (خوی) تا کرماشان بوون بە ئەندام و ئامادەیی خۆیان بۆ هەموو جۆرە هاوکارییەك دەربڕێ.

بێگومان، کەسایەتی بەهێزی قازی محەمەد ئەوەندەی دی دۆست و لایەنگری بۆ بزاڤی کوردایەتی و (کۆمەڵە) زیاد کرد. دەربارەی کەسێتی قازی، **ئارچی ڕۆزفلت** وەهای دەناسێنێ:

(کەسانێ کە هەلیان بۆ هەڵکەتبوو، قازی محەمەد ببینن، دەست بەجێ کەوتبوونە ژێر کاریگەری کەسایەتی یەکەیەوە بە ئاسانی تێگەیشتبوون بۆچی لەلای نیشتمانپەروەرانی هەموو لایەکی کوردستان ببووە (ڕەمز) ێك. ئەو، پیاوێکی کورتە باڵابوو، پاڵتۆیەکی عەسکەری کۆنی دەبەردابوو، تەنکە ڕدێنێکی هەبوو، ڕووی لاوازو ڕەنگی بەهۆی نارەحەتی گەدەیەوە زەرد هەڵگەڕابوو نە سیگاری دەکێشا، نە دەیخواردەوەو، زۆر کەم خۆریش بوو، هەڵسوکەوتی ئارام و ماقولانە بوو. جۆرە ئەنتەرناسیۆنالیستێك بوو، هەموو میللەتەکانی دنیای خۆش دەویست و چەند زمانێکی دەزانی لەوانە ڕووسی، کەمێ ئینگلیزی و سپرانتۆ. مێزی ئیش وکاری، پڕ لە کتێبی ڕێزمان و خوێندنەوەو بەرهەمی ئەدەبی بێگانە بوو. وا پێ دەچوو زۆر بە باوەڕبێ و پاڵپشتی ئەم بیروباوەڕەشی ئازایەتییەکی کەم وێنەو لەخۆ بووردوویی بوو)[١٥].

هەروەها کریس کۆچێرا ئەوەشی دەخاتە سەر:

---

[١٣]: ڕۆژنامەی نامەی کوهستان، ش٣٦، هیمدادی حوسێن، حەفتەنامەی کوهستان، گ سەنتەری برایەتی ژ٥، ل٥٣.

[١٤]: بڕوانە: ئەحمەد شەریفی،((دایکی نیشتمان))کێ نووسی؟،گ ڕۆژنامەنووس، ژ٥، هەولێر،٢٠٠٥، ل ٢٢-٢٥.

[١٥]: ئارچی ڕۆزفلت، کۆماری مهاباد، ل ٣٥. هەروەها دەربارەی کەسیەتی قازی لە ئینسکلۆپیدیای سۆڤیەتییدا بڕوانە: ڕۆژنامەی ئازادی، ژ٩٤، ١٩٦٠، ل ٣.

(کتێبخانەیەکی هەبووکە پڕ لە پەرتووکی مێژوویی، وێژەوەری، بە زمانە جۆربەجۆرەکان بوو، وە بۆ خۆشی چەند نمایشنامەکە سەرچاوەی مێژوویی سەلاحەدین کە خەبات و شەڕی ئەوپیاوە قارەمانە کوردەی کە دژی مەسیحیەکان لە شەڕەکانی سەلیبی دا کردبووی هێنابوویە سەرنووسین، وە ئەودامەزراندنە، خالّی وەرچەرخانێکی تازەو گۆڕانێکی نوێی خستە ڕەوتی جوولانەوەی سیاسی ناوچەکەو پێداویستی بە دیموکراتی بوون بلاوبوونەوەی تەوژمی پێشکەوتنخوازی دوای جەنگ و سەرکەوتنی بیری سۆسیالیستی وایکرد جەماوەری جووتیارو کرێکارو بۆرژوا هەموویان **هەروەها نمایشنامەی (دایکی نیشتمان) کە بەسەرهاتی قەومی کورد پاش بەستنی پەیمانی سەعداباد کە لە بەینی ئێران- عێراق- تورکیە لە ساڵی ۱۹۳۷دا بەسترابوو، هێنابوویە سەر کاغەز، کە ئەو دوو نمایشنامە لە مەهاباد هاتە سەر سێنی نمایش)**[16].

گۆڕانکارییە خێراکانی ئەو ڕۆژگارە و ورابوونەوەی خەڵك و پێویستی قۆناغەکە وای دەخواست جا چ هاندان و تەگبیری سۆڤیەت بێ لەکاتی سەردانی هەندێ لە سەرەك هۆزە کوردەکان بەسەرپەرشتی قازی محەمەد بۆ باکۆیان پێشنیازی ئەندامانی کۆمەڵە خۆیان بێ، کە ئیدی کاتی ئەوە هاتووە جوولانەوەی کوردایەتی شێوەیەکی ئاشکراو جەماوەری بەخۆوە بگرێ، لە (۱٦)ی ئابی (۱۹٤۵)دا بڕیاری دامەزراندنی (حیزبی دیموکراتی کوردستان) دراو لە کۆبوونەوەیەکدا قازی محەمەد بە ڕابەر هەڵبژێردراو مەرامنامەی حیزبی دیموکراتی بە زمانی فارسی و کوردی بلاوکرایەوە.[17]

---

[16]: کریس کۆچێرا، مێژووی کورد لە سەدەی ۱۹-۲۰دا، وەرگێڕانی محمد ریانی، ل ۲۷۷. هەروەها بڕوانە تەرجەمە فارسی یەکەی:کریس کۆچێرا، جنبش ملی کرد، ترجمەء ابراهیم یونسی ص ۲۱۸.

د. عیزەدین دەڵێ: (من گەلێك لەو مەسئوولە ئازربایجانی یە سۆڤێتی یانەم دیووە کە لە مەهاباد بوون. لەوان سەلاحەددین کازمۆڤ-کە بە دڵنیاییەوە باسی ئەوەی دەکرد،کە قازی کوردی، عەرەبی، فارسی، تورکی، ڕوسی، فەڕەنسیشی زانیوەو زۆر شارەزای ریاضیات بووە)*.

دەربارەی نمایشی (دایکی نیشتمان)، ئیگلتۆن باسی کردووە، بڕوانە:

ئیگلتۆن، کۆماری کورد لە ساڵی ۱۹٤٦، ب۱، ب۲، ل۹۰، ص ۷۸-۸۱.

دەربارەی نمایشنامەی (صلاح الدین)یش ڤیلچێڤسکی لە کتێبەکەیدا (کوردەکانی موکریان ئاماژەی بۆ کردووە هەروەکو دکتۆر کەمال مەزهەر ئاماژەی بۆ کردووە، بڕوانە:

د. کمال مظهر احمد،دراسات في تأريخ ايران الحديث والمعاصر، ص ۲۵۹.

هەروەها دەربارەی ژیانی قازی محەمەد بڕوانە:

ڕۆژنامەی کوردستان، ژ۱۵، ئاوریلی ۱۹۷۲، ل۱.

[17]: مەرامنامەی حیزبی دیموکراتی کوردستان، چاپخانەی مەهاباد، سەرماوەرزی ۱۳۲٤. هەروەها لە بارەی پەیرەو و پرۆگرامی حیزبی دیموکرات و ئەندامانی کۆمیتەی ناوەندی حیزب لە یەکەم کۆبوونەوەی لە مەهاباد دا بڕوانە:محمود مەلا عیززەت، کۆماری میللی مەهاباد، ل ۷٤-۸۱.

نەوشیروان مستەفا، حکومەتی کوردستان، ل۸۷-۸۹.

کەریمی حسامی، لە بیرەوەریەکانم، ب۱، ل۱۰٦-۱۱۰.

هەوالنامەی کتێب

دامەزراندنی حیزبی دێموکراتی کوردستان:

لە دەوری پێشەوا و حیزبدا کۆببنەوە. **(گرنگترین بەندەکانی بەرنامەی حیزبی دێموکراتی کوردستان بریتی بوون لە: ئازادی و خودموختاری بۆ گەلی کورد لە چوارچێوەی دەوڵەتی ئێراندا، بەکارهێنانی زمانی کوردی بۆ خوێندن و کردنی بە زمانێکی ڕەسمی لە کاروباری ئیداریدا، بە دەستەوەگرتنی دەسەڵاتی بەرزی ئەو مەڵبەندە، دامەزراندنی یەکیەتی و پێوەندی برایەتی لەگەڵ ئازەربایجان و هەموو کەمایەتیە نەتەوایەتیەکان لە خەباتی هاوبەشیاندا، باشترکردنی وەزعی ئابووری، بەکەڵك وەرگرتن لە سەرچاوە تەبیعیەکانی کوردستان و پەرەپێدانی کشتوکاڵ و بازرگانی و گەشەپێدانی فەرهەنگ و لەش ساخی، بۆ ئەوەی گەلی کورد بتوانێ بە ئازادی لە ڕێگای پێشکەوتن و خێرو خۆشی وڵاتەکەی دا خەبات بکا)**[١٨].

شان بەشانی گۆڕانەکانی ناوچەکەو بە تایبەتی لە ئازەربایجان دامەزراندنی فیرقەی دێموکراتی ئازەربایجان و بێ ئەنجامی سەفەرەکانی (قازی) بۆ تاران و نائومێدبوون لە داواکارییەکانی، ڕێگەیان بۆ قۆناغێکی نوێ خۆش کرد..

سەرەتا، (**باقرۆف**) دەیویست کوردەکانی موکریان لە چوارچێوەی حکومەتی ڕاگەیەنراوی ئازەربایجان لە تەورێزدا بن و جارێ کوردەکان پەلە لە ڕاگەیاندنی کۆماری دێموکراتی خۆیان نەکەن، بە تایبەتی لەو کۆبوونەوەیەی کە بۆ (باکۆ) باگهێشت کرابوون ئەم مەسەلەیە تاوتوێ کرابوو. بەڵام سووربوونی کوردەکان سەر کۆماری ئازەربایجان و کاربەدەستانی سۆڤیەتی ناچار کرد ڕووەو ئەمری واقیع ببنەوە و بەڵێنی پشتگیرییان بدەن و پێویستی سەربازی و ئابووری فەرهەنگی یان لە بۆ ڕەوانە بکەن. ئەم جیاوازییەش لەوەدا دەردەکەوێ، کە هەردوو سەرۆك (قازی محەمەد) و پیشەوەری دوو ئایدۆلۆژیای جیاوازیان هەبوو، ئەوەی یەکەمیان پیاوێکی ئایینی و نیشتمانپەروەر ئەوەی دووەمیان پەروەردەی کۆمۆنیستی بوو.

کۆماری دێموکراتی کوردستان ٢٢/١/١٩٤٦-١٥/١٢/١٩٤٦:

دوای ئەوەی لە (١٢)ی کانوونی یەکەمی (١٩٤٥)دا جەعفەر پیشەوەری (کۆماری ئازەربایجانی دێموکراتی خودموختار)ی ڕاگەیاند، بە ماوەیەك لە (٢٢)ی کانوونی دووەمی (١٩٤٦)دا لە کۆبوونەوەیەکی جەماوەری فراواندا، لە مەیدانی چوارچرا لە مەهاباد و بە ئامادەبوونی ژمارەیەکی زۆر لە سەرۆك هۆزو عەشیرەتەکان و

غەنی بلوریان، ئاڵەکۆك، ل٥٦-٥٩.

[١٨]: دوکتۆر عبدالرحمن قاسملو، کوردستان و کورد، ل٩١. هەروەها بڕوانە: مەرامنامەی حیزبی دێموکراتی کوردستان، چاپخانەی مەهاباد، سەرماوەزی ١٣٢٤.

خەڵکی بازرگان و کاسبکارو جوتیارو پاڵەی کوردستان (**کۆماری دێموٚکراتی کوردستان**) ڕاگەیەندراو بەمە قەوارەیەکی سیاسی و (دەوڵەتی جمهوری کوردستان) لە مێژووی هاوچەرخی کوردیدا هاتە کایەوە.

دوای ئەوەی لە (١٦)ی کانوونی یەکەمی (١٩٤٥)دا ئالای حکومەتی ئێران لە سەر دام و دەزگاو باڵەخانەکان دابەزێنرا، ئالای کوردستان هەڵکرا. کە بریتی بوو لە:

(سەرەتا پارچەیەکی سوور. پاش ئەو سپی، کە بەئەندازەی چوار ئەوەندەی سوورەکە. پاش ئەو سەوز بە ئەندازەی بەشێ لە چوار بەشی سپی یەکە. لە ناوەڕاستی پارچە سپی یەکەدا نیوە کورە ڕۆژێك بەسەر ڕۆژەکەوە قەڵەمێك، لەم لاو لەولای ڕۆژەکەوە گۆلە گەنم بە ڕەنگی زەرد. لە سەراوردی هەمووانەوە بە شکڵی چەنبەر نووسرابوو: (دەوڵەتی جمهوری کوردستان)[19].

بۆ ڕوون کردنەوەی چەمکی ڕەنگ و بەشەکانی تری ئالاکە، کاپیتان محەمەد قودسی لە شاری نەغەدە لە کاتی هەڵکردنی ئالاکەدا وتی:

(دەڵێ ڕەنگی سوورم نیشانەی جەنگاوەری و نەبەزی گەلی کوردە سپیم دەڵی میللەتی کوردی نەجیب گیانێکی پاك و ڕاستی هەیە. ڕەنگی سەوزم هاوار دەکا خاکی کوردستان پڕە لە دەغڵ و دان. کانگای زێڕو زیوە.ئەی کورد هەموو بە گیانێکی خاوێنەوە بیرەوەریەکی پاك و ڕاستەوە هەموو پێکەوە کەڵك لە کوردستانەکەتان وەرگرن. دیسان دەڵێ: ئەی فەللاح، ئەی کرێکار و پاڵەی کورد دڵت لەخۆ دانەمێنێ لەسەر نیشانەی پاکی و ڕاستی نیشانەی تەقەڵاو هەولی دەستی تۆ ئەو دوو گوڵە جۆیە هەمیشە بە پێش چاوتەوەیە پێت ئەڵێت هەوڵ بدە ئیش بکەو وڵاتت بڵند بکەرەوە. ئەی کورد دیسان ئالاکەت ئەڵێ و ئەمرت پێ ئەکات سەرکەوتنت و گەورەییت لە خوێندنایە، ژن و پیاو کوڕو کچ بەجارێ بخوێنن چونکێ خوێندن هەمو میوەیەکی خۆشی و زیندەگانی پێوەیە. کردگاریش تیشکی ڕۆژی خۆی بەسەر هەموو سیفاتی جوانی ئینسانیدا بلاو ئەکاتەوە جوانتری ئەکا)[20].

---

[19]: علاءالدین سجادی، شۆڕشەکانی کورد وە کوردو کۆماری عێراق، ل ٢٨٠. بەکارهێنانی (کۆماری دێموٚکراتی کوردستان)م پێ لە ناوەکانی دی ڕاست تر بوو، وەکو (کۆماری میللی مەهاباد) و (کۆماری مەهاباد).. هتد. بەو پێیە کە لە بەڵگەنامەو دۆکیومێنەکانی (کۆماری دێموٚکراتی کوردستان) خۆیدا بەناوی دەولەتەوە مامەڵەیان کردووەو نوسیویانە و (مەهاباد) تەنیا پایتەختی ئەو کۆمارە بووە. پێویست بەوە ناکا سڵ بکەینەوە لەوەی کە سنوورەکەی چەند بووەو چەند دەستەڵاتی بەسەر ناوچەکانی کوردستاندا ڕۆیشتووە. لەم ڕووەوە پێویست بەوە دەکا هەولی (مەحمود مەلا عیززەت) و عەبدولڕەحمان زەبیحی لەبەرچاو بیگرێ. بڕوانە:

مەحمود مەلا عیززەت، لە یادی دامەزراندنی (جمهوریەتی کوردستان)دا با بۆچوونە شێواو و هەڵەکان ڕاست بکەینەوە، ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ، ژ ١٧٧٤، س٧، ١٩٩٨/١٢/٢٠،ل٦.

محمد بهاءالدین مەلا صاحب، پێشەوا قازی محەمەد و کۆماری مەهاباد ل٢٦.

Ηασσαν Αρφα,Τηε κυρδσ,Π. 84.

[20]: ڕۆژنامەی کوردستان، ژ٥، س١، ٢٠ ژانویە ١٩٤٦، ل٢.

لە ڕۆژی هەڵکردنی ئاڵای کوردستان لەمەیدانی چوارچرا لـە مـەهاباد دا، پێشـەوا قـازی محەمـەد وتـارێکی خوێندەوە، کە تێیدا ئامانجی ئاییندەی کۆمارو خەباتی لەمەودوای حزبی تێدا ڕوون کـردەوە، ئەمـە بەشـێکە لـە دەقی قسەکانی ئەو:

(کوردستان مەوقیعیەتی جوگرافیائیەکی مەخصوصی هەیە کە بێ پسـانەوەی بێئـەوەی نەتـەوەو میللەتێکی کە لە نێوانیاندا فاصیل و لێکیان بپچڕێتەوە کورد بەسەر یەکەوە پێکەوە سـکونەتیان تێی دا هەیە دارای مالیکیەتی میللێ دەوێ دا بەسەرهات و سەوابیقی تاریخییان یەکەو عمومـەن تێی دا شەریکن. خاوەنی ئاداب و عـادات و ڕسـومی میللیەکـە وان کـە هـیچ جـۆرە صـەدمەو حەوادسێك نەیتوانیوە سستیەك لە بناغەی میللەتی ئەواندا پەیدا بکا. کورد لە قەدیم ڕا هـەزاران پادشاو حوکمدارو تەشکیلاتیان بوە. هەر لەم کوردسـتانی ئـازادی ئیسـتادا بنەماڵـەی ئومـەرای موکری کە سەر سیلسیلەی ئەوان ئەمیر سیف الدین بووە تا ١٠٢٠ی هـ بیلئیستیقلال یەك لە دووی یەك: ئەمیر سیف الدین، صارم بگ، شیخ حیدر،ئەمیر بگ، ئەمیر پاشا تا دەگاتە قوباد خـان بـە دەسەڵات و قودرەتەوە حکومەتیان کردووە.

میللەتی ڕەشیدو بەغیرەتی کورد لە هەموو دەورو زەمانێکدا هەر کەس خەیاڵی ئیستی نیشتمانی ئەوانی بوبێ بەرەنگاری بوون و بەرەبەرەکانییان کردووە لە هیچ فیداکارییەك دەستیان دانەنەواندوە. لە پاش لە دەست چوونی سەڵتەنەت و حکومداریشیان بۆ وەرگێر خستنەوەی ئیستیقلال و ئازادی بە ملیۆنن قوربانییان داوەو لەبەر ئەوەی کە هەمیشە لە موبارەزەو ملە بوون هیچ جـۆرە ئەزیـەت و ئازارێك نەماوە نەی چێژن و نەی بینن.

چەند مەدرەسەی کچان و کوڕانمان کردەوە، مەدرەسەی شەوانمان دایر کردو کتێب بـەزمانی کـوردی تەرجەمە کران.. کوڕو کچ و پیاوی گەورە لە مەدارسی شەوانەو ڕۆژانە بەزمانی کوردی دەخوێنن لە جیاتی ئەوەی شەش حەوت ساڵ خەریکی خوێندن و فێربوونی فارسی بن لە مانگێك و دو مانگ دا دەبنە خوێندەوار و شتێ: دەخوێننەوەو دەنووسن. بۆ ناساندنی لیاقەتی میللی و دەرخستنی حەیاتی ئەدەبی و فەرهەنگی کورد و بۆ ڕاگەیاندنی هاواری خۆمان بە گوێی دنیای بەشەریەت و عەدالـەت موحتاجی وەسیلەی چاپ و بڵاوکردنەوە بووین، چاپخانەی زۆر چاك تەئسیس کـراو دانـرا لەشـاری خۆمان دا بەزمانی خۆمان گۆڤارو ڕۆژنامە دەردەچـێ و بـیرو فیکـرو داخـوازی ئێمـە لـە دنیـادا بڵاودەکاتەوە.

حاصل و بەروبوومی ئێمە کە میقدارێکی زۆرو زەوەندو بە قیمەت بـوو بـە فێڕۆیـی لـە دەسـتیان دەردەهێنان و دەستی ئیستعمار سەددێکی لە پێش ئێمە و بازاڕی دنیا دروست کردبوو ڕێگای حەلمان دییەوەو تیجارەت و ئیقتصادی کوردستان زۆر باش تەئمین کرا. لە زەمانی دیکتاتۆری دا کە هەموو عەوارزێکیان لێ دەساندین کەمو زۆر وەسیلەی لەش ساغی و موعالەجە، نە حەکیم نە دەرمان نە

مەریز خانەیێ بۆیان ساز نەکردین. ئێمە بۆخۆمان مەریزخانەی زۆر باش بەو زوونە دایر دەکـەین و لەش ساغی ولاّتمان تەئمین دەبێ.

هێزێکی میللیمان تەشکیل داوە کە بەشەجاعەتێکی تەواو حاضرەوە دیفاع لە نیشتمان بکا.

دیارە موەفەقییەتی ئێمە سەراسەری لە عەینی مەرامی دێمۆکراسی و لـە نەتیجـەی فەعالییـەتی حیزبی دێمۆکراتی کوردستان و بـە پشـتیوانی عالـەمی دێمۆکراتـە لەبـەر ئـەوە.. دەڵـێین: بـژی موئەسیسینی دێمۆکرات)[21].

لەسەرەتای مانگی شوبات دا کابینەی (کۆماری دێمۆکراتی کوردستان) ئاشکرا کرا، کە بەم شێوەیە بوو:

١- حاجی بابە شێخ	سەرەك وەزیران
٢- سەیفی قازی	جێگری سەرەك/ وەزیری بەرگری.
٣- مەنافی کەریمی	جێگری سەرەك/ وەزیری پەروەردەو زانیاری.
٤- محمد امین معینی	وەزیری ناوخۆ.
٥- عبدالرحمانی ئیلخانی زادە	وەزیری دەرەوە.
٦- محمدی ئەیوبیان	وەزیری تەندروستی.
٧- محمود وەلی زادە	وەزیری کشتوکاڵ.
٨- خەلیلی خوسرەوی	وەزیری کارو فەرمان.
٩- ئەحمەدی ئیلاهیی	وەزیری ئابوری.
١٠- مەلا حسێنی مەجدی	وەزیری داد.
١١- حاجی موستەفای داودی	وەزیری بازرگانی.
١٢- صدیق حەیدەری	وەزیری ڕابەری.
١٣- ئیسماعیل ئێلخانی زادە	وەزیری ڕێگاوبان.
١٤- کەریم ئەحمەدین	وەزیری پۆستەو تەلەفۆن [22] .

[21]: ڕۆژنامەی کوردستان، ژ(١٥-١٦)، ١٩٤٦.

[22]: جلال الطالبانی، کردستان والحرکة القومیة الکردیة، ص٣٢٧-٣٢٨.

مجبتی برزویی، اوضاع سیاسی کردستان، ص٩٨-٩٩.

کەریمی حسامی، کۆماری دێمۆکراتی کوردستان یان خودموختاری، ل ٧٥-٦٧.

هارفی موریس و جون بلوج، لا اصدقاء سوی الجبال، ص٩٨-٩٩.

هەواڵنامەی کتێب

باری ئابووری:

بەر لە دامەزراندنی کۆماری دیمۆکراتی کوردستان باری ئابووری ئێران داتەپی بوو، بە هۆی جەنگی دووەمی جیهانی یەوە، نرخی شتومەك گران ببوو بازاڕی ڕەش ڕەواجی پەیدا کردبوو. ئەمە جگە لەوەی، کە لە سایەی حکومەتی بیست ساڵەی ڕەزا شادا ناوچەکانی کوردستان لە ئێران دواکەوتووتر بوو، نە کارگەو نە کۆمپانیایەکی وای لێ دروست نەکرابوو، کە خێرو بێرەکەی لە بەرژەوەندی ناوچەکەدا بێو چینی کرێکاری کورد وجودی هەبێ، بە پێچەوانەوە، بە گوێرەی بەرنامەیەکی تایبەتی ڕەزا شا لەهەوڵی سڕینەوەو لە بەین بردنی هەموو گۆڕان و بەرەو پێش چوونێك و ڕەسەنایەتیەکی کۆمەڵی کوردەواری بوو.

پاش ڕەزا شا، حەمە ڕەزای کوڕیشی لەسەر هەمان سیاسەتی چەوتی باوکی هەنگاوی هەڵ دێنا لە کوردستان دا (عەشایربازی و خان خانانێ دامەزراو نە تەنیا دێهات بەڵکو لە شارەکانیش دا حکومەتی دەرەبەگایەتی بەسەر خەڵکدا حوکمی دەکرد، باجیان دەستاند، عەوارزیان وەردەگرت، مڵك و زەوی و زاری بێ دەسەڵاتیان داگیر دەکرد)[٢٣].

لە سەردەمی کۆماردا باری ئابووری بە هۆی پێوەندی بازرگانی دەگەڵ تەورێزو سۆڤێتەوە بووژایەوەو بازرگانان دەیانتوانی بە ئاسانتر کاڵا بێنن و ڕەوانەی بکەن، بەڵام ناتوانرێ چاوپۆشی لەوەیش بکرێت، کە یەکێ لە خاڵە پڕ مەترسیدارەکانی کە لە ئاییندەدا بووە هۆی ڕووخانی کۆماریش مەسەلەی ئابووری بوو، بە تایبەتی لەو ڕووەوە کە نەیجەتوانی چارەسەری کێشەی ابەش کردنی زەوی و زار بکات چونکە سروشتی کۆمارو باری ئەو ڕۆژەی کۆمەڵی کوردستان وەهابوو. دەرەبەگ و سەرەك هۆزو بازرگان سەرکردایەتی حیزب و کۆماریان پێکهێنابوو و هەر خۆشیان پارێزگاریان لە داهاتی خۆیان دەکرد و ئـو دەرەبەگ و ئاغایانەشی ڕایانکردبوو و دژایەتی کۆماریان دەکرد و خۆیان دابووە پاڵ حکومەتی ئێران بەشێوەیەکی عادیلانە زەوییەکانیان بەسەر جووتیاراندا دابەش نەدەکرا.. ئەوە بێجگە لەوەی سنووری کۆماری کوردستان لە بازنەیەکی تەسکدا بوو و شوێنی کەمی بە دەستەوە بوو، لەگەڵ ئەوەشەوە لە سەردەمی کۆماردا هەندێ هەوڵ درا، لەوانە (هەوڵدان بۆ بەڕێوەبردنی شێوەی نوێی کشتوکاڵی و هێنانی تراکتۆر بۆ یەکەم جار بۆ کوردستان. دامەزراندن و گەشەپێدانی شیرکەتێکی گەورەی بازرگانی بە ناوی "تەرەقی"یەوە) [٢٤]، بەڵام هەوڵەکان بە هۆی هاوکاری نەکردنی خەڵکی کوردستان ئەوەندە جێگەیان نەگرت.

---

[٢٣]: عبدالقادر دباغی، ڕاپەڕینی کۆمەڵەی ژێ-کاف، ل٤٣. هەروەها لە بارەی بارودۆخی ئابووری لە ئێران لە دووەمین جەنگی جیهانیدا، بڕوانە: عبدالهادي كريم سلمان، ايران فی سنوات الحرب العالمية الثانية، (رسالة ماجستير)، ص ١٢١-١١٥.

[٢٤]:جەلیل گادانی، ٥٠ ساڵ خەبات،ل٥٢ .لەبارەی هەنگاوەکانی ئابووری و پلان دانان بۆ پاشەرۆژی دارایی و بودجەی کوردستان وەك کردنەوەی کۆمپانیا و دانانی بانق و سکە لێدان،بڕوانە:محەمەدئەمین مەنگوڕی ،بەسەرهاتی سیاسی کورد،ب١، ل ١١٢-١١٥.

باری سەربازی:

لە ڕووی سەربازییەوە، ئەگەرچی ئامارێکی تەواو لەبەر دەست دا نی یە بۆ ژمارەی سەربازو پێشمەرگە، بەڵام هەوڵ درا تا ڕادەیەك لەسەر شێوەی نوێی سەربازیی هێزەکان ڕێك بخرێن و ژمارەیەك ئەفسەری باشوور، کە بەشدارییان لە کۆماردا کرد پلەی سەربازییان پێدرا، بە شێوەیەکی گشتی هێزی بارازانییەکان، کە لە عێراقەوە ڕایانکردبوو، لەگەڵ هەندێ لە هۆزەکانی بانەو بۆکان، کە لە ژێر سەپەرشتی ژەنەراڵ (**حەمە ڕەشیدخانی بانە**)دا بوون زۆرینەی هێزی کۆماری دیمۆکراتی کوردستانیان پێك هێنابوو، ئەو هێزانەیش زۆربەیان لە ئەنجامی هێرشیان بۆ سەر ئەرتەشی ئێران و چۆڵ کردنی ئەو ناوچانە لە لایەن سوپای ئێرانەوە خۆیان چەکدار کردبوو. لەم ڕووەوە **کەریم حسامی** دەڵێ:

(لەسەرو بەندی ڕکردنی ئەفسەرو ژاندرمەکانی حکومەتی ڕەزا شادا، تفەنگی بڕنۆ لە کوردستان بەنان یا بە کۆنە پانتۆڵ و کۆنە پێلاوێك دەفرۆشرا.بەڵام ئەو کوردانەی کە بە ئیجباری گیرابوون، وە لە کوردستان دوور خاربوونەوە، زۆربەیان نەك هەر تفەنگی خۆیان بەجێنەهێشت و هێنایەوە، بەڵکو زۆری واش هەبوون کە تفەنگی زیادەیشیان هێنابوو)[٢٥].

هەروەها دەڵێ:

(خەڵکی ئەم ناوچەیە تفەنگی بڕنۆیان بە عەرابە کۆدەکردەوە. بە کورتی چەکی ژاندرمەو قشونی حکومەتی ڕەزاشا لە کوردستان کەوتە دەستی خەڵك و کوردەکان چەکدار بوونەوە)[٢٦]. لە بارەی ژمارەی پێشمرگەش ئەوانەی چەکداربوون، حسن ارفع، ژمارەی پێشمەرگەکانی مەهاباد بە (١٢٠٠٠) دوازدە هەزار کەس لە قەڵەم داوە[٢٧].

---

[٢٥]: کەریم حسامی، کاروانێك لە شەهیدانی کوردستان ئێران، ل ١١.

[٢٦]: هـ. س، ل١٢. هەروەها هێمن دەڵێ: (تفەنگی بڕنۆیان دەدا بە نانێك. ئەویش ئەوی ئازایان، دەنا ئەوی ترسنۆك بەرتیلی دەدا تفەنگەکەی لێ وەرگرن) بڕوانە، هێمن، تاریك و ڕوون، ل ١٩. هەروەها دەربارەی هێرش بۆ سەر شارەوانی مەهاباد بڕوانە، غەنی بلوریان، ئاڵەکۆك، ل ٢٤-٢٦.

[٢٧]: :HAΣΣAN APΦA,Tηε κυρδσ, π. 85.:

دەربارەی شەڕەکانی بەرەکانی جەنگ دەگەڵ ئێرانێ، بڕوانە: ب. ئەڵوەند، ڕۆژنامەی دەنگی کورد، ژ ٤٤-٦٩.

عەقید بەکر عەبدولکەریم حەوێزی، گەشتێك بە کۆماری مەهابادا، دەزگای سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠٠.

مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية١٩٤٥-١٩٥٨.

دەربارەی نامەو دۆکیۆمێنتەکانی وەزارەتی هێزی کوردستان، بڕوانە:

محمود ملا عیزەت، دەوڵەتی جمهوری کوردستان، نامەو دۆکیومێنت، ب٢، ١٩٩٥.

باری پەروەردەو فەرهەنگی:

لە بواری پەروەردەو فەرهەنگیدا، شەخسی قازی بۆ خۆی گرنگی زۆری بە خوێندن و خوێندەواری داوەو یەکێ لە داواکارییەکانی کۆمار هەر لە زووەوە خوێندن بوو بە زمانی زگماکی کوردی. تەنانەت لە برگەی سێزدەی فەسڵی سێیەم لە مەرامنامەی حیزبدا هاتووە:

(لەنێو دانیشتوانی کوردستاندا بۆ بڵاوکردنەوەی عیلم و مەعریفەت خوێندنی ئیبتیدایی و ناوەنجی ئیجباری یە، لە مەدرەسەکاندا خوێندن بە زمانی کودی دەبێ[28] .

بۆ ئەم مەبەستە لە پێشدا دەبوو لە پرۆگرامی خوێندنی سەرەتاییەوە دەست پێ کرابا.

(**هێمن**) دەڵێ:

(لە دەستەیەك دا کە بۆ دانانی کتێبی کوردی بۆ فێرگەکانی کوردستان کاریان دەکرد، ئەندام بووم. ئەندامە ئەسڵیەکانی ئەو لیژنەیە وەك بیرم مابێ، زەبیحی و هەژارو برایمی نادری و دڵشاد ڕەسوڵی و من بووین. پێشەوا بۆ خۆی و چەند مامۆستای شارەزایش یارمەتیان دەداین)[29] .

هەر لە بارەی دەرس وتنەوەی ئەو ڕۆژانەی مامۆستایان لە قوتابخانەکاندا ئارچی رۆزفلت دەڵێ:

(سەرەتا مامۆستایانی کورد ناچار بوون لە پۆلەکانی دەرس گوتنەوەدا فارسی بە زار بۆ خوێندکاران وەرگێڕن، بەڵام پێش ڕووخانی کۆمار کتێبی فێرکردنی کوردی بۆ خوێندنی سەرەتایی چاپ کرابوون)[30].

تەنانەت خولی ئێواران کرابۆوە بۆ لەناوبردنی نەخوێندەواری بۆ بەساڵاچووەکان و زمانی کوردیش بووە زمانی خوێندن.

دامەزراندنی **کتێبخانەی میللی کوردستان** وەکو پێویستی یەکی شارستانی و بەگیانی لێپرسینەوە لە بەرامبەر زانست و زانیار سەردەم بۆ ئەوەی ئاستی زانیاری لە کوردستان بەرز بکاتەوە، بڕیار درا هەرچی کتێب و چاپەمەنی و دۆکیومێنتێك هەبێ لە یەك شوێن دا کۆبکرێ،ەوە و ببێتە سەرەتایەك بۆدامەزراندنی کتێبخانەیەکی گەورەی میللی لە بارەی دامەزراندنی کتێبخانەی میللییەوە، ڕۆژنامەی (**کوردستان**)، لە ژمارە (٢٥)دا ئەم هەواڵەی بڵاوکردۆتەوە:

(لەبەر ئەوەی پێداویستییەکی زۆر بە بوونی کتێبخانەیەکی میللی لە شاری مەهاباد هەست پێ دەکرێ. حەزرەتی پێشەوای کوردستان دەستووری فەرموو کە بە زوویێکی زوو دەست بە کۆکردنەوەی کتێبەکانی قیرائەتخانەی عیسازادەو فەرهەنگ بکرێ و یەکجێ لە ساڵۆنی تەنیشتی چاپخانەی

---

[28]: مەرامنامەی حزبی دێمۆکراتی کوردستان، چاپخانەی مەهاباد،سەرەماوەزی ١٣٢٤،ل٣.

[29]: هێمن،تاریك و ڕوون،ل٢٤.

[30]: ئارچی رۆزفلت، کۆماری مهاباد، ل٣٦-٣٧.

هەروەها لە بارەی باری ڕۆشنبیرییەوە بڕوانە: الحركة الكردية في العصر الحديث، ص ٢٠٣.

کوردستان دابندرێن و کتێبخانەیەکی میللی و عمومی سازبکرێ و چەند کەسێکیش لە برایان تا ئەمڕۆ کتێبێکی زۆریان بەم کتێبخانە پێشکەش کردووە (کە پاشان دە ڕۆژنامەدا نێویان دەنووسرێ) و کەسانێکیش ئامادەن یەك یا چەند جلد کتێب بەم کتێبخانەی میللییە ببەخشن لە ڕۆژنامەدا نێویان دەنووسرێ و تەقدیریان لێدەکرێ).

ڕادیۆی دەنگی کوردستان،کە ئەوێ ڕۆژێ، یەکیەتی سۆڤییێت لە ڕێگەی پێوەندی فەرهەنگی ڕووسیەوە ئازربایجان دا پێشکێشی کوردستانی کردبوو، زۆر بە کەڵك بوو، چونکە ڕادیۆ وەکو کەناڵێکی ڕاگەیاندنی جەماوەریی کاریگەری ڕاستەوخۆ دەتوانێ ورەی جەماوەر بەرزبکاتەوەو هەواڵ و ڕووداوەکانی لە ساتێکی کەمدا بە ئاگاداریی هەموو لایەك بگەیێنێ. بە تایبەتی کۆمەڵی کوردەواری ئەو ڕۆژە زۆربەیان نەخوێندەوار بوون و ئاشنای خوێندن و نووسینی کوردییش نەبوون، بۆیە ڕادیۆ دەتوانێ بگاتە نێو هەموو چین و توێژەکانی کۆمەڵ بەبێ جیاوازی. لە بارەی گرنگی ئەم ڕادیۆیەوە (پێشەوا) لە میانەی وتەیەکیدا وتی:

(لەهەموو شتێك بۆ ئێمە چاکتر ئەوەیە کە بتوانی قسەی خۆمان بە گوێی دنیا بگەیەنین و تەصدیقی دەفەرموون کە هەموو شتێك وردە وردە تەرەقی پێ دەدرێ. دیسان دەتوانین بە هۆی ئەم دەستگایە دەرسی ئەخلاقی، فەلاحەتی و.. بە برایانی خۆشەویست بڵێین و لە ئاییندەشدا بەرنامەیەکی باش بۆ ڕادیۆکەمان دیاری دەکەین)[31].

ئەم ڕادیۆیە (لە سەعات ٤ تا ١٠ی دوای نیوەڕۆ هەموو ڕۆژێ بەرنامەی بلاودەکردەوە، بەڵام دەنگەکەی ئەوەندە قەوی نەبوو، کە بگاتە سنوورەکان و پەیامی کوردەکان بۆ هاونەتەوەکانیان لە عێراق و تورکیا بەرێت. چەند پێشنیاز کە لەو بابەتەوە بە شورەوی درا، بێ وەڵام مایەوە[32]. ئەگەرچی دەزگای ڕادیۆکە زۆر سادە بووەو لە ڕێگەی ئەمپریفایەر و بلٚدگۆوە بەناو شاردا بلاوکراوەتەوە، **سەعید ناکام** دەڵێ:

---

[31]: ڕۆژنامەی کوردستان، ژ٤٤، ١٩٤٦/٥/٦.

[32]: ولیام ئیگلتۆن، کۆماری کورد لەساڵی ١٩٤٦، ب٢، ل٥٨. و.ف. ص ١٨٧. ڕۆژنامەی (کوردستان) لە ژمارەی ٤٣ی ١٩٤٦/٥/٤دا ڕێپۆرتاژێکی لەمەڕ ڕادیۆو دەزگای سینەمای کوردستان نووسیوە: (ڕۆژی سێ شەموو ١٠ی بانەمەڕی ١٣٢٥ ئیستاسیۆنی ڕادیۆی مەهاباد پایتەختی حتکومەتی میللی کوردتسان دەگەڵ (٥) دەستگای بلٚنگۆ کە ١-لە حەوشی کانگای حزبی دێمۆکرات ٢-لە پێشمەرگەخانە ٣-ڕووبەڕووی شارەوانی ٤- لە ڕووبەڕووی خانووی حەزرەتی پێشەوا ٥- ڕووبەڕووی مزگەوتی عەباس ئاغا نەسب کران، دانراو ڕەسمەن هەیئەتی ڕەئیسەی میللی کوردستان و ئەندامەکانی کۆمیتەی مەرکەزی و کاربەدەستانی حزبی دێمیۆکراتی کوردستان و ژمارەیەکی زۆر لە ئاغایانی دەرەوەو ریجالی موحتەرەمینی شاری مەهاباد حزورریان بوو).

(ئێمە دەبوایە بە میکرۆفۆن دەنگمان بە نێو شاری مەهابادا بڵاْبکەینەوە.. ئەگەر بمانویستایە هەواڵێك یا ڕاگەیاندنێك بڵاوبکەینەوە، دەبوایە ڕاکەینە تەوریزو سەرە وەربگرین تا ڕێگامان دەدرێ بۆ ژووری ڕادیۆ)[٣٣].

ڕەنگە ئەمە بە پلەی یەکەم سوودەکەی بۆ ئەو ڕۆژە لەوەدا بووبێ، کە زۆربەی خەڵکی جوتیارو هەژاری ئەو ڕۆژە ڕادیۆی تایبەتی خۆیان لە ماڵەوە نەبوو. بە تایبەت لە شارێکی وەکو مەهاباد دا، بەر لە دانانی ئەو ڕادیۆیە لە مەهاباد پێشتریش لە میانی ڕادیۆکەی ئازەربایجاندا نیو سەعاتیان بۆ بەرنامەکان بە زمانی کوردی تەرخان کردبوو، کە هەژاری موکریانی بەرنامەکانی بەڕێوە دەبردو هەر خۆی وتارەکانی دەنووسی. دەربارەی ئەو کارەی خۆی (**هەژار**) دەڵێ:

(لە تەوریز ڕادیۆی پیشەوەری هەبوو. بڕیار درابوو ڕۆژی نیو سەعات ئێمەش قسەی لەسەر بکەین و بەرنامەی تایبەتی خۆمان هەبێ. من بۆ ئەو کارە چوومە تەوریز. وەتاغێکم لەماڵی شازدە خانمی میر پەنج بە کرێ گرت. شەوانە تا نیوە شەو، ڕۆژانە هەر لە بەیانەوە تا نوێژی شێوان بە تەنها خەریکی بەرنامە نیو سەعاتیەکە دەبووم و دەچووم دەم خوێندەوە. پازدە ڕۆژ ئەو کارەم کرد)[٣٤].

دانانی چاپخانەیەك لە مەهاباد یەکێ لە بۆکان بۆ چاپ کردنی ڕۆژنامەو گۆڤارو کتێبی کوردی ئەمانە هەمووی لە بواری ڕۆشنبیریدا جێگەیان دیارە.

لە میانەی پێوەندی و دۆستایەتی دەگەڵ میللەتاندا، بەتایبەتی دەگەڵ ئازەربایجانی سۆڤیەتیدا، بە پێشنیازی کۆماری دیمۆکراتی کوردستان ژمارەیەك خوێندکاری کورد ڕەوانەی (باکۆ) کران بۆ تەواوکردنی خوێندنی بەرزو لە پاشەڕۆژدا بگەڕێنەوە کۆمارو خزمەت بکەن، بە تایبەتی لە ڕشتەی سەربازیدا، بە داخەوە، تەمەن کورتی کۆمار ئەو ئاواتەی نەهێنایە دی و زۆریان گەرانەوە و هەندێکیشیان، لەوێ مانەوەو پاشان توانییان خوێندنی باڵا لە پسپۆڕیی جیاوازدا تەواو بکەن[٣٥].

---

[٣٣]: دەستنووسی سەعید ناکام، ل١٠٦. ئەم دەستنووسە کە لە بارەی ژیان و بەسەرهاتی سەعید ناکامە لە مومتاز حەیدەری وەرگیراوە.

[٣٤]:هەژار،چێشتی مجێور، ل ٧٩=٨٠.

د.عیزەدین دەڵێ: (هەژار باسی (سوڵتانی وەتەمیشی)نەکردووە (دکتۆر-پزیشك)، کە تا رووخاندنی ئازەربایجان بێژەری ئەو ڕادیۆیە بوو. لە دوای ئەوەش یەکێك بوو لە بێژەرانی ڕادیۆی (فیرقەی دیمۆکراتی ئازەربایجان)- بە کوردی کە لە باکۆ بوو، لە ساڵانی شەستیشدا هەر خۆی بێژەری ڕادیۆی نهێنی (صدای ملی ایران) بوو، کە لە مۆسکۆوە بڵاودەکرایەوە*.

[٣٥]: لەوانە: (ڕەحیمی قازی و سوڵتانی وەتەمیشی و حەسەنی حیسامی ڕەحمانی گەرمیانی و مراد عەبدوڵلای ڕازماوەرو قادری مەحمود زادەو (حەمەدی مەولوود)یش کە قارەمانێکی گەورە بوون هاتە عێراق و ساڵی ١٩٥٠ بە پێ خۆی گەیاندە باکۆو لەم

باری سیاسی و دیمۆکراسی:

کۆماری دیمۆکراتی کوردستان سروشتێکی دیمۆکراسی هەبوو و لە سایەیدا خەڵکی بەوپەڕی سەربەستیەوە لە ئارادا نەبووە، خەڵکی کوردستان ئومێدیان بەو کۆمارە بوو، کە بتوانێ هیواو ئاواتی لەمێژینەیان لە دروست کردنی دەوڵەتێکی کوردیدا بەدی بێنێ و لە دەوری پێشەوادا کۆببنەوە. دەوڵەتانی ئێران لە ماوەی حوکمی ڕەزا شادا ئەوەندە زوڵم و ستەمیان کردبوو و هەرچی شوێنەوارێ کوردایەتی پێوە دیار بوو لە ناویان بردبوو، بۆیە کاردانەوەیەکی ئەوتۆی لەلای خەڵکەکە دروست کردبوو، توێژەکانی کۆمەڵ، قوربانی بدەن.

لەڕووی ئەمنیەتی شارەکانەوە، ڕۆزفلت بەراوردێك لە نێوان هەردوو کۆماری دیمۆکراتی کوردستان و ئازەربایجاندا دەکا:

(لە بارێکدا لە ئازەربایجانی ڕۆژهەڵات، حکومەتی ترس دامەزرابوو، لە کوردستان تەنیا یەك حاڵەتی کوشتن ڕووی دابوو کە دەکرا ناوی سیاسی یان لێ بنرێ، هەرچەندە هەندێ کورد کە ئەم ڕژێمەیان خۆش نەدەویست، هەڵاتبوون بۆ تاران. لە جادەکانی مهاباد مرۆڤ دەیتوانی گوێ لە بەرنامەکانی ئەنکاراو لەندەن بگرێ، لە کاتێکدا لە تەورێز سزای گوێ گرتن لە ڕادیۆکان، مەرگ بوو)[36].

دواییەدا مرد. کەریمی ئەیوبیان و مستەفا شەلماشی وە علی گەلاوێژو سەید عەزیز شەمزینی و غەنی بلوریان و هی تر بوون)*.

بڕوانە: ولیام ئیگلتۆن، کۆماری کورد، ب٢، ٤٠-٤٢. و.ف، ص١٥٤.

عبداللە رسول پشدەری، یادداشتەکانم ب١، ل ٧٢.

غەنی بلوریان ئاڵەکۆك، ل ٦٥-٧٤.

[36]: ئارچی ڕۆزفلت، کۆماری مهاباد، ل ٤١.

ن. پسیان پەیامنێری ڕۆژنامەی (اطلاعات)ی ئەو سەردەمە، دەڵێ: (قازی محەمەد لە کاتی فەرمانڕەوایەتی خۆی لە مەهاباددا، بەکار زانییەکی تایبەتیەوە هەڵس و کەوتی کرد، ڕێگەی نەدا کوشتن و جەردەوانی لەشار ڕوو بدەن و ماڵی هاوڵاتیان بە تاڵان بچێ. ئەمە بووە مایەی ئەوەی لە ماوەی دوو ساڵی فەرمانڕەوایەتی ئەوجا تەنیا یەك مرۆڤی دانیشتوانی شار بکوژرێ و خەڵك حەزێکی تایبەتی بۆ قازی محەمەد پەیدا بکەن). بڕوانە: نەجەف قولی پسیان، لە مەهابادی خوێناویەوە، ل ١٨٥. دەربارەی کوژرانی ئەو کەسەش، کە (غەفور مەحمودیان) بوو، گوایە لەسەر جاسووسی کوژراوە، بڕوانە، ئیگلتۆن، کۆماری کورد، ب٢، ل٢١.

غەنی بلوریان، ئاڵەکۆك، ل٥٥. ئەگەرچی غەنی بلوریان دەیگەڕێنێتەوە بۆ مەسەلەیەکی سیاسی، کە گوایە لەگەڵ عەزیز زەندی (ئەڵمانی)، سەر بە (هاشمۆڤ)ی کاربەدەستی سۆڤیەت لە ورمێ بوون و دژی ژێ. کاف کاریان کردووە، بەڵام سەید محەمەدی سەمەدی بە درێژی لە زاریقادری مودەڕیسی ئەو ڕووداوەی گێڕاوەتەوە، بڕوانە: سید محمد صمدی، نگاهی بە تاریخ مهاباد، ص ١٨٧-١٩٠. هەروەها (درك کینان) لە بەراورددا حکومەتی ئازربایجان بە ڕژێمێکی ستالینی تۆقێنەر ناو دەبا بڕوانە: درك کینان، کردهاو کردستان (مختصر تاریخ کرد)، ترجمە ابراهیم یونسی، تهران، ١٣٧٦، ص١٢٥.

هەوالنامەی کتێب

ئەمە جگە لەوەی کە هەر لە سەرەتاوە کۆماری دیمۆکراتی کوردستان، کە هەڵقوڵاوی ناوجەرگەی کۆمەڵی (کوردستان) لە ناوچەکەدا بوو، بەرگریشی لەبەرەی دیمۆکراسی خوازانی جیهانی دەکردو ڕێڕەوی پێشکەوتنخوازانەی دژ بە فاشیزم و نازیەت گرتبوو.

هەروەها بە دوژمنانی گەل و بە حکومەتی ئێرانی سەلماند ئەگەر بواری بدرێ کورد دەتوانن ئیدارەی خۆیان بەڕێوەبەرن و ئەزمونێکی گەورەی دیمۆکراسی بوو لە بواری جولانەوەی ڕزگاریخوازی کوردایەتی و جۆش و خەرۆشێکی تازەی بەخشیە ڕەوتەکە. تەنانەت هەندێ لە دۆستە بیانی یەکانی کورد بە هەولێکی سەرکەوتووی دەزانن کریس کۆچێرا دەڵێ:

(کۆماری مەهاباد سەرباری بچووکی قەوارەو تەمەن کورتی خۆی جێگەیەکی گرنگی لە مێژووی بزووتنەوەی کوردایەتی هەیە: ئەمەیەکەمین بزوتنەوەی کوردایەتی بوو کە (ڕۆشنبیر) سەرکردایەتی دەکرد، ئەوەشی دەرخست کە ئەگەر کورد لێی بگەڕێن تەنیا (تالانکەر) نین کە لە پاش زێدەڕۆییەکانی سمکۆوە بەوە ناوبانگیان دەرکد بوو، بەڵکو دەتوانن حکومەتێکی شایست بەناوی خۆیانەوە بەڕێوە بەرن)[٣٧].

پێوەندی دۆستایەتی گەلانی کوردو ئاسووری و ئەرمەنی بەهێز کردو تەنانەت لەمەرامنامەی (حیزبی دێمۆکراتی کوردستان)، لە بڕگەی (٢٢) فەسڵی (٤)دا هاتووە:

(مادە٢٢- ئەو میللەتە پچووکانەی کە لە کوردستاندا دەژین(ئازربایجانی، ئەرمەنی،ئاسووری) حقوقی ئەوان تصدیق دەکەین)[٣٨].

ئەمەش لێکدانەوەی تێفکرینێکی قووڵی سیاسەتی پێشەوا بوو بۆ ئەوەی هەستی میللەتانی دەورو دراوسێ بۆ لای ئەزموونی دیموکراتی کورد ڕابکێشێ، چونکە پێشەواو حیزب لەوە گەیشتبوون، ئەو میللەتانەی ناوچەیش هەروەکو کورد دووچاری زوڵم و ستەمی حکوومەتی شا بوونەتەوەو لە ژێر دەسەلاتی پەهلەویدا هەموو ئازادییەکییان لێ زەوت کراوە، بۆ ئەوەی گیانی برایەتی بەهێز بکات و ئەوانیش ببنە سوپەرێك بۆ کۆماری دێمۆکراتی کوردستان.

ڕێکخراوەکانی لاوان و ژنان نموونەیەکی دیی دێمۆکراسی بونی کۆمار بوون، کە پێشتر ئەو گرنگییە بە توێژی لاوان نەدەدراو لە سەردەمەدا کۆمار توانی لاوان لەدەوری یەکێتییەك یان **ڕێکخراوی جەوانانی کوردستان**

---

[٣٧]: کریس کۆچیرا، جنبش ملی کرد، ترجمهء ابراهیم یونسی، ص ٢٢٦. هەروەها ڕۆزفلت دەڵێ: (مەڵبەندو سەرهەڵدانی ئەم کۆمارە گچکەیەی کوردو تەمەن کورت و پڕ لە هەڵبەزو دابەزەکەی و ڕووخانی لە ناکاوی، یەکێك لە داستانە زۆر ڕۆشنەکانی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستی ئەم سەردەمەی ئێمەیە). بڕوانە: ئارچی ڕۆزفلت، کۆماری مهاباد، ل٣، کەچی نەیارێکی میللەتی کورد ئەو شەش ساڵەی ١٩٤١-١٩٤٧ بە بێ نەزمی و پەشێوی دادەنێ لە ئێراندا، بڕوانە: حەمید رضا جلائی پور، قاضی محمد، ص٢٣.

[٣٨]: مەرامنامەی حیزبی دێمۆکراتی کوردستان، ل٥.

دا كۆیان بكاتەوەو بڵاوكراوەی خۆیان هەبێو بە ئاراستەیەكی نەتەوەیی و نیشتمانییان دا بەرن و چاكتر بتوانن ئەرك و ڕۆڵی خۆیان ببینن، گۆڤاری (هاواری نیشتمان)، كەلە سەری نووسراوە (بڵاوكەرەوەی بیری یەكیەتی جەوانانی دێمۆكرات) بە سەرپەرشتی (صدیق ئەنجیری اذر) [39] بڵاوكراوەتەوە.ئەم گۆڤارە، گۆڤارێكی ئەدەبی، سیاسی، كۆمەڵایەتی بووەو یەك ژمارەی لێ دەرچووە. هەروەها ژمارەیەك وتار لە ڕۆژنامەی (كوردستان)دا لە بارەی لاوان بڵاوكراوە، كە نیشانەی گرنگی دانی كۆمار بووە بە پەروەردەی لاوان بە هەستی كوردایەتی و ژیانی ئایندە [40]. كچان و ژنان گورجتر و چالاكانەتر هاتنە مەیدان و بەرەو خوێندن و خوێندەواری هان دەدران و پێشەوا بۆ خۆی گرنگی بەم مەسەلەیە دەداو دەست پێشخەری دەكرد لە كرجنەوەی قوتابخانەی كچاندا. بڕیار درا بە دامەزراندنی یەكێتی ژنانی كوردستان، لەم ڕووەوە ڕۆژنامەی (كوردستان)ی زمانحاڵی حكومەت، ئەم هەواڵەی بڵاوكردۆتەوە:

(سازكردنی حیزبی دێمۆكرات

لە لایەن ژنانی كوردستان)

ڕۆژی جومعە١٣٢٤/١٢/٢٤ لە لایەن یای پێشەوای كوردستان لە ژمارەیێكی زۆر لە یایەكانی تێگەیشتووی كوردستان گێڕرایەوەو لە ساتی ٣ی پاش نیوەڕۆ لە ئەنجوومەنی فەرهەنگی كۆبوونەوەو بە سەرۆكایەتی یای پێشەوای كوردستان(یای مینای قازی) حزبی دیموكراتی ژنانی كوردستان دامەزراو ژمارەیەكی زۆر لە یایان نیو نوسین كردو مانگانەی ئەندامیەتیان لە تمەنێك تا دە تمەن وە ئەستۆ گرت) [41].

هەروەها سەبارەت بەیەكەم كۆبوونەوەی یەكێتی ژنانی كوردستان، كە لە سەرپەرشتی یای پێشەوای بەڕێوەچووەو چەند یایەكی كورد وتاریان تێدا خوێندۆتەوە ئەم هەواڵەی بڵاوكردۆتەوە:

(لەڕۆژی ١٣٢٤/١١/١٦ لە لایەن یای پێشەوای كوردستان بە بۆنەی جێژنی سەربەخۆیی و ناساندنی پێشەوای (معظم) ی كوردستان لە ژمارەیێكی زۆر لە یایانی شاری مەهاباد ئامۆژگارانی مەدرەسەی كچان گێڕدرابۆوەو جێژنێكی خۆشیان گرت ژمارەیەكی زۆر لە یایان ئامۆژگاران دەو

---

[39]: ئەم ڕووناكبیرە لە ساڵی ١٩٦٨دا تیرۆر كرا. بڕوانە: ح. ماوەرانی، ڕۆژنامەگەری كوردی لە كوردستانی ڕۆژهەڵاتدا، گ هاوار، ژ٥، ئەڵمانیا، ١٩٩٩، ل٦. بەڵام (هێدی) پێی وایە لە ساڵی (١٩٦٦)دا لە (مامەڕووت) لە كوردستانی باشوور لە ئەنجامی سەرەڕۆیی (ئەحمەدی تۆفیق)د تێدا چووە، بڕوانە: ڕۆژنامەی پەیام، ژ٢١، ٢٠٠٠/٢/٢١، ل٢٦.ئەمەیان لە ڕاستییەوە نویكترە.

[40]: بڕوانە: ڕۆژنامەی كوردستان، ژمارەكانی (٦٨، ٧٠، ٧١، ٧٧).

[41]: ڕۆژنامەی كوردستان، ژ٢٤، ١٩٤٦/٣/١٥.

هەواڵنامەی كتێب

بانگ هێشتنەدا نوتق و خیتابەی زۆر باشیان خوێندۆتەوەو جێژن کە لە ساتی (٣)ی پاش نیوەڕۆ گیرابوو لە ساتی (٥)ی دوایی هات..)[٤٢].

ئەمەش ئەزمونێکی نوێ بوو، کە لە کۆماری کوردستان دا، ژن بتوانێ بەشداری ژیانی سیاسی و کۆمەڵایەتی بکات و لە دەوری ڕێکخراوێکی خۆیاندا کۆببنەوەو شان بەشانی پیاوا دەوری چالاکانەی خۆیان ببینن.جێگەی ئاماژە بۆ کردنە، هەروەکو چۆن لقی کۆمەڵەی (ژێ.کاف) لە شاری سلێمانی بە سەرپەرشتی ئیبراهیم ئەحمەد بەڕێوە دەچوو و ژمارەیەك شاعیرو ڕۆشنبیری ئەو ڕۆژەی باشووری کوردستان تێیدا ئەندام بوون، بەهەمان شێوە لقی (یەکێتی ژنانی کوردستان)ی کۆمەڵەی (ژێ. کاف) لە لایەن ناهیدە شێخ سەلام و نەعیمە خانی خوشکی ئیبراهیم ئەحمەد و زەکیە بابان و .. هتد بەڕێوە دەچوو[٤٣].

دوای ئەوەی حکومەتی تاران، هەوڵی زۆری لەگەڵ وەفدی فیرقەی دیمۆکراتی ئازەربایجان بە سەرۆکایەتی (**پیشەوەری**)دا ،کە لە چوارچێوەی ئێراندا خۆیان خۆڕێبەری خۆیان بکەن. ئەم هەولانە و هەولەکانی دواتریش، کە حکومەتی تاران لە بانگهێشتنەکانی بۆ سەرۆکایەتی هەردوو کۆماری دیمۆکرات بۆ ڕاگرتنی بارودۆخ و کەسب کردنی کات بوو، کە بتوانن ئەرتەشی ڕووخاو و تێکشکاوی ئێران بە هێز بکەنەوەو لە لایەکی تریشەوە چاوەڕوانی ئەنجامی وتووێژەکانیان بوون لەگەڵ یەکێتی سۆڤیەت لە بابەت ئیمتیازاتی نەوتەوە.

حکومەتی ئێران لە تەمموزی (١٩٤٦)دا بە ڕەسمی قازی محەمەدی بۆ تارانی پایتەخت بانگهێشت کرد بۆ ئەوەی ڕاستەوخۆ گفتوگۆ لە بارەی داهاتووی ناوچەکە بکرێو ڕازی بکەن بەوەی هاوکاری خۆی لەگەڵ ڕووسیا بپچڕێنێ هاوکاری ئازەربایجان نەکەن و هەندێ بەڵێنی ساختەی بدەنێ، کە ئەوان دان بە بوونی دەسەڵاتی قازی لە چوارچێوەی هەڵبژاردنێکی ئازاد، کە ئەنجام دەدرێ نوێنەری خۆیان بۆ پەرلەمانی ئێران هەڵبژێرن.

یەکێ لە ڕۆژنامەکانی ئەو کاتەی تاران نووسیوویەتی و دەڵێ:

(ئۆتۆمبێلی ژمارە ٢٨ بەناو تاران دا دەسوڕێتەوەو ئالایەکی بچووکی کوردی بە سێ ڕەنگ سەوز سپی و سوور لە ناوەڕاستدا ڕۆژێك و لێ ی نووسراوە دەوڵەتی جمهوری کوردستان، هەڵکردووە. بێگومان وەفدی لێ پرسراوانی کورد بۆ وتووێژ لەگەڵ حکومەتی مەرکەزی دەربارەی دەستووری حکومەتە سەربەخۆییەکە هەڵگرتووە)[٤٤].

هەردوو کۆماری دیمۆکراتی ئازەربایجان و کوردستان لە ڕۆژی (١٩٤٦/١٠/١٦)دا، پەیامێکی سەربازییان مۆر کرد، کە ئەمە بەندەکانی بوون:

(١- دروست کردنی لەشکرێکی ئازەری کوردی کە شوێنی تەورێز بێت.

---

[٤٢]: ڕۆژنامەی کوردستان، ژ٣٢، ١٩٤٦/٤/٦.

[٤٣]: بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: نوري شاویس، من مذکراتي، ص ٤٠.

[٤٤]: لوسیان رامبو، الکرد والحق، ص١٣٩.

٢-ناردنی لەشكری نیزامی ئازەربایجان بۆ قۆلی (سەقز) لە كوردستان وە ناردنی لەشكری غەیری نیزامی ئازەربایجان بۆ كوردستان بۆ ئازەربایجان ئەگەر پێویست بوو.

٣- دانانی جەنراڵ عەزیمی ئازەربایجانی بۆ سەرۆكی گشتی لە قۆڵەكانی (سەقز) (سەردەشت) لە كوردستانەوە لە (هۆلاساسۆر هەوشار)لە ئازەربایجان.

٤- دانانی مەلا مستەفا بە سەرۆكی گشتی كوردی ئازەری لە ناوچەی (سەقز).

٥- ناوچەی هەوشار لە ئازەربایجان لەژێر چاودێری **"محمد حسین سەیفی قازی"** دا بێت.

٦- قازی محمد سەرۆكی گشتی هەرە بەرز بێت لەسەر هێزەكانی ئازەربایجان كوردستان. بەڵام لەژێر ڕەنگ ڕشتنی جنرال عزیمی دا.

٧- (پیشەوەری) سەرۆكی هەرە بەرز بێت بۆ هێزە شەڕكەرەكانی كوردی ئازەری لە ئازەربایجان.

٨- هێزی كوردی هەر یارمەتییەكی تری ویست (ئازەربایجان) دەستی بۆ درێژ بكات)[٤٥].

شەڕ لە ئازەربایجان، كۆبوونەوە لە مەهاباد:

گفتوگۆیەكان بێ ئەنجام بوون. شەڕ دەستی پێ كرد. تاقە زامنی لەشكری كوردستان لەوێ ڕۆژێ بارزانییەكان بوون،كە **شێخ ئەحمەدی بارزان و مەلا مستەفا** لەگەڵ ژمارەیەكی زۆری خاو و خێزانی بارزانییەكان لە عێراقەوە ڕایانكردبووە ئێران و لە ناوچە كوردنشینەكانی ئەوێ نیشتەجێ ببوون. هەر لە یەكەم ڕۆژی دامەزراندنی كۆمارەوە مەلا مستەفا پشتگیری هاوكاری خۆی ڕاگەیاندو دوای ئەوەی لە ماوەیەكی كەمدا پێشتر تەواوی ئەرتەشی ئێرانیان لە ناوچەكانی میانداو و سەردەشت و بۆكان و ناوچەكانی دی پاك كردبۆوە، ئێستا ڕووبەڕووی نەهامەتییێكی گەورە هاتبوون لە ئەنجامی ئەوەی دەوڵەتی ئێران بە ناوی پاكی و سەلامەتی هەڵبژاردنەوە هێزی سەربازی خۆیان ڕەوانەی تەورێز دەكەنەوە و سەرۆك وەزیران **(قوام السلطنه)** بە تەواوی لەگەڵ یەكێتی سۆڤیەت و ئینگلیز ڕێكەوتوون، بەوەی كە یەكێتی سۆڤیەت چاڵە نەوتەكانی باكووری ئێران بەكاربەرێ و لە قازانجی هەردوو میللەت دابێ. لەو لاشەوە ئیبگلیزیش چاڵە نەوتەكانی عەبادان و خۆزستان بەكاربێنێ[٤٦].

لە بەرامبەر ئەو سیاسەتەی هاوپەیمانەكان بە تایبەتی سۆڤیەت و ئینگلیز كە تا ئەو ڕۆژە لە پێناو پاراستنی بەرژەوەندی خۆیان كوردو ئازەریان كردبووە كارتی پاڵەپەستۆ بۆ سەر دەوڵەتی ئێران ئێستا بەرژەوەندی ئابووری وڵاتەكانیان بەڵێنەكانی جەعفەری باقرۆڤی سەرەك وەزیرانی ئازەربایجان بۆ فیرقەی دێمۆكراتی ئازەربایجان

---

[٤٥]: علاءالدین سجادی، شۆڕشەكانی كورد، ل ٣٠٨،-٣٠٩.

[٤٦]: لە بارەی ئیمتیازی نەوتی (سۆڤیەت-ئێران)ەوە بڕوانە: محمدخان ملك یزدی، غوغای تخلیه ایران، ص١٤٣.
طاهر خلف البكاء، التطورات الداخلية في ايران ١٩٤١-١٩٥١، ص ٢٣٥-٢٣٦.
ژنرال- دكتر محمود پناهیان، فرهنگ جغرافیائی ملی تركان ایران زمین، ج٢، ص ١٤٣-١٤٥.

و کۆماری دێمۆکراتی کوردستان بوونـه بلْقـی سـەر ئـاو، بـەوەی کـە داوایـا لـە وەزارەتەکـەی (قـوام) کردبـوو هەڵبژاردنێکی ڕاستەقینە لە سەرانسەری ئێراندا ساز بکرێ و ناوچە ئـازەری و کوردنشـینەکانیش بەشـداری ئـەو هەڵبژاردنە بکەن و نوێ،ەری خۆیان هەڵبژێرن.

ئەگەرچی کۆماری دێمۆکراتی کوردستان و ئازەربایجـان بـۆ ڕووبەڕووبوونـەوەی هـەر هێرشـێکی لـە ناکـاوی دەوڵەتی ئێران لەسەر چەند خاڵێك ڕێکەوتبوون، کە ئەو ڕێکەوتنـە بەرژەوەنـدی و گیـانی هاوکـاری سـەربازی و بازرگانی و فەرهەنگی بەخۆوە گرتبوو. لە ماوەیەکی کەمـداو لـە ڕۆژی (١٠)ی کـانوونی یەکـەم سـوپای ئێـران تەورێزی گرتەوە، بێ ئەوەی بەرەنگارییەکی ئەوتۆی بکرێ. بە تایبەتی پیرۆزبـایی (**د. جاوید**) لـە ڕادیـۆی تـاران دەخوێنرایەوەو سەرانی حکومەتیش بەرەو سۆڤیەت خۆیان ڕزگار کرد. لەو سەروبەیندەدا، کـە هـەرگیز چـاوەڕوان نەدەکرا وا بەئاسانی تەورێز بگیرێتەوە و سوپای فیرقەی دێمـۆکراتی ئازەربایجـان هـەرەس بێنـێ، بەتایبـەتی کـە ڕاستەوخۆ یەکێتی سۆڤیەت بەرگری لێ دەکردن.

لە مەهاباد، خەڵکەکە و سەرانی کۆمار شڵەژابوون، لە بەردەم بڕیاری شەڕکردن و مقاوەمـەت یـا هـەروەکو ئازەربایجان خۆ بەدەستەوە بدەن و ئەرتەشی ئێران بێ شەڕ بێـەوە کوردستان، ئەگەر بێنـەوە چارەنووسـی کۆمـارو خەڵکی دێمۆکرات چی دەبێ؟!

پێشەوا، کاربەدەستانی کۆمارو هەندێ لە سەرۆك عەشیرەتەکانی بانگ کـردو کۆبونـەوەیێکی لـە مزکـەوتی ئاغادا پێکهێنا بۆ تەگبیرو ڕاوێژ.

دوو بیروڕا هەبوو، یەکێکیان خۆ بە دەستەوەدان بێ هیچ بەرەنگاری، دووەم پێیان وابوو دەبێ بـەر لەسـوپای تاران بگیرێ و تا دوا دڵۆپ خوێن شەڕ بکەن.

قازی بۆ خۆی حەمە حوسێنی سەیفی قازی وەزیری جەنگ سەرەتا لەو ڕایەدا بوون[٤٧].

مەلا عەبدوڵڵای مودەڕیسی و مەلا حوسێنی مەجدی وەزیری داد لەگەڵ مقاوەمەت دا نەبوون[٤٨]. بۆ ڕۆژی دوایی بڕیار درا هەروەکو ئازەربایجان بێ شەڕو شۆڕ پێشوازی سوپا بکرێت و تا ئەو جێگەیەی لە تواناداپە خوێن نـەڕێو خەڵکەکە زەرەرمەند نەبن. بۆ ئەم مەبەستە پێشەوا بڕیاری هێزی پێشمەرگە لە بەرەکانی جـەنگ دا بکشـێنەوەو شەڕ نەکەن.

[٤٧]: علاءالدین سجادی، شۆڕشەکانی کورد...،ل ٣١١. هەرەوها لە بارەی هەڵوێستی قازی محەمەد لەو کۆبوونەوەیەدا، کە دەبـێ بەرگری بکرێ و ئازایەتی (حەمەدی مەولوودی)، بڕوانە: عەلی کەریمی، ژیـان و بەسـەرهاتی عەلـدولڕەحمان زەبیحـی (مامۆسـتا عولەما)، ١٩٩٩، ص٣٩٧.

[٤٨]: عبدالقادر دەباغی، ڕاپەڕینی کۆمەڵەی ژێ-کاف، ل٣٧.

ڕووخانی کۆمارو هاتنەوەی ئەرتەش:

دوای ئەوەی بڕیاری خۆ تەسلیم کردن درا، هیچ ئومێدێك نەما، - ڕۆژی ٢٥ی سەرماوەز قازی بە تەلەفۆن قسەی لەگەڵ سەرتیپ (همایونی) کرد، ئینجا خۆی و سیف و حاجی بابە شێخ و چەند کەسێکی تر بە ئۆتۆمبێل چوون بۆ (حەمامیان) تەسلیمی سەرتیپ (همایونی) بوون. سەرتیپ (همایونی) فەرماندەی لەشکری (٤)ی کوردستان و، سەرکردەی ئەو هێزە بوو کە ئەوەبوو لە قۆڵی سەقزەوە بەرەو مەهاباد بجولێ. همایونی، وەکو خۆی گێڕاویەتەوە، بەر لەوەی قازی محەمەد و سەرانی تری کۆماری دیمۆکراتی کوردستان بچن بۆ لای گفتی (تەئمینی جانی)[49] پێدابوون.

ئەگەرچی ڕێگەی ڕاکردن و پەنابردن بۆ وڵاتانی دراوسێ لە بەردەوامدا بوو، بەڵام قازی، کە پیاوێکی خاوەن بیروباوەڕ بوو، لەپێناوی خەڵکەکەو سەلامەتییان ئەم ڕێگەیەی پێ لەوانی دی باشتر بوو.

سەرتیپ (**همایونی**) لە سەرتادا، نەیویست هیچ هەنگاوێکی ئەوتۆ بنێ کە کاربەدەست و خەڵکەکە لێی بسڵەمنەوەو ترس و تۆقاندن بکەوێتە نێو شاری مهابادی پایتەختی کۆمار. تەنانەت بە پێی قسەی پەیامنێری ڕۆژنامەی (**اطلاعات**)، کە ئەو ڕۆژانە لەوێ بووە دەڵێ:

(سەیر ئەوەیە لە ڕۆژانی سەرەتادا لیوا هومایونی سەرکەردەی هێز گەلی کوردستان لە مەهاباد لە ماڵی قازی محەمەد لای داو فاڤینی لەگەڵ ئەودا خواردو باس و خواسێك لە بارەی گرتنی ئەو لە گۆڕێدا نەبوو)[50].

ئەم هەنگاوەی کۆمار جۆرێك لە بڕوایی لای هۆزە چەکدارەکانیش پەیدا کرد کەبە ئاسانی چەکەکانیان تەسلیم بە سوپا بکەن، بەڵام ئەوەندەی پێ نەچوو، دوای چەند ڕۆژێك قازی محەمەدو مەحەمەد حوسێن سەیفی قازی و هەندێ لە ئەفسەرو وەزیرەکانی کۆمار گیران و تەنانەت **سەدری قازی** برای پێشەوایش کە ئەوکاتە ئەندام پەرلەمان بوو لە تاران بە گیراوی هێنابوویانەوە بۆ مەهاباد.

ئیتر، شاڵاوی گرتن و کوشتن و توندو تیژی لە شارەکانی کوردستان و ئازەربایجانیش دەستی پێ کردو (زیاتر لە ١٥٠٠٠ ئینسانی دیمۆکرات کوژرا)[51].

لە نێو هێزەکانی کۆماری دیمۆکراتی کوردستان دا، بارزانی یەکان چەکیان دانەنا، دوای ئەوی مەلا مستەفا ماوەی مانگێك لە تاران دا مایەوە شاو فەرماندەکانی ئێرانی بینی، گفتوگۆیەکانیان بێ ئاکام بون، بۆیە مەلا مستەفاو ژمارەیەك لە پێشمەرگەکانی، دوای چەندین شەڕی سەخت لەگەڵ ئەرتەشی ئێران و عەشیرەتەکانی سەر

---

[49]: نەوشیروان مستەفا، حکومەتی کوردستان، ل٢٦٧.

[50]: نەجەف قولی پسیان، لە مهابادی خوێناوییەوە، ل١٨٥.

[51]: دکتۆر قاسملۆ، کوردستان و کورد، ل٩٢.

کەریمی حسامی ژمارەکەی بە (٢٥٠٠٠) بیست و پێنج هەزار داناوە. بڕوانە: کاروانێك لە شەهیدانی کوردستانی ئێران، ل٣٢.

سنوور توانییان زیاتر له ٣٠٠ کیلۆ مەتر بە پێ بـبڕن و بگەنـە نـاو خـاکی یـەکێتی سـۆڤیەت و لـەوێ بـبن بـە پەناهەندە[٥٢].

دادگایی و لە سێدارەدانی سەرانی حکومەت:

پاش ئەوی پێشەوا و حەمە حوسێنی سەیفی قازی ئامۆزای پێشەوا و سەدری قازی برای پێشەوا لە مـەهاباد گیران، دوای ماوەیەك بە شێوەیەکی ڕواڵەتی و بە نهـێنی دادگـایی کـران. ئـەو دادگـایی کردنـە کـە لـە لایـەن سەرکردایەتی سوپاوە بەڕێوە دەچوو، چەندین تاوانیان دابووە پـاڵ قـازی یـەکان، لـە هـەتك و سـووك کـردن بـە قودرەتی سوپاو چەکدار کردنی خەڵکی شارو عەشایر دژی سوپاو دەوڵەت. هەڵکردنی ئاڵای جیاواز لە هـی ئێـران و لەبەرکردنی یۆنیفۆرمی سەربازی ڕووسی و پێوەندی بەستن دەگەڵ ڕوسیەو سـەفەر بـۆ بـاکۆ و بازرگـانی کـردن دەگەڵیان و چەندین شتی دی. ئەگەرچی ئـەوان، کـە تـا ڕادەیـەك بەقسـەو دۆسـتایەتی سـەرەك وەزیـران (قوام السلطنة) پشت ئەستوور بوون، لە لایەك و لە لایەکی دیکەوە سەرتیپ (همایونی) بەڵێنی ئەوی پێ دابـوون، کـە سەرو گیانیان سەلامەت دەبێ لە بەرامبەر ئەو هەڵوێستەی کە بێ شەڕ شاریان تەسلیم کردووە، بەڵام بەڵێنەکانی بلقی سەر ئاو بوون، هەرچەندە بەرگرییان لە خۆیان کردبوو، حەمە حوسێن کە دەوڵەت خۆی دەسەڵاتی ناوچـەکەی داوەتێو سەدری قازی خۆی بێ گوناه دەزانی بەوەی کە ئەو لە تاران دادەنیشێ ئەنـدامی پەرلەمانـە بـۆ لەبـەین بردنی تەنگژەی نێوان حکومەتی ئێران و کۆمار هەوڵیداوە، پێشەواش هەمیشە ئێرانی بەوە تاوانبار دەکـرد، کـە دروست بوونی کۆمار لە ئەنجامی کەم و کووڕی و لا لێ نەکردنەوەی ئێرانەوە بووە بەرامبەر بە خەڵکی ناوچـەکە لە ڕووی ڕۆشنبیری و کۆمەڵایەتی و مافە نەتەوایەتییەکانـەوە. تەنانـەت **(ن. پسـیان)** پـەیامنێری ڕۆژنامـەی (اطلاعات) نووسیویەتی: (نێزیکەی ١٤ سەعات قسەی کردو کـەمو کـورتی جۆربـەجۆرێ لـە دادگـە گـرت)[٥٣]. هەروەها **(محمدی شەریفی)**، کە لـە لایـەن دەوڵەتـەوە کرابـوو بـە پـارێزەری قـازی محەمـەد، سـاڵی (١٩٥٦) گۆشەیەکی لە چۆنیەیت ئەم دادگایە لادابووو نووسیبووی:

(زۆر حەیف بۆ قازی محەمەد بۆ ئەو پیاوە مەزن و ژیرە. قازی لە دادگادا بە نەترسی و قسەی دەکرد. لە ڕاستی دا ئەو دادگای موحاکەمە دەکرد، قازی حکومەتی ئێرانی لە عاست میللەت بە خەیانەت تاوانبار کرد. بە ئازایی و غیرەتەوە، نەك هەر لە مافی نەتەوایەتی گەلی کورد دیفاعی دەکرد، بەڵکو لە مافی هەموو گەلانی ئێران دیفاعی کرد.

---

[٥٢]: دەربارەی ئەو ڕێپێوانەی بارزانیەکان بۆ سۆڤیەت بڕوانە: مسعودالبارزاني، الحركة التحررية الكردية، ١٩٤٥-١٩٥٨.
مرتضى زربخت،از كردستان عراق آنسوي رود ارس.
نەجەف قولی پسیان، لەمهابادی خوێناوییەوە هەتا لێوارەکانی ئاراس.

[٥٣]: ن.پسیان، لە مهابادی خوێناوییەوە، ل١٨٨.

ئەو قارەمانانە لەم دادگایە بەجۆرێ لە مسلەك و بیروباوەڕی خۆیان دیفاعیان دەکرد کە دادگا سەری سوڕ مابوو. ئەسڵەن لەم کارەی کە کردبوویان پەشیمان نەبوون.[٥٤].

لە ڕۆژی (٢٣)ی کانوونی دووەمی (١٩٤٧)دا دادگا حوکمی خنکاندنی بەسەر پێشەوا قازی محەمەدو سەیفی قازی و سەدری قازی دا، بەڵام بە خۆی باردودۆخی ئەو ڕۆژانەو گفتوگۆی مەلا مستەفای بارزانی لە تاران لەگەڵ ئێراندا بڕیاری جێبەجێ کردنەکەی تا ڕۆژی (٣١)ی مارتی (١٩٧٤) دواخرا، هەرئەو ڕۆژە، شەو درەنگانێ لە مەیدانی چوارچرا، هەر لەو شوێنەی، کە ئاڵای کۆماری دیمۆکراتی کوردستانی تێدا هەڵکرا لەوێ لە سێدارەدران. دوای پازدە مانگ کۆتایی بە تەمەنی کۆمار هات و جارێکی دی ئومێدی کورد لە قەوارەی سەربەخۆ و دەوڵەتدا بووەوە بە سەراب.

بێجگە لەو سێ کەسە، هەر لە شاری مەهاباد و پاشان لە بۆکان و شوێنەکانی دیکەشدا چەندین کەس لە ئەفسەرو کاربەدەستانی دی لە سێدارە دران[٥٥]. ژاندرمە هەرچی ئاسەوارێکی کوردی و کۆمار هەبوو سووتاندیان و لەناویان برد. ئەو کارەساتە دەرد و پەندو عیبرەتێکی گەورە بوو، وەکو سەدری قازی لە وەڵامی برادەرێکی ئەندام پەرلەمانی خۆیدا وتی: (**ئەوە من نیم کە شکاوم، ئەمە سیاسەتی سۆڤیەتە لە ئێران دۆڕاندوویەتی..**)[٥٦].

دیارە ئەمە ئەوە ناگەیەنێ کە هەر بە تەنیا سۆڤیەتە لەم نێوانەدا، خەتای بووبی، بەریتانیاش بە هەموو شێوەیەك دریغی نەکردووە لە یارمەتیدانی ئێران لە هەواڵ و شێوەکانی سەربازییشەوە لە سەرکوت کردنەوەی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردایەتی و ڕووخانی کۆماری دیمۆکراتی کوردستاندا[٥٧]. هەروەها (ئەمریکا)ش دەورێکی کاریگەری لە یارمەتیدانی ئێران و بەهێزکردنەوەی و گەیاندنی داواکارییەکانی بۆ کشانەوەی هێزەکانی بێگانە لە ئێران بۆ بەردەم ئەنجومەنی ئاسایشدا هەبوو بە تایبەتی باڵیۆزی ئەمریکی (**جۆرج ئەلن**) لەو سەردەمەدا ڕۆڵێکی خراپی دیوە لە ڕێگە خۆشکردن و هەڵمەتی کۆتایی هێنانی بە کۆمار[٥٨]. ئەمە سەرباری

---

[٥٤]: کریم حسامی، کاروانێك لە شەهیدانی کوردستانی ئێران، ل٢٤-٢١.

رشیدت. ق، خەباتی نەتەوەی کورد، ڕۆژنامەی ئازادی، ژ٩٢، ٨ی نیسانی ١٩٦٠، ل٢-٤.

لە بارەی ناوەڕۆکی دانیشتنەکانی هەر دوو دادگای (قازی)یەکان بڕوانە: مەحموود مەلا عیزەت، قازی محەمەد لەناو ڕووناکیی مێژوودا، گ مامۆستای کورد، ژ(٢٤،٢٥)، ١٩٩٥، ٣٦-٤٠.

[٥٥]: لە بارەی ناوی ئەو کەسانەی لەشەڕەکانی دی لە سێدارە دران، بڕوانە: د. علاءالدین سجادی، شۆڕشەکانی کورد، ل ١٨٦.

ڕۆژنامەی کوردستان، بیرەوەری(١٠)ی خاکەولێوە ڕۆژی شەهیدان، ژ٣، ئاوریلی ١٩٧١،ل١.

[٥٦]: ن. پسیان، لە مهابادی خوێناوییەوە، ل ١٨٦.

[٥٧]: بۆ سەیری ئەو بەڵگەنامەیەی وەزارەی دەرەوەی بەریتانیا بڕوانە: د. عبدالستار طاهر شریف، الجمعیات والمنظمات والاحزاب الكردية في نصف قرن ١٩٠٨-١٩٥٨، ص٢٤٨-٢٤٩.

[٥٨]: لە بارەی ڕۆڵی ئەمریکا لە جاسووسی و بە تایبەتی ڕۆڵی جۆرج ئەلن لە ڕێکخستنی پێوەندی نێوان(قوام السلطنه)ی سەرۆك وەزیرانی ئێران و خێڵە کوردییەکان بڕوانە د.بورهان. ا. یاسین، کۆماری کوردستان لە پەیوەستگەی پەیوەندییە نێونەتەوەییەکاندا، گ هاڤیبون، ژ٦، ئەڵمانیا، ١٩٩٩، ل٣١-٤٦.

ئەوەی چەندین هۆکاری دی، لە ڕووی ناوچەگەری و خیانەتی سەرانی عەشایرو بڕوا بە خۆ نەبوون و کـزی و لاوازی هەستی نەتەوەیی و نیشتمانپەروەری و بێ توانایی دەسەلاتی کۆمار لە چارەسـەرکردنی مەسـەلە سـەرەکییەکانی وەکو زەوی و زارو دروست کردنی دەروازەیەکی ئابووری و بازرگانی ئەوتۆ، کە پشت بە خۆ ببەستێ. هـەموو ئـەو فاکتەرە نێو دەوڵەتی و ناوچەیی و ناوخۆییانە بوونە هۆی ڕووخـانی کۆمـارو هـەوڵی کـورد لـەو پارچـەیەدا بـوو بەقوربانی (نەوت) و پێوەندی دیبلۆماسی و سیاسیی زلهێزەکانی ئەو ڕۆژگارە.

فەسڵی دووەم

چاپخانەو رۆژنامەوانیی کۆماری دیمۆکراتی کوردستان

باسی یەکەم: چاپخانە و چاپەمەنی و بڵاوکراوە.

باسی دووەم: ناساندنی ڕۆژنامەو گۆڤارەکان و هونەرەکانی رۆژنامەوانیی.

باسی یەکەم

چاپخانەو چاپەمەنی و بڵاوکراوە

چاپخانە:

لە دوای دۆزینەوەی ئامێری چاپ لە لایەن (گۆتنبێرگ)ەوە ماوەیەکی زۆر، ئینجا لـە ئـەوروپاوە چـاپخانە گەیشتە دەوڵەتی عوسمانی، دیارە هۆیەکەشی ئەوە بوو، سوڵتانەکانی عوسمانی لە ژێر پەردەی دین دا ڕێگەیان بـە هێنان و دامەزراندنی چاپخانە نەدەدا، چونکە لـە ڕاسـتیدا بـوونی چاپخانەو چـاپەمەنی نیشـانەیەکی گـەورەی مەدەنیەت و شارستانیەتی نوێیەو بوار لە بەردەم بڵاوبوونەوەی بیروڕای جۆراوجۆردەخولقێنێ وت ئاگـایی خـەڵکی بەرەو ژوور دەبات، دەبێتە هۆی بڵاوکردنەوەی ڕۆژنامەوانیی و گەیاندنی هەواڵ و ئاگاداری لە باری دنیا.

زۆربەی سەرچاوەکان، ڕۆژنامـەوانیی و چاپخانە لە کوردستانی ڕۆژهەڵاتدا، لە ڕووی مێژووییەوە، دەدەنە پـاڵ ئەو هەوڵە جوامێرانەیەی نەوەی بەدرخانیەکان و بەتایبەتی (**عەبدولڕەزاق بەدرخان**) لە شـاری (خـوی)، کـە لـە ساڵی (١٩١٣)دا هەوڵیداوە یەکەمین ڕۆژنامەی کوردی لە ئێراندا بـە نـاوی (کوردسـتان) بڵاوبکاتـەوەو بـۆ ئـەم مەبەستە چاپخانەیەکیشدا دابین بکات و کتێب و بڵاوکراوەی کوردی پێ چـاپ بکـات و هـانی خـەڵك بـدات بـۆ خوێندن و خوێندەواری و یەکەم قوتابخانەی کوردییش هەر لەو شارەدا بکاتەوە[٥٩].

یەکەمین چاپخانەو ڕۆژنامەوانیی ڕاستەقینەلە کوردستانی ڕۆژهەڵاتدا لەسەر دەستی مەلا محەمـەد تورجـانی زادە(قزڵجی)، کە هەر خۆی لە ڕۆژنامەی (**کورد**)ی سەردەمی شۆڕشی سمکۆ شکاك دا هەموو کارێکی ئەنجام داوە دەستی پێکردووە و ڕچکەشکێن بووە. ئەم ڕۆژنامەیە لە چاپخانەی (**غیرەت**) لـە شـاری ورمێـدا چـاپکراوە، ئـەم چاپخانەیە هی (**محمد تمدن**) بووە، خاوەنی کتێبی (اوضاع ایـران در جـنگ اول یـا تـأریخ رضـائیه)، لـە بـارەی سەرەتای چاپکردنی(ڕۆژێکیان شێخ لە کەسانی تێگەیشتووی سمکۆو لە (خزمانی سید طـه) هاتە لام، لـە میـانی قسەکانیدا ئەوەی دەرخست کە ئاغا (واتە سمکۆ) بە تەمایە بە هۆی نەبوونی بڵاوکـراوە لـە ڕەزائیـە ئـەم کـەم و کورتی یە نەهێڵێ و لە ڕەزائیـەش ڕۆژنامـە بڵاوبکرێتـەوە ئایـا بـەڕای ئێـوە بـە چ قـەوارەو تیراژێـك دەتـوانرێ ڕۆژنامەیەك لەم شارە بڵاوبکاتەوە، کە سەنین و جوان جێگـەی سـەرنجدان بـێ..) هـەروەها بـەردەوام دەبـێ و لـە میانەی قسەکانیدا دەڵێ: (تابلۆی چاپخانەی تمدنیان هـەڵگرتبوو، لـە جێگـای ئـەو تـابلۆی چاپخانەی غیرەتیـان هەڵواسی بوو!)[٦٠].

---

[٥٩]: بۆزانیاری زیاتر بڕوانە: ك، اول مدرسة کردیة في ایران، جریدة التاخي ١٩٧٣/١٢/٢٠، ص٨.

سەید عـەزیز شەمزینی دەڵێ عبـدالرزاق بـەدرخان کۆمەڵـەی (جیهانـدانی) دامەزارنـدووە، بڕوانـە: دکتـۆر عـەزیز شـەمزینی، بزووتنەوەی نەتەوایەتی ڕزگاریخوازانەی گەلی کوردستان، ل١٢٦.

جەلیلی جەلی، بوژانەوەی ڕۆشنبیری و نەتەوەیی کورد کۆتایی سەدەی نۆزدەیەم- سەرەتای سەدەی بیستەم، ل ١٤٠-١٥٦.

[٦٠]: محمد تمدَن، اوضاع ایران در جنگ اول یا تاریخ رضائیه، ص ٣٦٩،٣٧١.

لەسەر ڕووپەڕی ڕۆژنامەکەدا (ورمێ چاپخانەی غیرەت)و ناوی (مەلا محمد ترجانی نووسراوە، هەروەها لەڕووی سەرەوەدا ئەم ڕستەیە بەرچاو دەکەوێ (**مقالاتێك كە منفعت كردان تێدابی وردگیری**).

لە پاش دامرکاندنەوەی ئەو شۆڕشە ئیدی ڕۆژنامەو چاپخانەکەش پەکی کەوت و سالانێکی دوورو درێژ بزاڤی ڕزگاریخوازی لە کوردستانی ڕۆژهەلاتدا خامۆش بوو و زمان و نووسینی کوردی قەدەغەکراو ڕۆژنامەوبلاوکراوەی کوردیش قەدەغە کران[٦١].

دەست پێکردنی دووەمین جەنگی جیهانی، بارودوخێکی تایبەتی لە جیهاندا هێنایە کایەوە و میللەت و ولاتانی ڕۆژهەلاتیشی گرتەوە، لەنێوان لایەنگری هاوپەیمانان و نازیەتدا. ئێران بەپێی سنووری جوگرافی وا هەلکەوتبوو، لەسەر سنووری سۆڤیەت بوو لە باکوور و لە ڕۆژئاوایش عێراق، کە دەسەلاتی ئینگلیز بەڕێوەی دەبرد، باری سیاسی و ئابووری شلەژابوو، شای ئێرانیش (ڕەزا شا) مەیلی تایبەتی بۆ ئەلمانیا هەبوو و کۆنسۆل و دەزگای جاسووسییەکانی ئەلمانیا بە ئارەزووی خۆیان لە ئێراندا کاریان دەکرد. ئەم بارودۆخە ڕێگە خۆشکەربوو بۆ دامەزراندنی کۆڕو پارت و ڕێکخراوی سیاسی، هەروەکو لە فەسلی یەکەمدا باسمان کرد.

چاپخانەو (ژێ. کاف) و چاپەمەنی و بلاوکراوە:

کۆمەلەی (ژێ. کاف)، کە پێویستی ئەو ڕۆژگارە دروستی کرد، یەکێ لەو خالانەی دەیانەویست جێبەجێی بکەن. ئەوەبوو لە ڕێگەی چاپ چاپەمەنی و بلاوکراوە هەستی نەوەیی و ئاگایی خەلك بەرزبکەنەوە، چاك لەوە تێگەیشتبوون، کە بەخوێندن و خوێندەواری کۆمەلی دواکەوتووی کوردەواری ئەوێ ڕۆژێ دەتوانن بەرەو پێش بەرن ئەم بۆچوونەی (ژێ. کاف) مۆرکی سەرەکیی بزووتنەوە کۆمەل و ڕێکخروو پارتە سیاسییەکانی کوردی دوای جەنگی جیهانی یەکەم بوون، بە تایبەتی کۆلۆنیالیزمی بەریتانی و پاشتر لە سەفەری باکۆی سمەرانی کوردیش لە ئازەربایجان جەخت لەسەر ئەوە دەکرایەوە، کە میللەتی کورد پێویستی بە هۆشیاری و خۆ ڕۆشنبیر کردن هەیە. لە یەکەم ژمارەی گۆڤاری (نیشتمان)دا ئامانجی کۆمەلەی ڕوون کردۆتەوە، کە تیایا هاتووە:

(زۆر کەس وا لێك ئەدەنەوە کە ئەبێ نەتەوەی کورد بە زۆر و نیروی چەك لە دیلی ڕزگار بکرێت بەلام ئەوانە هەموو بەهەلە چون و ڕێگای ڕاستیان لێ ون بووە چونکو چەکو تفاقی شەڕ کە لە چنگ کوردانە لە بەرامبەر چەك و تفاقی شەڕی ئەمانە بوونە بەرهەلستی سەربەستی ئێمە کار ناکات ئەبێ کورد بزانێت ئیمڕۆ تفەنگ لە چاو گوللە پژێن و تۆپ و تانك و فڕۆکەو.. و.. توقتوقەیەك زیاتر نیە

---

[٦١]: دکتۆر سادق شەرەفکەندی باسی هەندێ ڕاپەڕینی دوای سمکۆی کردووەو بە ناویشانی (ڕاپەڕینەکانی خوارووی کوردستانی ئێران) دەیانناسێنێ و بە تایبەتی ڕاپەڕینیش عەباس خان (سەردار ڕەشید) باس دەکات، بەلام مۆرکی عەشیرەتگەرییان دەداتە پال، کە ئەو دەورە کاریگەرییان نەبووە. بڕوانە:

دکتۆر سادقی شەرەفکەندی، کورتە مێژووی بزوتنەوەی نەتەوایەتییەکانی کورد، ل ١٠٥،١٠١. هەروەها بڕوانە:

یاسین خالد حسن، کردستان الشرقیة، ١٩١٨-١٩٣٥، رسالة ماجستیر. کلیة الاداب، جامعة صلاح الدین، ١٩٩٥.

تەنیا ڕێگایەکی ئەبێ کورد بەرەو سەربەستی پێیا بڕوا شەقامی شارستانێتیە٬ ئەم ڕێگایە ڕاست و ڕەوان ئەچێتە ناو مێرگی ئازادی و سەربەستی).

لەو ڕۆژگارەدا بە کوردی نووسین و خوێندنەوە باوی نەبوو، ژمارەی ئەو کەسانەی ئاشناییان **لەگەڵ** ڕۆژنامەو بڵاوکراوەی کوردیدا هەبوو دەگمەن بوون. دیاە چاپ و چاپخانە لە کورستانی ڕۆژهەڵاتدا نەبوو. (**هەژار**)دەڵێ:

(لە بیرمە جارێك بیرمان لەوە دەکردەوە کە چاپخانەیەکی دەستی بچووك بکڕین و بیکەینە چەند بەشێکی بچووك و هەر کەسە بە پێی توانا بەشەکانی بگرێ.

کاکە ڕەحمان کە ئەوسا ببوە ئەندام و دەوڵەمەند بوو، گوتی من هەمووی دەکڕم. باوەڕکە زۆرمان فرمێسکمان دەچاو گەڕا، کە لەو خۆشییە ناهومێد بووین و لەکڕینی چاپخانە بەشدار نابین)[٦٢].

بۆ چاپکردنی گۆڤاری (نیشتمان)، کە بڵاوکەرەوەی بیری کۆمەڵەی (ژێ. کاف) بوو، دەبووایە ڕەوانەی تەوەرێز بکرێ و بە سەد دەردەسەریو بە نهێنی لە چاپخانەی ئەرمەنی و ئازەرییەکاندا چاپ بکرێ و بەدزییەوە بیهێننەوە بۆ مەهابادو لەوێوە بۆ خەڵك و بۆ کوردستانی باشووریش ڕەوانە بکرێ، بە تایبەتی بۆ لقی کوردستانی عێراقی (ژێ. کاف).

لە بارەی کاری چاپکردنی ئەو ڕۆژگارەی گۆڤاری (**نیشتمان**)ەوە، محەمەد شاپەسەندی، کە خۆی کادرێکی چاپەمەنی و نووسەرو وەرگێری ئەو ڕۆژە بوو، دەگێڕێتەوە:

(..ئەوسا ساڵی (١٩٤٣) لە تەورێز بووم (زەبیحی)یش لەوێ بوو، هەروەها خەلیلی ساوچبلاغی (ئەوسێیەمان بووین). لەوێ زانیم و زەبیحی حروفچینی پێ دەکردم. لەوێ جێگای تایبەتمان هەبوو. ئەوسا بەشێوەی کۆن حروفچینی دەکرا، ژمارەیەکی (نیشتمان)مان حروفچینی کرد. لەوێ دەمانبرد بۆ چاپخانەی کابرایەکی ئەرمەنی ئەویش بۆی چاپ دەکردین. بە دوو سێ ڕۆژ پێنج شەش سەفحەمان ساز دەکرد، تێکمان دەکردەوەو دەمانبردەوە بۆ سابلاغ. لە زۆر جێگادا بە نهێنی، کاری مەتبەعە (چاپخانە)ی ژێ کافمان کرد.. لە پشت میوانخانەی خورشید لەوێ یەك دوو هۆدەمان دەست کەوت، چاپخانەمان دانا تا گۆڕانکاری یەکی تەواو لە (ژێ. کاف)دا هاتەدی بوو بە حیزبی دێمۆکرات (نیشتمان)مان چاپ دەکرد. هەر چۆنێکی بوو من گەڕامەوە مەهاباد بە مەتبەعەیەکی دەستی کە سەفحەیەکی تەقریبەن نیو فۆڵسکابی چاپ دەکرد، لە تەورێز هێنامەوە سابلاغ)[٦٣].

هەر لەو ڕۆژانەی پڕ خەبات و نهێنی کۆمەڵەی (ژێ-کاف)، توانرا لە ڕێگەی ئەو چاپخانە دەستییە بچووکەوەو بە سەرپەرشتی عەبدولڕەحمان زەبیحی (**ع.بێژەن**) چەند نامیلکەیەك وەکو دیاری پێشکەش بە ئەندامان و خەڵکی شۆڕشگێڕو بە تایبەتی توێژی لاوان بکرێت. لەوانە چاپکردنی ڕۆژ ژمێر بۆ ساڵانی ١٩٤٣-

---

[٦٢]: هەژار، چێشتی مجێور، ل٦١.

[٦٣]: هانا، مامۆستا محەمەدی شاپەسەندی ڕۆژنامەی کوردستان، ح د ك أ، ژ٢٥٧، ل٨-٩.

١٩٤٤)، به بەڵگەی ئەوەی، کە کۆمەڵەی (ژێ-کاف) خۆی چاپی کردووە لە میانەی ڕۆژە گرنگەکانی ساڵ ڕۆژی ١٦ی ڕەشەمە ڕۆژی بینادی چاپخانەی (ژێ-کاف)دا ئاماژەی بۆ کراوە. هەروەها لەو ڕۆژە ژمێرەدا پەیامی کۆمەڵە نووسرابۆوە. لە ڕۆژ ژمێری ساڵی (١٩٤٣)دا نووسراوە:

(ئەی دایکی نیشتمانی کورد دڵنیابە ئەندامەکانی کۆمەڵەی (ژ. ك) ناڵەی دەروون و سکاڵای تایبەتی تۆ بە هەموو ناوچەکانی کوردستانا بڵاو ئەکەنەوەو لاوەکان بۆ خزمەتی تۆ هان ئەدەن. بە هەموو کوردێکی نیشتمان پەروەر ڕائەگەیێنن، کە دونیای ئیمڕۆ دونیای شارستانێتی و تەمەددونە ئەوەندەی لە توانایاندا بێت بە برووسکەی زانست و خوێندەواری سەرەڕێی پێشکەوتنی کورد ڕووناك ئەکەنەوە پەیامی تۆ کە ئەڵێی سەرکەوتن لە ڕێکەوتنایە بە گوێی هەموو دانیشتوانی کوردستان ڕائەگەیەنن)[٦٤].

هەر لە چاپخانەی (ژێ-کاف)دا، چەند نامیلکەیەك چاپکراون لەوانە (**دیاری کۆمەڵەی ژ.ك بۆ لاوەکانی کورد**) و (**دیاری مەلا محمدی کۆیی**) و (**گوڵبژێرێك لە دیوانی حاجی قادری کۆیی بلبلی نیشتمانی کورد**) و (**دەستە گوڵێکی جوان و بۆن خۆش لە باغی نیشتمان پەروەری**) بڵاوکردەوە[٦٥]. هەروەها (**عەقڵ و بەخت**) و (**گفتوگۆی دووباز**) و (**کارخانەی قەندی یاسلسلەی مەشایەخی نەقشبەندی**) و (**ئاڵەکۆك**)ی هەژاری موکریانی لە بارەی نامیلکەی (**سلسلەی مەشایخی نەقشبەندی**)ی هەژاری موکریانی یەوە ڕۆژنامەی (**کوردستان**) وەکو یەکەم چاپکراوی چاپخانەکەی بۆکان نووسیویەتی:

هەوەڵ دەرکەوتنی چاپخانەی بۆکان

(ڕۆژی ٢٤/١١/٢٤ هەوەڵ دەرکەوتنی چاپخانەی بۆکان (سلسلەی مەشایەخی نەقشبەندی)ما وەدەس کەوت کە بوو بە مایەی چاو ڕوونی و دڵخۆشی کارگەرانی ئیدارەی ڕۆژنامەو چاپخانەی کوردستان لە خودا دەخوازین، موئەسیسین و کارگەرانی چاپخانەی بۆکان سەربەرزی لە خزمەتی میللیدا موەفەق بن)[٦٦].

ئەم نامیلکانە کاریگەرییەکی زۆریان لەسەر بیرو بۆچوونی خەڵکیدا بەجێ هێشتبوو، لەبەر کەمی ژمارەیان دەستاو دەست بڵاودەبوونەوەو خەڵکێکی زۆر ئەزبەریان کردبوون و بە چاوی ڕێزەوە تێیان دەڕوانرا. لە بارەی نامیلکەی (**دیاری کۆمەڵەی ژ. ك بۆ لاوەکانی کورد**)ەوە، عەبدولقادر دەباغی دەگێڕێتەوە:

(.. کۆمەڵانی خەڵك بە خۆشییەوە بە شوێن میرزاو خوێندەوارێکی وادا دەگەڕان کە کوردی بزانێ. ئەو کتێبە هەمووی شیعر بوو، چونکە شیعرو هەڵبەست لە گیانی کورددا هەست دەبزوێنێ. ژن و پیاو

---

[٦٤]: ڕۆژ ژمێری تایبەتی کۆمەڵەی (ژێ. کاف)، بۆ ساڵی ١٣٢٢.

[٦٥]: نەوشیروان مستەفا، حکومەتی کوردستان، ل ٧٠.

[٦٦]: ڕۆژنامەی کوردستان، ژ ١٤، ١٩٤٦/١٢/١٣.

دەیانگوت زۆر بە کەڵکە، بە تایبەتیش ڕووپەڕەو سەرلدەکەی پیرۆزو دلڕفێن بوو، چونکە ڕۆژی کوردستانی تێدا نەخشابوو و دوو پیتی ژێ-کاف بە لاتین لە ناوەڕاستەکەی دا بوو)[٦٧].

لە سەرەتای نامیلکەکەداو لەسەر بەرگەکەی نووسراوە: (١) **دیاری مەلا محمدی کۆیی**، بەیارمەتی کۆمەڵەی ژ. ك بۆ هەڵساندنی ئاغاوات و سەردارو عەشیرەتەکانی کورد لە خەوی نەفامی چاپ کرا. بەم شیعرە دەست پێدەکات :

ئارەزوو

زۆر بووە بەرخێکی لەڕو لاواز
بۆتە خەرتێکی دووک زەلام و قەڵەو
یا منالێکی سیس و مردۆخە
بۆتە پیاوێکی کورج و کۆڵ و پتەو
کەلێ میللەت وەهاوە سەرکەوتوون
کە نەیەتە خەیاڵ و وەهەم و خەو
بۆیە ئومێد ئەکەم لە لوتفی خودا
خالقی مانگ و ڕۆژ و، ڕۆژو شەو
کوردەکانیش بکاتە ساحێب جا
سنة الله في الذين خلو
تەلەفۆنێ بخاتە نێو کوردان
بانگی یەکتر بکەن بە دەنگی هەلەو
هەو هەوی میرەوان لە مەیدانا
زەلزەلەی داتە ملکی کەی خوسرەو
بێتە ژێر دەستی میللەتی کورد
هەر لە باتومەوە هەتا دەهلەو[٦٨]

---

[٦٧]: عبدالقادر دباغی، ڕاپەڕینی کۆمەڵەی ژێ. کاف، ل٤٤.

[٦٨]: دیاری کۆمەڵەی ژێ. کاف بۆ لاوەکانی کورد، ١٩٤٣، ل٣-٤.

• حەز ئەکەی بیت بلێم چیە کوردی •
• عاقلی و چابکی و جەوان مەردی •

١

دیاری مەلا محمدی کۆیی

بەپارەی کۆمەلەی ژ . ك بو هەلساندنی
آغاوات و سەردار عەشیرەتەکانی کورد
لەخەوی نەفامی چاپ کرا

١٣٢٢

له بارەی **(کارخانەی قەندی یا سلسلەی مەشایەخی نەخشبەندی)** **(هەژار)** کە دانەریەتی دەڵێ:

(ناوی مەشایخی نەخشبەندیم بە شیعر هۆنیبۆوە، لە بۆکان چاپمان کرد هەزار نوسخە بە دوو سێ ڕۆژ فرۆشرا، لام وابوو شیعرەکانیان پەسەند کردووە:

دوایی دەرکەوت وەك نوشتە کڕیویانەو دە بەرگیان گرتووە و بە کڵاویانەوە دروە!)[٦٩].

لەو نامیلکەدا وەها باسی مەولانا خالید نەقشبەندی دەکات:

کە سەر دەستەی هەموو مەستانە خالید
نەمامی باخی کوردستانە خالید
فیدات بم نیشتمان بۆ شارەزوورت
ڕووناکە شام و ئەستەنبول لە نوورت[٧٠]

چاپخانەو کۆماری دێمۆکراتی کوردستان:

دوا بە دوای دامەزراندنی کۆماری دێمۆکراتی کوردستان، بە پێی ئەو بەڵێنانەی باقرۆف بە پێشەوا قازی محەمەدی دابوو لە سەرەفەری دووەمی باکۆ کە یارمەتی فەرهەنگی و ڕۆشنبیرییان بدەن و چاپخانەیەکیان بۆ دابین بکات، ئەو بەڵێنەی خۆی بەجێ گەیاندو لە ڕێگەی ڕابیتەی فەرهەنگی تەورێزەوە چاپخانەیەو بڕێ کاغەزو کەلوپەلی چاپ گەیشتە مەهابادی پایتەخت. بە گەیشتنی چاپخانە بۆ کوردستان جێژنێکی گەورە ساز دراو هەندێ لە بەرپرسانی کۆمار بەم بۆنەیەوە وتاریان خوێندەوە. دەسبەجێ کەوتنە دەرکردنی ڕۆژنامەی (کوردستان) زمانحاڵی کۆماری دێمۆکراتی کوردستان و لە پاڵ ئەوەدا، ژمارەیەك گۆڤارو نامیلکەش چاپ کران و چاپخانە کۆنەکەیش گوازرایەوە بۆ بۆکان لەوێ گۆڤاری (هەڵاڵە) تو کاروباری میری پێ چاپ دەکرا. دەربارەی ئەو ئاهەنگەی بە بۆنەی گەیشتنی چاپخانەوە کراوە، باشتر وایە ئەو ڕیپۆرتاژە بخوێنینەوە کە ئەو ڕۆژگارە ڕۆژنامەی **(کوردستان)** بڵاوی کردۆتەوە:

(جێژنی کردنەوەی ئیدارەی ڕۆژنامەی کوردستان

ڕۆژی ١٣٢٤/١٠/٢٠ ساتی ٥ ی پاش نیوەڕۆ لە ئیدارەی ڕۆژنامەو گۆڤاری (کوردستان) بە موناسەبەتی کردنەوەی ئیدارەو بڵاوکردنەوەی هەوەڵ ژمارەی ڕۆژنامەی کوردستان جێژنێکی بە شەوکەت گیرا. عولەمای

---

[٦٩]: هەژار، چێشتی مجێور، ل ٨٧.

[٧٠]: عبدالقادر دباغی، ڕاپەڕینی کۆمەڵەی ژێ- کاف، ل ٥٧. هەروەها لەم دواییەدا، شاعیرێکی میللی مەهابادێ دەربارەی سیلسلەی مەشایەخی نەخشەبەندی بە شیعرو نامیلکەیەکی چاپکردووە، ئەو هۆنراوەیەی (هەژار)یش سەرلەنوێ ڕەگەڵ خستووەو چاپ کردۆتەوە.. رحمان مصباح قاضي،سلسلەی نەخشەبەندی، ناوەندی بڵاوکردنەوەی ئەدەبیاتی کوردی، ارومیە، ١٣٦٩، ل٢٤-٣٢.

ئەعلامو ئەعضای حیزبی دێمۆکرات و نوێنەرانی نوقاطی موحتەرەمینی مەهاباد و زۆر لە ئاغایانی اطراف لەم جێژنە حضوریان بوو.

لە پێش دا جەنابی بابا شێخ بە نوتقێکی کورت جەلەسەی ئیفتیتاح فەرموو و لە ضیمن دا جەنابی ئاغای قاضی محمدی ڕەئیسی حیزبی دێمۆکرات پێشەوای میللی و دینیی کوردستان زۆر تەمجید و تەحسینی کردو فەرمووی: (وجودی وی بۆمە غەنیمەتەو هەر ئەو دەتوانێ کەشتی کوردستان لە نێو شەپۆلی سیاسەت دا بگەیەنێتە ساحیل).

لە دوای ئەو ئاغای سید محمدی گە زادەو معاون حیزبی دێمۆکرات لە لایەن پێشەوای معظمەوە خێر مەقدەمی بە جەنابی بابا شێخ و سایری موحتەرەمین کە لە جەلسەی حزوریان و ئیڤهارو موربارەکبادی کردنەوەی ئیدارەی ڕۆژنامەی لە هەمووان کردو:

١-ئاغای قادری مدرسی بە سەرۆکی بنگاهی چاپخانەو ئاغای علی خسروی بە مدیری داخلی چاپخانەی معرفی کرد.

٢-ئاغای سید محمد مدیرو سەردەبیری ڕۆژنامەو گۆواری کوردستان ناساند)[٧١].

هەروەها ڕۆژنامەی (کوردستان)، لە پیرۆزبایی ئاغای سعید زەرگەیی، کە تیپچنی چاپخانەکە بووە، ئەم هۆنراوەیەی بلاوکردۆتەوەوە:

شوکر نەمردم من بەو چاوانە
لە کوردستانا کانگای چاپخانە
هاتە بەرچاوم وەك ڕۆژ نمایان
لێ تان پیرۆز بێ گەلی برایان
فێنکایی دڵم جەرگو هەناوم
ڕۆژنامەی کوردی هاتە بەرچاوم
هێند کەیف سازو شادو خەندانم
وەختە لە شادی دەربچێ گیانم [٧٢]

گەیشتنی چاپخانەو بلاوکردنەوەی ڕۆژنامەی (**کوردستان**) دەنگ و سەدایەکی زۆری دایەوەو بە جارێ دەنگی نارەزایی لە ڕۆژنامەو گۆڤارەکانی تاران بەرز بۆوەو پێی شڵەژان، تەنانەت ڕۆژنامەی (تهران امروز) لە (١٩٤٥)دا نووسیوویەتی:

---

[٧١]: ڕۆژنامەی کوردستان، ژ٣، ١٣٢٤/١٠/٢٤. ١٥ی ژنویەی ١٩٤٦، ل٤.

[٧٢]: ڕۆژنامەی کوردستان، ژ٦، س١، ٢١ی ژانویە ١٩٤٦، ل٢.

دەبێ زاری کوردان پڕ لە ئاسن بکرێ و ڕۆژنامە کوردییەکەشیان تەفرو تونا بکرێت)[٧٣].

لێرەوە دەدەکرێ بە وشەو رۆژنامەوانیی ڕاچەنیوی شۆڕشگێڕیی بکرێ، کە چۆن دوژمن زەنـدەق دەبـات و تـرس و سام دەخاتە دڵیانەوە و دەبێتە چەکێکی کاریگەر بۆ خەبات و بە درۆخستنەوەی پڕۆپاگەندەی دوژمنـان. ئەمـەش هەر لە سەرەتاوە سیفەتێکی دیاری رۆژنامەوانیی کوردی بووەو ئەو سروشتەی بووە.

لە شۆڕش و بزووتنەوەکانی پێشووی کورد دا، هەمیشە چاپخانەو رۆژنامەوانیی دەورێکـی پێشـەنگ یـان لـە بەرزکردنەوەی ورەی خەڵك و کورد لە هرە پارچەیەکی کوردستان دا تۆزقاڵێ ئازادی و سەربەخۆیی بۆ هەڵکـەتبێ، چاپخانە بە ئیش کەوتووەو ژمارەیەکی بـاش ڕۆژنامـەو گۆڤـارو بڵاوکـراوەی کـوردی هاتۆتـە بەرهـەم. باشـترین بەڵگەشمان هاتنە وجودی کۆماری دێمۆکراتی کوردستان بەڵگەیەکی زیندووە، کـە چ بووژانەوەیـەکی ڕۆشـنبیری و فەرهەنگی گەورە هاتۆتە ئاراوە. لە ماوەی یازدە مانگی تەمەنی کۆماردا چـەندین ڕۆژنامـەو گۆڤـارو نامیلکـە چاپ کران.

هەروەها پێشەوا بۆ خۆی ئەوەندە گرنگی بە ئەدەب و ڕۆشنبیریی کوردی داوە، لەم ڕووەوە ئارچی ڕۆزفلت دەڵێ:

(ئەو بایەخەی قازی محەمەد بۆ ئەدەب و زمانی کوردی دایبوو، دەتوانرێ لەم خاڵەوە دەرك بکرێ کە لە نێو، کارمەندانی بیرۆکەدا دوو شاعیری لاو-هەژارو هێمن- هەبوون کەشیعرەکانیان- وێڕای کەمی کاغەزیش- چاپ و بڵاودەکرانەوە)[٧٤].

عەبدولقادر دەباغی لە بارەی گرنگی چاپخانە لەو ڕۆژەدا دەڵێ:

(چاپخانەی کوردستان، لەو سەردەمەدا ئەوەندە گرنگ بوو کە زۆربەی ڕۆژان، پێشەوای شەهید سەر لە بەیانیان بەر لە گشت کارێ دەچووە چاپخانە، چاوی بە کاك مودەڕیسـی و زانـای خۆشەویسـت خوالێ خوش بوو سید محمد حمیدی دەکەوتن و وتووێژی لەگەڵدا دەکردن. چونکە سەرەڕای ڕۆژنامەی (کوردستان) تەواوی ئیعلامیەو هەموو بەشی تەبلیغات بۆ بەشـەکانی دیکـەی کوردسـتان، هـەر لەوێدا چاپ دەبوو، کەسانێکی زاناو ئەدیب و جێگەی متمانە لەوێ بن)[٧٥].

ئەم گرنگی دانە بەکاری چاپخانەو ئەرکی چاپخانە لە پێش ئەوەشەوە جێگەی سەرنجە، بەتایبـەتی (سـازمانی جەوانانی کورد)، کە پاشتر بوو بە یەکیەتی لاوانی دێمۆکراتی کوردستان، بۆ پاراستنی چـاپخانە لـە ڕۆژانـی بەر لە دامەزارنی کۆمارا بە نهێنی یەوە کاریان کردووە ئێشکیان لێگرتووە، غەنی بلوریان لە یادداشـتەکانی خۆیدا وای تۆمار کردووە:

(چاپخانەیەکی دەستی کۆمەڵی ژ. ك لە ژێرخانێکی بن هۆدەکانی تەرخان کراو بۆ ڕێکخراوی لاوانی کۆمەڵە دامەزرابوو. شەوێك قازی محەمەد ناردبووی من بچمە لای، کە چووم، قازی گوتی: (دەبـێ

---

[٧٣]: ڕۆژنامەی (تهران امروز)، ژ٢٢٨، ١٩٤٥/١٠/٢٥، بڕوانە: لوسیان رامبو، الکرد والحق، ص ١٢٩.

[٧٤]: ئارچی روزفلت، کۆماری مهاباد، ل٣٧.

[٧٥]: عەبدولقادر دەباغی، ڕاپەڕینی کۆمەڵەی ژێ. کاف، ل٣٧.

پارێزگاری لەو چاپخانەیە بکەن کە لە ناوەندی ڕێکخراوەکەتان دامەزراوە). ئێمە لاوەکان بە ڕۆژ لەوێ کارمان دەکردو شەوانەش دەرگای بارەگای ڕێکخراوەکان قفڵ دەکردو و هەر کام دەچووینەوە ماڵی خۆمان. ئەمجارە لەدوای ئەمری قازیدا شەوانە چەند کەسمان لەوێ دەماینەوە. من و (سەدیقی سیاسەری) پای ئەسڵی بووین و هەموو شەوێ بەنۆبە یەکما لەوێ دەماینەوەو ئەوانی تریش هەر شەوەی ٤-٥ کەسان دەهاتن و چەکمان هەڵدەگرت و بەیەکەوە کێشکمان دەدا)[٧٦].

بەم شێوەیە چاپخانە لە ژیانی ڕۆشنبیریی کۆماردا ئەرکێکی نەتەوەیی گەورەی لە ئەستۆ گرتبوو، ئەمە سەرباری ئەوەی ئەو چاپخانەیە بووە هۆی ئەوەی ئەو ڕۆژنامەو گۆڤارانەی ئەو ڕۆژەی پێ چاپ بکرێ، کە لە باسی دووەمدا باسیان دەکەین و هەوڵ دەدەین بە پێی هونەرەکانی ڕۆژنامەوانیی لێیان بکۆڵینەوە.

[٧٦]: غەنی بلوریان، ئاڵەکۆک، ل٤٤.

بلسی دووەم

ناساندنی ڕۆژنامەو گۆڤارەکان و هونەرەکانی ڕۆژنامەوانیی

١-گۆڤاری نیشتمان:

گۆڤاری نیشتمان، زمانحاڵی کۆمەڵەی ژیانەوی کورد ناسراو بە (**ژێ. کاف**)، لە ناوەڕاستی ساڵی (١٩٣٤)، یەکەم ژمارەی لێ بڵاوکراوەتەوە، دووەمین گۆڤاری کوردی یە لە ئێران دوای گۆڤاری (**کوردستان**)ی شاری (**خوی**) لە (١٩١٣)دا. ئەم گۆڤارە شوێن پایەیەکی دیارو بەرچاوی لە مێژووی رۆژنامەوانیی کوردیدا هەیەو ژمارەیەك بەرهەمی هەمە چەشنەی بە قەڵەمی شاعیرو نووسەرانی کورد بڵاوکردۆتەوە.

لە باسی یەکەمدا بە کورتی لەە دواین، کە چۆن و بە چ دەردەسەرییەك لە تەورێز حروفچینی کراوە بە ماوەیەکی زۆر لاپەڕەکانیان تەواو کردووەو بە نهێنی و بەدزییەوە هێناویانەتەوە بۆ موکریان و پاشان ژمارەیان بۆ ئەندامەکانی کۆمەڵە لە عێراق و تورکیا و سوریا ڕەوانە کردووە.

کاربەدەستانی ئەو ڕۆژگارە بە بڵاوبوونەوەی گۆڤاری (**نیشتمان**)، بە جارێ شڵەژاون و ئەم هەنگاوەیان بە ورای بوونەوەی میللەتی کورد داناوەو کونسوڵخانەی عێراق لە تەورێز و کرماشان بە پەلە بە بروسکە هەوڵی چاپ و بڵاوبوونەوەی گۆڤاری ناوبراویان ڕاگەیاندووەو لەوە ترساون بیری نیشتمانیی کوردی کۆمەڵەو ناوەڕۆکی بابەتەکانی گۆڤارەکە کوردی عێراقیش بوروژێنێو ڕاپەڕین و شۆڕشی نوێ دروست بکات. لە دەقی یەکێ لەو بەڵگەنامانەی وەزارەتی دەرەوەی عێراق بە پشت بەستن بە کونسوڵخانەی خۆی لە ئێران دا هاتووە:

(نهێنی، ژمارە ش ٤/٨٥٨

ڕۆژ:حەڤدەی مایسی ١٩٤٤

بابەت: بزووتنەوەی کورد

کونسوڵخانەی عێراقی لە تەورێزەوە بە برووسکە پێی ڕاگەیاندووین کەوا کوردی مەهاباد ڕۆژنامەیەك دەردەکن ناوی (نیشتمان)ەو بەزمانی کوردی عێراق چاپ دەبێت بە نهێنی دەینێرن بۆ کوردی عێراق، (نیشتمان) داوای سەربەخۆیی بۆ کورد دەکات و حوکمەتی ئێران بایەخی داوەتە ئەم باسە، سەرباری ئەوە، بە پێی بروسکەی کونسوڵخانەی ناوبراو هاتوچۆ لە نێوان ئێران و عێراق دا لە ڕێگەی کوردستانەوە کارێکی ئاسانە، پێویستی بە ڤیزەو ڤیزەکاری نی یە)[٧٧].

هەروەکو دەردەکەوێت جەخت لەسەر هاتووچۆی کوردی نێوان عێراق و ئێران دەکاتەوە، کە ئەم گۆڤارە بەئاسانی بڵاودەبێتەوە، هەروەها ڕستەکانی (داوای سەربەخۆیی بۆ کورد دەکات) و (حکومەتی ئێران بایەخی

---

[٧٧]: د.کەمال مەزهەر، بایەخی (نیشتمان) لە ڕوانگەی دوو ، ل بەڵگەنامەوە، ڕۆژنامەی کوردستان، ح د، ك، أ، ژ٢٥٧، ل١٢.

داوەتە ئەم باسە) جێی سەرنجن. سەرپەرشتیارانی گۆڤارەکە خۆیان هەستیان بەوە کردووە، کە تاقییان دەکەن و بە دوای چاپخانەکەدا دەگەڕێن، لە ژمارە (٥)ی خۆیدا نووسیویەتی:

(.. وەکو ئیداراتی ئێمە پێیان ڕاگەیاندووین ئەم دوو حکومەتە (مەبەست تاران و ئەنقەرەیە- هیمداد) بێ دادو ستەمکارانە لە جیاتی بیرکردنەوە لەم داوایەی ئێمە پێکهێنانی کەوتوونە سەروکاری دیتنەوەی چاپخانەی (ژ- ك) ئێمە مژدەیان ئەدەینێ ئەگەر توانییان پێشی بلاوبوونەوەی تیشکی هەتاو بگرن، ئینجا دەشتوانن چاپخانەکەی ئێمەش ببیننەوە، چونکو کۆمەڵی ژ.ك بە هیممەتی گەنجانی ووریای خۆی ئێستا لە بەشی زۆری پارچەکانی کوردستان دەستی دەڕواو دەتوانێ لە کەم ترین وەختدا گەورەترین شت بۆ دوورترین جێگای کوردستان ڕەوانە بکات، ئەوا ئەو جارەش حکوومەتی بەغدا وشیار دەکەینەوە کە وەکو ئێران و تورکیا ئەکا بزانێ کورد لەم بیست ساڵی دواییەدا چەندیان بۆ حکومەتی عێراق کەڵك هەبووە چاکەیێکی ئێمە تا ئێستا کردوومانە ئەم هەموو سەروەتە لە بەرانبەر و سەرچاوەی ئابووری ولاتەکەمان داوەتە دەمیان نەوتی کەرکوك وەکو لە خاکی عەرەبەکان دا بێ ئیستیفادەی لێ دەکەن خەراپەمان نەدەنەوە داوای کوردەکان بە چاکی تەماشا بکەن و بۆیان پێك بێنن، خۆیان نەکەنە نیشانەی تیری ئێمە، ئەگەر ئەوانیش بیانەوێ چاپخانەی (ژ.ك) ببیننەوە ئەبێ وشترێك ببینن دەستی بە کلکی بگرن ڕای بکێش بیگەیێننە زەوی ئینجا ئەگەنە ئامانج دیسان ئێمە دەمانەوێ تاران ئانکارا و بەغدا وەلامی ئێمە بدەنەوە بە ڕادیۆو ڕۆژنامە ئەو کوردانەش کە مەئمووری دیتنەوەی جێگای چاپخانەی ئێمە ئەگەر تا ٤٨ سەعات دوای خوێندنەوەی ئەم ژمارەیە دەست لەم کارە بێ شەڕەفانەی خۆیان هەڵ نەگرن وێنە (عکس) و تەئریخی ژیانیان چاپ ئەکەین[٧٨].

(نیشتمان) بەڵگەو تۆمارێکی زیندووە بۆ ڕوون کردنەوەی تێڕوانینی ئەو ڕۆژگارەی کۆمەڵەی ژێ. کاف و هەولۆێستی لە بەرامبەر جیهانی دووەم و بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردایەتی لە کوردستانی ڕۆژهەلات و مەسەلە ئایندەییەکان وەکو یەك گرتنەوەی پارچەکانی کوردستان و پشت بەستن بە بۆچوونی ئاشتی دیموکراسی و شۆڕشی ڕۆشنبیری و پشت بەستن بە دەوڵەتە داگیرکەرەکانی ئەوێ ڕۆژێ، بەریتانیا وسۆڤیەت، بە تایبەتی ئەوەی دووەمیان کە ناسرابوو بە یارمەتیدەرو هاوکاری میللەتانی زولم لێ کراو بۆ مافی چارەی خۆنووسین. لە هەمان کاتدا **(نیشتمان)** لە ڕوی ئەدەبی ڕۆژنامەوانییەوە کۆمەڵێ شیعرو وتاری سیاسی و کۆمەلایەتی و ئایینی تێدا بلاوکراوەتەوە، کە گوزارشت لە ئاستی ئەدەبی کوردیی ئەو ڕۆژگارەی کلتووری کوردی لە کوردستانی ڕۆژهەلات دا دەکات.

[٧٨]: گ نیشتمان، ژ٥، ل٢٤-٢٥.

لە بارەی بڵاوبوونەوەی یەکەم ژمارەو چەندێتی ژمارەی بڵاوکراوەی، چەند بیروڕایەك هەبوون، بەڵام دوای سەرلەنوێ چاپکردنەوەی ژمارەکان لە (١-٦)، لە لایەن دکتۆر (**جەمال نەبەز**)ەوە ڕاستییەکان وەدەر کەوتن و گومانیان تێدا نەما[٧٩].

ئەم نەخشەیە ژمارەی لاپەڕەو هەندێ زانیاری لە بارەی گۆڤاری (نیشتمان)ەوە دەردەخا:

ژمارە	مێژووی دەرچوون	لاپەڕەکان	وێنەکان	شیعر	وتار
١	پووش پەڕی ١٣٢٢	٢٥	-	٤	١١
٢	خەزەڵوەری ١٣٢٢	٢٥	٢	٧	٧
٣،٤	سەرماوەزو ڕێبەندانی ١٣٢٢	٣٦	١	٧	١٢
٥	ڕێبەندانی ١٣٢٣	٢٤	١	٧	٦
٦	ڕەشەمەی ١٣٢٣	٢٢	٢	٦	٧
٧،٨،٩	خاکەلێوەو بانەمەڕو جۆزەردانی ١٣٢٣	٣٢	١	٧	١٤

چی دەربارەی گۆڤاری (نیشتمان) نووسراوە:

جەمال خەزنەدار دەربارەی ئەو گۆڤارە نووسیویەتی: (نیشتمان گۆڤارێکی ئەدەبی و سیاسی مانگی بووە، لە شاری مەهاباد لە لایەن کۆمەڵەی (ژ.ك) دەدەهێنرا، (٩) ژمارەی لێ دەرچووە، ژمارەی (٩)ی لە مانگی ئەیلولی ساڵی (١٩٤٥)دا دەرچووە) (٢٢).

هەڵوەستەیەك دەکەین بەوەی لەسەر بەرگی گۆڤارەکەدا باسی وشەی سیاسی نەکردووە، بەڵکو نوسراوە: گۆوارێکی کۆمەڵایەتی، ئەدەبی، خوێندەواری و مانگی کوردییە. ڕاستە (نۆ) ژمارەی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان

---

[٧٩]: بڕوانە: جەمال نەبەز، گۆڤاری نیشتمان تەمووزی ١٩٤٣-مایسی ١٩٤٤ زمانی حاڵی کۆمەڵەی (ژێکاف) و ئیدیۆلۆژیی هوردە بۆرژوای ڕۆشنبیری ناسیۆنالیست لە کوردستاندا، بنکەی چاپەمەنی ئازاد- سوید١٩٨٥. د. جەمال نەبەز، کە زانایەکی ئەکادیمیە، بۆ سوودوەرگرتن و گواستنەوەی وتەی جەمال خەزنەدارو د.کەمال مەزهەر،نەوەکو لە کتێبەکانی خۆیان بەڵکو لەو سەرچاوەیەکی تری فارسیی وەریگرتووە. کە گەڕامەوە سەر قسەکانی ئەو دوو نووسەرە، قسەی وایان لە چاپە کوردییەکەی خۆیاندا نەکردووە و وەرگێڕی فارسی کتێبەکەی جەمال خەزنەدار، ڕابەری ڕۆژنامەگەری کوردی، لە خۆیەوە قسەی بەناوی ئەوانەوە ئیزافە کردووە ئەمە سەرباری ئەوەی گلەیی ئەوە لەوان دەکات، کە ژمارەکانی گۆڤاری (نیشتمان)یان هیچ نەبێ ژمارەی هەوڵیان نەدیوە، بەڵام سەیرە د.جەمال چاپی کوردی کتێبەکانی، تێگەیشتنی ڕاستی و ڕابەری ڕۆژنامەگەریی کوردی لە بەردەستدا نەبووە.

بڵاوکراوەتەوە، بەڵام ژمارە (٧،٨،٩)ی بەسەر یەکەوە لە یەك بەرگدا چاپکراوە، ئەویش لە (١٩٤٤)دا، نەوەکو ١٩٤٥دا.

د. کەمال مەزهەر ئەحمەد وەهای دەناسێنێ:

(ئۆرگانی کۆمەڵەی ژ.ك بوو. لە تەورێز بە دزییەوە لە چاپخانەی کابرایەکی ئەرمەنی چاپ دەکرا. ژمارەی (٧و٨و٩)ی بەسەریەکەوە دەرچوون و خاکەلێوەو بانەمەڕو جۆزەردانی ١٣٢٣یان لەسەر نووسراوە کە دەکەنە مارت و نیسان و مایسی ساڵی ١٩٤٤. ئەو سێ ژمارەیە بەسەر یەکەوە ٣٢ لاپەڕەن و ٣٠ باسی هەمە جۆریان تێدایە. بارستی (٢٢×١٧سم)ە. دوای ڕووخانی کۆماری مەهاباد مامۆستا زەبیحی بە نهێنی ساڵی ١٩٤٨ ژمارەیەکی تری (نیشتمان)ی لە عێراق دەرکرد کە وەك خۆی دەڵێت ٣٤ لاپەڕە بوو)[٨٠].

د. کەمال مەزهەریش، بەوەی ئاماژەی بۆ هیچ یەکێك لە ژمارەکانی بەرایی نەکردووە، نەلاپەڕەو نەبابەتەکانی، وا دیارە هەر ژمارەی (٧،٨،٩) کە لە یەك بەرگدا بڵاوکرابەوەتەوە لە بەردەستدا بووە. ئەوەی (١٠)یەمیش تا ئێستا بڵاونەکراوەتەوە. د.کەمال مەزهەریش بە پێی قسەی (زەبیحی) دەڵێ (٣٢) لاپەڕە بووە. لەم بارەیەوە د.عیزەدین دەڵێ:

(ئەم ژمارەیە زەبیحی لە کۆتایی ساڵی ١٩٤٨ بەو چاپخانەیەی پارتی دەریکرد، کە لە گوندی "سیتەك" لای شێخ لەتیفی حەفید بوو.زەبیحی هەندێك تیپی لە داری بەڕوو بۆ داتاشیبوو. لەسەر ئەو ژمارەیە نووسیبوو "ئۆرگانی نهچت مقاومت" ژمارەیەکی بە خواستی ڕەحمەتی شێخ لەتیف دەرکردبوو کە تا ئەو کاتە بەناو جێگری یەکەمی سەرۆکی پارتی بوو. شێخ لەتیف لەگەڵ پارتیدا کەوتبووە ناکۆکی. لەم ژمارەیەدا زەبیحی بە ئارەزووی خۆی هێرشی بردبووە سەر پارتی. وەڵامی پارتیش کە ئەو کاتە مامۆستا هەمزە عەبدوڵڵا سکرتێری بوو لە هێرشێکی بەرامبەردا بوو بێ ئەوەی ناوی کەس بهێنرێت. ئەو وەڵامە لە بڵاوکراوەیەکی (ناوخۆی) پارتیدا بوو کە دوو ژمارەیم دیوە بەناوی "مرۆڤ"ەوە. وەك بیرم بێ وتارێکی تێدا بڵاوکرابۆوە بەسەر ناوی (نیشتمان) لە دەوری دووەمیدا، دەبێتە زمان حاڵی کەسانێکی خاین و..هتد.. بەڵام زۆری نەبرد شێخ لەتیف لەگەڵ پارتی ئاشت بۆوە وە نەبووەوە بە پارتی بەڵام زەبیحی بوو بە یەکێك لە سەرکردەکانی پارتی)*.**

(ساڵی ١٩٤٣ گۆڤاری (نیشتمان) ئۆرگانی کۆمەڵەی (ژ.ك) لە مەهاباد دەرچووە، وەدیهاتنی ئەم گۆڤارە لە لایەك دەرگایەکی نوێی بە ڕووی ڕۆژنامەگەری کوردی لە ئێراندا کردووەتەوە، لە لایەکی دی هەنگاوێکی گەورە بووە بۆ زمانی کوردی و تزوتنەوەی سیاسی و ڕۆژنامەوانی پاشی دیکتاتۆری توندو تیژی ڕەزا شا، بەتایبەت دژ بە گەلی کوردو زمانی کوردی. هەوەڵ ژمارەی (نیشتمان) لە پووشپەڕی ١٣٢٢ (تەمووزی ١٩٤٣)

[٨٠]: جەمال خەزنەدار، ڕابەری ڕۆژنامەگەری کوردی، ل٤٤.

سەرجەم "٩" ژمارەی لیَ بلاَوکرابووەتەوە.. هەرەوها ئەوەشی ڕوون کرۆتەوە، کە ١٣ لاپـەڕەی هەوەڵـدا کـە لـە تەوریَز چاپ کراوە، وتاریَکی سیاسی بە قەڵەمی (زەبیحی) چاپ کراوە بەنیَوی (پەیمانی سیَ سنوور)، لە مـەهاباد ئەم وتارە لە گۆڤارەکە دەرهاویَژراو لە جیَی ئەو، پارچە هەڵبەستیَك و ویَنەیەکی دوو کچە کـوردی تورکیـای لـە جیَی چاپ کرا، نووسخەیەك لە وتارەکەی زەبیحی لە ئەرشـیفی مامۆسـتا عوبەیـدوڵڵای ئـەیوبیان لـە مـەهاباد هەیە)[٨١].

ڕاستە (٩) ژمارەی لیَ بلاَوبۆتەوە بەڵام لە (٦) بەرگدا چونکە ژمارەکانی (٣،٤) لە یـەك بـەرگاو (٧،٨،٩)یـش لەیەك بەرگدا بلاَوکراوەتەوە.

تەکنیکی ڕۆژنامەوانیی لەگۆڤاری (نیشتمان)دا:

گۆڤاری نیشتمان، لەڕووی چاپ و تیپەکانەوە، بە لاینۆتایپ چاپکراوە، هەر ژمارەیەکی (٢٢×١٧سم)ە. لـە هەر ژمارەیەکدا دوابەدوای بەرگی پیَشەوەی گۆڤارەکە، پیَرستی بابەتەکانی گۆڤارەکـە چـاپ کـراوە. ناونیشـانی بابەتە گرنگەکان و لە بەرامبەریدا ناوی نووسەرەکەی. لەسەر بـەرگی پیَشـەوەی گۆڤارەکەدا،لـە سـەرەوە ویَنـەی ڕۆژیَك کیَشراوە کە پڕشنگی لە دەوری خۆیدا بلاَوکردۆتەوەو لە ناوەڕاستی ا دوو تیپی**J.K**ی لاتینی نووسراوە، کە دەربڕی یان کوردتکراوەی (ژ.کاف)ە و ئەمەش کورت کراوەی (ژیانەوەی کـورد)ە. لـە ژمـارەی (١)دا نووسـراوە: (کم من فئة قلیلة غلبت فئة کثیرة بأذن الله). لە ژمارە (٢) نووسراوە: (ومن یتوکـل علـی الله فهـو حسـبه)، لـە ژمارەی (٣،٤)دا نووسراوە: (نصر من الله وفتح قریب وبشر المؤمنین)، لە ژمـارە (٥)دا نووسـراوە: (ان الله یـأمر بالعدل والاحسـان). لە دەستی چەپی ڕۆژەکەدا لە ژمارە (١)دا نووسراوە: بژی سەرۆك و کوردو کوردستان و هیوا، ئیدی لە ژمارە (٢)دا ناوی (هیوا) کە (حیزبی هیوا)ی کوردستانی باشوورە نەماوە، لەم دیوو ئەو دیوی ڕۆژەکەدا ئەمانە نووسراوە:

بـــەختیارین لـــە هـــەوەڵ نیَـوی مـــەیان دانـــا کـــورد
صـــاحبی غیرەتـــی ئـــەو قەومـــە وەکـــو ڕۆســـتەمی کـــورد
هەرکەســـیَ پەنجـــەی لـــە پەنجـــەی مـــە دەدا یـــا ڕەبـــبی
دەســـــتو پەنجـــــەی بشـــــکیَ پیلـــــی لـــــەبن بیـــــَ ورد

لە ژمارەکانی (٤،٣)دا، (بژی کوردو کوردستانی گەورە) لە دەستە چەپ و (لە دەم بـڕینی ئەوانـەی لـە کۆڵم بەدۆگن/لە بارو تیژە دەمی مرودەکا مەقستە برینگم) لە دەستە ڕاست دا نووسراوە. لە ژمارە (٦)دا هەمان شت دووبارە بۆتەوە.

[٨١]: د. کەمال مەزهەر ئەحمەد، تیَگەیشتنی ڕاستی.. ل٢٣٧.

لە ژێر ڕۆژەکەدا مانیشێتی سەرەکی گۆڤارەکە (نیشتمان) نووسراوە بە تیپێکی چاپی وردتر، کە وێ دەچێ (١٢) بێ، (بڵاوکەرەوەی بیری کۆمەڵەی (ژ.ك) نتووسراوە. ئەمجا بە دێرێکی درێژی سەر تا سەری نووسراوە گۆوارێکی کۆمەڵایەتی، ئەدەبی، خوێندەواری و مانگی کوردییە.لەنێوان دوو هێڵی ڕەشی سەرتاسەری ژمارەو ساڵ و مانگی کوردی و فەرهەنگی نووسراوە، بەڵام لە ژمارەی (٢)ەوە بە تەنیا مانگی کوردی نووسراوە و ئاماژە بۆ ساڵی فەرهەنگی ی (زایینی) نەکراوە.

گۆڤاری (نیشتمان) لە ژمارە (٢)ەوە وێنەی بڵاوکردۆتەوە، لەو ژمارەیەدا دوو وێنەی (جەنابی شێخ عەبدولقادر شەهیدی ڕێگای سەربەستی کورد) و (عالمی بەناوبانگ و نیشتمان پەروەر مەلا محمدی کۆیی) و لە ژمارە (٦)دا وێنەی (لینین)ی بڵاوکردۆتەوە[٨٢].

هونەی هەواڵ:

بە پێی وتەی زۆربەی ئەو لێکۆڵەرو پسپۆرانەی دنیای رۆژنامەوانیی کۆڵەکەی سەرەکی ڕۆژنامەیەو ڕۆژنامە خۆی لە خۆیدا گەیاندنی هەواڵە بە زووترین کات و بە ڕاستگۆیی خەڵکەکە یان جەماوەر بوروژێنێ. پێناسەی زۆرو زەوەند بۆ هونەری هەواڵ کراوە.

ڕەنگە بابەتێکی ئاوەها خۆی بەتەنیا بابەتێکی زۆر دوورو درێژی گەرەك بێت، ئێمە بە هێنانەوەی پێناسەی (میگێل. وای. چارلی) ئوستادی رۆژنامەوانیی زانستگای مینسوتای ئەمریکا ئاماژە دەکەین، کە دەڵێ (هەواڵ ڕاپۆرتێکی گونجاوە، کورتەیەکی وردی ڕووداوێکە، کە خۆی ڕووی نەداوە)[٨٣]

گۆڤاری نیشتمان، ئەگەرچی ڕۆژنامەیەکی ڕۆژانە نەبووە، تا مەسەلەی هەواڵ و پێشبڕکێی خێرایی بۆ بکرێ و لەو ڕوانگەوە سەیر بکرێ. لەگەڵ ئەوەشدا هەندێ هەواڵی گرنگی سیاسی و ئەدەبی کە پەیوەست نین زۆر بە کاتەوە و وەکو کاڵایەکی بێ بەها نین، وەکو ڕۆژنامەنووسان دەڵێن، بڵاوکردۆتەوە، بە تایبەتی بە بۆنەی کۆچی دوایی مەلای گەورەی کۆیی، هەروەها دەنگوباسی (کۆمەڵە) لەهەموو ژمارەکانیدا لە ژێر ناونیشانی (لەنانو کۆمەڵدا چ باسە؟) یان (لە ناو کۆمەڵدا) بڵاوکراوەتەوە.

بۆ ئاشنا بوون بەزمانی رۆژنامەوانیی و چۆنیەتی داڕشتنی هەواڵی رۆژنامەوانیی بە شێوازێکی ئەدەبی، ئەم هەواڵە بە نموونە وەردەگرین).

(ضایعەیێکی گەورە)

ڕۆژی سە شەمو ٢١ تەشرینی یەکەمی ١٩٤٣ ڕۆژێکی پڕ غەمو خەفەتی نەتەوەی کوردە، ڕۆژێکی تاڵو ناخۆشی تاریخی ٥٠٠٠ ساڵەی کوردی حق خوراوو پڕ دەردە، کورد لەم ڕۆژەدا یەکێك لە گەورەترین پیاوی نیشتمان پەروەرو عالمی بەناوبانگی خۆی لە دەس داوە، چەرخی

---

[٨٢]: گۆڤاری (رۆژی کورد- ١٩١٣)بۆ یەکەمجار لە مێژووی رۆژنامەوانیی کوردیدا وێنەی برۆکردۆتەوە،بە تایبەتی وێنەی گەورەپیاوانی کورد.بڕوانە:رۆژی کورد١٩١٣، جەمال خەزنەدار، بەغدا، ١٩٨١،ل ٨٧،٥١،١٥.

[٨٣]: دکتر کاظم معتمد نژاد، روزنامەنگاری، ص ١٧-١٨.

بەدکردار لەم ڕۆژەدا نەگبەتییێکی زلی تری خستۆتە سەر ئەم هەموو چارە ڕەشیو مەڤلومێتی قەومی هەژاری کورد گورگی ئەجەل لەم ڕۆژەدا ڕۆڵەییێکی بێ هاوتای دایکی نیشتمانی کوردی رفاندوەو شینو شەپۆڕێکی بێمانەندنی خستۆتە هەموو کوردستانەوە.
لەم ڕۆژەدا جەنابی مەلا محمدی کۆیی کەبە اقراری هەموو زانایانی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا پیاوێکی عاقڵ،.نیشتمان پەروەر پاش ٧٠ ساڵ ژیانێکی پڕ افتخارو خزمەتی نیشتمان بە ڕەحمەتی یەزدان شاد بوو ایمە لەم ژمارەیەدا وێنەی ئەم ژاتە چاپ ئەکەین بەو یارمەتی خودا بەسەر هاتی مەرحومیش دەگەڵ ئەم هەڵبەستانەی لە لایەن ئەندامەکانی کۆمەڵە بۆ شینی ئەم ژاتە گەورەیە دایانناوە لە چاپ ئەدەین)[٨٤].

لە پاڵ بڵاوکردنەوەی (هەواڵ)دا هەندێ ئاگاداری و (اعلان)یش چاپکراوە کە زیاتر ئاگاداری ئەدەبین، لە یەکێ لەو ئاگاداراییانەدا هاتووە:

(اعلان

ڕۆژنامەی هەفتەیی (مرۆ-**MIROV**) لە لایەن (بیژەن)- بەم نزیکانە دەرئەچێت ێبونە تەنیا بۆ ئەندامەکانی کۆمەڵەیە)[٨٥].

دیاردەیەکی دیکەی ڕۆژنامەوانیی، دەمەتەقێ (گفتوگۆ)ی دوو کەسییە، کە لە شێوەی (چاوپێکەوتن)دایە، دیارە ناهەمواری و کاروباری ڕۆژانە بە شێوازێکی ڕەخنە ئامێزەوە خراوەتە ڕوو، بە تایبەتی لەسەر زاری دوو هەژارو داماوی ئەو ڕۆژەو دوو ناوی کوردی ڕەسەنی (بایزو باپیر)دا، کە بەوپەڕی سەربەستی یەوە دەردی دڵی خۆیان هەڵدەڕێژن و هەمیشە یەکێکیان خۆی بەبێ ئاگاو ئەوەی دیکەیان بە زاناو ئاگادار لە هەموو مەسەلەیەك پیشان دەدات.
هەندێ جار دەمەتەقێیەکە بەشێوەی هۆنراوە دەربڕاوە، هەروەکو:

(بایز- ئەرێ مام باپیر، کتێبە پەرپووت
باپیر- سندان دەڵێی چی ی، دیسان بایزە ڕووت
بایز- پرسین هەیە، جوابم دە زوو بە
ئاغا تەشریفی بۆ چووە
باپیر- ڕەئیسێك ناردا، لە شوێنیو بردی
نامەی ڕزگاری بدا بەکوردی)[٨٦].

---

[٨٤]: گ نیشتمان، ژ٣،ل٢٢.

[٨٥]: هـ.س، ژ٢، ل١٢ . د.عیزەدین دەڵێ: (زەبیحی "مرۆڤ" ی دەرنەکرد. کەچی پاش چەند ساڵ "مرۆڤ" بوو بە ناوی بڵاوکراوەیەك کە قسە بە خۆی بلێت)*.

لە ڕووی ڕێنووسی زمانی کوردییەوە، لە گۆڤاری ناوبراو، هەندێ لە تیپەکانی زمانی عـەرەبی وەکـو (گ، ڤ، ێ، ا، ژ) بەکارهاتوون، بەتایبەتی لەو وشانەی، کە خۆیان عەرەبین.
نیشانەی (٧) حەوت بەرچاو ناکەوێت. لە ڕووی بەیەکەوەنووسانی تیپـی (و) لەگـەڵ وشـەی پـێش خـۆی بەرچـاو دەکەوێ، وەکو: (بەکورتیو، چونکو، ڕۆژهەڵاتو،).

شێوەزاری پان دیـالێکتی سـەرەکی بابەتـە نووسـراوەکانی نێـو گۆڤارەکـە کـە شـێوە زاری مورکیانییـە (دیالێکتی کرمانجی خواروو)، بە تەنیا بابەتێکی وەرگیراوە لە گۆڤـاری (ڕۆژانـو) نـەبێ بـە شـێوازی دیـالێکتی کرمانجی سەرووە[٨٧].

ڕێـڕەوی گشـتیی گۆڤارەکـە بـە هێڵێکـی ئاسـۆییدا نـەڕۆییوە، واتـا لـەڕووی زمـانی سـتراتیژی یـان دیبلۆماسییەوە، ڕێڕەوێکی میانڕەوی گرتووەو بـە زمـانێکی سـادەو دوور لـە ڕووگـرژی ڕووی دەمـی لەسـەرانی عەشایرو ئاغاو دەرەبەگەکان کردووە، کە کۆمەڵی کوردەواری ئەو ڕۆژگارە بنیادێکی خێڵەکی هـەبوو. ئەمـە لـە لایەك، لە لایەکی دیکەوە سیاسەتی ئەو ڕۆژە وابوو، کە بەچاوی ڕێزەوە لە ئۆردووی سووری سۆڤیەت دەڕوانراو بە یارمەتیدەرو تاقە ڕێگەی ڕزگـاری میللـەتان ناوزەنـد دەکـرا، بـەڵام لەسـەر ڕووپـەڕی گۆڤارەکـەدا بـە ئاشـکرا نەیاندەتوانی شیوعیەتی خۆیان ئاشکرا بکەن و بەرپەچی ئەوانـەیان دەداوە، کـە بـە شـیوعی و کۆمۆنیسـت لـە قەڵەمیان دەدان، هەروەها، ستایش و مەدحی بەریتانیایان دەکرد، کە چاوی لە کوردەو ڕۆژنامەو گۆڤار بـەکوردی دەردەکا، ئەم هەڵوێستەش بە ڕای ئێمە لەوەدا بوو، کە پێکهاتەی (کۆمەڵە) پێکهاتەیـەکی تێکـەڵ لـە جۆرەهـا ئایدیۆلۆژیای جیاواز بوو، بەڵام بە شێوەیەکی گشتی هێڵی فیکریان نیشتمانپەروەرانە بوو.
لە بەیاننامەیەکی (کۆمەڵە)دا هاتووە:

(هێندێك لە خاوەندانی (مال و مەقام) کەپێش کەوتنی ئێمەو پاش کەوتنی خۆیان لـە ڕێزێکـدا ئەدیت دەستیان کرد بە پرۆپاغاند کە کۆمەڵی ژ.ك کۆمەڵێکی شـیوعی (بلشـویك)یەو بـەناوی کوردایەتییەوە کارئەکا)[٨٨]. لە شوێنێکی دیکەشدا دەڵێ: (ایمە کمونیست نین)[٨٩].

سەرنووسەری گۆڤاری (نیشتمان) عەبدولڕەحمانی زەبیحی، کەسـایەتییەکی دیـارو پیـاوێکی ڕۆشـنبیرو خـەبتگێڕ بووەو لە پێناوی هەڵوێستی دلێرانەی خۆیدا شەهیدبوو. هەروەکو چۆن ئەندامێکی چالاکی کۆمەڵەی (ژێ. کـاف) بوو، هەروا لە گۆڤارەکەشدا دیارترین و چـالاکترین نووسـەر بـووە و بـەناوی (ع.بێـژەن)ەوە بەرهەمـەکانی خـۆی بڵاوکردۆتەوە.

---

[٨٦]: هـ.س، ژ٣،٤،ل١٢.

[٨٧]: گ نیشتمان، ژ٣،٤، ٣٤.

[٨٨]: هـ، س، ل٩-١٠.

[٨٩]: هـ.س، ژ٢، ل٩.

٢-گۆڤاری هاواری کورد:

گۆڤاری هاواری کورد، یەکێکە لەو گۆڤارانەی کە لە کاتێکی ناسکدا دەرچووە لە کاتی هێرشی خەڵکی مەهاباد بۆ سەر شارەوانی مەهاباد و چۆلکردنی دەستەڵاتی حکومەتی ئێران و سەروبەندی یەکەمین کۆنگرەی دامەزراندنی حیزبی دێمۆکراتی کوردستان داو هەڵوەشاندنەوەی یان گۆڕینی کۆمەڵەی (ژێ. کاف) بە حیزبی دێمۆکرات. ئەوەی سەرنج ڕاکێشە حیزبی دێمۆکرات لە یادی سەد ساڵەی رۆژنامەوانیی کوردیدا، لە ڕۆژنامەی (کوردستان)ی مانگانەی خۆیدا لە ڕیزکردنی ناوی ئەو ڕۆژنامەو گۆڤارانەی حیزب و کۆماری دێمۆکراتی کوردستاندا هیچ ئاماژەیەکی بۆ ئەو تاقە ژمارەیەی ئەم گۆڤارە نەکردووە[٩٠].

هەندێ لە سەرچاوەو بیبلۆگرافیاکانی ڕۆژنامەنووسیش دیسانەوە هەندێ زانیاری هەڵەیان نووسیوە، کە من پێم وایە نەیان دیوە، دەنا نەدەکەوتنە ئەم هەڵە زەقانەوە.

جەمال خەزنەدار، دەڵێ:

(گۆڤارێکی سیاسی مانگانە بووە، لە لایەن کۆماری کوردستان لە مەهاباد، دەرچووە، ژمارەیەکی لەمانگی رەزبەری ساڵی ١٩٤٥، بڵاوکراوەتەوە)[٩١].

جارێ پێش هەموو شتێك بە هیچ شێوەیەك گۆڤارێکی سیاسی نەبووەو لەسەر بەرگەکەیشی نەنووسراوە، بەڵکو زیاتر گۆڤارێکی ئەدەبی بووە.

ڕەخنەی دووەممان ئەوەیە لە لایەن کۆماری دێمۆکراتی کوردستانەوە دەرنەچووە، یان بڵاونەکراوەتەوە، چونکە ڕەزبەری ساڵی (١٣٢٤) دەکەوێتە بەرامبەر ئەیلوول و تشرینی یەکەمی (١٩٤٥)، تا ئەو کاتە کۆماری دێمۆکراتی کوردستان ڕانەگەیێندرابوو، بەڵکو لە (٢٢)ی کانوونی دووەمی (١٩٤٦)دا ڕاگەیێندرا.

ئەم گۆڤارە بە درێژەپێدەری گۆڤاری (نیشتمان)ی کۆمەڵەی (ژێ. کاف) دادەنرێت چونکە دیارە لەو کاتەی، کە کۆمەڵەی (ژێ. کاف) هەڵوەشایەوە، گۆڤارەکەیان، چەندین بابەتی جۆراوجۆری بۆ بڵاوکردنەوە ئامادە کردبوو و فریانەکەوت. بۆیە پاشماوەکانی ژمارە(٧،٩,٨)، کە هەمووی بەسەر یەکەوە لە یەك بەرگ دا بڵاوکراوەتەوە، لەوێ لە گۆڤاری (هاواری کورد)دا بڵاوکراوەتەوە، هەروەها هەڵەکانی ئەم بەرگەش هەر لەوێدا ڕاست کراوەتەوە. بە بۆچوونی ئێمە، لەوە دەچێ کە بەشێکی زۆری دامەزرێنەرانی (ژێ.کاف) ڕازی نەبووبن، بە بەڵگەی ئەوەی، بێژەن (زەبیحی)، کە پێشتر گۆڤارەکەی بەڕێوە دەبرد (نیشتمان)، وازی لێهێناوەو (سیدمحمدی حمیدی) ئەو ئەرکەی لە ئەستۆ گرتووە. پاش ڕووخانی کۆمار، جارێکی دی (زەبیحی) لە کوردستانی باشوور ژمارەیەکی تازەی گۆڤاری (نیشتمان)، ژمارە(١٠)ی بڵاوکردۆتەوە. د. عیزەدین دەڵێ: **(لەو کاتەدا زەبیحی لە تاران گیرابوو، بە کۆششی پێشەوا ئەفسەری ئێرانی لە بارتەیدا گرتن بەردرا)***

---

[٩٠]: بڕوانە ڕۆژنامەی کوردستان، ح د ك أ، ژ٢٥٧، ئاوریلی ١٩٩٨، ل١٨-٢٢.

[٩١]: جەمال خەزنەدار، ڕابەری ڕۆژنامەگەریی کوردی، ل ٤٩.

تەکنیکی ڕۆژنامەوانیی لە گۆڤارەکەدا:

لەسەر بەرگی پێشەوەی گۆڤارەکەدا بۆ ناوی گۆڤارەکە بە تەنیا لە ناوەڕاستی لای سەرەوەدا (هاوار) نووسراوەو لەژێر ئەودا وێنەی گوڵێك كێشراوە و لەژێر ئەودا نووسراوە ژمارە (١) لە ژێر ئەویشدا گوڵبژێرێك لە هێڵێكی ئاسۆیی كێشراوە پاشان ناوی مانگی كوردی (ڕەزبەر)ی ١٣٢٤ شمیس) نووسراوە. بەڵام بە هەمان شێوە لە لاپەڕەی یەكەمی گۆڤارەكەدا تەنیا ناوی گۆڤارەكە لە جیاتی (هاوار) ئەمجارە (هاواری كورد) نووسراوە. کاغەزی گۆڤارەکە کاغەزێکی زەردی ڕۆژنامەیی (٦٠)گم. شێوەی ژمارە دانانی لاپەڕەکان لە ناوەڕاستی هەر لاپەڕەیەك و لە لای سەرەوە لەسەر هێڵێكی ڕەشی سەرتاسەری نووسراوە، لە لاپەڕەی (٢)ەوە تا (٣٠) و دوا لاپەڕەش کە بۆ دەست نیشانی هەڵەکانی چاپی ناو گۆڤارەکە تەرخان كراوە، ژمارە نەنووسراوە.ئەم دیاردەیە پێشتر، واتای دیاردەی دەست نیشانی هەڵەکانی چاپی لە لایەن هەڵەچنەکانەوە بەرچاو ناکەوێ.

تیپەکانی چاپەکە،بە چاپخانەیەکی دەستی چاپکراوەو تیپەکانی بە وردی و بە (١٠) چاپکراون. تەنیا تایتلەکانی نەبێ بە (بۆڵد) چاپکراون وخۆشنووسی تیا بەكار نەهاتووەوهەر هەمووی بە تیپەکانی چاپخانەوبەوردە نەخش و زەخرەفەی چاپ ئەنجام دراون.

لە ڕووی جوانكاری و نەخشەسازی تا ڕادەیەك لاوازی پێوە دیارەو بە زەوق و چێژێكی هونەری نەخشەی بۆ نەكێشراوە. تەنانەت بابەتێك لە كوێی لاپەڕەدا تەواو بووبێ ڕاستەوخۆ دەست بە چاپی بابەتێكی دی كراوەتەوە.

لە کەم و کورتییەکانی گۆڤارەکەدا ئەوەیە بە هیچ شێوەیەك ئاماژە بۆ ئادرەسی گۆڤارەکە و سەرنووسەرو دەستەی نووسەران وهونەرکاران و ناوی چاپخانەو ساڵی چاپی (لە ڕووی مانگە کوردی و فەرەنگی یەکانەوە) و پێڕست و دەستەی یان ئەو حیزب و ڕێكخراوەی دەری دەكات و كاتی دەرچوونی (مانگانەو وەرزانەو هەفتانە)، هیچ کام لەو زانیاریانەی تێدا نی یەو هەست بە نەبوونی هۆشمەندی ڕۆژنامەوانییان دەکرێت.

لە پاڵ بابەیت نووسراوی خۆماڵی، بابەتی وەرگێڕانیشی تیایە، بەڵام دیسانەوە بێ ئەوەی ئاماژە بە سەرچاوەی سەرەکی بکرێت، کەبابەتەکانیان لێوە وەرکێڕاوە یان بە شێوەیەکی پڕ لە کەم و کورتی، بۆ نموونە لە وتاری یەکەمی گۆڤارەکەدا بەناویشانی (ترس) بە تەنیا وەکو پەراوێزێك ئاماژە بۆ ئەوە کراوە، کە لە وتارێکی (سید جمال الدین افغانی) وەرگیراوە، بەڵام کام وتارو لە کوێ بڵاوکراوەتەوەو لە لاپەڕەی چەند.. هتد، دیار نییە.

هەروەها لە پاڵ بابەتەکاندا کە هەمووی بە زمانی کوردی یەو گۆڤارەکە تایبەتە بەنووسەری کورد، بابەتێك بە زمانی فارسی لە لایەن(م-ح) کە کورت کراوەی ناوی (سید محمدی حمیدی)یەو نازناوی (گرشاسب)ی بۆ خۆی هەڵبژاردووە، دەربارەی زمان ئەدەبیاتی کوردی یە، بڵاکراوەتەوە، ئاراستەکراویشە بۆ نووسەرانی فارسی، چونکە لە سەرەوەدا بە زمانی فارسی نووسراوە:(نویسەندگان فارسی بخوانند) واتا (نووسەرانی فارسی بیخوێننەوە). کلێشەی گۆڤارەکە(٢٠×١٤) سانتیمترەو درێژی هەر دێرێکی (١٠) سانتیمەترە.

هیچ هەواڵ و ڕێپۆرتاژو لێکۆڵینەوەیەکی رۆژنامەوانیی و ئاگادارییـەکی تیـدانی یـە، لـە لاپـەڕە (١٣٩دا، گۆشەی (ئەزانیت؟) وا هاتووە:

(ئاغای احمد خسرەوی تەئریخ زان و نووسەری بەناوبانگ لە کتێبی "شێخ صفی و تبارش،صفحه ٣٧"دا پاش تەحقیقات و وردبوونەوەیەکی گولانی ئەڵێت: (جەدو ئابای شێخ صفی لە کوردستان لە سەنگار (سنجار) یا لە دەوروبەری وێوە هاتوون) وە "صفوه الصفا" دا فەیروزشای زەڕین کلاو کە یەکێکە لە باوکانی شێخ صفی بە (الكردى السنجارى) باس دەکا. ئـەوا بۆمـان زانـرا کـە پادشاکانی صفویش ڕیشەیان ئەچێتەوە سەر کوردان. وە دەبێ واش بێت، چونکە لە نێو حەیدەری یەکانی عێراقدا کە بنەماڵەیەکی عیلمی کوردسـتانن وا مەشـهورە کـە تایفـەی ئـەوان دەگـەڵ صفویەکان یەکێکە وە ئێمە لەم بابەتەوە سەنەدێکمان وەگیر نەکەوتووە رجا دەکەین هەرکەس لەم بابەتەوە مەدرەکێکی وەگیر کەوێ کە لە بابەت خزمایەتی صفویەکان و حەیدەریەکانـەوە بـدوێ بۆمان بنێرن)[٩٢].

ئەم خشتەیە هەندێ زانیاری لە بارەی گۆڤارەکەوە پێشان دەدات:

ژ	ساڵی دەرچوونی	وێنە	شیعر	وتار	ل	جۆری کاغەز	کلێشە	سەرنووسەر
١	رەزبـــەری١٣٢٤ (١٩٤٥ز)	-	٩	٥	٣٠	٦٠ گرامـــی زەرد	٢٠×١٤ سم	ســەید محمــدی حمیدی

[٩٢]: گ هاواری کورد، ژ١، ١٩٤٥، ل١٣.

٣-گۆڤاری کوردستان:

گۆڤاری (کوردستان)، بەر لە دەرچوونی ئەزموونی بە بایەخی ڕۆژنامەی ڕۆژی ناڕۆژێکی (کوردستان) دەرچووە. دەرچوونی ئەم گۆڤارە بە ماوەیەکی زۆر کەم بەر لە (ڕۆژنامەی کوردستان) بە لای کۆماری دێمۆکراتی کوردستان و خەڵکی کوردستانەوە گرنگییەکی تایبەتی هەبووەو جێژنی تایبەتی بۆ سازدراوەو پێشەوا بۆ خۆی بەشداری لەو ئاهەنگەدا کردووە.

لە ڕۆژنامەی (کوردستان)دا هاتووە:

جێژنی سەربەخۆیی و ناساندنی سەرۆك جمهوری کوردستان لە چاپخانەو ئیدارەی ڕۆژنامەو (گۆواوی کوردستان).

ڕۆژی ١٣٢٤/١١/٥ بە موناسەبەتی سەربەخۆیی و ناساندنی سەرۆك جمهوری بەرزی کوردستان لە ساتی ٤ی پاش نیوەڕۆ لە چاپخانەو ئیدارەی ڕۆژنامەو گۆواوی کوردستان جێژنێکی موجەللەلە گیرا، لەساتی دیاریدا بانگ کراوەکان کە عیبارەت بوون لە ئەعزای کۆمیتەی مەرکەزی و هەیئەتی ڕەئیسەی میللی و کارگەرانی حیزبی دێمۆکرات نوێنەرەکانی قەبایل و تەوایف و لکەکانی حزبی دێمۆکراتی کوردستان و عولەماو روحانیان و موحتەرەمینی شاری مهاباد تەشریفیان حازر بوون و هەکەس لە جێی خۆی دانیشت و جەناب سەرۆك جمهوریش لە ساتی (٥) لە کاتێکداکە گاردی تایبەتی مەراسیمی ئیحتیرامیان بەجێ دێنا سروودو مۆزیکی میللی کوردستان دەخوێندرایەوەو لێدەدرا تەشریفی وارید بوو وە لەسەر جێگەی تایبەتی خۆی نزولی ئیجلالی فەرموو وەیەك دەورە شەربەت و چای بە مێوانەکان پێشکەش کرا. پاش سەرفی چاپی و شەربەت ئاغای عەلی خوسرەوەی مودیری داخیلی پاپخانە جێژنی ئیفتیتاح کردو چونکو چەن کەس لە کارگەران و زەحمەت کێشانی چاپخانەو ڕۆژنامەو گۆوارو توتق و وتاریان بۆ خوێندنەوە ئامادە کردبوو..)[٩٣].

لە نێو مێژووی رۆژنامەوانیی کوردیدا، زۆربەی زۆری گۆڤارەکان مانگانە یان ناوبەناو بوون، بە دەگمەن هەڵدەکەوێ گۆڤارێکی پازدە ڕۆژی (نیومانگی) بەرچاو بکەوێ، بەڵام دیارە هەوڵ و حەزو ئەڵهای کارمەندانی و خۆشەویستی ئەو ئەزموونەی حکومەتی کوردی زۆر خۆیان ماندوو کردبێ بە هەوڵی چاپخانەیەکی سادە لە کاتی خۆیدا، گۆڤارەکە، بەتایبەتی لە سەرەتادا دەربکەن.

جەمال خەزنەدار، لەمیانەی ناساندنی ئەم گۆڤارەدا دنووسێ:

(هەتا کۆتایی مانگی دووەمی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٦(١٦) ژمارەی لێ بڵاوکراوەتەوە)[٩٤].

[٩٣]: ڕۆژنامەی کوردستان،ژ١٧، ١٩٤٦/١٢/٢٠، ل١.

[٩٤]: جەمال خەزنەدار، ڕابەری ڕۆژناگەریی کورد، ل٥٠.

(علاء الدين سجادی)یش جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە (١٨) ژمارەی لێ دەرچووە[٩٥].

د. کەمال مەزهەر، لەمیانەی زانیاریەکانی لەبارەی ئەو گۆڤارەوە دەنووسێ:

(چەند ژمارەیەکی لێ دەرچوو.ژمارە یەك ودووی هەریەکەیان ٢٠ لاپەڕەیە. ژمارە سێو چواری هەریەکەیان (٣٨)لاپەڕەیە.ژمارە (٦،٧)ی پێکەوە دەرچوون و بەسەریەکەوە (٦٠)لاپەڕەن. (٢١،٥×١٤سم)ە)[٩٦].

نەوشیروان مستەفا، وردتر لە بارەی گۆڤارەکەوە دواوە،تەنانەت ناونیشانی بابەتە بڵاوکراوەکانی ژمارەکانی (١،٢،٣)ی نووسیووە، بەڵام ئەویش دڵنیا نەبووەلەوەی کەچەند ژمارەی لێ دەرچووەو زۆر بەخێرایی بەسەریدا تێپەڕیوە[٩٧].

سەید عەبدوڵڵای سەمەدی، دەنووسێ: (..**سەرجەم (٩)ژمارەی لێ بڵاوکرایەوە)**[٩٨].

مصگفی مەعرووفی، لە ڕۆژنامەی (کوردستان)ی حیزبی دێمۆکراتی کوردستانی ئێران دا، دەڵێ: (..لەسەریەك ١٦ ژمارەی لێ بڵاوبۆتەوە)[٩٩].

مەحموودی مەلا عیززەت دەڵێ: (.. **تا کۆتایی ساڵی ١٩٤٦ چەند ژمارەیەکی لێ دەرکراوە. بەڕێوەبەری لێپرسراوی ملا قادر مجرسی بوو..)**[١٠٠].

کتێبی (کرد در دائره المعارف اسلام)یش ئاماژەی بۆ ئەوەی کردووە، کە گۆڤاری کوردستان (١٦) ژمارەی لێ بڵاوکراوەتەوە[١٠١].

لە وەڵامی هەموو ئەو نووسراوانەدا، دەمەوێ ئەوە بڵێم وێڕای سوپاسمان بۆ ئەو بەڕێزانە، کە ماندوو بوون بۆ ڕوون کردنەوەی چەمکێکی مێژووی ڕۆژنامەوانیی کوردی، بەڵام ڕاست کردنەوەی هەندێ زانیاری بە پێویست دەزانین.

جارێ بەر لە هەموو شتێك ئەو بەڕێزانەی، کە ژمارەکانی ئەو گۆڤارەیان دەست نیشان کردووە، دەبێ بڵێین زانیاری ئێمەو سۆراغ و بەدوادا گەڕان، تەنیا (٩) ژمارەی لێ بڵاوکراوەتەوە، هەروەکو سەید عەبدوڵڵای سەمەدی ئاماژەی بۆ کردووە.

---

[٩٥]: علاءالدین سجادی، مێژووی ئەدەبی کوردی، چ١، ل ٥٥٧.

[٩٦]: د. کەمال مەزهەر ئەحمەد، تێگەیشتنی ڕاستی، ل ٢٣٨.

[٩٧]: نەوشیروان مستەفا، حکومەتی کوردستان، ل١٥٤-١٥٦.

[٩٨]: سەید عەبدوڵڵای سەمەدی، گ ڕامان، ژ٤١، ل ٢١٥.

[٩٩]: مصطفی مەعروفی، گۆڤارو ڕۆژنامەکانی کوردستانی ئێران، ڕۆژنامەی کوردستان، ح د ك أ، ژ٢٥٧، ل١٩.

[١٠٠]: مەحمود مەلا عیززەت، کۆماری میللی مەهاباد، ب ٢، ل ١٤٠، نووسەر لە چاوپێکەوتنی ڕۆژی ٢٠٠٠/٥/٣٠ لەماڵی خۆی لە شاری سلێمانی لە بارەی گۆڤاری (کوردستان)ەوە وتی من تەنیا (٤) ژمارەیم لێ دیوە.

[١٠١]: اسماعیل فتاح قاضي، کرد در دائره المعارف اسلام، ص ١٩٠.

ژمـاره (١) و (٢)، ٢٠ لاپـەڕە نـی یـە، هـەروەکو دکتـۆر کـەمال مەزهـەر ئامـاژەی پێـداوە، بـەڵکو (٢٢)لاپەڕەن. هەروەها ژماره(٦،٧) کەبەسەریەکەوە دەرچووە، (٦٠) لاپەڕە نی یەو (٦٣) لاپەڕەیە.

سەرنووسەری گۆڤارەکە، (سەید محمدی حمیـدی) بـووە، بەوپێیـە، کـە سەرنووسـەری ڕۆژنامـەی گۆڤـاری (کوردستان)یش بووە، نەوەکو (قادری مودەریسی) وەکو مەحموودی مەلا عیززەت ئاماژەی پێداوە، بەڵام شـایانی باسە، ناوبراو هەر خۆی پاشتر لە وتارێکی لەمەڕ (کرونۆلۆجی و ڕووداوەکانی کۆماری دێمۆکراتی کوردستاندا ئەم هەڵەیەی ڕاست کردۆتەوە[١٠٢].

گۆڤاری کوردستان لەیەکەم ژمارەی خۆیدا بەم شێوەیە ئامانجی خۆی بۆ خوێنەرەکانی ڕوون دەکاتەوە:

(خۆمان گەڵك خۆشبەخت دەزانین، كە بە یارمەتی خودا یەكەم ژمارەی (كوردستان)تان پێشكەش دەكەین و هیوامان هەیە بە دڵێكی خۆش لێمان وەرگرن و لە حـدودی دەسـتەڵاتی خۆتانـدا بـۆ بڵاوكردنەوەو ژیاندن و پێش خستنی ئەو گۆواره یارمەتیمان بدەن تا ئەیگەێنینە ڕیـزی گـۆواره هەره چاكەكانی گێتی چونكە ئەو هـۆش و لێكدانـەوەو گەرمییـەی كـە ئێمـە خسـتۆتە سـەر دەرهێنانی ئەم گۆواره لە دڵی ئێوەدا گەرمترو بەتین تره.

كەس لە پرێ نابێ بە كوڕێ، نە ئێمەش بە گەورەیی و پۆشتەیی و خوێندەواری لە دایك بـووین، هەموو شتێ سەرەتاییێكی هەیەو هەموو شتێ لە سەرەتادا كەم وزۆر ناتەواوی و كـەم و كـورتی تێدا دەبێو كوتوپڕ نابێ لێی زویر بن و فرێی دەنە لاوە، (كوردستان) وەكـو گۆوارەكـانی گـێتی ڕەنگاو ڕەنگ و پڕ وێنەو ڕێكوپێكی نابینن چـونكو كاڵـە لـە قـەد باڵایانـە و دیـاری و شـوان ئاڵەكۆكەو چاكی و خراپی و دواكەوتن و پێشكەوتنی هەموو گۆوارێك بـە پێـی كـەمی و زۆری دڵسۆزی و كەمتەرخەمی خوێنەوارەكانیەتی.

كوردستان گۆوارێكی ئەەبی تەئریخی كۆمەڵایەتی (اجتماعی) مانگی كوردییە یەكەمین ئارمانی برژاو ژیانەوەی زمان و ئەدەبیاتی كوردییـە. زینـدوو كردنـەوەی كـورد و كوردسـتانە بـە پێـی شارستانیەتی ئەمڕۆ بۆ ژیانەوەی نێو و ئاساری زانایانی كوردوكوردستانە بە پێی شارستانیەتی ئەمڕۆ بۆ ژیانەوەی نێو ئاساری زانایانی كورد تەقەلا دەدا لەبەر ئەوە تكـا لـە خوێنـدەوارانی خۆشەویست دەكەین هەر كەس بەیت و حیكایەت و سەرگوزەشتی پیاوێكی مەزن و عەشیرەتێكی كوردی، فارسی، عەبەبی، مادامێك هی زانایانی كوردبێ و چـاپ نـەدرابێ بۆمـان بنێـرن كـە بەیارمەتی خودا لە چاپی بدەین كە بەسەرهاتی ڕۆژگار لە نێوی نەبا)[١٠٣].

ژمارەیەکی زۆر لە نووسەران و شاعیرانی کورد بە وتارو شیعر بەشدارییان کردووە، زۆربەی ئـەو نووسـەرانە هەمان ئەو نووسەرانەن، کە لە ڕۆژنامەی (کوردستان)دا نووسن و بەرهەمیان دەبینـرێ. نووسـەرانی کوردسـتانی

---

[١٠٢]: مەحمود مەلا عیززەت، پێشەوا لەسەردەمی سەرۆك كۆماردا، گ ڕابوون، ژ٢،ل ٦١.

[١٠٣]: گ كوردستان، ژ١، ل١.

باشوریش، که ئەو ڕۆژگارە لە کۆمارو کارەکانیدا بەشداربوون و ڕەگرییان کردووە، یان ئەو نیشتمانپەروەرانەی لەژێر چاوەدێری (بارزانی)دا پێشمەرگە بوون، بەرهەمیان لەو گۆڤارەدا بڵاوکردۆتەوە، لەوانە: محمد تۆفیق وردو و سەعید ناکام بە (شیعر) و یەحیا چروستانی بە وتارو مەغدید سۆران بە وتارو (قانع) بە شیعر.

دیارترین نووسەرانی گۆڤارەکە بریتی بوون لە:

دڵشادی ڕەسووڵی، سەید محەمەدی حەمیدی، عەلی خوسرەوی، م.عیشقی، هێمن، هەژار، م. نژادی.. بەتایبەتی دڵشادی ڕەسووڵی لە هەر ژمارەیەکدا چەندین وتاری جیاوازی نووسیوە.

تەکنیکی ڕۆژنامەوانیی لە گۆڤارەکەدا:

کلێشەی بەرگی گۆڤارەکە بەم شێوەیە، سود لە تایپۆگرافیا[١٠٤] چاپی لاینۆتایپ وەرگیراوە. نیوەی سەرەوەی لاپەڕەکە بۆ ناوی گۆڤارەکەو ڕێرەوی گۆڤارەکە ئامانجی گۆزارەکەو وادەی دەرچوونی تەرخان کراوە، هەمووی پێکەوە خراوەتە نێو چوارچێوەیەکی گوڵی ورد ورد، کە لە چاپخانەدا هەبووە و بەشێکە لە کەرەستەکانی چاپی.

ناو گۆڤارەکە (کوردستان) و ڕیزە وردە گوڵێکی ڕەش وەکو هێڵێك بۆ جیاکردنەوە لە ڕووی هونەرییەوە سوودی لێ وەرگیراوە. بە خەتێکی بۆڵد نووسراوە:

(بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دێمۆکرات کوردستان)، پاشان لە نێواندوو کەوانەدا نووسراوە: (گۆوارێکی ئەدەبی، کۆمەڵایەتی سیاسی کوردییە). لەژێر ئەو دێرەشدا نووسراوە: (هەر پازدە ڕۆژ جارێك بڵاودەکرێتەوە).

دووهێڵی ڕەشی ئەستوور و هاوتەریب لە ناوەڕاستەکەیدا نووسراوە: ژمارە ( )ساڵی یەکەم( )١٣٢٤ ( ) ١٩٤٥. لەژێر ئەم دوو دێڕەدا پێویستی بابەت و لاپەڕەو نووسەری بابەتەکان بە شێوەیەکی هونەری ڕیزکراوە، لێرەشدا بە پێی گرنگی بابەتەکان نی یە، بەڵکو بە پێی ڕیز بوونی ژمارەی لاپەڕەکانە. پاشان لەوپەڕی خوارەوەی بەرگدا، ناوی (مهاباد چاپخانەی کوردستان) نووسراوە. ئیدی ئەم کلێشەیە لە لاپەڕەی یەکەمی گۆڤارەکەدا دووبارە نەبۆتەوە، هەروەکو ئەمڕۆ لە دنیای ڕۆژنامەوانیدا بەرچاو دەکەوێ. یان زانیاری زیاتر دەربارەی سەرنووسەر دەستەی نووسەران و کارمەندانی هونەری و چاپی بەدیار بخات.

---

[١٠٤]: تایپۆگرافیا (ΤΨΠΟΓΡΑΠΗΕ) لە فەرهەنگی رۆژنامەوانیدا بە واتای (حروفچین)، (تیپچنین) یان (تیپچن) دێت، وەکو مەسەلەیەکی چاپی بەو کەسە یان ئەو ئامێرە دەوترێت، کەکاری چاپکردنی لە ئەستۆدایە. هەروەها: (زانست و هونەری ئادگارە چاپییەکانە کاری بە شێوەی مادییەو هەیە لەو شتانەی پێوەندی بە ڕووپێو و ڕێکخستنەوەی هەیە)، بۆ فەرهەنگی ڕۆژنامەوانییەکە بڕوانە:

کاظم معتمد نژاد، روزنامە نگاری، ص٥٥٩، هەروەها بۆ پێناسینی دووەم بڕوانە:

نەژاد عزیز سورمێ، ڕۆژنامەگەریی کوردی چەند سەرە قەڵەمێك لەبارەی تەکنیك و هونەرەکانی، ل٦٣.

یەکێ لە کەمو کوورِیەکانی گۆڤارەکە ئەوەیە، سەروتاری تایبەتی تێدا نی یەو بووبێتە دەسپێکی بابەتە ئەدەبی و کۆمەڵایەتی و سیاسی یەکانی گەرماو گەرمی رِۆژ، بەڵکو یەکسەر بابەتێکی مێژوویی (وتارێك) ئینجا درێژ یان کورت، زۆربەی کات درێژ یان پیاهەڵدانی (ستالین)..هتد.

کەم و کورتیەکی دیکەی گۆڤارەکە سوودی لە وێنەی نەخشەی پێویست وەرنەگرتووە، بە تایبەتی دەبێ ئاگامان لەوە بێت، لە هەمان چاپخانەداو بە هەمان تایپۆگرافیا، وێنە لە رِۆژنامەی (کوردستان) و گۆڤاری (هەڵاڵە) و گۆڤاری (هاواری نیشتان) و گۆڤاری (گرِوگاڵی منداڵانی کورد)دا بەکارهاتووە.

یەکێکی دی لە کەم و کورتیەکانی ئەم گۆڤارە سەرجەم گۆڤارەکانی دیکەی سەردەمی کۆماری دێمۆکراتی کوردستان، ئەوەیە یەك نووسەر زیاتر لە دوو سێ بابەتی لە هەمان ژمارەدا بڵاوکراوەتەوە. دیارە بێگومان هەموو ئەوەدەزانین کوردیزان و کوردی نووسی لەو رِۆژگارەی کۆمەڵی کوردەواری ناوچەی موکریانێ کەم و دەگمەن بوون، بە ناچاری یەوە هەر ئەوان زۆربەی بابەتەکانی گۆڤارەکەیان نووسیووە.

کەم کورتیەکی دی، ئەوەیە گۆڤارەکە گۆڤارێکی کوردییەو بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دێمۆکراتی کوردستانە، کەچی وتار بە زمانی فارسی بڵاودەکاتەوە.

مەسەلەیەکی دی هونەریی ئەوەیە، هەر کە بابەتێك تەواو بووە، بۆ نموونە لە ناوەرِاستی لاپەرِەکەدا، هەر لەوێ و رِاستەوخۆ بە هێڵێك لە بابەتێکی دی جیا کراوەتەوە، بێ ئەوەی نەخشەسازی وەکو مەسەلەیەکی جوانکاری رِەچاو بکرێت.

بودجەی سەرەکی گۆڤارەکە، ئەگەرچی رِاستەوخۆ حیزب و کۆمار بووە، بەڵام بەشێکیشی کەوتۆتە سەر ئابوونەی بەشداربووانەوە، کە لە کۆتایی گۆڤارەکەدا بەم شێوەیە دیاری کراوە:

ئابوونەمان

ساڵیانە	١٨٠ڕیاڵ
شەش مانگە	٩٠ ڕیاڵ
دانەی	٨ڕیاڵ

لە (**تکای تایبەتی**) دا دەنووسێ:

(٢-لە خوێندەواری بەرزەکان تەمەننا دەکەین هەرچی زوترە ئابوونەکەمان بۆ بنێرن چونکو گۆواری کوردستان موحتاجی کۆمەکە)[١٠٥].

[١٠٥]: گ کوردستان، ژ٢، ل ٨.

یەکێ لە گرفتەکانی ئەم گۆڤارەو سەرجەم گۆڤارەکانی ئەو کاتەو تەنانەت دواتریش ئەوەیە، بۆ لێکۆڵەر ڕوون ناکەنەوە، کە چەندت ژمارەی لێ چاپکراوەو چەندێکی سەرف بووەو چۆن و بە چ شێوەیەك دابەشکراوە یان ئەنکێت و لیستی تایبەتی هەبێ وەکو ڕاگیرییەك بۆ هاوکاران بەشداربووانی.

هەواڵ و دەنگ و باسی گەرماو گەرم، جاروبار لە گۆڤارەکەدا بڵاوکراوەتەوە، بە تایبەتی کێشەیەکی دادگایی و دزی و کوشتن بووبێ لە ناوچەیەکی بچووکی ژێر دەستەڵاتی کۆمار خەڵکەکە زانیویەتی و چاوەڕێی لێ پرسینەوەو بەدوادا چوونی کاربەدەستانی کۆمار بوونە، گۆڤارەکە ڕەخنە دەگرێ و ناڕەزایی بەرامبەر تیرۆر دەردەبڕێ و شەرعیەت بە یاساو دادگا دەداو سروشتێکی دیمۆکراتی وەرگرتووە، بۆ نموونە ئەم هەواڵە لەژێر ناوی (دەنگ و باس)دا بڵاوکراوەتەوە:

(ناڕێکترین کردەوەی کەسێك ئەوەیە کە لە وڵاتێکدا جێگایەك بۆ پێکهێنان و ڕێکخستنی داواو کێشە هەبێ و خەڵکی بە خۆشیی خۆیان کاران بکەن کە لە .. تووشی بەڵاو زەرەر بە خەڵك بگەیێنن. هەروەکو بیستوومانە عبداللە بەگ ئاغا یالاوە لەگەڵ حەمزە ئاغای وەتەمیش مورافەعەیەکی مولکیان هەبووە. عبداللە بەگ لەگەڵ دادخوازی دێتە شاری (مهاباد) کە لە حزبی دێمۆکرات شکایەت بکا مستەفای کوڕی حەمزە ئاغای وەتەمیش دەکەوێتە دووی وەدەی کوژێ، جەندەکەکەیان بۆ پرسین و دادخوازی هێنایە شاری چلۆنیەتی وی لە تەحقیق دایە، نەتیجەی لە ژمارە سێدا دێتە بەر چاو)[١٠٦].

دەکرێ لێرەوە ئاماژە بەوە بکەین، کە مەسەلەی یاساو چەسپاندنی یاسا لە ئەرکە سەرەکیەکانی ئەزموونی حکومەتی کوردیدا بوو.

قانونەکانی بە زمانی کورتی لەژێر دەستەڵاتی حکومەتی کوردیی خۆیدا لە ڕۆژنامەی کوردی ئەو کاتەدا بڵاوکراوەتەوە[١٠٧].

ڕیپۆرتاژ، وەکو هونەرێکی ڕۆژنامەوانیی لە گۆڤارەکەدا سوودی لێ بینراوەو بە زمانێکی سادەی ڕۆژنامەوانیی ڕاستەوخۆ لەگەڵ خوێنەرانیدا دەدوێ، ڕیپۆرتاژەکە لە دەست نیشان کردنی کات و شوێن و هۆو مەبەستی هەواڵەکەدا سەرکەوتووەو هەوڵ دەدا وەڵامی پرسەکانی (چۆن و کەی و لە کوێ و بۆچی) بداتەوە.

لە یەکێ لە ڕیپۆرتاژەکانی گۆڤارەکەدا، بە بۆنەی هەڵکردنی ئاڵای موقەددەسی کوردستان لە نەغەدەدا هاتوە:

---

[١٠٦]: گ کوردستان، ژ٢، ل ٨.

[١٠٧]: ڕۆژنامەی کوردستان، ژ٤١، ١٩٤٦/٣/٣٠.

نەوشیروان مستەفا، حکومەتی کوردستان،ل ١٥١-١٥٢.

طارق جامباز، سەرەقەڵەمانەی بوونی یاسا لەنێو گەلی کوردستاندا، گ یاسا پارێزی، ژ١، س١، ١٩٩٦، ل١١٨-١٢٠.

(به پێی دەستووری هەیئەتی ناوەندی حزبی دێمۆکراتی کوردستان خۆشەویست ئاغای حوسێنی فروهەرو عەلی خوسرەوی ڕۆژی ٢٤/٩/٢٦ مەئموور کران کە ئالاّی موقەددەسی کوردستانی لە نەغەدە هەڵکەن..ڕۆژی چوار شەمو سەعات ٩ی بەیانی جێژنە دەست پێ کرا، قوتابیانی کوردو ئەرمەنی و ئاسووری بە سرودخوێندنەوە لە مەحلی جێژنەدا ئامادە بوون. برایانی خۆشەویست ئاغای فروهەرو خوسرەوی ئالاّی موقەددەسیان بۆ بەشی سواران کە لە شەقان ئامادە بوون برد وەختێکی ئالاّکە وەدەرکەوت هەرزان تیر بە ئیفتیخاری ئالاّ هاوێژرا. سوارەکان ئالاّیان وەرگرت و ببۆ کانگای حزبی دێمۆکرات وەتا گەیشتە بینای حزب هەرچەند قەدەم گاو گەردوون دەکرا خەڵکی لێکدا لێکا چەپڵەیان لێ دەداو هورایان دەکێشا، لەو وەختەدا بە جارێك هەزار نەفەر بۆ زیارەتی ئالاّی موقەددەس هێرشیان برد، لە پاش زیارەتی عموم ئالاّی موقەددەس هەڵکراو سەلامی ئالاّ خوێندرایەوە، سەدو یەك نەفەر فیداییان مسلح هەریەك سێ تیریان بەتاڵ کرد..)[١٠٨].

گۆڤاری (کوردستان)، لە ڕووی قەوارەوە، لە شێوەی کتێبی نیو بەتاڵ چاپکراوە، ڕەنگە یەکێك لە هۆیەکانی ئەوەبێ، بە هۆی ئەزموونی هەندێ لە نووسەرانی، کە پێشتر لە گۆڤاری (گەلاوێژ)دا بەرهەمیان بلاّوکردۆتەوە، ئەو قەوارەیان بە پەسەند زانی بێ.

زمانی کوردی لە گۆڤارەکەدا، بە شێوەزاری موکریانییە، وشەو زاراوەی عەرەبی و فارس کەم و زۆر تێدا بەدی دەکرێ و زۆربەی ئەو وشەو زاراوانەش بە شێوەی ڕێنووسی خۆی (عەرەبی، فارسی) بەکارهاتوون لە ڕووی ڕێنووسەوە نیشانەی (٧) حەوت و پیتە بزوێنەکان کەم بەکارهاتوون، ڕەنگە ئەمەش بە هۆی کەمی توانا و ئیمکانیاتی چاپی ئەو ڕۆژگارە بووبێ.

ئەم خشتەیە هەندێ زانیاری لە بارەی ژمارەکانی گۆڤاری (کوردستان)ەوە ڕوون دەکاتەوە:

---

[١٠٨]: گ کوردستان، ژ٢، ل٢٢.

ژ	کاتی دەرچوونی	شیعر	وتار	وێنە	لاپەڕە	چاپخانە	سەرنووسەر
١	٦ی دیسامبری١٩٤٥	٥	٧	-	٢٠	کوردستان- مهاباد	سید محمد حمیدی
٢	٢١ی دیســــــامبری ١٩٤٥	٥	٤	-	٢٢	-	سید محمدی حمیدی
٣	مارتی ١٩٤٦	٣	٥	-	٣٨	-	-
٤	١٩٤٦	٩	٩	-	٣٨	-	-
٥	١٩٤٦	-	-	-	-	-	-
٦و٧	١٩٤٦	٧	١٣	-	٦٢	-	-
٨	١٩٤٦	-	-	-	-	-	-
٩	١٩٤٦	-	-	-	-	-	-

٤-ڕۆژنامەی کوردستان:

یەکێك لە کارە گرنگ و پڕ بایەخەکانی کۆماری دێمۆکراتی کوردستان لە ڕووی ڕۆشنبیری و کلتوورییەوە دەرکردنی ڕۆژنامەی (کوردستان)ە، هەوڵدانێکی سەرکەوتوو بوو، بناغە دانانێك بوو بۆ ڕۆژنامەیەکی ڕۆژانەی کوردی، کە ئەرکێکی قورس و توانایەکی ماددی و مەعنەوی زۆری گەرەکە. لە دنیای ڕۆژنامەوانیی کوردیدا خاڵی وەرچەرخانێکی تازە بوو و سەلماندنی ئەگەر نووسەرو ڕۆژنامەوانیی کورد پێداویستییەکانی بۆ دەستەبەر بکرێ دەتوانێ داهێنان بکات. لەگەڵ هەموو کەم و کورتییەکانیشدا ڕۆژنامەی (کوردستان)، وەکو زمانحاڵی حکومەت و ئۆرگانی یان بڵاوکەرەوەی بیری حیزبی دێمۆکراتی کوردستان هەنگاوێکی مەزن بوو. لەو ڕوانگەیەوە، کە بوونی ڕۆژنامە لەهەر کۆمەڵێکدا مەدەنیەتی ئەو پیشان دەدا، گۆڕینی پەیڕەوو پڕۆگرامی کۆمەڵەی (ژێ. کاف) بۆ حیزبی دێمۆکرات پێویستی بەوە دەکرد، کە تازە بوونەوەیك لە سەرجەم بوارەکانی ژیانی حیزبیدا ڕووبدات، هاتنە کایەی کۆماری دێمۆکراتی کوردستان کە ئەزموون و ناسنامەیەکی نەتەوەیی کورد بوو، ڕۆژنامەگەرییش لە سیماو ئادگارەکانی ئەو تازەبوونەوەو گۆڕانانەدا بوو. هەروەها گرنگی بەرچاوی ئەم ڕۆژنامەیە لەوەدایە هەرچی دەنگ و باس و ئاگاداری و بانگەوازو کارو کردەوەو وتارو چاوپێکەوتن و لێداوانێکی پێشەوا قازی هەیە لەو ڕۆژنامەیەدا، کە زمانحاڵی حکومەت بووە بڵاوکراوەتەوە، لەبەرئەوە باشترین سەرچاوەیەکی باوەڕپێکراوە بۆ لێکۆڵینەوە لە ڕۆژگاری کۆماری دێمۆکراتی کوردستان، کە بە حەق ئەزموونێکی گەورەو پڕشنگداری خەباتی سیاسییە لە مێژووی هاوچەرخی میللەتەکەمانداو هەوڵێکی گەورە بوو بۆ جۆشدان و بەردەوامبوونی بزاڤی نەتەوایەتی ڕزگاریخوازی کورد.

گۆڤاری (گەلاوێژ) بە بۆنەی دەرچوونی ڕۆژنامە (کوردستان) نووسیویە:

(کوردستان ڕۆژنامەیەکی کوردی یە بە شێوەی موکری، بە زمانی کوردی ڕۆژی نە ڕۆژێ لە شاری (مەهاباد) بە سوڕەتێکی ڕەسمی دەرئەچێت، ئێمە بە پۆستە تا ئێستە (٧) ژمارەمان وەرگرتووە. باس و خواسی ئەم ڕۆژنامەیە، چۆنیەیت کردەوەی کوردەکان و هەڵسوڕانیان کۆبوونەوەیان بۆ کردنەوەی چاپخانەی کوردستان، نووسنی باسی زانایانی کورد، وەرگرتنی دەنگن و باسی دەرەوە بە هۆی ڕۆیتەرەوە، ئامانجی قەومی، وتارو کۆبوونەوە بۆ هاندانی خەڵکی بۆ کردنە باوی خوێندنی کوردی وە گەلێ شتی تر.

بە ڕاستی ئەم ڕۆژنامەیە یەکەم ڕۆژنامەیەکی کوردی یە، لە هەموو ناتەواوی کوردەواری یەوە قسە بکاو خزمەتی خۆی بە هەموو لایەك بگەیەنێ، ئەنجا بەو بۆنەوە ئێمە پیرۆزبایی لەو برایانە ئەکەین کە ئەم ئەرکەیان گرتۆتە ئەستۆ، هیاوادارین هەر بژین بە ژیانی هەموو لایەك دیسانەوە پێویستە هەموو کوردێك بۆ هاندانی بەرێوەچوونی ئەم ڕۆژنامە خۆشەویستە خۆی لە کردنە ئابوونەو خزمەتکردنی تری بە دوور نەگرێت، ناونیشانی ئەمەیە:

مهاباد: (چاپخانەی کوردستان)[١٠٩].

ئەم خستنە ڕووەی گۆڤاری (گەلاوێژ)، پەیوەندی نێوان هەردوو لایان نیشان دەداو جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە، کە دیارە ڕۆژنامەی (کوردستان)لە میانەی ئەو ڕۆژنامەو گۆڤارانەی کە ژمارەکانی خۆی بۆ ڕەوانە کردوون، یەکێکیان،گۆڤاری (گەلاوێژ) بوو. چونکە هەروەکولە ئاگادارییەکی ڕۆژنامەکەدا دەردەکەوێ، هەندێ لە ڕۆژنامەو گۆڤارەکان، کە ناوی نەهێناون، بەڵام واپێ دەچێ ڕۆژنامەو گۆڤارە فارسی یەکانی تاران بووبن، ژمارەکانیان وەرنەگرتووە یان وەڵامیان نەداوەتەوە، بۆیە نووسیویەتی:

(پیام به مطبوعات داخله و خارجه

روزنامه کوردستان که برای مگبوعات داخله یا خارجه فرستاده میشود برای مبادله است در صورتیکه مایل به مبادله نباشند روزنامەها را اعاده فرمایند.کوردستان)[١١٠].

لێکۆڵینەوەی فراوان یان ئەکادیمی لەبارەی گرنگی و پایەی ئەم ڕۆژنامەیە نەنووسراوە، چەند ئاماژەیەکی پەرت و بڵاو لەبارەی ژمارەکانی ئەم ڕۆژنامەیە لە پەراوێزێ: یا لابەلایی کراوە، هەندێکیان بە (١١٦،١١٤،١١٣،١١٢،١١٠) ژمارەیان لە قەڵەمداوە[١١١].

سەرنووسەری ئەم ڕۆژنامەیە، (سەید محەمەد حەمیدی) بووە، ئەگەرچی بە شێوەیەکی ڕەسمی لە ڕۆژنامەکەدا نەنووسراوە، بەڵام هەروەکو لە ڕیپۆرتاژێکی ڕۆژنامەکەدا، کە بەبۆنەی جێژنی سەربەخۆیی و ناساندنی سەرکۆمار لە ڕۆژنامەو گۆڤاری کوردستان و ئیدارەی چاپخانەدا بڵاوکراوەتەوە، دەڵێ:

(خیتابی سەید محەمەدی حەمیدی مدیرو سەردەبیری ڕۆژنامەو گۆواری کوردستان)[١١٢].

ناوی دەستەی نووسەران نەنووسراوە، بەڵام هەر لە ڕێگەی ئەم ڕیپۆرتاژەوە دەردەکەوێ(هاشم خەلیل زادە) لە دەستەی نووسەرانو بە پێی هەندێ پرسیارو سۆراغیش دەزانین، کە (هێمن و زەبیحی و مەلا قادری مودەڕیسی و عەلی خوسرەوەی)یش لە دەستەی نووسەران بوون.

---

[١٠٩]: گ گەلاوێژ، ژ٢، س٧، ١٩٤٦، ل ٢٩. د. عیززەدین دەڵێ: (لە ڕاستیدا بە پۆستە نەبووە. ئەمە بۆ شوێنەونی نووسراوە. بەڵکو لە ڕێگەی بەرپرسی لقی (ژێ. کاف) لە سلێمانی مامۆستا ئیبراهیم ئەحمەدەوە بووە، کە پاشان چووە حیزبی دێمۆکراتی کوردستانی عێراقەوە)*.

[١١٠]: ڕۆژنامەی کوردستان، ژ٢٥، ١٧ی مارسی ١٩٤٦، ل ٢.

[١١١]: سەید عەبدوڵڵای سەمەدی دەڵێ: (١١٠) ژمارە، بڕوانە گ ڕامان، ژ٤١، ل٢١٦.

میرزا محمد امین مەنگوڕی، (١١٢) ژمارە، بەسەرهاتی سیاسی کورد، ب١، چ٢، ل١١٩-١٢٠.

علاءالدین سجادی، (١١٣) ژمارە، مێژووی ئەدەبی کوردی، چ١، ل٥٥٦.

جەمال خەزنەدار، (١١٣) ژمارە، ڕابەری ڕۆژنامەگەریی کوردی، ل٥٢.

سەعید ناکام، (١١٤) ژمارە، کوردستان، قادر وریا، ل١٠١. هەروەها لە نامەیەکدا بۆ نووسەر.

مەحموود مەلا عیززەت (١١٦) ژمارە، کۆماری میللی مەهاباد، ب٢، ل ١٣٩.

[١١٢]: ڕۆژنامەی کوردستان، ژ١٩، ١٩٤٦/٢/٢٥.

لە ژمارەی یەکەمی خۆیدا، بە مانشێتی (ئامانجی ئێمە)، مەبەستی دەرکردنی ڕۆژنامەکە لە لایەن سەرنووسەرەوە وا ڕوون کراوەتەوە:

(لەم کاتەدا کە خاکی کوردستان لە هەموو وەختێك زیاتر پێویستی بە فیداکاری کوڕەکانیەتی. لەم ئانەدا کە هەموو نەتەوەکانی گێتی بۆ ڕاگرتن، بۆ وەدەس هێنانی سەربەستی و ئازادی خۆیان وە بۆ وەدەس خستنی وەسائیلی پێش کەوتنی هاونیشتمانەکانیا دە تەقەلادان..

ئامانجمان چی یە؟

پاش چەنین ساڵ ەربەدەری و سەرکزی و بەندو تێهەڵدانی بێ ژمارەو قوڕ بەسەری و هەژاری.. ئێمە لە زنجیری دیلی ڕزگاریان بوو و دەستی بەستراومان کراوە، چاوی نوستوومان وەخەبەر هات.. ئێمە کە دڵمان نەدەهات خاوەنی چاپخانەو ئینتیشارات بین.، ئەوا بە یارمەتی خودا نامەی کوردستان داندراو هەوەڵ ژمارەی بڵاوکراوە، ئەم نامەیە کە لە لایەن حیزبی دێمۆکراتی کوردستانەوە بڵاودەبێتەوە دەیەوێ قەڵایەکی ئاسنین لە ئیتیحادو برایەتی بێنێتە بەرهەم کە بناغەی بە زانست و هونەرو لەشساغی داندرابێ‌و بتوانێ دەگەڵ سێلاوی دوبەرەکی و بێدینی و هەموو جۆرە ڕەوشتێك کە بۆ سەربەستی زەرەر بێت بەرەبەرەکانی بکا، هیوامان وایە ئەم قەڵایە کە خەریکین قایمی بکەین.، وەها قایم و بەهێز بێت کە هیچ هێزێك نەتوانێ بەرەبەرەکانی لەگەڵا بکا)[١١٣].

بڵاوبوونەوەی ڕۆژنامەی (کوردستان)، بەدیهاتنی یەکێ لە خەونە دێرینەکانی سرکۆمارو تەواوی کاربەدەستانی کۆمار بوو، بۆیە دوای بڵاوبوونەوەی ژمارەی یەکەمی ڕۆژنامەکە، (حاجی بابا شێخ) سەرەك وەزیرانی کابینەی حکومەت و ژمارەیەکی زۆر لە نوێنەرانی حیزبی دێمۆکرات لە ناوچە جیاوازەکان و پیاوانی ئایینی و بازرگانان لە جێژنی کردنەوەی ئیدارەی چاپخانەو ڕۆژنامەی کوردستان ئامادە بوون و لەو جێژنەدا، سەرنووسەری ڕۆژنامەکە سەید محەمەدی حەمیدی دوای بەخێرهێنان وتارێکی خوێندۆتەوەو ئامادەبووان بۆ بینینی چاپخانەو چۆنیەتی چاپکردنی ڕۆژنامەکە بانگ کراون، کە تەواوی مەراسیمی ئەم جێژنە لە ڕیپۆرتاژێکدا بڵاوکراوەتەوە(٨٥). ڕۆژنامەی (کوردستان)، بە کوردیکردی زاراوە سەربازییەکان و پوختە کردنی زمانی کوردی لە وشەی عەرەبی و فارسی و بە ئەرکی خۆی زانیوەو لیستی تایبەتی بۆ ئەم مەبەستە بڵاوکردۆتەوە، کە لە لایەن فەرماندەی هێزی مەرکەزی (محەمەد نانەوازادە) ناردراوەو نووسراوە:

(ژمارە/٤٣٦

بەروار/٢٤/١١/١٠

لەسەر ئەمری موبارەکی سەرۆکی موعززەمی جمهوری پێویستە لوغاتی مەربووت بە پێش مەرگەی کە کراوە بە کوردی نوسخەیەکمان دەگەڵ ئەو نووسراوەی نارد کە لە ڕۆژنامەیدا چاپ بکرێت.

---

[١١٣]: ڕۆژنامەی کوردستان، ژ١، ١٩٤٦/١/١١.

نظامنامە: ڕێوشوێن.

حرب: شەڕ.

عوارض زمینی: تووش هاتی هەردی.

عوارض مصنوعی: تووش هاتی خۆڕسك.

تعلیمات: فێرکدن.

انجام: پێك هێنان.

کمیسیۆن: مەکۆ..)[114].

هەروەها دیسان بۆ ئەوەی زمانی کوردی لە بواری دادگاو یاسادا بەکاربێت و لە بەینی خەڵکیدا بەکاربێت، ڕۆژنامەکە لە بەکوردیکردنی زمانی قانون دەست پێشکەری کردووە، ئەمە نموونەیەکە لە بڕیارێکی هەیئەتی ڕەئیسە:

(ڕەزامەندی لە بابەت داوای ڕەشید بەگ و سایری وەرەسەی عەبدوڵلا بەگی کوژراو لە مستەفا ئاغای کوڕی هەمزە ئاغای مەعرووفی لە پاش گفتوگۆو تەسویبی هەیئەتی ڕەئیسە بەو جۆرە بە ڕەزای تەرەفەین بڕاوە:

هەمزە ئاغای نێوبراو دوو هەزار تمەنی نەغدە کە لە (٩) بەش لە (٢٤) بەشە ملکی کە لە مستەفا بەگی کڕیبوو دەگەڵ حەق ئەلسەعی و تفاق و شیاییەکی کە لە یالاوەی خوارێدا بوو دای بە وەرەسەی عەبدوڵلا بەگی کوژراو و ئەوانیش ڕازی بوون و پازدە بەش لە (٢٤) بەش لەو ملکەی لە مستەفا بەگی کڕیبوو بە موقابیل سەنەدی (٧) هەزارو (٥٠٠)تمەن خۆی دای بە سەعید بەگی قەییومی وەرەسەی مستەفا بەگی و ئەویش قبووڵی کرد، تەرەفێن حەقی تەجدیدی دەعوایان نی یە.٣٠/ی بەرفرانبار/ی ١٣٢٤ دەفتەری هەیئەتی ڕەئیسە)[115].

تەکنیکی ڕۆژنامەوانیی لە ڕۆژنامەکەدا:

کلێشەی ڕۆژنامەکە بەم شێوەیە: لە سەرەوەی لاپەڕەی یەکەمداو لە ناوەڕاستدا ناوی ڕۆژنامەکە (کوردستان) نووسراوەو بە خەتی چاپی و بە بچووکتر لەژێر ئەودا نووسراوە بڵاوکەرەوەی بیری حیزبی دێمۆکراتی کوردستان و لە سەرەوەی ناوی (کوردستان)یش (بەنێوی خودای بەرزو بێ هاوتا) هاتووە. لە دەستە ڕاست و چەپی سەرەوەی لاپەڕەکەدا دوو چوار گۆشەی چوارچێوەکەی بە وردە گوڵی چاپی نەخش کراوەو لەوەی دەستە ڕاست دا نووسراوە: (کوردستان لە لایەن هەیئەتی تەحریرەوە دەردەچێ)، لەوەی دیکەدا: (ئابوونەمان یەکساڵە ٣٠٠ڕیاڵ، شەش مانگ ١٦٠ڕیاڵ و دانە بە ڕیاڵ)، تا ژمارەی (٦) دانەی بە (١) ڕیاڵە و لە ژمارەی (٧)ەوە

---

[114]: ڕۆژنامەی کوردسان، ژ١٧، ١٩٤٦/٢/٢٠، ژ(١٨) ١٩٤٦/٢/٢٢.

[115]: ڕۆژنامەی کوردسان، ژ١٧، ١٩٤٦/٢/٢٠.

بووە بە (٢) ڕیاڵ. لە نێوانی دوو هێڵی ئاسایی چاپی ئاسۆیی سەرانسەری ژمارەو ساڵ و مێژووەکەی بە پێی ساڵی کوردی و عەرەبی و فەرەنگی نووسراوە بۆ نموونە: ژمارە (١)، ساڵی یێکەم، پێنج شەممو ٢٠-١٠-١٣٢٤، ١١ ژانۆیە ١٩٤٦.

هونەری هەواڵ، کە یەکێ لە کۆڵەکە سەرەکیەکانی ڕۆژنامەیە، لە ڕۆژنامەی (کوردستان)دا سەرچاوەی هەواڵەکان ڕادیۆکانی بیانی و ڕۆژنامەکانی تاران و ئازەربایجانە، ڕۆژنامە کاتێ دەتوانێ بچێتە بازنەی پێشبڕکێ و زوو بلاوکردنەوەی هەواڵ، کە خۆی پەیامنێری لە شوێنی ڕووداودا هەبێت و کەرەستەکانی گەیاندنی پێویستی لە بەردەستدا بێ و لە کاتی خۆیدا سەرنجی خوێنەرانی بۆ لای خۆی ڕابکێشێ و سوودێکی یان قازانجێکی گەورەشی دەبێ بە هۆی فرۆشتنی ژمارەکانی بە خێرایی. ئەم پێوانەیە بۆ ئەو ڕۆژانەو بە توانایەکی سادەوە زەحمەت بووە، لەبەر کۆمەڵێ هۆ.، کەمی توانا ماددی، دەگمەنی کادیری ڕۆژنامەوانیی، کە تا ئەمڕۆش چارەسەر نەکراوە، نەبوونی پێداویستی یە تەکنیکی یەکانی چاپی وەڕاگەیاندن (ڕێکۆردەرو تەلەفۆن و فاکس و وێنەی ڕادیۆیی..) ئەوەی لێرەدا بە لای ئێوەوە گرنگە ئەوەیە، ئەگەر سەرچاوەی هەواڵەکان ڕادیۆکانی دەرەوەیش بووبێ، چۆنیەتی هەڵبژاردن و دارشتنەوەی هەواڵەکانە، بە گوێرەی گرنگی و پێویستی و گونجانی ئەو ڕۆژە، کە لە خزمەتی ڕەوتی سیاسی سەردەم دا بێ. لەگەڵ ئەوەشدا ڕۆژنامەکە خۆیشی دوای ئەوەی لەسەر پێی خۆی وەستاوە ویستویەتی خۆی بەرەو پێشەوەی بەرێ و پەیامنێر لە ناوەوەو دەرەوەی کۆماردا دابمەزرێنێ بۆیە نووسیویەتی:

(ئیدارەی ڕۆژنامەو گۆواری کوردستان لە هەموو نوقاتی کوردستان و هەندەران نوێنەرو وەلام دەر (خبرنگار)ی پێدەوێ، کەسانێ ئامادەن ئەم کارانە بەجێ بێنن بە ناردنی وێنەو نێوو نێوبانگ و جێگای دانیشتنیان خۆ بە ئیدارەی ڕۆژنامە بناسێنن)[١١٦].

لە هەواڵێکدا، کە لە ڕادیۆی (بێروت)ەوە وەرگیراوە، سەبارەت بە دامەزراندنی کۆماری دێمۆکراتی کوردستان، کە ئەو ڕۆژانە زۆربەی ڕادیۆکانی جیهان گرنگییان پێداوەو بلاویان کردۆتەوە، بەم شێوەیە نووسراوە:

{دەنگوباسی هەندەران}

ڕادیۆی بێروت ٢٤/١٢/٢٦

لە خەبەرێکی کە لە قاهیرەوە وەرگیراوە.

دەوڵەتێکی جمهووری کوردستان سەربەست لە ئازەربایجان دامەزراوە و ئامانجی ئازادکردنی کوردستانی تورکیەو ناوچەی سەرەوەی عێراقەو گفتوگۆی نوری سەعید بەینی عێراق و تورکیە لەبەر ئەو مەسەلەیە وەرامی ڕەسمی دەوڵەتی عێراق بەرامبەر بە شۆڕشەکانی کورد ئەوەیە کە شۆڕشی عەشایریە، بەلام دە حەقیقەت دا ئەم شۆڕشەمان شۆرشی میللی بووەو ئامانجی دامەزراندنی دەوڵەتی کوردییە بۆ کەڵك وەرگرتن لە نەوت و کانگاکانی خۆی.

بزوتنەوەی مستەفا کەمال بەرامبەر بە کورد هەموو بۆ دامرکاندنی و بزووتنەوەی کورد بووە.

---

[١١٦]: ڕۆژنامەی کوردسان، ژ ٢٤، ١٩٤٦/٣/١٣.

ئەو خەبەرەی کە لە قاهیرە وەرگیراوە دەڵێ:

دامەزراندنی دەوڵەتی کوردی بە یارمەتی دەوڵەتی شورەوی بۆ ئەوەی کەڵك لە نەوت و کانگاکانی وەرگرێ و تا ئێستاش سەنەدێکی ڕەسمی لە بابەت ئەم جمهووریەتەوەلە لایەن دەوڵەتی شورەوی یەوە چەنگ نەکەوتووو بەڕاستی منگور لەو نهچەتەدا دامەزراندنی دەوڵەتێکی یەکێتی سەربەخۆی کوردی ئێران و عێراق و تورکیەیە کە لەژێر پێشەوایەتی جمهووریەتێکی ئازاد دا بژی)[117].

زمانی هەواڵ، بێجگە لە وەڵامی پرسەکان، زمانێکی سادەی دیپلۆماسیانەیەو نازانین چەندی هی ڕادیۆیەو چەندی زیاد کراوی ڕۆژنامەیە، بەڵام بە هەر حاڵ کە هەواڵەکە جەخت لەسەر کوردستانی گەورە دەکاتەوە، ڕۆژنامەکە بە هیچ شێوەیەك ئەو مەسەلەیە ڕەت ناکاتەوە. یەکێ لە کەم و کورتیەکانی ڕۆژنامەکە لە ڕووی بڵاوکردنەوەی (هەواڵ) لەوەدایە، کە نەکەوتونەتە لاپەڕەی یەکەمی ڕۆژنامەکە. ئەمە نەریتێکی بڵاوکردنەوەی هەواڵی ڕۆژنامەوانییە، کە دەکەوێتە لاپەڕەی یەکەمەوەو بە مانشێت و تایتڵی سەرنج ڕاکێش خوێنەرو بۆ لای خۆی ڕادەکێشێ. ئەمە نەریتێکی بڵاوکردنەوەی هەواڵەکانە چ پەیوەندی بە کوردستانەوە بێو چ بە شەڕوو شۆڕی دووەمین جەنگی جیهانی و بارودۆخی دەرەوەو ناوەخۆی وڵاتان بێ لە لاپەڕەکانی (٣) و (٤)دا بڵاوکراونەتەوە، واتا لە دوادوایی لاپەڕەکانی ڕۆژنامەکەدا، چونکە هەر خۆی چوار لاپەڕەی نیو بەتاڵی ڕۆژنامە نووسییە. ئەو ڕادیۆیانەی کە زۆربەی کات هەواڵەکانیان لێ وەرگرتوون، کە لەوە دەچێ ڕۆژنامەکە (انصات)ی بە کەسێکی چەند کەسێکی ڕۆژنامەنووس بەخشی بێ بریتین لە: (ڕادیۆی لەندەن، قاهیرە، بێروت، دەهلی، مۆسکۆ، تاران، ئەنقەرە)، بێجگە لە ڕۆژنامەکانی فارسی زمانی تاران، وەکو: (ایران ما، رهبر، پیام، نو، دوست ایران،ێرزو) و ڕۆژنامەی (وگن یولندا) و (ێژربایجان)ی تورکی حکومەتی ئازەربایجانی هاوپەیمانی کۆمار دێمۆکراتی کوردستان.

ئاگاداری و بانگەواز و تکا، لایەنێکی تری ڕۆژنامەوانیی نێو ڕۆژنامەی (کوردستان)ە، کە بەشێوەیەکی سەرنج ڕاکێش خۆ دەنوێنێ. چەند جۆرێك لە ئاگاداری بڵاوکراونەتەوە. ئاگاداری سەربازی، ئاگاداری دارایی، ئاگاداری گشتی، ئاگاداری ڕەسمی، ئاگاداری تایبەتی..

ئاگاداری سەربازی: ئەو ئاگادارییانەن، کەلەلایەن فەرماندەیی هێزی دێمۆکراتی کوردستان- محمەد نانەازادە) بە هێزی پێشمەرگەو خەڵکی ڕاگەیێندارون، وەکو قەدەغەکردنی چەك هەڵگرتن لەنێو بازاڕەوە مەسەلەکانی دی.

ئاگاداری دارایی، ئەو ئاگادارییانەن، کە پەوەندی بە (مالیە)وە هەیە، بۆ بازرگان و کاسبکارو خەڵکی پەیوەنددار دەچوون وەکو دانی پارەی کارەباو پۆست و تەلەگراف و..

ئاگاداری کشتی، ئەو ئاگادارییانەن، بۆ تەواوی خەڵکی ژێر دەستەڵاتی کۆمارەو بەرژەوەندی گشتی تێدایە، وەکو دەست نیشان کردنی نرخی گۆشت و قەدەغەکردنی ڕەدووکەوتن و دانانی ڕێو شوێن بۆ پرسەی مردوو..

---

[117]: ڕۆژنامەی کوردسان، ژ٢٥، ١٩٤٦/٣/١٧.

ئاگاداری ڕەسمی، ئەو ئاگادارییانەن، کە لە لایەن نووسینگەی پێشەواو سەرکۆمارەوە دەرچوون بۆ ئەوەی لایەنی بەرپرس جێبەجێی بکەن و پەیڕەوی بکەن، هەروەکو، بە زۆر ناردنی منداڵان بۆ بەر خوێندن و گۆڕینی ناوی خوێندنگەو تابلۆی دوکان و بازاڕو ڕۆژو ناونیشانی دیداری سەرکۆمارو..

ئاگاداری تایبەتی، ئەوانەن، کە بۆ کەسانی تایبەتی بۆ کێشەیەك یان مەسەلەیەکی شەخسی بە پارە بڵاوکراونەتەوە.

لەسەر لاپەڕەکانی ڕۆژنامەکەدا بە تایتڵی (مزی ئاگاداری)، نرخی بڵاوکردنەوی ئاگاداری وا دیاریکراوە:

١-لاپەڕەی ١ دێری ٣ ڕاڵ.

٢- لاپەڕەی ٢ دێری ٢،٥ ڕیاڵ.

٣- لاپەڕەی٣ دێری ١،٥

٤- لاپەڕەی ٤ دێری ١ ڕیاڵ.

٥-کاغەزو پاکەتی سەدی ٢٠ ڕیاڵ.

ئاگاداری، ڕێگەیەکی باش بووە بۆ دەستەبەر کردنی پارەی چاپی ڕۆژنامەی (کوردستان)، لە پاڵ ئەوەشدا بە بەردەوامی بە شێوەی ئاگاداری و تکا لە لقەکانی حیزب لە شارەکان و وەزارەت و هاووڵاتیان کراوە بۆ ئەوەی ئابوونەیان دوانەخەن لە پێناو بەردەوام بوونی ڕۆژنامەکەدا. بە نموونە ئاگادارییەك وەردەگرین بۆ مەبەستی ئاشنا بوون بە شێوەی داڕشتنی و زمانەکەی:

ئاگاداری

بە تەواوی ئەهالی ڕادەگەیەندرێت کە هەڵگرتنی ئەسلیحە لە نێو شاری دا غەیری ئەشخاسی مەجاز بە کوللی قەدەغەیە هەر کەسێك لەنێو شاری دا تیر خاڵی بکا سەخت تەعقیب و موجازات دەکرێ.

فەرماندەی هێزی دێمۆکراتی-کوردستان- محەمەد نانەوازادە[١١٨].

ڕۆژنامەکە هەندێ وردەکاری ڕۆژنامەوانیی گرنگی لەبەرچاو گرتووە، لەوانە ساتی دیدەنی هاوڵاتیان لە (٣-٥) پاش نیوەڕۆ دیاری کردووە، هەروەها نووسیویەتی: (ئیداری ڕۆژنامەلە چاك کردن و ڕەدو قبوڵی وتاردا سەربەستە)[١١٩].

هەروەها هەندێ نەریتی ڕۆژنامەوانیی هەن، لە بارەی ئامۆژگاری بۆ نووسەران و چۆنیەتی ناردنی وتار بۆ ڕۆژنامەکە نووسیویەتی:

(١-هەوڵ بدە لە نووسراوی خۆتاندا کەلیماتی کوردی پەتی بەکاربێنن.

٢-ئیدارەی ڕۆژنامە لە ڕێکوپێك کردن و چاپی نووسراو ئازادە.

---

[١١٨]: ڕۆژنامەی کوردستان،ژ٢، ١٩٤٦/١/١٣.

[١١٩]: ڕۆژنامەی کوردستان، ژ٢٥، ١٩٤٦/٣/١٧.

- به خەتێکی خوانا لە لایەکی کاغەزەکە بینووسن)[120].

مەسەلەیەکی دی، کە بە لای ئێمەوە دیاردەیەکی سەرنج ڕاکێش و هۆشمەندانەی ڕۆژنامەوانیی یە، ئەویش ئەوەیە، کە ڕۆژنامەی (کوردستان) هەولێداوە ڕاگیرییەك بۆ ئاست و کلێشەی کاروباری هونەری و لایەنەکانی تری ڕۆژنامەکە بەپێی ڕای خوێنەرانی بکات، ئەمەش هەنگاوێکی دیمۆکراسیانەی گرنگەو نیشانەی ئەوەیە، کە زۆر خوێنەری خۆی بە گرنگ لەبەرچاو گرتووە، لەو ڕاگیرییەدا هاتووە:

(- ڕۆژانامەی کوردستانت چۆن دەوێت؟

- چە باسێکت پێ خۆشە؟

- چە ناتەواویەکی تیا دەبینیت؟

- چۆنی بە باش دەزانی بۆمان بنووسە)[121].

ڕێپۆرتاژ، هونەرێکی ڕۆژنامەوانییە لە ڕۆژنامەکەدا، گرنگی پێدراوە، تەنانەت هەندێ لە شارەزایان بەڕۆحی ڕۆژنامەی دەزانن. یەکێ لە کەم و کورتیەکانی ڕێپۆرتاژەکانی ئەوەیە بە زمانێکی ئەدەبی پەخشان ئامێز ڕازاوەتەوە، کە پڕیەتی لە وشەی ڕازاوەو ئەندێشە و خەیاڵاوی ئەوتۆ نزیك لە زمانی شیعر، هۆیەکەشی ئەوەیە، چونکە ئەوانەی لە ڕۆژنامەکەدا کاریان کردووەو نووسیویانە وەکو شاعیرێك یان ئەدیبێك ناسراون لەوەی شارەزای ڕۆژنامەوانیی بن و لە ئەرك و پەیامی ڕۆژنامەوانیی کوردیدا بەردەوامە و شاعیرو ئەدیبەکان ڕۆژنامەکان بەڕێوەدەبەن و لە ناچاریدا هەر خۆیان زۆر جار وتارو ڕێپۆرتاژ و هەواڵ و تۆژینەوەی ڕۆژنامەوانیی هەمەچەشن لە بوارە جیاجیاکانی ئەدەبی وسیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتی.. هتد دەنووسن.

نەورۆزی ساڵی (١٩٤٦)، نەورۆزی ئازادی بوو، لەژێر سایەی کۆماری دیمۆکراتی کوردستان لە مەهاباد دا، خەڵکی بە دوور لە سیاسەتی چەوساندنەوەو تۆقاندنی حەمە ڕەزا شاو، بە ئازادی یەوە جێژنی نەورۆزیان پیرۆز کرد. ڕۆژنامەی (کوردستان) لەم ڕووەوە ڕێپۆرتاژێکی لە بارەی (**جێژنی نەورۆز لە مەهاباد**) بڵاوکردۆتەوە:

(ڕۆژی ٥ شەمو هەوەڵی ساڵی ١٣٢٥ کاتێك کە هەتاو لەپشت کێوە جوانەکانی کوردستان گەردنی بەرز کردو بە تیشکی تینداری خۆی مزگێنی بەهاری تەڕو تازەو ڕۆیشتنی سەرماو سۆڵی زستانی بە ئافەریدەکانی خوای بێ هاوتا دەدا، مهابادیش لەگەڵ میوانە ئازیزەکانی (بارزانی) و دانیشتوانی خۆی هەر لە وردو درشت کیژو لاو بەدڵێکی هێزدارو ڕوییێکی گەشەوە بۆ نیشاندانی بەروبۆی بەهاری کوردان کە چەندێك لەمەو بەر باغەوانێکی بە ڕاوو ژێر ڕەنێوی هێناوە!..

ساتی ٨س بەیانی ڕۆژی نێوبراوی سەرەوە کاتێك کە دوو شەقامی قازی و وەفایی لەبەر کۆمەڵ ڕەش دەچووەوە، پێشمەرگەکانی شاریش بە تێکەڵ بوونی پیاو ژن و کیژو لاو بە ڕەنگی سوورو

---

[120]: ڕۆژنامەی کوردسان، ژ٨، ١٩٤٦/١/٢٨.

[121]: ڕۆژنامەی کوردسان، ژ٢٧، ١٩٤٦/٣/٢٥.

سپی و سەوز دەدرەوشانەوە. لە ناکاو ئاوازی فریشتەکانی ئازادی و و ڕۆڵە خوێن گەرمەکانی ڕەشیدی کوردی لەناو کۆمەڵ و دەشت و چیای شاری وای دەنگ دەداوە..

لەم کاتەدا کە قوتابی و سەربازەکان و خەڵکی شادی مەستی تەبیعی ئازادی و جێژنی نەورۆز و هاتنی فەسڵی بەهار بوون فەرمانی خەبەردارو دەنگی سەلامی ڕەسمی مۆزیك کە تەشریف هێنانی سەرداری موحبوب و پێشەوای مەزنی اعلام دەکرد وە خەبە هاتن.

زاتی موقەددەسی پیشەوا مەزنی اعلام دەکرد و خەبەر هاتن.

زاتی موقەددەسی پێشەوا لە پاش گرێدانی گوزارشت کە بە وەسیلەی فەرماندەی هێز درا داخلی ناو کۆمەڵی مەدرەسەکان بوو:

هەوەڵ بە کچەکان و کوڕەکانی فەرمووو شادبن کچەکانم کوڕەکانم (خەڵك بە گوێ لێ بوونی ئەو دوو وتەیە لەبەر شادی فرمێسکیان دەڕژاند)[122].

مەسەلەیەکی دیکەی ڕۆژنامەوانیی، **سکاڵای هاولاتیان** و ئیبراز کردنی کێشەو گیروگرفتی خەلکەو داوای چارەسەری لە دەزگاکانی حکومەتە. ڕۆژنامەکە، بلاوکەرەوەی بیری حیزبی دێمۆکرات و زمانحاڵی حکومەت بووە، واتا ڕۆژنامەیەکی سەربەخۆ نەبووە، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا مافی ڕەخنەگرتن لە دەزگاکانی حکومەت بە هەنگاوێکی گرنگی دێمۆکراسی و زمانی هاوبەشی نێوان خەڵك یان جەماوەر و حکومەت دەزانێت و دەیەوێ لاپەڕەکانی ڕۆژنامە سەکۆیەکی ئازاد بێ بۆ دەنگن هەڵبڕین لە ئاست ناهەزارییەکاندا. بە ناونیشانی **(شکایەت)**یان **(رجای پێ ڕاگەیشتن)**، سکالاکان بلاوکراونەتەوە. لە یەکێ لەو سکالایانەدا وا هاتووە:

(ئاغای سەعید چەلەبی نامەیەکی لە کۆمیتەی حیزب دێمۆکرات نووسیوەو ڕوونیووسی بۆ ئیدارەی ڕۆژنامە ناردووە کە لە ڕەسوولی میرکەر شکایەتی هەیە رجا دەکەین هەیئەتی میللی زۆر زوو پێ ڕابگاو ڕەزامەندی شاکی بەجێ بێنن)[123].

هەر لە پێوەندی و هاوکار جەماوەر دەگەڵ ڕۆژنامەکەدا، ژمارەیەکی زۆر نامەی هاوولاتیان و سەرۆك عەشیرەت و بەڕێوەبەری دەزگاکانی حکومەت بە بۆنەی بلاوکردنەوەی ڕۆژنامەی کوردستان بلاوکراونەتەوە، کە تیایدا، گوزارشت لە هەست و سۆزی خۆیان دەکەن و بە ناویشانی (پێ پیرۆزەی کوردستان) بلاکراونەتەوە. لەیەکێ لەو پێ پیرۆزانەدا وا هاتووە:

(بە دیتنی ئەوەڵ ژمارەی کوردستان چاوم پشکوت هەروەکو لە مندالیدا کوێر بم و لەو چاخەدا خودا کەرەم بکا چاوی خۆم بکرێتەوە ڕۆژی ڕووناك (ڕۆژنامەی کوردستانم) بە چاوی خۆم دی، چاوم هەڵهێنا ڕووم کردە ئاسمان شوکری خودام بەجێ هێنا..)[124].

---

[122]: ڕۆژنامەی کوردسان، ژ٢٧، ١٩٤٦/٣/٢٥.

[123]: ڕۆژنامەی کوردسان، ژ٥، ١٩٤٦/١/٢٠.

[124]: ڕۆژنامەی کوردسان، ژ٥، ١٩٤٦/١/٢٠.

بەلێنی خودای بەرزویی هاوتا

کوردوستان

بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردوستان

آبونەمان
بەکساڵە ٣٠٠ ریال
شەش مانگە ١٦٠ ریال
دانەی ٢ ریال

کوردوستان لەلایەن هەیئەتی تحریریەوە دەردەچی

ژمارەی ـ٧ | ساڵی یەکەم | شەممو ٦ ریبەندان ١٣٢٤ | ٢٦ـ ژانویە ١٩٤٦

(دەستەچیلەی کوردی پاك)

(بسم الله الرحمن الرحیم)

بەناوی بینای جوان، خودایێکی کەبەانگوستی قودرەتی دایناوە عاسمانو زەوی وەبەآرەزوی خوی پێستانەوەکا بەرزو بەرزان دەکا ئەوی وجاکەو رەحمەتی خودا لەسەر پەیغەمبەرێکی گەنیوی محمدمیشەوای آدەمونەتەوەکانیەتی. ئەی برایانی خوشەویستم ئێوە بزانن هەرچەند لەهەوەڵەوە دانیری پاغەی حکومەتی لەزور جێگایان مخصوصاً لە ایراندا پاڵەتی تەجیبو آزای کوردبووە. هەروەکو ایستاکانیش لەزور ولاتان شوینیەو پشکەوتوانەی ایمە دەیتری وەسەری هەوڕدای اختیارات وسەرپەرشتیی بەدەست گەورە گەورەکانی کوردەوەبووە وچەندیاوی گەورەمان بوکەهیشتاوی لەسەرعەرسەی گیتیدا ماوەولەآیەتی قوران وا دەردەکەوی حەزرەتی ابراهیم ۴ کوردبووە ومیلەتی کوردی شارەزای ریگەی خوداقەرموە ئەمالەچەندسەدساڵ ئەمەوپێشەوەبەرەبەرە ئەتەوەکانی کورد لەحەقی مەشروع و بەشی خویان عاقیڕوییان کران ویی دەسەلاتی کورد گەیشتە جێگایەك ئەگەلەپشت چەند بەرەوەیەکی لە کوردان داوای بەشێکی کەمی لەوحەقە مەشروعەی خوی بکردایە وبابروسکەی هەوای آغایەتی لەسەرا بوایە ئەوقەمەحسابی گوناهێکی هێندە گەورەبو تەبیاران وا دەدارەدان ئەوکەسەی هیچ قەموباسی ئەبو کەدەبو بسکری بەتکوتەوای هیلوعەشرەتی لەمەیداندا بەشیری ئەودیکتاتورانە دەبوسەران لەبەدن جیابکریتەوە لەدەورەی ئەومەیدانەیە کەلاشوی بێ سەری پاوەماقولەکانی تیدەخلطانی خوینبو دوو کەلیکو تەمی دەبیترا ـ ئەوەجیو لەعاسەی بەر گیهەلقرچاوی پیرەمێردەکان ـ ویرەژنە دلسوتاوەکان وبراوبرا کوژراوەکانی کوردبو کە دەنگی گریانو شیوەنورولەرویان دەگەیشتە عاسمان وچەند هەزار گەورە گەورەولاوەرەشیدەکانی کوردبو بەآوانی سەرەبەستی ولاتو میللەتەکەیانەوە هەلاسەی ساردیان لەسیبریانی خەمیجەرو سەرتیژەی ظالمەخوین خوارەکان هانەدەری تاوردەوردە کار گەیشتە جێگەی سەر کرنو داماوی وبێخەبەری وفەقیری بریانە کەوابەکی رەش کرابەر کوردی بەدبەختەهەرمنداڵێ تازکو تازداوەکانی کوردبوبەیی بەتی وروتوقوتی لەسەخلەتی وسەرمادا ـ کولانی ولاتانادەلەرزیو رەق هەلاتن ومالوماڵیانی کەبوومان مأمورەکان بەپیشکیش وتاحەقی لەدەستیان سەندین لەکانەوختەیان دامرف هەوەسی خویان دەکرد تاکور بەسەری مەبە ئەندازە کەیشت زبانی لەدەورەی رضاخاندا هەر کەسی کورد بوایەمز لەدارەکاندا سوکو ببروکبوو لەگەل هاونەژادیکی خوی بدانەیان دەهیشت بەزوبانی کوردی قسان بکا ـ ئەوە لەبەرچاوی خوتان ـ لەسەر لابردنی لباس گەنشانەی چەن هەزارساڵەی میللەتی ئەجیبی ردبو وچەن مەلایانی صاحب معلومات و ریش سپییان لەراستی بازاڕدا سەریان لەمل خرا و گیران ـ بەرزوەچەندیك بولاهەلاـ میابەسەرمانەکان کەبە کیبووشاخ داهەلیان دەبرین وآزار وجەزرەبەیان دەکردن دەسێرا ـ وتووی دیکتاتوری وفاشیستی بەهەمەتوجیەکانی هیتلری لەاغلب مەزرای دونیادا بەایبەتی لە

[کورد آزادی دەوی] ..

علی خسروی

دنیای انسانیت کە بەخوینی پنجا ملیون لاوی شەر کەرشوراوتەوە الان کە لەخەوی خوش ولەحالەتی مستی صلح دانوستوە کەلاکی لاوکانی بەپنجەی خوینناوی خوی دەنداری دەداتەوە بەمەر گەلەیو خسیارە ویران کەرو آوری دنیاگیر ماندوەردو هاتوتە دەر ورزگاریبوە دلخوشی بوەیە کە بلی بالاخرە زنجیر دیاری لەئەستوی کراوتەوەو دەتوانی لەمەیدانێکی آزادی دابژین تازەی خوی ادامەبدا. ئەوهەمو شەرو کوشتارەی کەدەولەتەکانی دیموکراسی کردیان ماوەی حەوت ساڵان هەموشەرو رزیانەو مال ویرانو کور کوژراو باب کوژراو بون لەوماوەیەدا لەلایەکەوە خویتی خویان دەرشت و لا لایەکەوە (منشوری آتلانتیك) و (یالتا)یان دادەنا بەمیللەتی جوکیان رادەگەیاند اوخوینەی کەایمە دیریژین تووی آزادی ورزگاری ایوەیە وایوە لەدوای دالەو نعمتی استفادە دەکەن

لەبراوە تواوی میلەتی جوك کەلەژێر چکمەی لستعمار دادەیان نالاند امیدەوارو دلخوش بچاوەتواری لەبەین چونی دیکتاتوری وتریك بونەوەی روژی رزگاری مابون.

ایمەش گەزمانو خوورەوشت وژیانێکی تایبەتیمان هەیەو بەتاوەری ئەواوی دەولەتەکانی گەورەو کونترین میللەتی دنیا آزانن بەکاری ایمە لەمێژوی دنیادا نوسراوە وتاویستا هیچ دەمێکی لەبەر بەرەکانی لەبەرایەری زورداران بەکوردوست نرانەوەستاوین وری و شوینی و ری وشوینی بابو باپیرانی خومان دەگەل ئەوهەمو بومباردەمانو دیلی پاراستوە بچاوەتوری روژی آزادی دەبورین بەدبەختانەدە لەئەدیکتاتورەکان نەیان هیشتوە تاویستا لەزیانو ری و شوینی میللەتی خومان استفادە بکەین وئەو فاشستە بەهەزار قیلو ئەلە کەبەدزیو آشکرایی چەندسەدسالیکەدەمانکوژن بەندماندەکەن ولەسەرداری هەلیان داوەسین تماشا کەن ایستا لەهیچ لایەکی کوردوستا نەهیچ مالێکی بیدانابی کەچەند کەسیان لەریی آزادی کوردوستاندا شەهیدنەکرابی دەگەل ئەوهەمو کشتو کوشتارە ودەربەدەری و دیلی وبەخێری بەباحەقیش گەلی کوردتەمەدی یارەتی راست کردوەتەوە وبە دنیایە دەلی :

ئەی آزادکەرەکان ایستاش لەوچاخە آزادیەدا زروی فاشیستی ودەست و پیوەندی رضاخان و . . : لەکوردوستاندا کردەوەی خویان دەکاردەکەن .

برایانی کورد ایمە ایستا لەژێر زنجیری استعمار دابەوسیلەی زەروی دیکتاتوری خویتیان دەمژن پیم وایە هیشتانی نەگەیرن کەماموستاکانی فاشیستی دنیا بەاقوەی هیزی پاسکی خوینی سەربازانی رەشید سور بەسەرو مال تیدا چون .

میللتی آزادیخواە بحکم دادەنین وەدلین ایوە کەلەریگای آزادی میلتی جوك بەسەرومال فداکاریو کردوە وەدن ببینن کەدولەتە دیکتاتورەکان میلتی کوردی بەگوناهی وەی کەداوای حقوقی حەقی خویان دەکەن دەیان کوژن ودەیەر بومیابان دەدەن ای دەولتی آزادیخواە دیموکراسی ای سەربازانی رشیدی سور وەرن ببینن وتماشا کەن خوینی ایوە لەناو خاکی کوردوستاندا بەهەدەر رویوە رەنایەلەن لەرنج کیشانی ایوە بەرەوربین .

برایانی خوشەویست ای میلت بەمش خوراو عفریتی فاشیست تادەتوانی جیدی لەگەل آزادی و دیموکراسی بەربەرەکانی بکا بەپێی هەمو قانون دولتی آزادیخواە وەدیموکراسیەکان تواوی میللتی جوك دەبی بەآزادی بژین وکاروباری خویان بوخویان پێکبینن وزمانی خویان بخوینن وبنوسن ای دنیای دیموکراسی میللتی کوردی دەیەوی لەآزادی و دیموکراسی استفادە بکا وجیدی ژێردەستی ردبیلی قبول ناکا .

برایانی هاوخوینم هیچ تەمەمخون دست اتحاد وبرایتی بدە دست یك وفر بری لستعمار مخون دلنیابن بزوبکی زو اوشاگردانی مکتب دکتاتوری هیندیك لەو دولەتانەدا ماون بەهمت درلت گەورەی دیموکراسی محو شەوە وانشاالله هەر لە آزادی ودیمو کراسی برلیتی بەرەور دبن وتازە هیچ هیزیك ناتوانی برابەبە میلتی کوردی لەری رزگاری بەربەر کانی بکا بژی کوردو کوردوستان گەورە

افتتاح چاپخانەوانتشار وژنامەی کوردوستان کە چاکترو وسیلەی بلاو کردنەوەی افکار فرقەی دموکرات وناساندنی مات کوردە بەدنیای تمدن بدلێکی گرم تبریك دەکەم وتوفیق برایانێکی لەچاپخانە وادارەی روژنامە دا زحمت دەکیشن لە خودای بیهاوتا دەخوازم

شهردار مهاباد غنی خسروی

خاکەبی ماسیە کەی کوردوستاندا بلاو کرابوە در کوردالیکی لی پەیدابو کەئەوروژ میللەتە بیخاوەنان روت کراوەکانی دونیابەرابشی هەل چەقاندنی ئەودوروانە لەیەدیان کەبە اصطلاح خویان پیان دەگوت نوکی ئیزەیان

تالابد (هەرچەندهاوارزانە خوی بەباسی سەرتە واد دەبو) تاکو خودای بەرزویی هاوتا وەکو فرشتەی رەحمت سەریارەخوشەویستەکانی سی دەولەتە گەورەکانی ایمەی بەداسی یەکیەتیبوە شاردو بەسەرپەرستی ئەوزمامدارە صالح خوبانە تواوی ماوەی لەژمارە ٨

لەبەر تعطیلاتی جیژنی عمومی روژی ٣، ١١، ١٣٢٤ روژنامەی کوردوستان وەدەر نەکەوت .

هەڵوەستەیەك لەسەر مەسەلەی (**مانشێت**) دەکەین. لە دنیای ڕۆژنامەوانیدا، مانشێت یەکەم شتە ،کە چاوی بینەری لەسەر دەنیشێتەوە، کەوابێ مانشێت دەفرۆشرێ، مانشێتی سەرنجڕاکێش و وروژێنەر خوێنەر دەخاتە پرسیارو تاقیب و سۆراغ کردن. مانشێت هەرچەندە کورت بێ باشە نەوەکو هەرخۆی دەربڕی گەیاندنی هەواڵەکە بێ و ناوەڕۆکی هەواڵەکە هەمووی ڕوون بکاتەوە. مانشێت لە ڕۆژنامەی (کوردستان)دا سەرنج ڕاکێش نییەو زۆر گرنگی پێنەرداوە یان هۆشیاری ڕۆژنامەوانیی بە گوێرەی پێویست نەبووە. هەندێ لەو مانشێتە تەقلیدی یە کەم بایەخانە دەخەمە بەرچاوان:

- فداکاری سەرچاوەی پێشکەوتن، ژ٤.
- ئێمە دەڵێین چی، ژ٦.
- دەستەچیلەی کوردی پاك، ژ٧.
- **سیف القضات**، ژ٨.
- مەزنی چاك، ژ٩.
- جێژنی سەربەخۆیی و ئیستقلالی کوردستان، ژ١٠.
- لە ڕۆژنامەی ئازربایجان، ژ١٧.
- خوێندەوار بە نەخوێندەوار تێگەیێنێ، ژ١٩.
- جێژنی نەورۆز لە مهاباد، ژ٢٧.
- ئەی دنیا بزانە کورد سەربەخۆیی دەوێ، ژ٢٩

لەکاتێکدا ئەو هەموو گۆڕانکارییە سیاسی و سەردانانەی پێشەوا بۆ ئازربایجان و تاران و کۆبوونەوە لەگەڵ سەرکردە سەربازی و سیاسییەکان هەمووی دەتوانرا مانشێتی قسەکانی ئەوان یان گۆڕانە کتوپڕەکان ببنە مانشێتی سەرنج ڕاکێش. هەواڵی ڕووخانی کابینەی حکومەت لە تاران، لە پەراوێزێکدا بڵاوکراوەتەوە، لە چاوپێکەوتنی پێشەوا لەگەڵ ڕۆژنامەو گۆڤارەکانی تاران دا زۆر گوتەی گرنگی ئەو ڕۆژە سەرنج ڕادەکێشێ، کە نەتوانراوە دەربخرێن.

لەکۆتاییدا، ناوی نهێنی هەندێ لەو سەرنووسەرانەی کە لە ڕۆژنامەوانیی ئەو سەردەمەدا نووسینیان بڵاوکردۆتەوە، ئاشکرا دەکەین، کە زۆربەیان بە پرسیارو سۆراغ دۆزیومانەتەوەو هەندێکیشی (سەید محمد صمدی) ئاشکرای کردوون:

أ.أ.ڕژدی: ئەحمەدی ئیلاهی. (ئەندامی ژ.ك).

برای ڕاست: عبدالرحمنی ئێلخانی زادە (ئەندامی ژ.ك).

ح.قزڵجی: حەسەنی قزلجی. (سەرنووسەری گۆڤاری هەلاڵە).

خاڵە مامە: حاجی سەید حەمەدەمینی بەرزنجی (خاڵەمین). (شاعیر).

خ.م. شاباز: محمد خلیل موفقی. ءئەندامی ژ.ك).

س.م. حەمیدی: سید محمدی حەمیدی. (سەرنووسەری ڕۆژنامەو گۆڤاری کوردستان).

ع.بێژەن: عەبدولڕەحمانی زەبیحی (سەرنووسەری گۆڤاری نیشتمان).

ع.خسرەوی: عەلی خوسرەوی. (نووسەری ڕۆژنامەو گۆڤاری کورستان).

ع. زادە: عەبدولڕەحمانی ئیمامی(ئەندامی ژ.ك).

ع. ساسان: وەهابی بلوریان (ئەندامی ژ.ك و نووسەری گۆڤاری نیشتمان).

ع.سیامك: عەبدولقادری دەباغی (ئەندامی ژ.ك).

ع.مولوی: عەزیزی مەولەوی (لە نووسەرانی ڕۆژنامەی کوردستان).

ع.هەژار: عەبدولڕەحمانی شەرفکەندی (شاعیر).

ق.م.: مەلا قادری مودەڕیسی. (ئەندامی ژ.ك و سەرنووسەری گۆڤاری گڕوگاڵی منداڵانی کورد).

ق.م. ڕەوادی: مەلا قادری مودەڕیسی.

کاوە: حسێنی فروهەر (سەرۆکی کۆمەڵەی ژ.ك).

گرشاسب: سید محمدی حەمیدی.

م.آریا: مەنافی کەریمی (وەزیری فەرهەنگ).

م.ا.حریق: محمدی ئەسحابی. (ئەندامی ژ.ك).

م. بەیان: محەمەدی خاتەمی.

م.ح: سید محەمەدی حەمیدی (سەرنووسەری ڕۆژنامەو گۆڤاری کوردستان).

م:ح.لاو: سەدیقی حەیدەری (وەزیری ڕاگەیاندن).

م.س.توس: محەمەدی شاپەسەندی (نووسەرو وەرگێڕی گۆڤاری نیشتمان).

م.ش.آذر: محەمەدی شاپەسەندی (نووسەرو وەرگێڕی گۆڤاری نشتمان).

م.ش.هێمن: محەمەدەمینی شێخ الاسلامی موکری (شاعیر).

م.ص.قزڵجی: محەمەد سادقی قزڵجی. (نووسەری گۆڤاری هەڵاڵە و گڕوگاڵی منداڵای کورد).

م.نادری: دڵشادی ڕەسووڵی. (نووسەری ڕۆژنامەو گۆڤاری کوردستان).

٥-گۆڤاری هەلالە:

دوای ئەوەی چاپخانە لە سۆڤیەتەوە گەیشتە مەهاباد، ئیتر چاپخانە دەستییەکەیان لە مەهابادەوە گواستەوە بۆکان و لقی حیزبی دیمۆکراتی کوردستان لەو شارەدا بەیارمەتی چەند رۆشنبیرێك و ئەندامێکی حیزب لەوێ کەوتنە بیرۆکەی ئەوەی، کە گۆڤارێکی ئەدەبی بەو چاپخانە دەستییە چاپ بکەن. لەسەرووی هەمووانددا ئەم ئەرکە کەوتە ئەستۆی ئەدیب و رووناکبیر (حەسەنی قزلجی) و گۆڤارەکە بەناوی (هەلالە)ەوە ناوزەد کرا. حەسەنی قزلجی، کوردێکی دلسۆزو چیرۆکنووسێکی سەرکەوتو بوو، بە زمان و بابەتی سادەوە لە ناوجەرگەی ژیانی لادێی کوردەوارییەوە بابەتەکانی هەلهێنجاوە، لەسەردەمی کۆماری دیمۆکراتی کوردستاندا دەستی بەکاری رۆژنامەوانیی کردووە و پاش رووخانی کۆمار رووی لە باشووری کوردستان کردووەو ماوەیەك لە بەغدا ماوەتەوەو پاشان رووی لە ولاتی بۆلگاریا کردووەو دوای رووخانی شای ئێران گەراوەتەوەو لە زیندان لە سالی ١٩٨٥دا شەهید بووە[١٢٥].

بەرلەوەی گۆڤارەکە یەکەم ژمارەی لێ چاپ و بلاوبکرێتەوە، لە رۆژنامەی (کوردستان)ی ئۆرگانی حیزبی دیمۆکراتی کوردستاندا بەم شێوەیە، وەکو ئاگادارییەك نووسراوە:

مزگێنییێکی خۆش

(خوێندەوارانی خۆشەویست پێویست نی یە پێوبلێم کە سەرچاوەی پێشکەوتنی هەر میللەتێك بەستە بە تەوەسوعەوە عیلمەو فەرهەنگ و بلاوکردنەوەی بیری چاك بە وەسیلەی رۆژنامەو مجەلەیە:

ئەگەر ئێوەش تالبی پێشکەوتن و ژیانێکی زیندوو سەربەرزن پێویستە لە رۆژنامە و مجەلەکانی بیری کوردستان بە دلێکی گەرمەوە پێشوازی بکەن.

ئەوا لە پاش چەند رۆژێکی تر لە لایەن لکی دیمۆکراتی بۆکان مجەلەیەك بە نێوی (هەلالە) کە لە چاکترین مجەلەکانی دونیای ئەورۆو بۆ ئێمەیە چاپ و دەردەکەوێ. هومێدم وایە کە هەموو کەس بۆ کرینی قەبزی ئابوونمانی پێش بلاوکردنەوە کە شەش تمنە لە پاش بلاوکردنەوە هەرزانترە پێش دەستی بکات وە ئیللا پەشیمانی دوایە قازانجێکی نییە.

هاشم –خلیل زادە[١٢٦].

---

[١٢٥]: بۆ ژیانی شەهید حەسەنی قزلجی بڕوانە:
رۆژنامەی کوردستان، ح د ك أ، ژ٢٥٧، ١٩٩٨، ل١٠.

[١٢٦]: رۆژنامەی کوردستان، ژ٦، ١٩٤٦، ل٤.

د. کەمال مەزهەر نووسیوویەتی:

(هەلاڵە

بۆکان

ژمارە یەکی: ڕەشەمێی ١٣٢٤، سەرەتای مارتی ١٩٤٦ ژمارەیەکی ٣٠ لایەڕەیە. لەسەر دوا لاپەڕەی و لە چوارچێوەیەکی تایبەتدا دیستان ناوی گۆڤارەکە چاپ کراوەو لە لای سەرەوەی نووسراوە:

بابەڕێ بۆنی "هەلاڵە" و بەیبوون

ئابڕووی عەتری گــوڵی کاشانی

چەند ژمارەیەکی کەمی لێ دەرچوو (٢٣×١٥سم)ە[١٢٧] **.**

ئەم ناساندنەی دکتۆر کەمال مەزهەر ناتەواوەو من وای بۆ دەچم تا ئەو کاتە ژمارەکانی گۆڤارەکەی نەدی بووبێ. چونکە نەینووسیووە چەند ژمارەی لێ چاپکراوە.

ئەو ژمارەی باسیشی دەکات ئاماژەی بۆ هیچ بابەتێکی نێو گۆڤارەکە نەکردووە، تەنیا ئاماژەی بۆ بەرگی دواوەی گۆڤارەکە کردووەو ئەویش بە پیتی کوردیی لاتینی نووسراوە **HELALC** لەناو نەخشێکداو پاشان لەسەرەوە ئەم دێرە نووسراوە کە ئاماژەی پێ کردووە، بەڵام باسی ئەوەشی نەکردووە هەر لەژێر نەخشەکەدا بە هەردوو زمانی فارسی و ئازەری چی نووسراوەو لە سەرەوەی نەخشەکەشدا بە زمانی عەرەبی نووسراوەتەوە:

ان النهظة الحزبية العامة اجلى برهان و اسطع دليل لدى قاضي العدل البشري على جدارة الشعب الكردي لحياته الحرة في وطنه (كردستان).

جەمال خەزنەدار نووسیویەتی:

(هەلاڵە، گۆڤارێکی سیاسی ئەدەبی بووە، لە شاری بۆکان لە لایەن لاوانی دێمۆکراتی کوردستان بڵاودەکرایەوە، ژمارەیەکی لە ٢١ی مارتی ١٩٤٦ دەرچووە، لەژێر چاودێری مامۆستا حەسەن قزڵجی بووە)[١٢٨] **.**

ئەم وشەی (لاوان)ەی لە کوێ هێناوە، بە هیچ شێوەیەك لەسەر بەرگی گۆڤارەکە ناوی (لاوانی دێمۆکراتی کوردستان) نەهاتووە، بەڵکو تەنیا کۆمیتەی محلی حزبی دێمۆکراتی کوردستان لکی بۆکان) هاتووە. یەکێتی جەوانانی دێمۆکرات گۆڤاری تایبەتی خۆیان هەبووە، کە گۆڤاری (هاواری نیشتمان) بووەو ئێمە لەم تێزەدا لە تاقە ژمارەکەیەوە دواوین.

(ا.م. مینتشاشڤیلی)یش نووسیویە: **(لە ساڵانی ئۆتۆنۆمی کوردستانی ئێراندا گۆڤاری (هەلاڵە) دەرچوو، کە زمانی حاڵی کۆمەڵەی لاوانی کوردستان بوو)**[١٢٩] **.**

---

[١٢٧]: د.کەمال مەزهەر، تێگەیشتنی ڕاستی، ل ٢٣٩.

[١٢٨]: جەمال خەزنەدار، ڕابەری ڕۆژنامەگەری کوردی،ل٥١.

[١٢٩]: أ، م، مینتیشاشڤیلی، کورد، وەرگێڕانی د. عیزەدین مستەفا ڕەسووڵ، ل١٠١.

له سەروتاری یەکەم ژمارەی گۆڤارەکەدا، کە بە قەڵەمی ڕەحمان ئاغای ئێڵخانی زادەیە، بە ناونیشانی (**سەربەخۆیی وەك ئەستاندنی زەحمەتە ڕاگرتنیشی زەحمەتە**)دا نووسراوە:

(واقیعەن وایە چونکە زۆر تاقی کراوەتەوە هەر شتێکی تازە کە پەیدا دەبێ خەڵکی تێیدا دوو دەستەن، هێندێك بە پیریەوە دەچن هێندێك لەبەری هەڵدێن، خیتابی من دەگەڵ دەستەی هەوەڵێیە ئەوانیش دیسان دوو جۆرن بەعزێك هەر لە هوەڵێڕا بە بیرێکی ڕووناك بەر ئاوردی کارەکەی دەکەن و لە ڕووی لێك دانەوەییێکی قوڵ و وردەوە قازانج و زەرەری کارەکەی دێتە بەرچاوان جا دەسی دەدەنێ، قسمێکیش هەر لەبەر تازەییەکەی کە هەموو تازەیێك لەززەتێکی هەیە بۆی دەچن و هەردووك دەستە زۆر بە دڵێك گەرم بۆی دەڕۆن و وەك شێتان لێ دەگەڕێن و بە قیمەتی گیانیش بێ وەدەستی دەخەن..)

تا لە کۆتاییدا دەڵێ:

(ئێمە بە هەموو دنیایەمان ڕاگەیاند کەکورد ئازادی و سەربەخۆیی دەوێو دەتوانی بی ئەستێنێو دەبێ دووبارە هەموو دنیایە تێبگەیێنین کە کوردت عەرزو لیاقەتی ئیستقلال ڕاگرتن و وەخرکردنی هەموو کوردانی دەبن ئاڵاییکدا هەیەو دەزانێ و دەتوانێ ڕۆڵەی هەرە ڕەشیدو پاکی خۆی بکاتە مەزن و پێشەواو بۆ بڵیند گەورەی کردنەوەی خانووی ئیستقلال و سەعادەتی خۆی بە قەدەم بە دوویدا بڕوات)[١٣٠].

گۆڤاری هەڵاڵە، بە باشوری کوردستانیشدا بڵاوبۆتەوەو شاعیران و نووسەرانی کرد بەرهەمیان بۆ ڕەوانە کردووە. لە ژمارە (٣)دا سوپاسی شاعێرێکی گەرمیان دەکا، کە ئەو شیعرەی خۆی رەوانە کردووە، کە بەناوی (بۆ خزمەتی ئاڵا)یەو، وا دەست پێدەکات:

خۆم پیرم و دڵ تازە خەریکی گڕوئاڵە
عومرم کە لە شەستایە ئەڵێن گەنج و مناڵە
ئەو خوێنە لە سەرچاوەی چاوم کە لەمەوبەر
تك تك دەتکا ئێستە شوکر ئاوی زۆڵاڵە
ناحەق نیە گەر شادی مەرگم بم لە سەروەرا
ئەمرۆ کە دییم شێوەیی ئەم تازە (هەڵاڵە) [١٣١]

هەروەها (شوان) ناوێك لە ژمارەکانی گۆڤارەکەدا هەر جارەی چەند وتەیەکی گەورە پیاوانی بڵاکردۆتەوە[١٣٢].

---

[١٣٠]: گ هەڵاڵە، ژ١، ل ١-٣.

[١٣١]: ه.س، ژ٣، ل٨.

[١٣٢]: ه.س، ل ٢٦، ٢٨.

تەکنیکی ڕۆژنامەوانیی لە گۆڤارەکەدا:

یەکێ لە کەم و کورتیەکانی ڕۆژنامەو گۆڤارەکانی ئەو سەردەمەی کۆمار ئەوەیە ناوی سەرنووسەرو دەستەی نووسەران و کاروباریە هونەرییەکانی نەنووسیووەو هەولی زۆر لەو سەربازە نەناسراوانەی دنیای ڕۆژنامەوانیی کوردی ئەو ڕۆژگارەیان رە فیرۆ داوە، ئەمەش بە ڕای من بەشی زۆری بە هۆی گیانی لەخۆبوردوویی و خاکەڕایی ئەو بەڕێزانەوە بووە، کەئەوەندە بە تەنگ ئەوەوە نەبوون ناویان بڵاوبێتەوە بە قەد ئەوەی مەبەستیان خزمەتی بزووتنەوەی کوردایەتی بووەو ڕۆژنامەوانیی کۆمار بە جوانترین شێوە چاپ بکرێت، ئەگەرچی ئەم مەسەلەیە بۆ ڕوون کردنەوی هەندێ لایەنی مێژوویی گرنگی تایبەتی خۆی هەیە، نەوەکو لە پاشدا هەر کەسەو بڵێ من لەو کاتەدا فلانە کارە بوومە.

گۆڤاری (هەڵاڵە) بە پلەی یەکەم بە هەوڵ و هیممەتی چیرۆکنووس و ڕۆشنبیری کورد"حەسەنی قزڵجی" هاتۆتە بەرهەم و خۆی زۆربەی بابەتەکانی نووسیووەو سەرپەرشتی کردووە، لە پاڵ ئەویشدا (هەژاروهێمن) بە ناردنی بەرهەم بەشدارییەکی فراوانیان کردووە. ئەگەر گۆڤاری (نیشتمان) بە سەرپەرشتی و هیممەتی جوامێرانەی بێژەن (عەبدولڕەحمانی زەبیحی)، ئەندامی چالاك و بەتوانای (ژێ. کاف) هاتبێتە بەرهەم، ئەوا (هەڵاڵە)یش بە هەوڵی (حەسەنی قزڵجی)یەوە دەرکەوتووە. ئەگەرچی لەسەر گۆڤارەکەدا نووسراوە مودیری ئیدارە (ح- قزڵجی) و لە لاپەڕەی یەکەمیشدا لەژێر ناوی گۆڤارەکەدا نووسراوە (لە لایەن دەستەی نووسەران وەدەر دەکەوێ).

لە سەرەوەی ناو گۆڤارەکەشدا، لە ژمارە (١) لە ڕووی ناوەوەی گۆڤارەکەدا دوای (بسم الله الرحمن الرحیم) نووسراوە: ئامانجی ئێمەیە بە پشتیوانی خودا سەرخستن و ڕووناك کردنەوەی بیری هەمووانە.

لە ڕووی نەخشەسازییەوە، گۆڤارەکە لە شێوەی کتێبی قەوارە بەتاڵ چاپکراوەو ناونیشان یان تایتڵی سەرەکی بابەتەکان بە (بۆڵد) چاپکراوو مەتن (ناوەڕۆك)ەکەی بە پیتێکی لاینۆ تایپی (١٤) چاپکراوەو مانشێتەکانیش زۆربەی کات بە فۆنتی (١٦) چاپکراوە. کلێشەی گۆڤارەکە (٢٣×١٥) سانتیمەترە.

درێژی دێرەکان لە هەر لاپەڕەیەکدا (١٢) سم هەندێ مانشێتیش بە پێی توانا لە نێوچوارگۆشە یان لاکێشەیەکی بە (شەبەك) داپۆشراوی کاڵە، کەزیاتر بۆ سەرنج ڕاکێشان و هونەری چاوهەڵخەڵەتێنەرە، هەروەکو چاپەمەنییەکانی دی ئەو کات نیشانەی (٧) حەوت بەسەر پیتەکانی(ل، ی، یـ، و) و لە ژێر (ر)دا نییە، بە تەنیا لەسەر بەرگی گۆڤارەکە، لە ناونیشانی گۆڤارەکە (هەڵاڵە)دا نەخش کراوە، ئەویش چونکە بە جواننووسی یان خۆشنووسی و بەدەست نووسراوە.

لە کۆتایی گۆڤارەکەدا نێونیشانی گۆڤارەکەو مودیری ئیدارە بەم شێوەیە نووسراوە:

نێونیشانی هەڵاڵە: بۆکان –کۆمیتەی مەحەلی حیزبی دێمۆکراتی کوردستان لکی بۆکان- گۆواری هەڵاڵە.

ئابوونە:

ئابوونەی ساڵانە بۆ هەمووان و لە هەموو جێیەك ١٢ تمەن

ئابوونەی ساڵانە بۆ مەلاو فەقێ ومعلم و قوتابی ٨تمەن

دانەی تمەنێك

ئابوونە بە نێوی هەلاڵەوە دەنێردرێ و دەبێ پێشەکیش بدرێ

مودیری ئیدراە: ح-قزڵجی

هەر لە یەکەم ژمارەوە گۆڤارەکە، گرنگی بە بلاّوکردنەوەی (وێنـە) داوە، لـە ژمـارەی یەکەمـدا، (وێنـەی هەڵکردنی ئالاّی پیرۆزی کوردستان لە مهاباد) و (وێنەی هەڵکردنی ئالاّی پیرۆزی کوردسـتان لـە شـاری بۆکـان) چاپکراوە.

لەژمارەی دووەمدا (**وێنەی مەرحوومی ئەبولحەسەنی سەیفی قازی شاعیری بەناوبانگی موکریان**) چاپکراوە.

لە ژمارە سێیەمدا.، وێنەی (شاعیری میللـی و بـەناوبانگی کـورد هـەژار) چـاپکراوە. یـەکێ لـە کۆڵەکـەکانی رۆژنامەوانیی هونەری دارِشتنی رِێپۆرتاژو هونەری هەواڵی رۆژنامەوانییە.

لە یەکەم ژمارەی گۆڤارەکەدا، رِێپۆرتاژێکی سەبارەت بە هەڵکردنی ئالاّی پـیرۆزی کوردسـتان لـە مەیـدای چوراچرای مەهاباد دا بلاّوکردۆتەوە، دەست نیشانی شوێن و کورتەیەکی پێشهاتی مێژوویی و پاشـان ئامـاژە بـۆ وتەی پێشەوا لەو رِۆژەداو ئاماژە بۆ دەقی ئەو پێشهاتی مێژوویی و پاشان ئاماژە بۆ وتەی پێشەوا لـەو رِۆژەداو ئاماژە بـۆ دەقـی تـەواوی ئـەو هۆنراوەیـەی هـەژاری موکریـانی لـەو رِۆژەداو بـەم بۆنەیـەوە، کـە گوتویـەتی بلاّوکراوەتەوە، لە پاڵ بلاّوکردنەوەی رِێپۆرتاژەکەشدا بۆ بەڵگەی پتەوو پشـت ئەسـتووری گوتـەکانی وێنـەی ئـەو رِۆژەی لە ئاپۆرەی خەڵك بلاّوکردۆتەوە.

سەرەتای رِێپۆرتاژەکە وا دەست پێ دەکات:

(پێی ناوێ لە گەورەیی و دەستەڵاتی بنەماڵانی پادشایانی قەدیم و زۆری کـورد بـدوێین. دیـارە مێژووزانان ەزانن کە پادشایانی: کیان، ماد، ئەشکانی، ئەیوبی، زەندی، رەوادیان، ئەخشیدی و غەیرە بێ قسەو باس کورد بوون.

سەد ساڵ پتر نی یە سەربەخۆیی ککورد لە ناوچووەو لەو وەختەشەوە تا بیست ساڵ لەمەوبەر لە خودموختاری بێبەش نەبوون.. لە سەعاتی (١٠)ی رِۆژی ٢٤/٩/٢٦دا ئالاّی پیرۆزی کوردستان بەقەدەرو عزەتێکی یەگجار زۆر لە سەر بانی یانەی (هیئتی رئیسەی ملی) و یانەی پێشمەرگەیان لە مهاباد هەڵکرا.. پێشەوای بەرزو مەزنی کوردستان جەنابی قازی محەمەد پیرۆزبایی لە میللەتی کورد کردو فەرمووی: (مێژوو نیشان نادا هیچ میللەتێك توانیبێتی بێ خوێن رِێژی ئالاّی رِزگاری خۆی هەڵکا بەلاّم میللەتی کورد توانی بەبێ ئەوەی خوێن لە کەپووی کەس بێت بە هۆی لیاقەت و کارزانییەوە ئالاّی ئازادی هەڵکاو خۆی بە دونیای تەمەدوون بناسێنێ).

هەروەها لە کۆتایی رِێپۆرتاژەکەداو لە هۆنراوەکەی (**هەژار**) ئەم چەند بەیتە وەردەگرین، کەوا دەست پێدەکات:

نیشـــتمان، خۆشەویســـت شـــەوگاری ڕەش نـــەیما ئەســـەر
ڕۆژی بـــەختت موژدەبـــێ ئـــەمڕۆ لـــە ئاســـۆ هاتـــەدەر
ئـــەی وەتـــەن ئەمڕۆکـــە ڕۆژێکـــە کـــە منـــدالآنی تـــۆ
داری ئومێـــدیان چـــــرۆی دەرکـــــردووەو هاتۆتەبـــەر
ئـــەی وەتـــەن ئـــەمڕۆ بـــە ئـــازادی لـــەنێو ئـــامێزی تـــۆ
..نـــابین لەمـــــەودوا دەرکـــــراوەو دەربـــــەدەر
ئـــەی وەتـــەن چـــاو و دڵـــی منداڵـــەکانت ڕوون و شـــاد
دیـــتنی بەیـــداغی ســـێ ڕەنگـــت جەلایـــە بـــۆ بەصـــەر[133]

ئەم جۆرە ڕیپۆرتاژە، بە ڕێپۆرتـاژی سیاسـی ناودەبرێـت و لـە شـێوازەکانی لێکۆڵینـەوەی ڕۆژنامـەوانیـدا، گەڕانەوەیەکـە بـۆ ڕابـردوو یـان مێـژوویی پاشـان دەرخسـتنی هێڵـە گشـتییەکانی مەبەسـتی سـەرەکی لـە ڕێپۆرتاژەکەدا[134].

لە بابەتە گەرماو گەرمەکانی ئەو ڕۆژانەی، مەسەلەی برایەتی و پەیماننامەی کوردستان و ئازەربایجان بـووە، کە نەوەکو هەر لە ڕۆژنامەکانی کۆماری دیمۆکراتی کوردستان بەڵکو ڕۆژنامەو گۆڤارەکان یان ژورنـاڵی تـارانیش گرنگیان پێدراوەو ناوەڕۆکەکایان بلاوکردۆتەوە[135]، گۆڤاری هەلالە لەژێر ناونیشانی (**کوردسـتانی ئـەمڕۆ**) وەکـو (حدیث الساعة)

یان هەواڵێکی رۆژنامەوانیی لەگەڵ پێشەکیەك بە قەڵەمی حەسەنی قزلچی سەرنووسەری گۆڤارەکە، پاشـان بە گێڕانەوەی یان نەقڵ کردن لە ڕۆژنامـەی (کوردسـتان)ی ئۆرگـانی حیزبـی دێمـۆکرات و کۆمـاری دیمـۆکراتی کوردستان، ژمارە (٢٥) دەقی تەواوی پەیماننامەکەی بلاوکردۆتەوە. لەمیانەی لێدوانی نووسەری ئەو لێدوانانـەدا هاتووە:

(هەنگاوێکی بەرز کە بە تازەیی کوردستان بەرەو تەرەقی هەڵیهێناوە بەستنی پەیمانی یەکیەتی و برایەتیە لەگەڵ میللەتی دۆست و هاوئامانجی خۆمان خەڵکی ئازەربایجان کە ئەو پەیمانە کورد بۆ

---

[133]: گ هەلالە، ژ٣، ل ١٠-١٤.

[134]: بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:

دکتر کاظم معتمد نژاد، روزنامەنگاری، ص ٧٩.

غازی حەسەن، کاری ریپۆرتاژ نوسین و لێکۆڵینەوەو ڕاپۆرتی هەواڵ نووسی لـە ڕۆژنامـەدا، گ ڕامـان، ژ٢٣. ١٩٩٨، ل ١٥٥-١٦٣.

[135]: بڕوانە: نامەء هفتگی کوهستان، ش ٥٤، ١٩٤٦، ص٤.

ڕاگرتن و پاراستنی ئازادی شئونی میللی و حقوقی مەدەنیەتی میللەتانی کورد و ئازەربایجان بناغەیێکی یەکجار قایم و مەحکەمە..)[136].

گۆڤاری هەڵاڵە، لە هەرسێ ژمارەکەی خۆیدا، لە لاپەڕەی دووەمدا، خشتەیەکی ڕۆژەکانی مانگە کوردییەکانی بڵاوکردۆتەوە.

مەسەلەیەکی دیکە لە گۆڤارەکەدا، لە ژمارەکانی خۆیدا هەر جارەی پێشبڕکێیەکی ئەنجامداوە بۆ شاعیرو نووسەرانی کوردت بۆ ئەوەی هانیان بدا لەو بابەتەی دەست نیشان کراوە خۆیان ئامادە بکەن بۆ پێشبڕکێیەکەو دانانی خەڵات بەوەی ژمارەکانی گۆڤارەکەی بەخۆڕایی پێدەدرێت و سوپاسی دەکرێ. بە تایبەتی کەسانی براوەی یەکەم و دووەم.

لە ژمارەی یەکەمدا هاتووە:

مسابەقە

(بۆ مانگی خاکەلێو وەسفی بەهاری کوردستان دادەنێین شاعیرو نووسەرانی خۆشەویست بزانین چ گالەیەك دەکەن، ئێمەش بە قورعە وو دەورە هەڵاڵە پێشکەشی دوانیان دەکەین)[137].

بۆ مانگی دواتریش هەر هەمان بابەت دیاری کرابوو بۆ پێشبڕکێیەکە چونکە وەکو گۆڤارەکە دەڵێ جوابی کەممان بە دەست گەیشتووە، پاشان بۆ مانگی بانەمەڕ وەسفی (شەو)یان دیاری کردووە.

گۆڤارەکە دوا لاپەڕەی ژمارە (٣)ی خۆی تەرخان کردووە بۆ وشەی (یەکتربڕ) و وەکو (پشوویەك)، کە لە زۆر گۆڤاری ئێستا یان سەردەم دا بەرچاو دەکەوێ، بە تایبەتی پڕکردنەوەی بۆشاییەکانی خانەی خشتەکە بەو زانیارییانە بووە، کە لە ڕووی زانیاری گەیاندن بە خوێنەرەوە بە کەڵکن و پەیوەندییان بە سەربوخۆیی و شیعری شاعیران و ئازادی میللەتی کوردەوە هەیە.

لە گۆڤاری (هەڵاڵە)دا، کەم (هەواڵ) بڵاوکراوەتەوە، بە تەنیا هەواڵی (جێژنی نەصبی تابلۆی مەدرەسەی بۆکان) نەبێ، بەڵام داڕشتنی هەواڵەکە پێم وایە زۆر هونەری و سەرکەوتووانەو بە تەواوی وەڵامی ئامرازەکانی پرس (کێ، کەی، چۆن، لەکوێ، بۆ) دەداتەوەو بە سەرەتاو کۆتاییەکی قەناعەت بەخش ڕازاوەتەوە.

(جێژنی نصبی تابلۆی مەردرەسەی بۆکان

بە پێی بانگهێشتی ئیدارەی فەرهەنگ لە جەنابی ژەنەڕاڵ مصطفی بارزانی و فەرماندەکانی هێزو ئیدارەکانی بۆکان و ئەولیای مندالان و ڕۆژی سێ شەممو ١٣٥٢/٢/١٧ جێژنی شیرینی خواردنی نصبی تابلۆی

[136]: گ هەڵاڵە، ژ٣، ل٣-٤.

[137]: گ هەڵاڵە، ژ١، ل٢٩.

مەدرەسەی کوڕانی پێشەوای کوردستان لەمەدرەسەی نێوبراو گیرا. مەجلیسی جێژن بە خوێندنەوەی سروودی میللی کوردستان دەست پێکرا:

١- ئاغای حەسەنی مودەڕیسی سەرۆکی فەرهەنگ گوزارشی فەرهەگیدا.

٢- بەیاناتی ئاغای مەحمەد مەحموود لە لایەن جەنالی ژەنەڕاڵ مصطفی بارزانی لە خصوص وە پێش کەوتنی فەرهەنگ.

٣- بەیاناتی ئاغای ئەوەر عبداللە لە خصوص فەرهەنگەوە.

٤- شیعری ئاغای حەقیقی بە هۆی نصبی تابلۆ.

٥- سروودی خەوی غەفلەت لە لایەن شاگردانەوە.

لە سەعاتی پێنجی نیوەڕۆ تابلۆی مەدرەسە لە لایەن سەرکردانی هێز بە ئیختراماتی لازمەو هۆرا لەسەر دەرگای مەدرەسە نصب کرا، جێژن لە سەعاتی پێنج و چارەکێك پاش نیوەڕۆ بە دوعای بژی حەزرەتی پێشەوای موعەززەمی کوردستان خاتمەی هات[١٣٨].

بودجەی گۆڤارەکە بەشێکی وەکو حیزبی دێمۆکرات و کۆماری دێمۆکراتی کوردستان بۆی دابین کردوون و بەشێکی دیکەشی بە ئابوونەی خوێندەواران و دیاری و یارمەتی سەرۆك عەشیرەت و ئاغاکانی ناوچەکە بووە، بە ناویشانی (سوپاس)، ناوی ئەو کەسانەو بڕی ئەو پارەیەی پێشکەشیان کردووە، نووسیوە، داوا لەو کەسانەش دەکات کە ئابوونەیان نەداوەبان دوایا خستووەبە زووترین کات فریایان خەن.

ئەم خشتەیە هەندێ زانیاری دەردەخا:

ژ	کاتی دەرچوونی	شیعر	وتار	مسابقە	ڕێپۆرتاژ	وەرگێڕان	چاپخانە	وێنە	ل	سەنووسەر
٦	ڕەشەمەی ١٣٢٤		٨	١	٢	٣	بۆکان	٢	٣٠	حەسەنی قزڵجی
٢	خاکەلێوەی ١٣٢٥	٨	٩	١	-	٢	بۆکان	٣	٣٣	- -
٣	بانەمەڕی ١٣٢٥	٥	٥	١	١	٣	بۆکان	١	٣٠	- -

[١٣٨]: گ هەڵاڵە، ژ٣، ل ٢٩.

٦-گۆڤاری هاواری نیشتمان:

تویژی لاوان و جەوانان، بەر لە دروست بوونی کۆمەڵەی (ژێ. کاف)و پاشان کۆماری دیمۆکراتی کوردستان، سازمانی جەوانانی کوردستان توانیبووی لاوو گەنجە ڕۆشنبیرەکانی سەردەمی جەنگی دووەمی جیهانی لە موکریانێو بە تایبەتی لە مەهاباد لە خۆی کۆبکاتەوە.

پاش دامەزراندنی کۆمار، گرنگییەکی تایبەتی بە لاوان دەدراو بە تایبەتی قازی محەمەدی پێشەوا بۆ خۆی سەرپەرشتی کارەکانیانی دەکرد، بەشی زۆری ئەو لاوانەی بە بیری سۆسیالیستی و لەژێر کاریگەری پێوەندی بە یەکیەتی سۆڤیەت و حیزبی تودەوە دەوڵەمەند بوون. د. عیزەدین دەڵێ:

(چ لە ئازربایجانی خوارو و چ لە کوردستان ڕێکخراوی لاوان یا جەوانان بە پێڕەوی وڵاتی سۆڤیەت دانرا کە ڕێکخراوی (کۆمسۆمۆڵ)ی هەبوو. واتە: لاونی کۆمۆنیست.. بۆ ئەندامیی حیزب خەڵك لێرەوە وەردەگیران)*.

گۆڤاری (هاواری نیشتمان)، بڵاوکەرەوەی بیری یەکیەتی جەوانی دیمۆکرات بوو و یەك ژمارەی لێ دەرچووە. هەرەوەکو ڕۆژنامەو گۆڤارەکانی دیکەی کۆمار ناوی دەستەی نووسەران و کارمەندانی هونەری لەسەر بەرگ و ناوەوەدا ئاماژەی بۆ نەکراوە، بە تەنیا ناوی بەڕێوەبەری بەرپرس (مدیر مسؤل)، **ص. انجیری-آذر** نووسراوە.

ئەم گۆڤارە ئەگەرچی تاقە ژمارەیەکی لێ دەرچووە، بەڵام ناوەڕۆکی ئەم ژمارەیە کلێشەی هونەری تا ڕادەیەکی زۆر لەوانی تر پێکەوتووترە. سەرنووسەرەکەی سەدیق ئەنجیری ئازەر یەکێك بوو لە تێکۆشەرانی سەردەمی کۆمارو پاشتریش وەکو مامۆستای قوتابخانە، دوور خراوەتەوە بۆ تاران و لەوێ پەرەی بە خوێندن داوەو بووەتە فەرمانبەر پاشان گیراوەو وازی لە کاری میریی هێناوە، یەکێ لە کتێبە وەرگێڕدراوەکانی بریتییە لە (مردەهای بی کفن و دفن).

نیمایۆشیج شاعیری نوێخوازی ئەدەبی فارسی ستایشی کردووەو گوتویەتی تاقە کەسێك، کە بە هۆی شیعرەکانمەوە هەستی بە تەواوی دەردو ڕەنجی من کردبێ لاوێکی کوردە ، ئەویش سەدیقی ئەنجیری ئازەرە. پاش ڕووخانی کۆمار ماوەیەك خۆی لە دوروبەری تارانێ حەشاردا ، دواتر ماوەیەکی زۆر لەگەڵ حیزبی (تودە)ی ئێرانیدا کاری کرد[١٣٩].

تاوەکو ئێستا لێکۆڵینەوەیەکی ئەدەبی یان رۆژنامەوانیی دەربارەی ئەو گۆڤارە نەنووسراوەتەوەو تەنیا لە میانی ڕیزکردن و ئاماژە پێ کردنێك بۆ قۆناغی کۆماری دیمۆکراتی کوردستان لە بواری ڕۆژنامەنووسیدا ناوی

---

[١٣٩]: لە بارەی خەبات و ژیانی سیاسی ئەو پیاوە، بڕوانە:
هێدی، نیماو لاوێکی کورد، ڕۆژنامەی پەیام، ژ٢١، لەندەن، ٢٠٠٠/٢/٢١، ل٢٦.

هاتووه، ئەمە بێجگە لەوەی هەندێ نووسەر هەردوو گۆڤاری (هاواری کورد) و (هاواری نیشتمان)یان لێ تێکەڵ بووەو بە یەك شتیان داناون، ئەمەش هەمووی، بێگومان دیارە هۆیەکەی ئەوەیە، کە ئەو گۆڤارانەیان نەدیوە[١٤٠].

عەلائەدین سەجادی نووسوێتی:

(هاوار نیشتمان تاقە ژمارەیەکی بە گۆڤارەو ئەوانی تری بە وێنە ڕۆژنامە لە لایەن لاوانی کوردستانەوە لە سابلاخ لە ١٩٤٥-١٩٤٦ چەن ژمارەیەکی لێ دەرچووە.[١٤١]

لەسەرو سۆراغی ئەم گۆڤارەداو لە هیچ سەرچاوەییێکدا ئەوەمان وەبەر چاو نەکەوتووە، کە بە شێوەی ڕۆژنامە دەرچووبێ و بەهەمان ناو بە تایبەتی لە سەردەمی کۆماردا. ئەگەر وایش بێت پێویست بوو نووسەر هەندێ زانیاری لە بارەی ئەو "ڕۆژنامەیە" بنووسیبایە.

لەسەر بەگی ئەم گۆڤارەدا نووسراوە، با سەودا بیخوێنێتەوە بۆ بێ سەوادان. لە ناوەڕاستی بەرگی پێشەوەی گۆڤارەکەدا بە تیپی چاپی بۆڵد (**هاواری**)بە گەوەریی نووسراوەو بە بچووکی لە پاڵیدا وشەی (**نیشتمان**) نووسراوە. لەژێر ناونیشانەکەیدا لەنێو چوارچێوەییێکدا وتەیەکی لینین نووسراوە (وەختایەکی ئێمە پیرۆز دەبین کە ملیۆنەها کۆمەڵی زەحمەت کێش بە موبارەزە بخوازین..) لەنینی گەورەی پێش ئینقلاب.

لەلای خوارەوەی بەرگدا لە نێوان دوو هێلێی ئاسۆیی سەرتاسەریدا نووسراوە، ژمارە ١ ساڵی هەوەڵ ١ خاکەلێوە ١٣٢٥، ٢١ مارس ١٩٤٦.

لەژێر هێڵەکاندا نووسراوە: لەژێر چاوەدێری هەیئەتی تەحریریە دەدەچێ.

لە ڕووی ناوەوەی بەرگی پێشەوەدا بە ناونیشانی (**لەم ژمارەیەدا**) پێرستی بابەت بڵاوکراوەکان نووسراوەتەوە بێ ئەوەی ئاماژە بۆ بابەتە بڵاوکراوەکان بکات. لەژێر پێرستەکەدا بە ناونیشانی (**ئابوونەمان**) نووسراوە:

ساڵیانە ١٠٠ ڕیاڵ

٦ مانگانە ٦٠ ڕیاڵ

تاك شمارە لە هەموو جێگەیەك ١٠ ڕیاڵ

لەسەروتاری تاقە ژمارەکەیدا، کە ڕێکەوتی سەری ساڵی کوردی (١)ی خاکە لێوەی ١٣٢٥ بەرامبەر بە (٢١)ی مارسی ١٩٤٦بوو، بە ناونیشانی (ساڵی تازە)، **م. عشقی** نووسیویەتی:

---

[١٤٠]: بۆنموونە، بڕوانە:

ئەحمەدی قازی، بزوتنەوەی ژوورنالیستی لە کوردستانی ئێراندا، گ ڕامان، ژ٢٣، ١٩٩٨، ل١١٣.

ڕۆژنامەی کوردستان، ح د ك أ، ژ ٢٥٧، ل١٩.

د. کەمال مەزهەر، تێگەیشتنی ڕاستی، ل٢٣٩.

جەمال خەزنەدار ڕابەری ڕۆژنامەگەریی کوردی، ل٥٣.

[١٤١]: علاء الدين سجادی، مێژووی ئەدەبی کوردی، چ٢، ل٦١٦.

(ژەنگی غەمان لەسەر دڵان لاچوو و کوردی هەژار لە زوڵمی ڕۆژگار نەجاتی بوو. چەڵمەی زیندەگی لە مل هاتە دەرو باغی سەعادەتی لە زستاندا هاتە بەر. سەفەحاتی تەئریخی چارەڕەشی تەواو بوو، تەئریخی خۆشی و سەعاەت هاتە گوڕو دونیامان پڕکرد لە شور. ناڵەی بێ حقوقی و هەناسەی ساردی و کەسادی مە بە پێشەوایانی ئازادی دونیا گەیشت، تۆزی سەرکزیان لێ تەکاندین، خەوی غەفلەتیان لێ ڕەواندین، بەئازادی حەقیقەتیان گەیاندین. ئەوڕۆ سەرتاسەری کوردستانی عێراق و تورکیاو ئێران بە ئاشکرا و پەنهان خەریکی جێژنەو شادی یا بەهرە وەرگرتن لە نیعمەتی ئازادین. بریقە بریقی ئێران دەنگی ڕەعد ئاسای سواران کە لە ڕۆژی جێژنی ئازادی کوردستان دەهاتە بەرگوێ و چاوان گوێی فەلەکی کەڕو چاوی ساسمانی کوێر دەکرد. سەد شوکر دەستی نەگبەتی بێ پیت وبەرەکەتی ئیستعمارمان لەسەر لاچوو چەنگاڵی خوێ مچی دیکتاتۆریمان لە گەرووی هاتەدەر.

..لەو بەهارە با سەفایەدا کە داری زەحمەت و مەرارەتی مەگۆلی کردووەو ڕایەی گیان بەخشی خۆی بە کوردستانات دا بلاوەکاتەوە ئێمە جەوانان سابلاخ گۆلێکی تازە پێشکەشی گەلی خۆمان دەکەین.. ئێمە دەمانەوێ ئارەقەی زەحمەت و ناڕەحەتی ڕێی نیشتمانپەروەری و ئازادیخواهی بەگولاوی ئەو تاقە گوڵە لە ڕووی خۆمان بشۆینەوە..)[١٤٢].

مەسەلەی ئەدەبیات و وتارو ڕێپۆرتاژ و هونەرەکانی تر، بە تەنیا گرنگیان پێ نەدراوە، لە پاڵ ئەوەدا مەسەلەی (وەرگێڕان) بایەخی خۆی دراوەتێ و بە هۆی ئەوەی زۆربەی ڕۆژنامەو نوسەرانی ئەو ڕۆژگارە بە زمانی فارسی خوێندبوویان و ئاگاداری ڕۆژنامەوانیی فارسی بوون لە ئێراندا، بۆیە وەرگێڕان لە زمانی فارسییەوە دیاردەیە کە لە گۆڤارەکەدا بەرچاوەو ئاسان هاتۆتە بەرچاوان. بە تایبەتی وەرگێڕان لە بلاوکراوەو پەخشنامەکانی حیزبی (تودە)ی ئێران. تەنانەت بابەتە وەرگێڕاوەکانیش لە خزمەت پەیامی گۆڤارەکەدا بووە. وەرگێڕان لە زمانی بێگانەوە بۆ ئەو ڕۆژگارە پێویستییەکی زۆر بەجێ بووەو خۆ مەلاس دان و خۆخواردنەوە لە بۆتەی ئەدەبیات و ڕۆشنبیریی نەتەوەیی بە تەنیا خۆکوشتنی بەهرەی ڕۆشنبیریی هەموو میللەتێکە. لەو بابەت وەرگێڕاوانە، (**من لە مەدرەسە هیچ فێر نەبووم**) لە فەیلەسووفی کۆمۆنیستی ئینگلیسییەوە. (**لەنینی دانشجو**) بەقەڵەمی پرۆفیسۆر ولین. (**فرمانفەرمایی بەریتانیای گەورە لە هیندوستان**) دانانی کارل مارکس.

تەکنیکی ڕۆژنامەوانیی لە گۆڤارەکەدا:

لە ڕووی تیپەکانی چاپ و کلێشەو قەواری گۆڤارەکە، هەروەکو گۆڤارەکانی دی ئەو سەردەمە، جیاوازییەکی نییە، چونکە هەموو ئەو گۆڤارانەو ڕۆژنامانەی (کوردستان)یش هەر لەو چاپخانەیەی شاری

[١٤٢]: گ هاواری نیشتمان، ژ١، ١٩٤٦، ل ١-٣.

(مەهاباد)ی پایتەختی کۆماری دیمۆکراتی کوردستاندا بە ناوی (چاپخانەی کوردستان)ەوە چاپکراون. کلێشەی (٢٢×١٤،٥) سانتیمیترە.

لە ڕووی سوود بینین لە بۆشای یان ماوەی کۆتایی وتارەکان بەهرەمەند بوونەو بۆشایی پەڕەی سپیان نەهێشتۆتەوە. بە وتەی یان (**قسەی پیاوە ژیرەکان**) پڕ کراوەتەوە، لەوانە ڤۆلتێرو ئەبراهام لینکۆڵن.. بە تایبەتی هەڵبژاردنی ئەو وتانەیش لە خزمەت ناوەڕۆکی یان هێڵی سەرەکی گۆڤارەکەدا بووە، کە ڕێبازی دیموکراسی و لایەنگری بەرەی ئازادیخوازی بووە.

لێکۆڵینەوەی سیاسی ڕۆژنامەوانیی لە گۆڤارەکەدا شوێنی دیاری هەیە، لە میانەی لێکۆڵینەوەکانیشدا، هێڵی فیکری نووسەرەکەی کە صدیق ئەنجیری ئازەرە بە دەردەکەوێت لایەنگیری بۆ یەکیەتی سۆڤیەت و دوورکەوتنەوە لە بەریتانیا و ئەڵمانیای نازی. لە لێکۆڵینەوەیەکی ڕۆژنامەنووسیدا بە ناونیشانی (**لە ڕۆژهەڵاتی میانە چە خەبەرە؟! بەریتانیاو ڕۆژهەڵاتی میانە**)، نووسیوویەتی:

(چەند مانگ لەوەو پێش یەکێك لە ئیقتیسادیونی گەورەی ئەمریکا، کە ساڵانی ساڵ لە حاڵ وباڵی سیاسی و ئیقتیسادی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست موتالەعەی کردبوو گوتبووی: سێیەمین شەڕی گەورەی بەینەلمیلەلی لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست سەرچاوە دەگرێت..!)[١٤٣].

پاشان نووسەر دەکەوێتە شی کردنەوەی ئەم وتەیە و زیرەکانە ئاماژە بۆ هۆیەکەی، کە نەوتە دەکات و بە درێژی باسی ململانێی بەریتانیاو فەرەنسا دەکات لەمەڕ نەوتی ئێران و تورکیاو عێراق و سیاسەتی بەریتانیا سیاسەتێکی ئیستعمارگەرانە ناودەبات و سیاسەتی ئەسڵی بە (**دووبەرەکانی هاوێشتن و پاشایەتی کردن**) دادەنێ.

مەسەلەی بزووتنەوەی (کوردایەتی)یش پەوەیست دەکا بەو سیاسەتەوەو دەنووسێ:

(لەلایەکی دی کوردانی تورکیە کە بۆ وەرگرتنی دیموکراسی و سەربەخۆیی هەستابوونە حەوا هەروەکی تەئریخی ئیستعماری نیشانی داوە دەوڵەتی بەریتانیا بە زاهیر لە ئەمنیەتی تورکیا تەرەفداری دەکرد بەڵام چون غەیرەز بە پێویستی نەوت مەسئەلەییێکی کە بە نەوت مەربوگ بێ، لەگەڵ هەمکاری استپمار کردنی وان مەنگورێکی دی نەبوو و خەیاڵی لە زنجیر دەرێنانی کوردانی نەبوو. لەبەرئەوە نەهزەتی ئیستیقلالی کوردان قوربانی سیاسەتی ئیستعمار بوو: وە ئەتاتورك بە کوشتن و دەربەدەری نژادی ڕەشیدی کورد لە تورکیە غالب بوو، و عەهنامەی سەروەری بە دامرکاندنی ڕەگی ئیستعماری! وە ژێر پێ خست)[١٤٤].

---

[١٤٣]: گ هاواری نیشتمان، ل٤.

[١٤٤]: گ هاواری نیشتمان، ل ٦-٧.

هەروەها گۆڤارەکە لە لێکۆڵینەوەیەکی دیکەی ڕۆژنامەوانیدا، بە بۆنەی چوونی ژەنەراڵ **نووری سەعید** بۆ تورکیەو شی کردنەوەی هەواڵێکی (**ڕادیۆی لەندەن**)، کە گوتوویەتی (لە بەینی سەرۆك وەزیری ئێران و زەمامدارانی مۆسکۆ باسی کوردانیش دەگۆڕێدایە)، بە قەڵەمی هەمان نووسەر (صدیق ئەنجیری ئازەر، کە بەڕێوەبەری بەرپرسی گۆڤارەکە بووە، بە ناونیشانی (**خوا ڕووی ئیستعماریون ڕەش کا!**) باسی سیاسەتی ئەو دەوڵەتانەی کوردستانیان بەسەر دابەشکراوە دەرهەق بە کوردان دەکاو هەموویشی دەباتەوە سەر بێ هۆشی و یەك نەگرتنی کوردان سیاسەتی چەواشەکاری ئیستعمار دەڵێ:

(خوا ڕووی ئیستعماریون ڕەش کا، کە چاوو گوێی بەشێکی زۆری لە میللەتی دونیایەو برایان مەی گرتووەو نایەڵی و پێی خۆش نی یە. کە میللەتی زیندوو و سەربەخۆیی دنیا، زووخاوی دەردی دڵی وان ببینی و ناڵەی پڕ لە نەفرینی (ئسیتعماری) وانیان بە گوێ بگا)[145].

ناونیشانی وتارەکان (**تایتڵ**)، شێوەی تایتڵی (**تەفسیری و خەبەری**) یان وەرگرتووە، چونکە شارەزایانی بواری ڕۆژنامەوانیی دوو شێوەی سەرەکی (تایتڵ)یان دەست نیشان کردووە:

١- تایتڵی تەفسیری.

٢- تایتڵی خەبەری.

تایتڵەکانی گۆڤاری (هاواری نیشتمان) زیاتر سەربە شێوەی (تەفسیری)ن. درێژو لە چەند وشەیەك یان ڕستەیەك پێکهاتووە. ئەم جۆرە تایتڵەش زیرەکی ڕۆژنامەوانیی پێوە دیار نی یەو خوێنەر ناخاتە بیرکردنەوەو بەدوادا چوون، ڕەنگە لە تایتڵەکەوە یەکسەر ناوەڕۆکی وتارەکەی یان هەواڵەکەی بۆ ڕوون و ئاشکرا بێت، هەروەکو:

-ئەهمیەتی موعەللیم لە دونیای ئەوڕۆدا.

- جا ئەو میللەتە چۆن دەفەوتێ؟!.

- من لە مەدرەسە هیچ فێر نەبووم.

- خوا ڕووی ئیستعماریون ڕەش کا!

- فەرد کە بە وەزیفەی خۆی عەمەلی کرد جامیعە پێشڕەفت دەکا.

- لە ڕۆژهەڵاتی میانە چە خەبەرە؟! (بەریتانیاو ڕۆژهەڵاتی میانە).

- نەمردین و بەهار هات.

بە پێچەوانەی ئەوەشەوە لە هەڵبژاردنی تایتڵی خەبەریدا بێبەری نەبوون، کە هەڵوەستەو کورت بڕی و وردبوونەوەو خۆ خەریك کردنی خوێنەری تیا بەدی دەکرێ، هەروەکو:

- چرای سوور؟

- چەرچیل و ئینتیخابات.

-ساڵی تازە.

---

[145]: هـ. س، ل ١٣.

- دوومانگا.

- قاوەت و دۆشاو.

- لەنینی دانشجو.

گۆڤاری (**هاواری نیشتمان**) هەوڵیداوە، تایتڵی بابەتەکان لەگەڵ قەوارەو لاپەڕەکاندا بگونجێنێ، بەڵام چونکە وەکو ئەمڕۆ نەبووە، بە شێوەی تیپچینی بووە، مانیشێتی هەموو بابەتەکان بە یەك قەوارە نووسراون. لەگەڵ ئەوەشدا هەست بە هونەری تایتڵەکان دەکرێ لە ڕووی ئیبراز کردن (خستنەڕوو)ی وشەیەك لەناوە ڕستەیەکدا یان دوو ستووندا و هەڵبژاردنی فۆرمێکی ئەندازەیی کە جوانی پێ ببەخشێ. لە تایتڵی گۆڤارەکەدا وشەی (هاواری) بەگەورەیی نووسراوەو (نیشتمان) بە بچووکی، کە ئەمە هەروا لە خۆڕایی و بە ڕێکەوت نەبووە، بەڵکو جەختیان لەسەر وشەی (هاوار) کردۆتەوە دەنگ هەڵبڕین بۆ هی (نیشتمان)ێکی بە قەوارە بچووکی سەردەمی کۆماری دێمۆکراتی کوردستان. یان سەیری شێوەی ئەندازەیی ئەم تایتڵە بکەن:

(- مصاحبە)

لەگەڵ: جەنابی مەلا مصطفی

بارزانی

ئەم شێوەیە بە هێڵی ڕەش وا خۆی دەنوێنێ:

یان ئەم شێوەیە:

فەرد کە بە وەزیفەی خۆی عەمەلی

کرد جامیعە پێشڕەفت دەکا

ئەمە بێجگە لەو تایتڵانەی کە بەشێوەی هێڵێی ئاسۆیی و بەیەك دێر نووسراون، کە شێوەی ئاسایی و باوی ڕۆژنامەوانییە.

هونەرێکی دیکەی ڕۆژنامەوانیی لە گۆڤارەکەدا (**چاوپێکەوتن**)ە. لەو تاقە ژمارەیەدا سەرنووسەری گۆڤارەکە چاوپێکەوتنێکی کورتی لەگەڵ **ژەنەڕاڵ مستەفا بارزانی** دا کردووە.

هونەری چاوپێکەوتن جۆری زۆرەو کەرەستەو شێوەی جیاوازیشی هەیە. ئەم چاوپێکەوتنە کورتە ڕاستەوخۆیەو بە شێوەیەکی زارەکی ڕووبەڕوو کراوە، بە پێچەوانەی چاوپێکەوتنی نووسراو، کە پێشتر پرسیارەکانی بۆ ئامادە کراوەو بە مەبەستێکی تایبەتی ئاڕاستەکراو یان ئازاد بێت.

سەرنووسەر، لە پێشدا بەر لەوەی پرسیارو وەڵامەکان بڵاوبکاتەوە پێشەکییەکی درێژی لە بارەی تەمەن و کەسیەتی بارزانی و ڕابردووی بنەماڵەی ئەوان لە چارەکی یەکەمی سەدەی بیستەمداو شۆڕشەکانی و دوورخرانەوەوی نووسیووەو لە وەسفی مەلا مستەفادا نووسیویەتی:

(مەلا مستەفا لە تەمەنی ٤٠ ساڵیدایە، دووری لە خاکی بارزان هێندە لەوێدا تەئسیری نەکردووە. شایەد عیللەتی وەی بە سەربەخۆیی دیتنی مەبێکە بە شەرافەتمەندان دەژین و ئەویان بە دڵێکی پاك دە باوەشی خۆین گرتوو و ملەو موبارەزەی چەند ساڵەی ئەوی بەر عیلە ئیستعمار ئیفتخار بۆ میللەتی کورد دەزانین.

بە عەقیدەی خۆم مەلا مستەفا پیاوێکی ڕەشیدو گورج و مودەبیرزانی و ئەوانەی لەگەڵ وی گرف بوون ئەویان وا تەشخیس داوە.

وا پرسیارو وەڵامەکن دەنووسمەوە:

(س- خواهیشت دەکەم سەبەبی ناخۆشی و دڵ لێ بوونی خۆتان لە حکومەتی عێراق چ بووە؟

ج-سەبەبی ناخۆشی و دڵ لێ بوونمان لە حکومەتی عێراق داواکردنی ئازادی کوردستان بووە:

س-ئەگەر حکومەتی عێراق بە تەقازای مەشروعی ئەنگۆ تەوەجوهی نەکر، بە عەقیدەی ئەنگۆ سەبەبی وی چ بووە"

ج- سەبەبی تەقازای مەشروعی ئێمە کە تەوەجوهی نەکرد لە حکومەتی عێراق بە عەقیدەی من ئەساسی بەرهەڵستی سیاسەتی ئیستعمار بوو، بەڵام من بەردەوام بۆ گەیشتنە بە ئازای و تگبیقی پەیمانی ئاتلانتیکەو ئەم عەسرە عەسری ئیستمعار نی یە!

س- ئایا ئەنگۆ بە چ شەرایتێك حازرن تەرکی غوربەت بکەن و تەقازای ئەنگۆ لە حکومەتی عێراق چیە؟

ج- بەبێ قەیدو شەرت ئاماندی من ئازادکردنی کوردستانی عێراق و سەربەخۆییەو لە دواییدا ئاادکردنی ئەو کوردانەی کە لەژێر دەستی بێگانەدان و دامەزراندنی دەوڵێتێکی ئیتیحادی کوردە.

لە پاش تەواوبوونی موصاحەبەی خۆم لە کاتێك دا کە یەك دونیا لەعنەت بۆ ئیستعمار نارد خودا حافیزیم کرد)[١٤٦].

[١٤٦]: گ هاواری نیشتمان، ل ١٩-٢٣.

(**ئاگاداری**)، کە یەکێکە لە ڕوکنەکانی ڕۆژنامەوانیی و پێویستی بە زمانێکی سەرنج ڕاکێش و وروژێنەری خوێنەر هەیە بۆ ئەوەی سەرنجی بۆ لای ڕۆژنامە یان گۆڤارەکە ڕابکێشێ. گۆڤارەکە ئاگاداری (بازرگانی) تێدانی یەو بەو مانایە بەڵکو بۆ مانەوەو بەردەوامی گۆڤارەکەو هاندانی گەنج و لاوان، گۆڤارەکە هی خۆیانە نووسیویە:

ئاگاداری

(ئەی لاوان و گەنجانی کورد ئەو مجەلەیە ئینگۆیە بە پوولی ئەنگۆ بلاو دەکرێتەوە، بیری ئەنگۆ بلاودەکاتەوە کارێکی وا مەکن کە وە پاش کەوێ).

هەروەها لە دوا لاپەڕەی خۆیدا، گۆشەی (بۆ پێکەنین)ی کردۆتەوەو نوکتەی سیاسی ئامانجداری بە شێوەیەکی گاڵتەئامێزی ڕەخنەیی بلاوکردۆتەوە.

بابەتی پەروەردەیی و شیعرو ئەدەبیات لە فەسڵی چوارەمدا باسیان لێوە دەکەین و دەیانخەینە بەر تیشکی لێکۆڵینەوە. بێگومان ئەگەر ژمارەی دیکەی لێ دەرچووبایە هەنگاوی باشتری هەڵدێنا هەروەکو لەسەر بەرگی دواوەی گۆڤارەکەدا خۆیان هەستیان بە کەم و کورتی خۆیان کردووە، بۆیە دەڵێن:

(هەموو کارێك لە هەوەڵدا عەیبی دەبێ، هەوەڵین ژمارەی هاواری نیشتمان وەکی دەمانەویست وا نەبوو، بەلام لە ژمارەکانی دواییدا تۆڵەی دەکەینەوە)

بە داخەوە، تەمەن کورتی کۆماری دێمۆکراتی کوردستان، ڕێگەی یئەوەی نەداو ئەو هیوایەیان نەهاتەدی.

ئەم خشتەیە هەندێ زانیاری لە بارەی گۆڤاری (هاواری نیشتمان)ەوە پیشان دەدات:

ژ	ڕێکەوتی دەرچوون	وێنە	شیعر	وتار	سەرنووسەر	ل	چاپخانە
١	٢١ی مارتی ١٩٤٦	١	٣	١٠	ص. انجیری آذر	٤٠	چاپخانەی کوردستان-مەهاباد

٧-گۆڤاری گرِوگاڵی منداڵانی کورد:

لەمێژووی رۆژنامەوانیی کوردیدا، ئەم گۆڤارە، یەکەمین گۆڤاری کوردییە بۆ منداڵان تەرخان کراوە. دەکرێ لێرەوە دەرك بە ستراتیژی راگەیاندنی کۆماری دێمۆکراتی کوردستان و سیاسەتی دووربینانەی ئەوان بکەین. دنیای رۆژنامەنووسی منداڵان، دنیایەکی رەنگین وپڕ ل ئومێدەو خاوەنی کۆمەڵێ یاساو بنەماو دەستووری خۆیەتی، کەدەبێ لەگەڵ ئامانج و ئەو پەیمانە پەروەردەییەی هەڵیگرتووە بگونجێ. بێگومان ئەزموونی رۆژنامەنووسی منداڵان بەزمانی فارسی لە ئێران و بەزمانی عەرەبی لە عێراقدا رۆڵی خۆیان لەوەئاگاهێنانتەوەو هەنگاو هەڵگرتن بۆ بیرکردنەوە لە رۆژنامەوانیی منداڵانی کورد، بۆیە بە خێرایی ئاماژەیەك بۆ رۆژنامەوانیی بە هەردوو زمانی عەرەبی و فارسی ئەو رۆژگارە دەکەین.

لە عێراقدا.، لەسەرتای سەدەی بیستەمەوە، بە تایبەتی لە (٩)ی تشرینی یەکەمی(١٩٢٢)ەوە لە لایەن (**سعید فهیم**) لە بەغدا یەکەمین گۆڤاری منداڵان بڵاوکراوەتەوە. لەو مێژووەوە بە واوە ئاوڕ لە رۆژنامەوانیی منداڵان دراوەتەوەو ئەو ئەزموونە جێبەجێ کراوە. ئەو گۆڤارە بە ناونیشانی (**التلميذ العراقي**) بوو. بە پێی ئەو مێژووە بێت دەبێ نزیکەی نیو سەدە دوای دەرچوونی یەکەم رۆژنامەی عەرەبی لە عێراقدا (١٨٦٩)، ئینجا بیر لە دەرکردنی رۆژنامە و گۆڤاری منداڵان بڵاوکراوەتەوە. ئەوەی بەلای ئێمەوە گرنگە، هەر لەو ساڵانەدا لە ئاخرو ئۆخری دووەمین جەنگی جیهانیدا، لە عێراق بە زمانی عەرەبی گۆڤاری جیهانی منداڵان (**دنيا الاطفال**) لە لایەن (زكي الحسني) کە بە (عمو زكي) ناسراو بوو، وەکو نامیلکەیەکی پەروەردەیی مانگانە بە رەزامەندی وەزارەتی مەعاریف اپکراوەو بڵاوکراوەتەوە. لەسەر بەرگی ژمارەی یەکەمیدا وێنەی مەلیك فەیسەڵی دووەم چاپکراوەو بەچوار دەوریدا تیپی منداڵانی (عمو زكي)وەستاون، کەبەبۆنەی جەژنی لە دایك بوونیەوە سەردانیان کردووە[١٤٧].

لە ئێرانیشدا، مێژووی دەست پێکردنی رۆژنامەوانیی منداڵان ساڵی (١٩١٩) بوو، کە بۆ یەکمجار بەزمانی فارسی گۆڤارێکی تایبەت بە منداڵان دەرچووە بە ناوی (**گۆڤاری ئەدەب**) کە خوێندکارانی دواناوەندیی تەورێز بەرێوەیان بردووە، بەرێوەبەری خاوەنی ئیمتیازەکەی (عبدالله زادەء فریور) بووەو پاشان لە لایەن (اسماعیل امیر خیزی) و (يحيى آرين پور)ەوە بەرێوەبراوەو (١٢) ژمارەی لێ چاپکراوە[١٤٨].

شارەزایانی بواری رۆژنامەوانیی، گرنگییەکی تایبەتییان بۆ ئەم بوارە تەرخان کردووە، چونکە لە بنچینەدا ئەم رۆژنامەو گۆڤارانە ئاراستەکراون و رەوشێکی پەروەردەییان هەیەو ئەو بەرهەمانە دەبێ بەپێی ئاستی تەمەن

---

[١٤٧]: بۆ زانیاری زیاتر بروانە:
هادي نعمان الهيتي، صحافة الاطفال في العراق، ص٣٣-٤٩.

[١٤٨]: يحيى آرين پور، آز صبا تا نيما، ج٢، ص٢٢٩.
سید فرید قاسمی، راهنمای مطبوعات ایران عصر قاجار، ص ٩٥.
هەروەها (بنفشه حجازى) پێی وایە ساڵانی بەر لە (١٩٤١ز) دەست پێدەکات، بروانە:
بنفشه حجازى ادبيات كودكان و نوجوانان ويژگيها و جنبەها، چ٢، ص٢٢٢.

و چێژی منداڵان بن و لەگەڵ دنیای ڕەنگاو ڕەنگ و دەروونی منداڵاندا بگونجێن و کارێکی ڕۆشنبیریی گەورە دەکەن سەر ڕۆشنبیرکردنی منداڵان و دروستکردنی بینای کەسایەتییان لە پاشەڕۆژدا چونکە لە ڕێگەی ڕۆژنامەوانیی تایبەت بە خۆیانەوە بیرو بۆچوون و داب نەریتی میللەتان و گەورەپیاوان و زانایان فێردەبن و دەناسن. هەروەها ڕۆژنامەوانیی منداڵان زمانی منداڵ بە وشەو زاراوە دەوڵەمەند دەکات و زمان پاراوی دەکات، کە ئەمەش شێوازێکی کۆمەڵایەتییە زمانیان بەهێز دەکات.

بێگومان هەر ئەو سۆنگەو ڕوانگەیەش بووە، کە هانی ڕۆشنبیران و کاربەدستانی سەردەمس کۆماری داوە بیر لەوە بکەنەوە، گۆڤارێك بۆ منداڵان با سادەو بێ ئیمکانیاتیش بێت بڵاوبکەنەوە. ئەو گۆڤارە هەرگیز لە ئاستی خواستی ئەواندا نەبوو لە هەموو ڕوویەکەوە، چ لەئاستی ناوەڕۆکی بابەتەکان و چ لە ئاستی خواستی ئەواندا نەبوو لە هەموو ڕوویەکەوە، چ کەپێویستی بە وێنەی ڕەنگاو ڕەنگ و چاپەمەنی پێشکەوتوو و جۆرەها یاری و نەخشەو زەخرەفە هەبوو، چونکە نابێ ئەوەمان لە بیر بچێت ڕۆژنامەوانیی منداڵان بە پلەی یەکەم پشت بە هەستی بینین دەبەستێ و ئەوەی بە چاو دەیبینێ زۆر کاریگەری زیاترە لەوەی دەیخوێنێتەوە، بەتایبەتی لە قۆناغی زووی پێش چوونە خوێندنگا.

ئەم گۆڤارە زۆر کەمی لەبارە نووسراوەو ئەوانەی کە نووسراویشن پڕ لە زانیاری هەڵەن ویان ئاماژەیان بۆ تاقە ژمارەیەکی کردووەو ئەوانی دیکەیان پشت گوێ خستووە. یان هەر ئاماژەیەکە، کە لەو ساڵەدا دەرچووەو هیچی تر، بۆیە بە پێویستی دەزانین لە ئاست ناوەڕۆك وڕووخساری ئەو گۆڤارەدا هەڵوەستەیەك بکەین. جەمال خەزنەدار لەمیانی ناساندنی گۆڤارەکەدا دەڵێ: (ژمارە یەکی لە ساڵی ١٩٤٥ دا دەرچووە).[١٤٩]

گۆڤاری (**گڕوگاڵی منداڵانی کورد**)، سێ ژمارەی لێ دەرچووەو سەرپەرشتیاری چاپخانەی کوردستان لەمەهباد، مەلا قادری مودەڕیسی، بەو پێیە کە بەڕێوەبەری چاپخانە بووە، هەر خۆی سەرپەرشتی گۆڤارەکەی کردووە بەرهەمی زۆری خۆی لەوێ بڵاوکردۆتەو. هەر جارەی ژمارەیەکی گۆڤارەکەی پێشکەش بە کەسێ یان شەهیدێ کردووە. ژمارەی یەکەمی پێشکەش بە ڕۆڵەی قازی پێشەوا (عەلی)کراوە بەو ئومێدەی کە ببێتە تاقە گوڵی هیوای کوردستان لە پاشەڕۆژداو ژمارەی دووەمی پێشکەش بە گیانی پاکی شەهیدانی ڕێگای ڕزگاری کوردستان کراوەو نووسراوە:

(بۆ ئەو لاشە بە قیەتانەی کە لە ڕۆژی شەشی ئەیلولی ساڵی١٩٣٠دا لە خوێنی سوری پاکی خۆیاندا بە دەست ئیستعمارەوە تلانەوە.
بۆ ئەو منداڵانەی کە ئەو ڕۆژە گڕوگاڵی ئازادیان دەکرد ئەوڕۆ جەوانی کوردن و میللەتی کوردی بە بیرەوەری خوێناوی باوك و باپیریانەوە بە ڕەوشەن فکری، نیشتمان پەروەری خۆیانەوە دەگەنە مەیدانی ئازادی.

[١٤٩]: جەمال خەزنەدار، ڕابەری ڕۆژنامەگەریی کوردی، ل٤٧.

بۆ گیانی پاکی شەهیدانی لە دارو دراوی تورکیای دیکتاتۆر کە ئێستا ڕۆحی میللیان لە ئاسمانی ئازادی کوردستاندا لە ملەدایە ئەم گرِوگالە پێشکەشە)[١٥٠].

لەگەڵ ئەم پێشکەش کردنەداو لە سەروەری ئوەداو لە هەمان لاپەڕەدا لە چوارچێوەیەکی لەم دیـوو لـەو دیـوا بـە زەخرەفەو نەخشی ئەنازەییدا وێنەی دوو کیژۆڵەی پۆشتەی بە جـل و بـەرگی کـوردەواری و بـەکڵاوو سـنجاقەوەو دانیشتوو لە پاڵ یەکدا بڵاوکراوەتەوە.

تەکنیکی ڕۆژنامەوانیی لە گۆڤارەکەدا:

کلێشەی بەرگی گۆڤارەکە، لە هەردوو ژمارەی یەك و دوودا جیاوازییەکی ئـەوتۆی نـی یـەو تـەنیا ژمـارەی گۆڤارەکەو ڕێکەوتی دەرچوونی گۆڕاوە.

لە سەرەوەی بەرگی پێشەوەی گۆڤارەکەدا، لە دەستە ڕاست دا (بەنێوی خودای بەرزی بێ هاوتا) و لە دەسـتە چەپدا (بژی کوردو کوردستانی مـەزن نووسـراوە. ئـەم دروشـمـەیش یەکسـەر دروشـمـی سـەر گۆڤـاری نیشـتمان)و بڵاوکراوەکانی کۆمەڵەی (ژێ. کاف)مان بر دەخاتەوە، بێگومان **(مەلاقادری مودەڕیسی)**ش، کـە یـەکێك لـە ئەندامە دامەزرێنەرەکانی کۆمەڵەی (ژێ. کاف) بووە، خۆشەویستی کۆمەڵەو بیری یـان ئامـانجی کۆمەڵـەی لـە مێشك دا نەسڕاوەتەوە ئینجا ناوی گۆڤارەکە (گرِوگاڵی منداڵانی کورد) نووسراوە. بە تـەنیا وشـەی (کـورد) بـە بچـووکتر نووسـراوەو ئـەوەی دی بــە گــەورەیی نووســراوە، لــەژێر ئــەوە (بــیری کارگــەرانی چــاپخانەی کوردستان)نووسراوە، کە ئەمە خۆی لە خۆیدا لە جیاتی ئاشکرا کردنی ناوی دەستەی نووسەران بووە، بە تایبـەتی ئەو ڕۆژگارە ڕەنگە زۆربەی خەڵکی ناوچەکە زانیبێتیان کارگەرەکان کێ بوونەو ژمارەیان کەم بووە. ئەمجا ژمـارەو ساڵی (١)و لە خـوارترو لـە سـەرووی هێلێکـی ڕەشـی سەرتاسـەری ئاسـۆییدا ڕۆژی دەرچـوون و بڵاوکردنـەوەی گۆڤارەکە نووسراوە، کە ژمارە(١) لە (١)ی بانەمەڕی ١٣٢٥ و ژمارەی (٢) لە (١)ی جۆزەردان و ژمارە (٣) لە (١)ی پووشپەڕی هەمان ساڵدا. ئەمەش ڕێکوپێکیەکی باشە بۆ وادەی دەرچوونی گۆڤارەکە لە کاتی دیـاریکراوی خۆیدا. دواجارو لە خوارەوەی هێڵەکەدا ناوی چاپخانەو شـوێنی دەرچـوون کـە(مهاباد- چـاپخانەی کوردسـتان)ە نووسـراوە. لەسـەر بـەرگی دواوەی گۆڤارەکـە، لـە ژمـارەی (١)دا، دڵشـادی ڕەسـووڵی بـە ناونیشـانی (بـۆ موعەللیمەکان، مەرام لە فێرکردن و تەربیەت دان چیە؟) نووسیویەتی:

(لە لای ئێمە مەرامی ئەسڵی لەفێرکردن و تەربیەت دان ئەوەیە کە منـداڵی ئـەوڕۆمان وا فێـر بکەین کە مێشکیان پڕ بێ لە زانستی بێ سـوودو هـەروەکو تـووتی بـەبێ مـەرامی حـەقیقی دەرسێکیان پێ بڵێن. مەنڤوری ئەسڵیمان ئـەوەی کـە شـاگرد دەرسـەکەی لەبـەربکاو هـەروەك گرامافۆنیك وەك ئاوێ بیخوێنێتەوە. ئەوە منڤوری زیـاتری موعەللیمـەکانی ئەوڕۆیـە جـا لـە

---

[١٥٠]: گ گرِوگاڵی منداڵانی کورد، ژ٢، ل١٣.

حەقیقەت دا بیری لێ ناکینەوە ئایا شاگر ئەسڵی حەقیقی و مەرامی دەرسەکەی تێگەیشتووە یان نا؟

ئێستا نە تەنیا هەر لە کن موعەللیم بەڵکو لە پێش چاوی تەواوی دانیشتووانی وڵاتی ئێمە شاگردی چاك ئەو شاگردەیە کە دەرسی خۆی چاك لەبەر بکاو لەکن گەورە ئەدەب دابنیشێ و بێدەنگ بێ، کە لە حەقیقەت دا ئەو عەقیدە بەکوللی سەهوە چونکە بۆ ئەوەی شاگرد لە ژیانی خۆیدا بە غەیری ئەوانە زۆر ئەسبابی دی هەیە کە دەبێ شاگردان فێری بکرێ کە بە ئەدەب بوون و دەرسی لەبەر کردن لە چاو وی هیچ نین و چە تەئسیرێکیان نییە.

ئەگەر تەماشای ئەو کەسانە بکەی کە لە ژیانی خۆیاندا سەربەرز بوون دەبینی: کە تەنیا بە هێزی ئیرادەو عەزم و پایەداری و جەسارەت لە ژیان دا بە پایەی بڵیندی گەیشتوون و هەر کەسێکی لەو سیفاتانە بێبەش بێ هەرچەندە بە ئەدەب و دەرس لەبەرکەر بێ لەمەیدانی کارزانی ژیان سەرناکەوێ.

هەرچەندە زانست لە ژیانی ئینساندا زۆر موهیمە بەڵام نرخی وە ئەهمیەتی زەمانێکی وە دیار دەکەوێ کە خاوەنی زانست عەزم و ئیرادەی بە هێز بێ و لەسەر کاران دا ئیقدام و پایەداری هەبێ) [١٥١].

کلێشەکە لە ژمارە (٣)دا گۆڕانی بەسەردا هاتووەو وێنەی سەلاحەددینی ئەیوبی لە ڕووی پێشەوەی گۆڤارەکەدا بلاوکراوەتەوەو لە پاڵیدا نووسراوە:

هەر بژی ئەی فەخری قەومی کوردو سوڵتانی عەرەب

تۆ نەمردووی ئەی صلاح الدین ئەیووبی نەسەبت

لە سەرڕووی بەرگی دواوەی گۆڤارەکەدا، لە ژمارەکانی (٢،٣)دا نرخ و ئەدرەسی خۆی نووسیووە، کە بەم شێوەیە:

دانەی ٣ قڕان. ئابوونەمان ساڵیانە ٣٦ ڕیاڵ. مودیری ئیدارە: قادری مودەڕیسی.

قەوارەی گۆڤارەکە (٢١×١٢)سانتیمترە. ژمارەی لاپەڕەکانی وا پێ دەچێ بە پێی بابەتی ئامادەکراو بووبێ، چونکە هەر جارەی جۆرێکە ژمارە (١)، (١٥) لاپەڕەو ژمارەی دووەم (١٤) لاپەڕەیە و ژمارەی سێیەم(١٤) لاپەڕەیە.

لە هەر ژمارەیەکدا پێشبڕکێیەك بۆ منداڵان نووسراوەو لە ژمارەی داهاتوودا وەڵامەکەی نووسراوە. بەڵام ئەوی جێگەی سەرنجە ئەوەیە ئەو پرسیارو مەتەڵانەی کراون بە هیچ شێوەیەك لە ئاستی بیرکردنەوەو زانیاری منداڵان دا نی یە. ئەوە خۆ کێشەی سەرەکی گۆڤارەکەش بە پلە یەکەم، بە ڕای ئێمە لەوەدایە، کە نازانێ

---

[١٥١]: گ گڕوگاڵی منداڵانی کورد، ژ١، لەسەر بەرگی دواوەی گۆڤارەکە لە ڕووی ناوەوەدا.

بابەتەکانی بۆ چ قۆناغێکی تەمەنی منداڵانە، چونکە گومانی تیا نییە هەر قۆناغەی تەمەنێك پێویستی بە بابەتی دیاریکراوی خۆی هەیە، کە لەگەڵ ئاستی تەمەنەکەدا بگونجێ.

پێشبڕکێیەکیان ڕەنگە بۆ خەڵکی بە تەمەنیش قورس بن، خەڵاتەکەیشی جێگەی سەرسوڕمانە، لە ژمارە(٣)دا، کە دیارە گۆڤارەکە (٣) ژمارەیان لێ دەرچووە، کەچی بەڵێنی ئەوە بە منداڵان دەدا، ئەوەی وەڵامی پرسیارەکە بداتەوە (٥) منالْ بە قورعە هەریەکی (٥) ژمارەی گۆڤارەکەی بە دیاری دەدرێتێ. چۆن ؟

ئەگەر گۆڤاری ئاسایی، کە ئەویش تا ئەو جێگەیەی ئیمکان دەبێ نابێ هەڵەی چاپی تێ بکەوێ و پێویستە هەڵە چنەکان وردبین بن، ئەوا گۆڤاری منداڵان زۆر زەحمەتە. چونکە منداڵ چی بخوێنێتەوە ئەوە ئەزبەر دەکاو فێری دەبێ. کەچی گۆڤارەکە لە هەڵەی چاپی بە دەر نی یە، وەکو:

هەڵە	ڕاستی یەکەی	ژمارە	لاپەڕە	دێڕ
تەتیب دان	تەربیت دان	١	بەرگی دواوە	١
مەزرەعی	مەزرەعە	٣	١	٤
قەربان	قوربان	٣	٢	١٣
دەبی	دەبێ	٣	٣	١

بە بۆچوونی ئێمە.، لە لایەکی دیکەوە ئەوانەی گۆڤارەکەیان بەڕێوە بردووە، شارەزایانی دنیای منداڵان و خوێندکاران نەبوونە، ئەوەتا خۆیان نووسیویانە:

(ئامۆژگارانی خۆشەویست

ئەو مجەلەیە تەنیا بۆ رووناك کردنی بیری خوێندەواران و منداڵانی کوردە. وە چوون لە ڕێگای تەعلیم و تەربیەت دا ئێوە لە ئێمەشارەزاترن.، تکایە نەزەریەی خۆتانمان بۆ بنووسن تا هەر چۆنێکی باش بێ و هەر جۆرێکی دەگەڵ بیری خوێندەواران موساعیدتر بێ.، بەو جۆرە ژمارەکانی دوایی وەدەر بخەین.

هەر لە هەمان بانگەوازدا داوا لە منداڵانیش دەکات بەشداری بکەن و بەرهەمی خۆیان ڕەوانە بکەن و دەڵێ:

(منداڵانی خۆشەویست ئەو گۆوارە هی ئێوەیە دەتوانن لە موندەرەجات دا شیرکەت بکەن)[١٥٢].

لایەنێکی سەرکەوتووی گۆڤارەکە لەوەدایە، کەفرە بابەتی جیاوازی تێدایە لە هەقایەت و شیعرو جوگرافیاو بیرکاری و ڕێزمانی کوردی و ڕەوشت و پەروەردە..

---

[١٥٢]: گ گروگالی منداڵانی کورد، ژ١، ل٢.

ئەم خشتەیە هەندێ زانیاری لەبارەی گۆڤارەکەوە ڕوون دەکاتەوە:

ژ	کـــــاتی دەرچوونی	شیع	چیرۆك	وتار	مسابقە	وێنە	لاپەڕە	چاپخانە	سەرنووسەر
١	بانەمەڕی ١٣٢٥ (١٩٤٦)	٣	٣	٥	١	-	١٥	چاپخانەی کوردستان	قـــــادری مودەریسی
٢	جـۆزەردانی ١٣٢٥	٢	٣	٤	١	١	١٤	-	- -
٣	پوشپەڕی ١٣٢٥	٢	٣	٧	١	١	١٤	-	- -

فەسڵی سێیەم

باسی یەکەم: رۆژنامەوانیی کوردی بە زمانی فارسی لە دەرەوەی کۆماردا

باسی دووەم: هاوکاری نووسەرانی باشووری کوردستان لەگەڵ رۆژنامەوانیی کۆماردا

باسی یەکەم

ڕۆژنامەوانیی کوردی بە زمانی فارسی لە دەرەوەی کۆماردا

هاوکات لەگەڵ ڕووداوەکانی کۆماری دێمۆکراتی کوردستاندا، ڕۆژنامەنووس و ڕووناکبیرانی کورد لە تارانی پایتەخت و لە شاری سنەو کرماشان و هەندێ شوێنی دیکەدا، بەهۆی بـاردودۆخی پەشـێوی ئێـران لـە ڕۆژگـاری دووەمین جەنگی جیهانیدا و لایەنگیریی ئەڵمانیاو هاتنە سەر کاری حەمە ڕەزا شاو گۆڕانە یەك لە دوا یەکـەکانی کابینەی حکومەت، بوارێکی ئەوتۆی بۆ ڕۆژنامەوانیی و کەناڵەکانی ڕاگەیاندن خوڵقاندبوو، کە بتـوانن نەترسـانە بە ڕووی سەرکردە سوپاییەکان و ئەو بارودۆخەی لـە ئەنـدامی داگـیر کردنـی ئینگلیـزو ئـەمریکا لـە باشـوور و یەکیەتی سۆڤیەت لە باکوور و باکووری ڕۆژئاوا خوڵقابوو دەنگ هەڵبڕن.

لە دەرەوەی کۆماری دێمۆکراتی کوردستاندا، ڕوونـاکبیرانی کـورد، بـە پەرۆشـەوە لـە ئـەنجام و ئایینـدەی کۆماری دێمۆکراتی کوردستان و ئازەربایجان دەڕ،انی و تەنانەت لە پەرلەمانی ئێراندا بە بەردەوامی ئەم مەسەلانە دەخرانە ڕوو.

هەندێ ڕۆژنامەو گۆڤارو بڵاوکراوە بە ڕەسمی و بەغەیر ڕەسمی لـە لایـەن دەوڵـەت یـان داواکـاری خـەڵکی ڕووناکبیرو سەربەخۆ بڵاو دەکرانەوە، ئەو بڵاوکراوانە، زۆربەیان بە زمانی فارسی و لە پاڵیشـدا هەنـدێ نووسـینی کوردییان بڵاوکردۆتەوە، هۆی یەکەمیش ئەوەبوو خوێندن و نووسینی کوردی باوی نـەبوو، یـان نـەدەخوێنراو ئـەو مافە ڕۆشنبیرییەیان لە لایەن شاوە لێ زەوت کرابوو، بۆیە ڕۆژنامە بە زمانی فارسی بەنێو هەموو توێـژو چـینێك دا بڵاودەبووەوەو هەر لەو کاتـەدا تاکـە ڕێگەیـەکی پێوەنـدی و گەیانـدنی مەبەسـت و داواکارییـەکان بـووە بـە کاربەدەستانی دەوڵەت.دلەو ڕۆژگارەدا، دەوڵەت ڕێگەی بە میرزا غولام عەلی کرماشانی داوە ڕۆژنامەی (نامـەی کوردسـتان) بڵاوبکاتـەوە، بـەڵام هـەر یـەك ژمـارەی لـێ بڵاوکردۆتـەوە، دواتـریش بـۆ بـەرەنگاری و دژایـەتی ڕۆژنامەوانیی کۆمار، دەوڵەت هەر لە شاری سنە ڕۆژنامەی (زاگرۆس)ی دەرکردووە. چەند ڕۆژنامـەو گۆڤـاری نـاو بەناو لە شاری تاران و کرماشان و سنە دەرچوون، لەوانە (پیك کرد) و (درفش) و (دیدنی ها) و (آرین) و (آریـا) و (انقلاب کاوە) و (ایران جوان) و(تحفـە)[١٥٣]، بـەڵام زانیارییـەکی ئـەوتۆمان لەبارەیـەوە نییـەو ژمارەکانیشـیان لەبەردەست دا نەبوون، بۆیە نەمانتوانی هیچیان لە بارەوە بنووسین. لـەنێو ئـەو ڕۆژنـامـاو گۆڤارانـەدا بـە تەمـەن درێژترینیان ڕۆژنامەی (کوهستان)ە و هاوکاتی ڕووداوەکانی کۆماریش بووەو گرنگـی یـەکی تایبـەتی بـە ئـازارو مەینەتییەکانی خەڵکی ناوچـــــــەکە داوە و تا ڕادەیەکی زۆریش هاوسـۆزی کۆمـار بـووە، سەرنووسـەرەکەی **د. ئیسماعیلی ئەردەڵان**، پیاوێکی زیرەك و دۆستی شاعیرو نووسەرو پیاوە ڕووناکبیرەکـانی کـورد بـووە، لـەنێو

---

[١٥٣]: بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: احمد شریفی، بیبلوگرافی مطبوعات کردستان، روزنامە آبیدر، ش چلهم، س٢، ١٣٧٧و ژمارەکانی دواتر.

ڕۆژنامەکەدا، بانگەوازی برایەتی و چارەسەری ئاشتیانەی دۆزی کورد کراوەو پیرۆزبایی لە ڕۆژنامەوانیی کۆمار و بەتایبەتی ڕۆژنامەی (کوردستان) کردووەو پەرەگرافیشی لەوێ وەرگرتووەو جارێکی دی بلاوی کردۆتەوە. شاعیرو نووسەرانی ئەو سەردەمەی کوردستانی ڕۆژهەلات و باشووریش هاوکارییان کردووە، (پیرەمێرد) و (هەژار) و (حەسەنی قزلجی) و (هێمن) و (جەعفەری کەریمی) و (صدیق حەیدەری)، ئەم دووانەی دوایی پاشان لە وەزیرو کاربەدەستانی کۆمار بوون. لێکۆلینەوە لە ڕۆژنامەکە ئەو ڕاستییانەمان زیاتر بۆ دەردەخات.

شوێنی (نامەی کوهستان) لە ڕۆژنامەوانیی کوردیدا:

أ-ناساندنی رِۆذنامةكة:

ڕۆژنامەی (نامەی کوهستان)، ڕۆژنامەیەکی هەفتانە بوو، واتا هەفتەنامەیەك بوو، کە هەموو ڕۆژانی دوو شەممە بلاوکراوەتەوە. ناوەکەی (نامەی کوهستان) پێکهاتووە لە (کوە+ستان)، (کوە) بە واتای کێو یان چیا دێت و (ستان) وەکو پاشگرێك لە زمانی ئاوێستایی و پەهلەوی و کوردی و فارسیدا بۆ شوێن بەکار دێ و هەموو بەسەر یەکەوە (کێوستان)، یان بە دەستەواژەیەکی دی ناوچەیەکی شاخاوی، کە ئەمەش وەکو ئیدیۆمێك بۆ (کوردستان) بەکارهاتووە، کە ناوچەیەکی شاخاوییەو ڕەنگە لە بارودۆخی سیاسی ئەو ڕۆژگارەی دووەمین جەنگی جیهانیشدا، کە ناچەی مورکریان، بەهاوکار سۆڤیەت و هێزەکانی ئینگلیز هەولی ئازادی دەداو دەولەت لەسەرانی حیزبی دێمۆکرات ناڕازی بوو، زەحمەت بوو داوای ئیمتیازی ڕۆژنامەیەك بە ناوی (کوردستان)ەوە بکرێت. ئەمە لە لایەك، لە لایەکی تریشەوە بە ماوەیەکی کەم بەر لە ڕۆژنامەی (نامەی کوهستان) ئیمتیازی ڕۆژنامەیەك بە ناوی (نامەی کوردستان) لە شاری سنە درابوو بە سەربازی نەناسراوی ڕۆژنامەوانیی کورد (میرزا غولام عەلی هۆشمەندی کرماشانی) و تاقە ژمارەیەکیشی لێ بلاوکرایەوە[١٥٤]. کەوابێ (نامەی کوهستان) دووەمین ڕۆژنامەی ڕێگە پێدراوی دەولەت بووە دەربارەی کوردو کاروباری کوردستانی ڕۆژهەلات. ڕۆژنامەی کوهستان یەکەمین ژمارەی لە (دووشەممە ٢٦ی شوباتی ١٩٤٥ دا دەرچووەو بە پێی گەڕان و بەدوادا چوونی ئێمە تا ژمارەی

---

[١٥٤]: ناصری توانا بە ناونیشانی (چارەنووسی ڕۆژنامەنووسێك)، لە وتارێکی بەنرخدا دەربارەی ئەم ڕۆژنامەیە دواوەو گوایە سەرنووسەرەکەی (محمد جوهری سعید دیوان) بووەو سەروتاریشی بە قەلەمی شێخ محەمەد مەردۆخی کوردستانی نووسرابوو، ئەم ڕۆژنامەیە هاوکات لەگەل ناردنی هێزەکانی دەولەت بۆ سەرکوت کردنەوەی هێزەکانی سمکۆی شکاك دەرچوو و لەو چاپخانەیەش چاپ دەکران کە میرزا غولام عەلی هۆشمەندی کرماشانی هێنابوویە شاری سنە، بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:

ناصر توانا سرنوشت يك روزنامەنگار، نامەی کوهستان، شماره(٨)، ٢ شنبه ٢٧ فروردین، تهران، ١٣٢٤، ص٤-٥، ئەم وتارە لە لایەن بەندەوە تەرجەمەی کوردی کراوە، بڕوانە:گ ڕامان، ژ٢٣، ١٩٩٨، ل٢٣١.

هەروەها دەبی ئەوەش بلێین لە ڕۆژگاری دووەمین جەنگی جیهانیدا، حکومەت ڕێگەی دەرچوونی ڕۆژنامەیەکی لە شاری سنە بەناوی (زاگرۆس)ەوە دابوو، بەلام دوای گەڕانەوەی سوپا بۆ مەهاباد، ئیمتیازی ڕۆژنامەکەیش ڕەت کرایەوە بڕوانە:

طاهر خلف البكاء /التطورات الداخلية في ايران، ص٢٢١.

(٨٤)ی لیّ دەرچووە، کە دەکەوێتە ڕێکەوتی ڕۆژی دووشەممە ٣ی ئاداری ١٩٤٧. واتا لە ڕۆژگاری سەربەستی ڕۆژنامەوانیی لە ئێراندا دەرچووە. لەو ڕۆژگارەدا (نامەی کوهستان) و ڕۆژنامەکانی دی بە شێوەیەکی گشتی بەوپەڕی سەربەستییەوە هێرشیان دەکردە سەر ناهەموارەکانی دەوڵەت و کەسانی ناسراو لە پۆستی وەزارەت. طاهر خلف البکاء دەڵێ:

(ڕۆژنامەوانیی کاریگەرییێکی دیارو بەرچاوی لە ڕێزەکانی جەماوەری ئێراندا هەبوو، هەندێکیان جەماوەریان دژی سیاسەتی حکومەت هان دەداو هەندێکیشیان ستایشیان دەکرد. ئەو تەنگوچەڵەمە ئابووریەی ئەو ڕۆژگارەی ئێران تێیدا دەژیا، بابەتێکی گرنگ بوو بۆ ڕۆژنامە بۆ وریاکردنەوەی خەڵك لە ناهەمواریەکانی وەزارەت جیاوازەکان)[١٥٥].

تەنانەت ئەو سەربەستییەی ڕۆژنامەکان وای لە سەرەك وەزیران (**قوام السلطنة**) کرد کە بڕیاری داخستنی گشت ڕۆژنامەکان بدات و تەنها چوار ڕۆژنامە بە سەرپەرشتی حکومەت بیهێڵێتەوە[١٥٦]. پاشان ئەم هەنگاوە سەری نەگرت و کابینەی **قوام السلطنة** هەڵوەشایەوە.

لەسەر ڕووپەڕی پێشەوەی ڕۆژنامەکەدا بە تەنیا ناوی خاوەن ئیمتیازو بەڕێوەبەری بەرپرس، کە (**دکتۆر ئیسماعیلی ئەردەڵان**)ە نووسراوەو ناوی دەستەی نووسەران و کارمەندانی ڕۆشنبیری و هونەری ڕۆژنامەکە نووسراوە. لە بارەی ژیان و کەسیەتی (دکتۆر ئیسماعیل) ڕۆژنامەی کوردستان لە ڕێپۆرتاژێکدا نووسیویەتی: (.. جەنابی ئاغای دکتۆر ئیسماعیلی ئەردەڵان پیاوێکی متەوازیع و موئەدەب و بە ویقارە، لە قسەکردندا مەتین و ئارامە.. خۆی دەپارێزێ. فازڵ و دانشمەندە، لە تەمەنی ٣٣ ساڵیدایە، شەش ساڵ و نیو لە پاریس پایتەختی فەرەنسە خوێندوویەتی.. لە دانیشگەدەی دامپزیشکی تاراندا سنتی ئەسنادی هەیە..)، لە یەکێ لە ئاگادارییەکانی ڕۆژنامەکەدا هاتووە، ناوبراو چەند زمانێکی زانیوەو کورد بووە نیشتەجێی تاران بووە. لە هەڵبژاردنی ساڵی (١٩٤٧)ی پەرلەمانی ئێراندا وەکو نوێنەری شاری سەقز لەگەڵ دوو نوێنەری دی خۆی تەرشیح کردووە، بەڵام ئەو دەرنەچووەو دەوڵەت خۆی خەڵکی تری دەست نیشان کردووە. پیاوێکی نیشتمان پەروەر و کوردێکی دڵسۆز بووەو خۆشەویستییەکی تایبەتی لە دڵی خەڵکی کوردستان دا هەبووەو شانازی بە کوردایەتی خۆیەوە کردووە، دۆستایەتی لەگەڵ حکومەتی کوردستان لە مەهاباد (١٩٤٦)دا هەبووە، تەنانەت لە یەکەمین ژمارەی ڕۆژنامەی (**کوردستان**)ی کۆماری دێموکراتی کوردستاندا، سوپاسی دکتۆر ئیسماعیل و دەوری ڕۆژنامەی (**نامەی کوهستان**)یان کردووەو پاشان ژمارەکانی (١-٤)یان بۆ ڕەوانە کردووە، ئەویش لە بەرامبەر ئەوەدا سوپاسنامەی بۆ سەرانی کۆماری دێموکراتی کوردستان و کارمەندانی ڕۆژنامەی (کوردستان) نووسیوەو

---

[١٥٥]: طاهر خلف البکاء ، التطورات الداخلية في ايران،ص١٢٥.

[١٥٦]: سەرچاوەی پێشوو، هەندێ زانیاری لەو ڕووەوە هێناوەتەوە، کە چۆن پاشانیش لێ پرسراوانی حکومەت بە دەست ڕۆژنامەکانەوە هەراسان بوون داوای سانسۆریان کردووە،بڕوانە:ل١٢٦-١٢٨.
احمد عبدالكريم، الصحافة الايرانية، ص١٢.

هەندێ هەواڵ و نووسنی ناو ڕۆژنامەکەی بە فارسی بڵاوکردۆتەوە. لە بەرامبەر هاتنە کایەی کۆماری دێمۆکراتی کوردستان و دیداری پێشەوا قازی محەمەد لەگەڵ حکومەتی ئێران لە تاران و خواستی کورد بۆ سەربەخۆیی بەرگری زۆری کردووەو چەند جارێك بە شێوەزارێکی ڕەخنەئامێزەوە ڕەخنەی لە حکومەت و سوپا گرتووە لەکاتی هێرشیان بۆ سەر کوردستاندا، تەنانەت بوێرانە بەرپەرچی ڕۆژنامەکانی ئەو سەردەمەی وەکو (**اطلاعات**) و (**یادگار**)و (**کیوان**) و (**ستارەغرب**) و چەند ڕۆژنامەو گۆڤاری دیکەی لەسەر مەسەلەی مەهاباد و زمان و ئەدەبی کوردی و سەربەخۆیی کورد داوەتەوە[١٥٧].

سەرچاوەی ماددی ڕۆژنامەکە وا دەردەکەوێت، بەشێکی زۆری لە ڕێگەی ئابوونەی ساڵانەی خوێنەرانەوە بووە، چونکە وەکو لە زۆربەی ژمارەکانی ساڵی دووەمدا دیارە داوا لە بەشداران دەکا ئابوونەی ساڵانەیان دوانەخەن و ڕۆژنامەکە لەکار نەکەوێت، تەنانەت گەفی ئەوەش لەوانە دەکات کە ئابوونەیان نەداوە ڕۆژنامەیان بۆ ڕەوانە کراوە بەوەی، کە ناویان لە ڕۆژنامەکەدا بڵاو دەکاتەوە، ئەمەش بەشدارانی کوردستانی باشوریش دەگرێتەوە، بۆیە دەڵێ:

(باوەڕ پێکراوەکانی ئێمە لە عێراقدا تاکو ئێستا پارەی ڕۆژنامەیان بۆمان نەناردووە، بەدەل ئیشتراکی عیدەکیش لە موشتەرەکینی ئێمە نەگەیشتووە. ڕۆژنامە وەختێ دەتوانی بەئینتیشاری خۆی ئیدامە بدا کە پارەی ببێ.

هیوامان وایە کە خوێندەوارە خۆشەویستەکان باعیسی تەعتیلی ڕۆژنامەی کوهستان نەبن و بە زودی موتالەبەتێکمان کە هەیە بۆمان بنێرن)[١٥٨].

وەکو پێداویستییەکی ڕۆژنامەوانیی، ڕۆژنامەکە لەسەرجەم ژمارەکان دا ئەدرەسی تەواوی خۆی نووسیوەو ئابوونەی ساڵانە، کە (٢٠٠ڕیاڵ) بووەو تاك ژمارەی بە (٤ڕیاڵ) بووە نووسیووەو هەروەها نووسراوە (ئەو وتارانەی دەگاتە ڕۆژنامەکە نادرێنەوە بە خاوەنەکانیان وە کارگێڕی ڕۆژنامە لە ڕیزبەندی ناو ڕۆژنامەکە و سڕینەوەو چاك کردنەوەیاندا ئازادە).

سەرجەم ژمارەکانی بەردەستی ئێمە وا دەردەخەن، لە ژمارەکانی (١-٤٨) لە چاپخانەی (کشاورزی) و ژمارەکانی (٤٩-٦٣) لە چاپخانەی (شرکت مطبوعات) و ژمارەکانی (٦٤-٨٤) لە چاپخانەی (مظاهری) چاپکراوە.

---

[١٥٧]: هەندێ زانیاری لەنامەی جەلیل گادانی بۆ لێکۆڵەرەوەی ئەم باسە هاتووە، کە ئەوانیش پێوەندیان بە چالاکی ڕۆژنامەوانیی و سیاسەتی دکتۆر ئیسماعیلی ئەردەڵانەوە هەیە، حەزم کرد نامەکە وەکو خۆی لە پاشکۆی لێکۆڵینەوەکەمدا بنووسمەوە لە ڕۆژنامەی کوردستان، ژ٨٥دا هاتووە: نامەی کوهستان پاش ساڵەها بێهۆشی و بێ دەنگی لە دەمێکدا، کە تاران کانوونی ارتجاع بوو، نێوی کوردی زیندوو کردەوە.

[١٥٨]: نامەی کوهستان ژ(٧٦-٧٩)، ١٩٤٧.

۴۷۸

سال دوم شماره ۶۱

صاحب امتیاز و مدیر مسئول
دکتر اسمعیل اردلان

روز های دوشنبه منتشر میشود

نامه هفتگی
کوهستان

تکشماره ۴ ریال

دوشنبه	۳	تیر	۱۳۲۵
«	۲۴	رجب	۱۳۶۵
«	۲۴	ژوئن	۱۹۴۶

روزنامه پیرو دسته سربو[illegible] مستقل [illegible]

امیدواری به حل موضوع کردستان

فعلا در منطقه سقز آرامش برقرار است
انتظار میرود امروز یا فردا آقای قاضی محمد بطهران وارد شود

بار ها تذکر داده ایم که موضوع کردستان و آذربایجان [illegible] نظر کرمه [illegible] موقعیت جغرافیائی و سیاسی آنرا مورد توجه قرار داده و اقدامی کرد که متناسب باین وضعیت باشد.

در هنگام ورود نمایندگان مردم آذربایجان بطهران همین نظر را [illegible] و یادآوری نمودیم که کردستان موقعیت [illegible] نمایندگان آنجا انجام گیرد

[illegible] آذربایجان در تبریز [illegible] موفقیت حل این موضوع را بجناب آقای نخست وزیر تبریک گفته و از اینکه برای اکراد آذربایجان [illegible] را قائل شده اند اظهار خرسندی نمودیم. ولی در همان موقع خودداری کردیم از اینکه [illegible] در این بود که کردستان جداگانه مورد بحث قرار گیرد [illegible] باب هم توجهی بعمل نیامد.

متاسفانه وقایع روز های ۲۶ و ۲۷ خرداد و زد و خوردهائی که در منطقه سقز بین قوای دولتی و نیروی اکراد [illegible] کردستان [illegible] خواسته [illegible] ۲۶ خرداد زد و خورد [illegible] و [illegible] سرلشکر رزم آراء و آقای قاضی محمد خاتمه [illegible]

[illegible]

اکراد بهپرالیهای [illegible] از تیمسار سرلشکر رزم آراء بعمل آمده [illegible] این اختلاف حل شود اظهار نموده .

اکنون آرامش در منطقه سقز حکمفرما و تیمسار سرلشکر رزم آراء هم برای گزارش [illegible] بطهران [illegible] .

برای خاتمه دادن باختلافات موجوده و حل نهائی مسئله کردستان از طرف جناب آقای نخست وزیر تلگرافی مخابره شده و از آقای قاضی محمد دعوت نموده اند که برای [illegible] بطهران بیاید انتظار میرود ایشان نیز در ظرف امروز و فردا به پایتخت وارد شوند.

اکنون میتوان گفت امیدواری کامل به حل مسئله کردستان حاصل و شاید در ظرف هفته آینده این مشکل مملکت نیز حل گردد.

با در نظر گرفتن موقعیت مهم کردستان صلاح در این نبود که یک قسمت از این منطقه وضع و حوائج را از دیگر قسمت های آن جدا نموده و رابطه آنرا باسایر قسمت ها [illegible] بلکه از هر نظر که تصور شود بصلاح مملکت است که تمام نواحی کرد نشین تحت سازمان واحدی اداره شده و آسایش کاملی برای سکنه آن فراهم گردد ولی از آنجائیکه فعلا مشکلاتی در نواحی کرد نشین شمالی موجود است بدیهی است باید دست دولت را باز گذاشت تا از طریل [illegible] اختلافات آنجا را رفع و ترتیب لازم برای تامین آسایش ساکنین آن داده سپس توجه خود را بسایر نقاط کردستان [illegible]

[illegible]

[illegible] های اصلاحی است که قطعا در سرنوشت این منطقه موثر بوده و انتظار داریم

دوشس این باردید از طرف [illegible]

آقای آصف

چه خواهید کرد؟

هفته گذشته آقای فرج الله آصف سرهاو سنظم بکردستان عزیمت نمودند.

جناب آقای قوام السلطنه نظر به احساسی که داشته نظارت در شهرستان های متنوع و پهناور را بعهده ایشان گذاشته قطعی است که راجع به این در شهرستان مهم دستورات کافی دریافت داشته و شاید اختیاراتی هم بایشان تفویض شده باشد.

متاسفانه برای ما مقدور نشد که از میزان اختیارات و برنامه ای که ایشان برای این ماموریت [illegible] اطلاعی بدست آوریم.

دستور آقای نخست وزیر هر چه باشد و اختیارات آقای آصف [illegible] و برنامه ایشان [illegible] اصلاحی است که [illegible] جناب آقای قوام السلطنه میباشد

از آنجائی که ما هیچوقت [illegible] وطن پرستی و علاقه آقای نخست وزیر باصلاحات مملکت [illegible] که در این مورد هم دستورات کافی و موثری داده اند و آقای آصف با ایمان [illegible] اجرای آن این ماموریت را قبول کرده اند.

بنا براین در این اصلاحات لازم می دانیم هم آهنگ بوده و از طریق روزنامه کوهستان نظریات و انتظارات مردم را اعلام داشته و آقای آصف را دعوت نمائیم که آنرا مورد توجه و اقدام قرار دهند و برای تذکرات اولیه خود بعنوا شمه از آنچه مردم امروز کردستان [illegible] گفته بیان نموده سپس چند اقدام [illegible] را که [illegible] است یادآور میشویم.

آقای آصف شما امروز با [illegible]

که هم میدانند با این ماموریت جدید بکردستان مراجعت کرده اید [illegible] امروز کردستان [illegible] که شما فرمانداری این ناحیه را قبول کردید تفاوت [illegible] آرزو وجود [illegible] کرانی زندگی و کمی خواربار و هرج و مرجی که [illegible] شهریور [illegible] مردم را دچار گرفتار ساخته بود که جز فکر [illegible] برای [illegible] داشته در آن موقع شما [illegible] و مردم کردستان مخصوصا شهر [illegible] بروجیه شما افزوده و مردم را [illegible] کرده و [illegible] بشما توجه نموده .

ولی امروز وضعیت [illegible] است مردم دیگر بشکم [illegible] ها طالب آزادی و راحتی و [illegible] امروز پس از چند سال [illegible] مردم [illegible] راضی [illegible] نیستند .

مردم میخواهند آزادانه [illegible] زور [illegible] را نمیخواهند [illegible] ماموری دزد و راهزن و [illegible] را در منطقه کردستان نمی خواهند [illegible] بهداشت و از این قبیل چیز های ضروری زندگانی بشری را میخواهند و [illegible] اصلاحات [illegible] در عمل ببینند .

گرانی و بیچارگی مردم کردستان زیاد [illegible] آنها [illegible] پیش از این [illegible] اصلاحات [illegible] هستند .

شما آقای آصف [illegible] مسئولیت [illegible] آسایش برای آنها فراهم نمائید .

برای چند روز اول ورود شما [illegible] کردستان چند کار ضروری است [illegible] بشما امیدوار شوند و [illegible]

با تغییر بعضی روسای [illegible] این ناحیه و [illegible] ماموری [illegible] وجدی و وزین [illegible] آنجا [illegible]

ولی اقدام اساسی پس از حل اختلافات برای کردستان این است که هیئتی از طرف دولت اوضاع آنجا [illegible] نموده اصلاحاتی را که برای این نواحی ضروری است [illegible] پیشنهاد نموده و بلافاصله [illegible]

[illegible]

هیئت ضروری و از شرایط اساسی موفقیت می باشد .

[illegible]

[illegible] اینکه [illegible] شما بسیار [illegible]

بقیه در صفحه ۸

ژمارەکانی ساڵی یەکەم لە (١-٤٨)ەو ساڵی دووەم لە (٤٩-٨٣)یەو ساڵی سێیەم لە (٨٤-؟)ە. بە واتا هەر ساڵ و لەیەکەوە دەستی پێ نەکردۆتەوە، بەڵکو ژمارەکە بەردەوام بووە.

ب- نامەی کوهستان و هونەرەکانی ڕۆژنامەوانیی:

ڕۆژنامەی (نامەی کوهستان) لە ڕووی هونەرەکانی ڕۆژنامەوانییەوە، بە لەبەرچاوگرتنی پێداویستییەکانی ڕۆژنامەوانیی ساڵانی چلەکان و لە ئێران وەکو یەکێ لە وڵاتەکانی جیهانی سێیەم و تازە پێگەیشتوو، پێشکەوتوو بووە. (هەواڵ) یان هونەری هەواڵ کەکۆڵەکەی سەرەکی ڕۆژنامەوانییە، دەتوانی بڵێین ڕۆژنامەی (نامەی کوهستان) ڕۆژنامەی هەواڵ بووە. مەبەست لە هەواڵ (گەیاندنی زانیارییەکی نوێیە دەربارەی ڕووداوەکانی سەردەم بە شێوەیەکی کەزۆرترین خەڵك بوروژێنێو دەرچوون بێ لە شتی ئاسایی)[159]. ئەوە بێجگە لەوەی لە سیفاتەکانی هەواڵ بێبەری نەبێ، هەروەکو (ڕاستگۆیی، وردی، ئێستا، شیاوی بڵاوکردنەوە، لەبەرچاوگرتنی شوێن، ورووژان، سەیروسەمەرە..)[160].

ئەو هەواڵانەی لەوێدا بڵاکراونەتەوە تازە بوون بۆ ئەو ڕۆژگارەو پیوەندی بەو هەواڵنێرانەی ڕۆژنامەکەوە بووە، کە لە شارو شارۆچکەکانی کوردستانەوە ڕەوانەیان کردوون، ئەم هەواڵانە لە ڕۆژنامەکانی دیکەی ئەو کاتەی (تاران)ی پایتەخت دا بەرچاو ناکەون و ڕاستەوخۆ لە شوێنی ڕووداوەکانەوە گەیشتوون و زۆربەشیان دەربارەی کەم و کورتی و کاری ناهەموارو دژی بەرتیل و سەرە ڕۆییەکانی کاربەدەستانی فەرمانگەو دەرەجەدارەکانی سوپا بوونە لە ناوچە کوردەوارییەکەدا، لەگەڵ ئەوەدا هەواڵەکان جۆراوجۆر بوونەو باری سیاسی و ئاووری و ڕۆشنبیری گرتۆتەوە[161].

لە ژمارەکانی سێ ساڵەی ڕۆژنامەکەدا چەند ڕێپۆرتاژێك بەرچاو دەکەوێ، کە پێوەندییان بە باری ئابووری و سیاسییەوە هەیە، بە تایبەتی لە ڕووی پێداویستی کشتوکاڵ لە کوردستاندا و ناهەمواری باری ئاسایش و چەند بابەتێکی ترەوە. لە ڕووی هونەریشیەوە ڕێپۆرتاژەکان لەگەڵ ئەو پێناسەیەدا یەك دەگرنەوە، کە دەڵێ:

---

[159]: فاروق ابو زيد، فن الخبر الصحفى، ص ٢٧.

[160]: د. محمود فهمى، الفن الصحفى فى العالم، ص ٦١-٦٩.

[161]: هەواڵەکان بە زۆری سیاسی و ئابووری بوون، جار جارە هەواڵی ڕۆشنبیریشی بڵاوکردۆتەوە، وەکو دەرچوونی کتێبێکی تازە یان ڕۆژنامەو گۆڤارێکی تازەو نواندنی شانۆگەرییەك، لە ژمارە(٣٦)دا باسی دەرچوونی کتێبی (ئەلفبای نوێ) دەکات و لە ژمارە(٣٨) باسی دەرچوونی ڕۆژنامەی (دەنگی گێتی تازە) دەکات و لە ژمارە (٦٩)دا باسی نواندنی شانۆگەری (طبيب اجباری بەزۆر کراو بە دکتۆر) کە نووسینی (مۆلیێر)ە، لە شاری سەقز دەکات، کە داهاتی شانۆگەریەکە بۆ قوتابیە هەژارەکان بووە، لە دەبیرساتی شاهپور لە نۆڤەمبەری ١٩٤٦دا.

(ڕیپۆرتاژ هونەری گەڕانە بە دوای واقیـع دا و ڕیپۆرتـاژی ڕۆژنامــەوانیی وەڵامـی یـەکێك لـە ئامرازەکانی پرس "کێ، بۆ، کەی، لەکوێ، لەبەرچی" دەداتەوە)[١٦٢].

چاوپێکەوتن بە دەگمەن بەرچاو دەکەویت، هونەری چاوپێکەوتنی ڕۆژنامەوانیی بە پێـی بـیروڕای زۆربـەی تۆژەرەوەکانی ڕۆژنامـەوانیی کارێکی زەحمەتە و دوو هۆکـاری گـرنگ لـە سـەرکەوتنیدا دەور دەبیـنن، ئـەوانیش **(لەبەرچاو گرتنی کێشەی ویژدانی و ورووژاندنی ئەو کەسەی گفتوگۆکەی لەگەڵـدا سـاز دەکرێـت، لەگـەڵ خـۆ گونجاندن لەگەڵ هەوڵوێستەکەدا)[١٦٣].**

هەروەها نەبوونی ڕێکۆردەر و کەرەستەی پیشەسازی پێشکەوتوویش کۆسـپ بـوون لەبـەر دەم سـازدانی چاوپێکەوتنی سەرکەوتوودا.

یەکێ لە کەم و کووڕییەکانی ڕۆژنامەکە نەبوونی وێنەو دیمەنی سروشتی و نەخشـەی جوگرافییـە. تـا ئـەو ڕۆژگارە (وێنە)، کە زۆر جار لە هونـەری ڕۆژنامەوانیـدا هۆکـارێکی گەورەیـە بـۆ تێگەیشـتن و ڕوون کردنـەوەی مەبەست، بە شێوەیەکی ئەوتۆ پێش نەکەوتووەو لە ڕێگەی هەڵکۆڵینی سەر دارو کەرەستەی دیکەوە سوودی لـێ دەبینرا، چونکە ڕۆژنامەی (نامەی هفتگـی کوهسـتان)یش بـە توانایـەکی مـاددی سـادەو کـەم دەرامەتـەو لـە چاپخانەیەکی تاران چاپ دەکرا، بۆیـە نـەیتوانیوە لـە بڵاوکردنـەوەی (وێنــە) بـە هـەموو جۆرەکانییـەوە کـەڵك وەردەگرێت[١٦٤].

ڕۆژنامەکە بە (٨) لاپەڕە چاپکراوە، بە قەوارەی (٣،٥×٥،٢٤)سم، لاپەڕەکانی ساڵی یەکەمی ڕۆژنامەکـە بە شێوەیەکی گشتی بەسەر سێ ستووندا دابەشکراوە. دووستوون، هەریەکە (٥)سم و ئەوەی سـێیەمیان (٥،٨)ە. هەندێ جاریش ئەو دەستوورەیان پێشێلکردووەو بە چورا ستوونی (٥)سم و هەندێ جاریش بە دوو ستوونی(٩) سم و ستونێکی (٣،٥)سم نەخشەسازی کـراوە. هـەوڵی ئـەوە دراوە بابەتـە گـەرماو گـەرم و گرنگـەکان بخەنـە نێـو چوارچێوە یان بە هێڵی بۆڵد (گەورە) بەرچاوی خوێنەر بخرێن. بەشـێوەیەکی گشـتی پشـتیان بـە هێڵـی چـاپخانە بەستووەو زۆر بە دەگمەن سوودیان لە خۆشنووسی وەرگرتووە. ڕۆژنامەکـە لەسـەر کاغـەزێکی زەردی ئەسـتووری (٨٠گم)ی چاپکراوە.

لاپەڕەکان بەم شێوەیە دابەش کراون، لاپەڕەی یەکەم لە سەرەوەداو لە ناوەڕاستی لاپەڕەکەدا، بۆ سـەروتارو وتارو سیاسی گەرماو گەرمی تایبەت بە کوردستان. لاپەڕەی دووەم، لە سەرەوەداو لە ناوەڕاستی لاپەڕەکـەدا بـۆ هەواڵەکانی ناوخۆو لەژێر ناوی (هەواڵەکانی ناوخۆدا) کاروباری کارگێڕی و سیاسی و ئابووری و کـۆڕو کـۆنگرەی شارو شارۆچکەکانی کوردستان بڵاوکراوەتەوە، بەڵام لە ساڵی دووەمـدا نـاوی دووەم بـووە بـە (دنیـاو ئێـران لـە

---

[١٦٢]: د. محمود فهمي، الفن الصحفي في العالم، ص ١١٧-١١٩.

[١٦٣]: سەرچاوەی پێشوو، ل ١٠٣.

[١٦٤]: عبدالجبار محمود علي، التصوير الصحفي، مؤسسة دار الكتب للطباعة والنشـر، بغداد، ١٩٨٠. سـعيد دسـتوری، در کـار مطبوعات عکس و نوشته اعتبار یکسان دارند، مجلة ادبستان، ش (٧)، س١، ١٣٦٩،ص١٦-٢٠.

هەفتەی پێشوودا) بە بچووکیش لە سەرەوەدا نووسراوە(تەفسیری سیاسی هەفتە)، لاپەڕەی سێیەم و چوارەم بۆ ڕاپۆرتی هەواڵنێرەکان و وتاری هەمەجۆرو گلەیی و گازەندەی هاووڵاتیان و وەڵامی دەزگاو فەرمانگەو وەزارەت و سوپا بۆ کاروباری هاووڵاتیان بووە، لاپەڕەی پێنجەم بۆ بڵاوکردنەوەی کتێبی (کوردو کوردستان) شێخ محەمەدی مەردۆخی کوردستانی و شیعرێکی کوردی یەکێ لە شاعیران، یان هەندێ پەندی پێشینانی کوردی لەگەڵ تەرجەمەیان بۆ سەر زمانی فارسی، لاپەڕەی شەش و حەوت بۆ ئاگاداری بازرگانی و پاشماوەی بابەتی لاپەڕەکانی پێشوو و دوا لاپەڕەش (لاپەڕەی هەشت) بۆ بابەتی هەمەجۆرو کورت کورت، جا چ کۆمەڵایەتی یان سیاسی بێت. لەگەڵ ئەدرەسی ڕۆژنامەکەو ئابوونە ساڵانەدا. لە لاپەڕەی یەکەمدا بە خەتی فارسی ناوی ڕۆژنامەکە (نامەی کوهستان) نووسراوە و لەم دیوو لەو دیویشدا چوار گۆشە کراوە، لە چوارگۆشەی دەستە ڕاست نووسراوە، خاوەنی ئیمتیاز و مودیری مەسئول دکتۆر (ئیسماعیل ئەردەلان) و لە چوارگۆشەی دەستە چەپ دا نوورسراوە. بە هیچ حیزب- دەستە یان کۆمەڵەیەکەوە پێوەندی نییە. پاشان لەژێر ناوی (نامەی هەفتەگی کوهستان)دا لە نێوان دوو هێڵی هاوتەریبدا ژمارەو ساڵ و ڕۆژو نرخی ڕۆژنامەە نووسراوە. ئینجا مانشێتی سەرەکی بە گەورەیی نووسراوە.

پ- نامەی کوهستان لە دڵی خوێنەر و ڕۆشنبیراندا:

ڕۆژنامەی (نامەی کوهستان) جەماوەرێکی زۆری لە ناوەوەی ئێران و لەنێو ڕۆشنبیرانی کوردستانی باشووردا هەبووە، لە بارەی خۆشەویستی ڕۆژنامەکەو سەرنووسەرەکەیەوە لە کوردستانی ئێران (**هەژار**) دەڵێ:

کوردە کوهستان پەناو ئـــــەنواتە　　لە تەنگەزاران دا باب و بـــراتە
کوهستان یانی کوا هەستان لە خەو　　بۆ بێ هەستە لە ڕووبەڕووی کەو
هاواری تۆیە لـــــــە پایتەختەکەت　　بۆت تەخت دەکا ڕێگا سەختەکەت
کوهستان بۆ کورد هومێدی و قەڵا　　خوا بتپارێزێ لە دەردو بەڵا[١٦٥].

یان (**حەسەنی قزڵجی**) لە بارەی ئەوەوە، کە ڕۆژنامەکە لە بڵاوکردنەوەدا ژمارەیەکی دواکەوتووەو چۆتە پۆستەخانە ئەو ڕۆژە نەگەیشتووە، دەڵێ:

(ئەمڕۆ کە پۆستە هات و دوای ئەوەی کە هەموو چاوەڕێی نامەی کوهستان بووین و نەهاتبوو بە گوتەی کوردی (چاوی ڕەشمان کاڵ بووەوە)

تا لە کۆتاییدا دەڵێ:

---

[١٦٥]: نامەی کوهستان، ژ(٢١)، س١، ١٩٤٥، ل٥. لە ڕاستیدا ئەم شیعرەی (هەژار) لە ڕووی ناوەڕۆکەوە قسە هەڵدەگرێ، تاران بە پایتەختی کوردان بزانێ و لە ڕووی ڕووخساریشەوە لاوازە، بەڵام ڕەنگە بەوەی، کە سەرەتای دەست پێکردنی بێ، چاوپۆشی لێ بکرێ.

ڕەوشـەن کـە چـاوی منتظرانـت بـە گـیردی ڕێـت
تۆ دەمی بـۆ نـووری دیـدەی مـن دی بـە پێتـەوە) [١٦٦]

لـە باشـووری کوردستانیشـدا (پیرەمێـرد)ی شـاعیرو ڕۆژنامـەنووس ستایشـی ڕۆژنامـەی (نامـەهفتگی کوهستان) دەکاو دەڵێ:

(خودا بەرخورداریکا دکتۆر ئیسماعیل ئەردەلانی، کوهستانی سەربڵندده ڕەدیفی ئەلبوورزێکە، ان شاءالله ژینی "ژین"ی ئەبێ کە ٢١ ساڵەو خۆیشی پیری "پیرەمێرد"ی ئاخر خێری دەبێ)[١٦٧].

(حاجی باقی بەنگینە) ی شاعیری میللی بەهۆی ڕۆژنامەی (ژین)ەوە دروود بۆ کوهستان ڕەوانە دەکاو دەڵێ:

بنووسـە تـازەی مـن بـۆ کوهسـتان
چـیرۆکی تـازەی خـانی ئـەردەلان
گیـانی شـیرینم شـیرین کوهسـتان
لاپـەڕەی مـەردیت کەوتۆتـە مەیـدان
دەس نێـژی خاسـی دانـای دەبـیران
ڕوونـاکی چـاوی کـوردانی ئێـران
خـۆش نشـینەکەی پایتـەختی تـاران
دڵسـۆزە زانـا بـۆ گشـت کوردسـتان[١٦٨]

هەروەها هەندێ لە ڕووناکبیرەکانی دیکـەی ئـەو سـەردەمەی کوردسـتانی باشـوور بەرهـەمی خۆیـان یـان شاعیرانی کوردستانیان بۆ ڕۆژنامەکە ڕەوانە کردووە. لەوانـە (زێـوەر)ی شـاعیر شـیعری خـۆی ڕەوانـە کـردووەو بڵاوکراوەتەوە، کە سەرەتایەکەی بەم بەیتە دەست پێ دەکات:

تکـانی ئـابڕووی چـەمەن بـە ڕووی ئابـدارەوە
شـکانی نرخـی نەسـتەرەن، بـە زولفـی مشـکبارەوە[١٦٩]

زەکی ئەحمەد هەناری لە کۆیەوە چەند جارێك شیعری شاعیرانی بۆ ڕەوانە کردوون[١٧٠].

---

[١٦٦]: نامەی کوهستان، ژ(٢٠) س١، ١٩٤٥ ، ل ٧.

[١٦٧]: پیرەمێرد، سەدایێکی ئاشنا، ڕۆژنامەی ژین، ژمارە (٨٥٥)، س٢، پێنج شەممە١٩٤٦/١/١٦.

[١٦٨]: نامەی کوهستان، ژ(٧٥)، س٢، ١٩٤٦، ل٥.

[١٦٩]: نامەی کوهستان، ژ(٧٨)، س٢ ،١٩٤٦، ل٥.

[١٧٠]: نامەی کوهستان، ژ(٥٠، ٧٠) ١٩٤٦.

کاردۆخی شاعیر لە هەڵەبجەوە شیعری خۆی بۆ ڕەوانە کردوون[١٧١].

محەمەد عـەلی کـوردی لـە کفرییـەوە وتـارێکی بـە فارسـی بـە ناونیشـانی(مدارس کردستان عـراق) لـەوێ بڵاوکردۆتەوە[١٧٢].

٢-کوهستان و ئەدەبیاتی کوردی

أ- شیعری کوردی:

ڕۆژنامەی لە پێناو بووژاندنەوەی شیعر و ئەدەبیاتی کوردی و ناساندنی زەوقی شیعری کوردی و شاعیرانی و ڕەنگدانەوەی بارودۆخی ئەو سەردەمە لە هەست و دەروونی شاعیراندا درێغی نەکردووە. هەر لە دووەمین ژمـارەی خۆیدا تا دوا ژمارە، هـەر جارەی تیکسـتێکی شـیعری کـوردی بـە ڕێنووسـی کـوردی و وەکـو خـۆی چـاپ و بڵاوکردۆتەوە. لە هەڵبژاردنی شیعرەکاندا وا دەردەکەوێ بە پێی زەوقی ئەو سەردەمە زیاتر لایان بـە لای شـیعری کلاسیکی کودریدا کردۆتەوە، لەپاڵ ئەوەشدا شاعیرانی ئەو سەردەمەشیان پشت گوێ نەخستووە. لـە هەڵـبژاردنی شیعرەکاندا پشتیان بە زەوق و چێژی ئەو کەسانە بەستووە، کە شیعرەکانیان بۆ ڕەوانە کردوون و هەڵبژاردنەکان لە ڕۆژنامەکەوە نەبوو. چونکە لەژێر هەر یـەکێ: لـە شـیعرە بڵاوکراوەکانـدا نـاوی ئـەو کەسـەو شـوێنەکەی، کـە شیعرەکەی ناردووە نووسراوە.

بـۆ نووسـینەوەی مێـژووی ئـەدەبیمان و بـەراوردکردنی ئـەو تێکسـتانە لەگـەڵ دیـوانی شـاعیرەکاندا دەمانگەیەنێتە ئەوەی، کە هەندێ جیاوازی لە نێوان ئەو تێکستانەو ئەوەی لە دیوانەکانیانا بڵاوکراوەتەوە هەیـە. دەتوانرێ ئەو تێکستانە بکرێن بە بنچینە بە تایبەتی ئەوانەی لە ڕووی مێژووییـەوە پـێش دیوانـەکانیان چـاپ و بڵاوکراونەتەوە. بۆ نموونە لە تێکستی بڵاوکراوەی شیعری (زولْفت بە قەت دا..)ی **نالی** لە ڕۆژنامەی کوهسـتاندا وا هاتووە لە دیوانەکەیدا وا نووسراوە، ئەمە دەتوانرێ سەرنجی تازەی لێ بدرێتەوە.

لە ڕۆژنامەکەدا:

زوڵفت بە قەدت دا کە پەرێشان و بڵاوە

ئیمڕۆ لەمنی بە شیفتە ئاڵۆزو بەداوە

مانی نیەتی قووەتی تەصویری برۆی تۆ

ئەو قەوسە بە دەستی موتەنەفیس نەکشاوە

هەر جێگەو جۆگەیەکی کەوا سوور و سوێر بێ

جێ جۆششی گریانی منەو خوێنە ڕژاوە

---

[١٧١]: نامەی کوهستان، ژ(٣٥)، ١٩٤٥،ل٣.

[١٧٢]: محمد علی کوردی، مدارس کردستان عراق، نامەی کوهستان، ژ(٧٩)، ١٩٤٦، ل٦.

بۆچی نەگریم سەد کەڕەتم دڵ دەشکێنی

بۆ مەی نەڕژێ شوشە لە سەد لاوە شکاوە

سۆزی دڵمە باعیسی تاوی کوڵی گریان

مەعلوومە کە ئاگر سەبەبی جۆششی ئاوە

هەرچەند کە ڕووتم بە خوا مایلی ڕووتم

بێ بەرگییە عیللەت کە هەتیو مەیلی هەتاوە

نالی وەکو زوڵفت کە موتیعی بەری پێتە

تێکی مەشکێنە بە جافا مەینێرە لاوە[١٧٣]

جیاوازییەکان لە هەردوو دیوانەکەی (نالی) لە لایەن دکتۆر مارف خەزنەدار[١٧٤] وە مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس و فاتح عبدالکریم[١٧٥] دا بەم شێوەیە:

د. مارف خەزنەدار	مەلاعەبدولکەریمی مودەڕیس
مەی بۆ نەڕژێ	بۆ مەی نەڕژێ
شووشە	شیشە
هەرجۆگەو جۆباری	هەر جۆگە وە جێگێکی
گریانی منە،	گریانی منەو
تێکی مەشکێنە	تێکی مەشکێنە،

ئەمە بێجگە لەوەی لە هەردوو دیوانەکەدا بەیتەکان پاش و پێش خراون، هەر وەکو سەرنج دەدەن، چەند بەیتێکیش لە دیوانەکاندا هاتووەو لە تێکستی بڵاوکراوەی ناو ڕۆژنامەکەدا نییە، هەروەکو بەیتی:

عومرێکی درێژە بە خەیاڵی سەری زوڵفت

سەوداو پەرێشانم سەودایەکی خاوە

[١٧٣]: نامەی کوهستان، ژ(٢)، ١٩٤٥، ل٥.

[١٧٤]: د. مارف مەزنەدار، دیوانی نالی و فەرهەنگی نالی، ل١٠٤.

[١٧٥]: مەلا عەبدولکەریمی مدرس و فاتح عبدالکریم، دیوانی نالی، ل٥٣٢.

د. عیزەدین دەڵێ:

(باش بیرمە باوکم (سەفوەت) و بێخود بە شیعرە کلاسیکیەکانی ناو کۆهستانەوە خەریك دەبوون. بە تایبەتی بۆ (نالی) ئەو چەشنە بەراوودەیان دەکرد لەگەڵ ئەوەدا کە خۆیان لەبەریانبوو)*.

ژمارەیەکی زۆر شیعری شاعیرانی نەناسراو لەناو ئەدەبی کوردیدا بڵاوکراوەتەوە، کە هەندێکیان بەهرەو شارەزایی زۆریان پێوە دیارەو لێکۆڵینەوە بە خۆیانەوە هەڵدەگرن و زۆربەشیان هی ڕۆژهەڵاتی کوردستانن، بەتایبەتی بارودۆخی دوای دووەمین جەنگی جیهانی و دامەزراندنی کۆاری دێمۆکراتی کوردستان لە مەهابادو پەشێوی و نائارامی و جەوری حەمە ڕەزا شا لە دوای ڕووخانی کۆماردا. بۆ نموونە **(غەرقی سەقزی)** دەڵێ:

کوردینە بەسە بێهونەری حەیفە وەهابن
مەهتوك و پەرێشان و خەفەتبارو گەدابن
دواکەوتنی ئێوە سەبەبی جەهل و نیفاقە
کەم نۆکەری بێگانەو بێقەدرو بەهابن[١٧٦]

بێجگە لە شیعری نیشتمانی و سیاسی، زۆر نموونەی غەزەل بڵاوکراونەتەوە، کە هەندێکیان شاعیرانی ناسراوی ئەدەبی کوردین وەکو (نالی، سالم، کوردی، مەحوی، مەستوورە، ئەدەب. حەمدی، شێخ ڕەزا، ئەحمەد موختار جاف، تاهیر بەگی جاف، شوکری فەزلی، مەولەوی، بێسارانی، هەژار، هێمن، بێکەس، کاردۆخی، زێوەر، کەیفی، ناری، موخلیس، حاجی قادر، وەفایی، فانی، قانع، بەنگینە..) و هەندێکیشیان ئەوسا کەمتر ناسراو بوون، لەوانە(شپرزەی سەقزی، زاری، حەریف، شێواوی، گاهیری هاشمی، سالار سەعید، شێخ جمیل ضیاء الدینی، شێخ محمدی حسامی(عاشق)، حامد، مەنهووبی، جەوهەری).شێخ محمدی حسامی (عاشق) پێنج خشەکیەکی لەسەر غەزەلێکی (ناری) داناوە سەرەتاکەی وا دەست پێدەکات:

دوو ماری پەرچەمی من دیم لە هەردوو لاوە پەخشینە
دوو چاوی نەرگسی مەستی بە بێ سورمە کەوا شینە
تەماشاکەن وتم ئەم بەزم و بادە بەخشینە
لەبەر تیژی موژدەی بێ مروەتی ئەو شۆخە نەخشینە
لە هەرجێ دەنگی یا تەلقینە یا سینە یا شینە[١٧٧]

---

[١٧٦]: نامەی کوهستان، ژ(٢٠)،س١، ١٩٤٥، ل٥. هەروەها نموونەی شیعری نەتەوەیی زۆرتریش بڵاوکراونەتەوە ، بڕوانە: ژ (٣٥)، س ١، ١٩٤٥.

[١٧٧]: نامەی کوهستان، ژ(٥٦)، س٢، ١٩٤٦، ل٣.

هەروەها (**جەوهەری**) دەڵێت:

سـەیلی ئەشـکم وا کـە دەیـبینی دەمـا دەم جاریـە
لـەت لـەتی جەرگـە بـە چـاوما دێ کـەوا گوڵناریـە
عاقڵم ئـەمما لەبـەر عەشقی وەتـەن مـەجنون سیفەت
ڕۆژە دەنـاڵم شـەو پـەژارو کاروبـارم زاریـە

تا لەکۆتاییدا دەڵێت:

جەوهـەری بیسـتوومە دیکتـاتۆری گـۆڕی گـوم بـووە
گـەر درۆ بـێ چـارەمان ئـەم جـارە هـەر ناچـاریە[١٧٨]

ب-ڕەخنەی ئەدەبی:

ڕۆژنامەی (نامەی کوهستان)، گشتگیری بووەو هەموو لایەنەکانی ژیانی سیاسی و مێژوویی و کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیریی کوردی لەو سەردەمە ناسکەی دووەمین جەنگی جیهانیدا گرتۆتەوە. لێکۆڵینەوەلە بنـەماو مێـژووی ئەدەبی کوردیش جێگەیەکی دیاریان لەسەر ڕووپەڕەکانی گرتۆتەوە هەر وەکو لە یەکەمین ژمارەی هەفتەنامەکەدا هاتووە، کە گرنگی بە زەوق و سەلیقەی ئەدەبی کوردی دەدات.

لە ژمارەی (١٧)ی ڕۆژنامەکەدا بە شێوەی (**ئەنجومەنی ئەدیبان**)ی ئەمین فیضی بگ باسی ژیانی سالم و خێزان و کەس و کارو لە دایك بوون و مردنی دەکات و نموونەیەکی شیعری هێناوەتەوە. لەژێر شیعرەکەیشدا نووسراوە کە ئەم زانیارییانە کاك مصطفی نژادی لە مەهابادەوە بۆ ڕەوانە کردووین. ئەم زانیارییانە بۆ نووسینەوەو لێکۆڵینەوەی مێژووی ئەدەبی کوردی بەکەڵکن. لە وتارەکەدا هاتووە:

(ناوی سالم عبدالرحمن بەگـە، کـوڕی محەمـەد بـەگی قـەرە جەهەننـەم، کـوڕی ئەحمـەد بـەگی ساحێبقڕانەو ئامۆزای(کوردی)یە، ئەڵێن لە پێشا لەقەبی ڕەنجووری بـووە، یـەکێ ئـەڵێ بیمـار بووە،..) پاشان دەڵێ: (وەکو خزمەکانی گوتوویانە سالم لە ساڵی ٣٢١ی کۆچی لە دایك بووەو لە ساڵی ١٢٨٦ی کۆچیش وەفاتی کردووە. نووسەر فامیلیـای ساحێبقڕانی کوردسـتانی ئێرانـە. فامیلیای سالم لەگەڵ سالمدا ئەغلەب چوون بۆ ئێران بۆ سـەردانی خزمـەکانیان بـەڵام لـە پـاش ڕووخانی حکومتی بابان لەگەڵ فایلیاکەیا ئەچنە ئێران و لە تاران زۆر دەمێننەوە وە سالم کچـی سلێمان ئاغای ئەلیاس ئاغا بوو و پورێکی ئەبێ نـاوی ئامینـە خـان ئـەبێ زۆر شـاعیرەیەکی مەشهورو پڕ زەوق ئەبێ..هتد).

---

[١٧٨]: نامەی کوهستان، ژ(١٥)، ١٩٤٥، ل٥.

تیکا کەی گەر بە چاو فیتنە ئەنگیز
دەکەن زاهید لە دوعا تەرکی پەرهیز
ئەگەر شابم دەبەخشم وەختی خەندەت
بەهیندو خاڵی تۆ شیرازو تەورێز[179]

هەوڵێکی ڕەخنەیی بەناونیشانی (**ئەدەبیاتی کوردی، وەصف و تەشبیە لە هەڵبەستدا**) بڵاوکراوتەوەو لە کۆتایی وتارەکەشدا نووسراوە (بەشوێنی ئەمەدا دیسان ئەنووسین) (سنە: ناصر آزا، آزاد پور).

ئەم هەوڵە دەستپێشخەرییە، کە لە ڕووی مێژووییەوە دەکەوێتە پێش کتێبی (**مێژووی ئەدەبی کوردی**)، (عەلائەدین سەجادی) یەوە، نووسەر لە ڕێگەی پێشاندانی وێنەی شیعری شاعیرانی کۆنی کوردییەوە لە پوختی و ڕازاوەیی شیعری زمانی کوردی دەدوێ و ڕادەی سەرکەوتوویی شاعیرانی کورد لە بەکارهێنانی خەیاڵی شیعری و زمانی شیعری دەست نیشان دەکات. لەو نووسینەدا، نووسەرەکەی هەوڵی داوە کەرستەکانی لێکچوو و لەوچوو بدۆزێتەوەو ئەندامەکانی لەشی یار لێکچواندنی شیعری شاعیرانی کورد دیاری بکات بۆ نموونە لە وەسفی قژی یاردا، دەڵێ:

ئێستا سەرنج بدەن توێژێکی قسە خۆش و خاوەن دڵی کورد لە قژەوە چۆن تاریف ئەکا:

زوڵفی لوول نەبوو زوڵفی لوول نەبوو	**گادرێژ، گاگرنج، گا مەفتول نەبوو!**
وە لەپ بماڵی جـــەلا بدەی پی	**لاوە ئەو زوڵفە مـــن بێزارم لی!**

بەهەمان شێوە بۆ وەسفی برۆو چەناگەو چاوو برژانگ و دەم و کوڵم نموونەی شیعری شاعیران دێنێتەوە[180].

لە ژمارە (٤٤)دا بەشی یەکەمی لێکۆڵینەوەیەکی ئەدەبی لە نووسنی نووسەری فەڕەنسی **لوسی پۆل مارگرێت و کامەران عالی بەدرخان** دەربارەی مێژووی ئەدەبی کوردی و وەرگێڕانی (جێمز) بە زمانی فارسی نووسراوەو پاشان لە ژمارەکانی تردا ڕەگینی کوردستان و زمانی کوردی و قارەمانیەتی و هەندێ لایەنی مێژوویی کوردەوە نووسیوویانە[181].

لەو لێکۆڵینەوەیەدا هاتووە:

(شیعری کلاسیکی کوردی لە سەدەی دەیەمەوە دەست پێدەکات و گەشە دەکات، ئەگەرچی هەندێ کۆسپ لەو ڕێگەیەشدا هەبوون، بە تایبەتی لە ڕووی دەمارگیری سیاسی و داخرانی

---

[179]: نامەی کوهستان، ژ(١٧)، ٢٨ خردادماه ١٣٢٤، ل٥.

[180]: نامەی کوهستان، ژ(١٨)، ٤تیرماه، ل (٤-٥).

[181]: ناونیشانی لێکۆڵینەوەکە (بررسی در شعر و ادبیات کردی)یە، بە واتای (لێکۆڵینەوە لە شیعرو ئەدەبیاتی کوردی)و لە ژ(٤٤-٤٨)، ٥١،٥٣،٥٥دا بڵاوکراوەتەوە. ئەم لێکۆڵینەوەیە تەرجەمەی سەر زمانی عەرەبی کراوە، بڕوانە لوسی پول مارگریت و ک. أ. ب، دراسه فی الشعر الکردی، تعریب رفیق حلمی، بغداد، ١٩٣٩

دەرگای هەندێ خوێندنگای میللی لە هەندێ ناوچەدا، کەچی ئەو بزاڤە قارەمانی و حەماسە سەرایییەی عەلی تەرمۆکی حەماسەسەرا لە سەدەی دەیەمدا دەستی دایێ، ئەمڕۆیش هەر بەردەوامە.

لە ڕاستیدا، ئەم شاعیرە بە تواناو ئەدیب و زاناو نووسەرە بەرزە بە چەندین شێوەی جوداواز شیعری هۆنیوەتەوەو بە دەستەوا ژەیەکی ڕاستتر ڕووخساری ڕاستەقینەی ئەدەبیاتی کوردی نووسیوەو دەستووری زمانی کوردی داناوە[182]

باس لە (**مەم و زین**)ی خانی دەکات، دوای ئەوە دەڵێت: (ئیسماعیل [183] لە سەدەکانی (١٧و١٦) بووە جێنشینی ئەو، بە ئەڤینی بێسنووری خۆی بۆ سروشت و ئامادەیی بۆ تێگەیشتن لە هێماو وردەکارییەکانی و ئاهەنگی جۆش و خرۆش و جوانی خۆی لە بەرهەمە نەمرەەی (قەسیدەی گوڵان)دا وەدیارە خستووە، کە لە شیعری لیریکی کوردیدا داهێنانەو گەیشتۆتە چڵەپۆپە.

دوای مردنی مورادخان[184] لە سەدەی هەژدەیەمدا دەوری شیعری کلاسیکی کوردی کۆتایی پێ دێت. پاشان لە سەدەی نۆزدەیەمدا. (حاجی قادرو شێخ ڕەزاو مەولەوی) وەرگرتووەو بە کورتی لە بارەی ژیانیانییەوە نووسیوویەو شیعرە بەرزەکەی (حاجی قادر)یان لە وەسفی بەهاردا تەرجەمە کردووەو پێیان وایە، کە حاجی قادر دیوانێکی شیعری بەناوی (میللەتی من)ەوە هەبووەو لای **میر عبدالرزاق بەگی بەدرخان** بووەو کە ناوبراو لە موسڵ بە دەستی عوسمانییەکانەو کوژراوە، ئەو دیوانەیان سووتاندووەو پاشان بەشێکی کەم لە شیعرەکانی لەم لاو لەولا کۆکراوەتەوە.

لە ڕاستیدا ئەم زانیاریانە، تا ئێستا ساغ نەبوونەتەوەو ڕادەی ڕاست و دروستیان نەسەلمێندراوە.

ب-کوهستان و هونەری وتار:

مەبەست لە (وتار) لێرەدا وتاری ڕۆژنامەوانییە ،کە پارچە نووسینێکە، لە ڕووی زۆرییەوە، زۆر درێژ نەبێت و بە دەوری مەبەستێکی سەرەکید بسووڕێتەوەو نووسەر ڕازی خۆی تێدا دەردەبڕێ و لە یەکێ لە بوارەکانی ژیانی ڕۆژانە دەدوێ و لە ڕۆژنامەیەکدا بڵادەکرێتەوە.

---

[182]: نامەی کوهستان، ژ(٤٥)، ١٥ بهمن ١٣٢٤،، ل٧.

[183]: هەروەکو لەپەڕاوێزی وەرگێڕەکەدا هاتووە:

(ئیسماعیل یەکێ لە شاگردانی ئەحمەدی خانی یە لە قوتابخانەی ناوبراودا خوێندوویەتی و دوای مردنی ئەحمەدی خانی لە قوتابخانەی ناوبرادا بۆتە جێنشینی وی و ماوەی ٢٠ ساڵان بە زمانی کوردی دەرسی وتۆتەوە).

[184]: لە پەڕاوێزی وتار، کە داهاتووە(موراد خان خەڵکی شاری بایەزیدە لە تورکیاو لە نێوان ساڵانی ١١٥٠-١١٩٠ کۆچیدا ژیاوەو زیاتر شیعرەکانی غەزەل و شیرنن).

(وتاری رۆژنامەوانیی کاردانەوەیەکی ڕاستەوخۆی ئەو ڕووداوو گفتوگۆیانەیە کە نووسەر ڕووبەڕوویان دەبێتەوە، یادگارییەکانی دەنووسێتەوەو سەرنجە هەڕەمەکییەکانی دەخاتە ڕوو بێ ئەوەی پشت بە سەرچاوەی زانستی ببەستێ، زۆربەی کات نووسەر لە خستنە ڕووی باری سەرنجیدا پشت بەو زانیاری و بیرورا کۆبووەوەی مێشکی خۆی دەبەستێت، بڕوانین سەرباری ئەوەی کە پێویستییەکی ڕۆژانەی کۆمەڵگای نوێیە)[١٨٥].

پێناسەی وتار بە چەندین شێوەی جیاواز کراوە. بەڵام بە شێوەیەکی گشتی زۆربەیان لەسەر ئەوەن لێکۆڵینەوەیەکی بەراییە بۆ گەیشتن بە ئەنجامێك لە ڕووی ناوەڕۆکەوە وتار، بەسەر وتاری سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئایینی و ئەدەبی (هونەری) و وەسفی دابەش دەبێت.

ئەو وتارانەی لە هەفتەنامەی (کوهستان)دا بڵاوکراونەتەوە، هەموو جۆرەکانی گرتۆتەوەو بە پلەی یەکەم وتاری سیاسی و مێژوویی و ئەدەبین.

ئەگەرچی (نامەی کوهستان) ڕۆژنامەیەکی هەفتانە بوو، بەڵام بڵاوکردنەوەی وتارو هەواڵەکانی گەرماو گەرم بوو و تازە بوون و ئەو وتارو هەواڵانە لە ڕۆژنامەکانی دیکەی ئێراندا بڵانەکراونەتەوە، چونکە هەواڵی شارەکانی دیکەی ئێرانی بڵاونەکردۆتەوە، تەنیا لە چوارچێوەی (سنەو مەهابادو بانەو بۆکانو مەریوان و هەورامانو لوڕستان و گەیلان غەرب و کرماشان و قەسری شیرین) و شارو شارۆچکەکانی دی کوردستان نەچۆتە دەرەوە، واتا هەمو لاپەڕەکانی بۆ ژیانی ناوچەکانی کوردەواری تەرخان کردووە. تۆمارێکی زیندووە بۆ نووسینەوەی مێژوویی لە ڕۆژگاری دووەمین جەنگی جیهانی لە کوردستانی ڕۆژهەڵاتدا. لە تایبەتی ڕۆژگاری زێڕینی کۆماری دیمۆکراتی کوردستان لە مەهاباداو بۆ ڕۆژگاری بەر لە دامەزراندنی (کۆماری دیمۆکراتی کوردستان١٩٤٦) و سەردەمی کۆمارو ڕووخانی کۆماردا دۆکیۆمێنتێکی بەکەڵکەو بە وردی بە دوای چالاکییەکانی ئەو سەردەمەدا چووە لە هەمو ڕوویەکی سیاسی و ڕۆشنبیری و کۆمەڵایەتییەوە.

لەڕووی سیاسیەوە، هەر لەیەکەمین ژمارەوە(٢شنبە ٧ اسفند١٣٢٣ - دووشەمە٧ی ئاداری ١٩٤٤) تا دوا ژمارەی (٨٤ کە لەبەر دەست دایەو لە دوشنبە ١٢ اسفندماه ١٣٢٥ – ٣ی مارسی ١٩٤٧) زۆر ناونیشانی گرنگ سەربارەت بەو ڕۆژگارە بەرچاو دەکەون، وەکو:

- مەسەلەی مەهاباد- ژ١
- سەربەخۆیی کورد- ژ١٢
- گاڵتە بە میری مەهاباد مەکەن- ژ١٥
- مەهاباد جیانابێتەوە- ژ٢٩
- قازی محەمەد ڕابەری فیرقەی دێمۆکراتی لە تاران- ژ٦٢
- هێرشی هێزەکانی دەوڵەت بۆ سەر کوردان مەهاباد- ژ٥٤

---

[١٨٥]: الدكتور زكي الصراف، المقالة الصحفية في الأدب الفارسي المعاصر، ص ١٨٧.

- چارەنووسی بارزانییەکان- ژ٧٦
- پەیماننامەی نێوان ئازەربایجان و کوردستانی باکوور- ژ٥٤
ئەمە بێجگە لەوەی چەندین وتاری سیاسی گرنگ دەربارەی سیاسەتی دەربارەی ئێران و ناوچەکە بەرچاو دەکەون، زۆریش ڕۆژنامەی (نامەی کوهستان) بەرپەرچی نەیارانی کوردی داوەتەوەو لە بارەی سیاسەتی عێراق دەرهەق بە کوردو هەڵبژاردنی ئەو سەردەمەی ئێران و پێویستی لەبەرچاو گرتنی دەوڵەتی مەرکەزی ئێران بۆ کوردستان بۆتە باس و سەروتاری ڕۆژنامەکە. کاتێ حکومەتی تاران هێرشێکی بە یارمەتی فڕۆکە و تان کبۆ سەر لەشکری کۆماری دیمۆکراتی کوردستان برد، ڕۆژنامەی کوهستان هاواری لێ هەڵساوەو بە مانشێتێکی گەورە لە ژمارە(٥٤)ی خۆیدا نووسیوویەتی: (جنگ در کردستان- شەڕ لە کوردستان) بە شێوەیەکی دیپلۆماسیانە هەواڵی شکانی هێزەکانی دەوڵەتی ڕاگەیاندوەو دەڵێ لەو هێرشەدا دەوڵەت زیانێکی زۆری لێکەوتووەو ژمارەیەکی زۆر لە چەك و تەقەمەنی و چەند لاسلکی کەوتۆتە بن دەستی کوردان. پاشان بۆ ئەوەی خۆی بەرپرسیار نەکات، ئاماژە بۆ ئەوە دەکات، ئەگەرچی سەرچاوەی هەواڵەکە جێگەی باوەڕە بەڵام ئومێدەوارین ڕاست نەبێت و دەوڵەت بە ڕەسمی ئەم هەواڵە بە درۆ بخاتەوە. پاشان لە هەمان سەروتاری خۆیندا ئاماژە بۆ ئەوە دەکات، کە چەندین جار و لە ژمارەکانی پێشوودا داوامان لە دەوڵەت کردت بە شێوەیەکی ئاشتیانە چارەسەری مەسەلەی کوردستان بکات و تەنانەت داوامان لە سەرەك وەزیران کرد بە لایەنی کەمەوە با کابینەکەت دوو وەزیری کوردی تێدا بێ بۆ پرس و ڕا و تەگبیر[١٨٦].

لە پێناو بووژاندنەوەی هەست و هوشیاری نەتەوەیی و ناسینی ڕابوو، ڕۆژنامەکە ژمارەیەکی زۆر وتاری مێژوویی لە بارەی ڕیشەو نەژادی کووردو شۆڕش و میرنشینە کوردییەکان بڵاوکردۆتەوە، بەو ئومێدەی کە هەر نەتەوەیەك تا خۆی نەناسێت ناتوانێت هەنگاو بۆ پێشەوە بنێت. لە یەکەمین ژمارەوە بە ئەڵقە کتێبی (کوردو کوردستان)ی ئایەتوڵڵا شێخ محەمەد مەردۆخی کوردستانی بڵاوکردۆتەوە[١٨٧]. هەروەها بە (٢٤) ئەڵقە کتێبی (شۆڕشی ئاگری داغ یان وەقائعی ئارارات)ی کتێبی (**القضية الكردية**)ی بلەچ شێرکۆوە تەرجەمە کردووەو بڵاوکردۆتەوە[١٨٨]. کتێبی (نهێنییەکانی بارزان) یان (اسرار بارزان)ی بە (١٢) ئەڵقە بڵاوکردۆتەوەو پاشان وەکو نامیلکەیەکی سەبەخۆ لە لایەن ڕۆژنامەکەوە چاپ و بڵاکراوەتەوە[١٨٩].

کتێبی (**مێژووی ڕیشەی نژادی کورد**)ی ئیحسان نوری پاشا بە چەند ئەڵقەیەك بڵاوکراوەتەوە[١٩٠].

---

[١٨٦]: بڕوانە: ژ٥٤، ١٦ی اردیبهشت ١٣٢٥ (١٩٤٦/٥/٦). هەروەها ژ(٩)، (١٤)، (٢٠)، (٤٤)، (٤٩)، (٥٠)، (٥١)، (٥٢)، (٥٣)، (٦٦).

[١٨٧]: بڕوانە: ژ ١-٨٤.

[١٨٨]: بڕوانە: ژ١٥-٣٨.

[١٨٩]: بڕوانە: ژ٦٧-٧٩.

[١٩٠]: بڕوانە: ژ٦٠-٨٤ پاشان وەکو کتێب لە تاران چاپکراوە، بڕوانە احسان نوری، تأريخ ريشه نژادی كرد، چاپخانه سپهر، تهران، ١٣٣٣.

هەروەها بە دوو ئەڵقە کتێبی (کوردستان کورد اختلاللری)ی عەبدولعەزیز یامولکی کورت کراوەتەوەو خراوەتە ڕوو[١٩١].

(**ئیراهیمی نادری**) هەندێ لە ناودارەکانی کتێبی (مشاهیر الکرد و کردستان)ی **ئەمین زەکی بەگی** وەرگێڕاوەتە سەر زمانی فارسی، هەمان وەرگێڕ لە گۆشەی (ناودارانی کورد)دا لە گۆڤاری گەلاوێژەوە ژیاننامەی چەند کەسێکی تەرجەمەی فارسی کردووە، لەوانە (ئەمین زەکی بەگ)[١٩٢].

چەند وتارێکیش لە بارەی بارودۆخی کورد لە عێراقدا بڵاوکراوەتەوە، کە هەندێکیان بە قەڵەمی کەسانی ناسراو نووسراون. لەوانە وتارێکی (**ئیحسان نوری پاشا**) یە بە ناونیشانی (پاداشی کوردی عێراق) و بابەتێك بە ناونیشانی (مەسەلەی کورد لە پەرلەمانی عێراقدا). کە لە ڕۆژنامەی (لۆژور)ی فەرەنسییەوە وەرگیراوە دکتۆر وثوقي تەرجەمەی کردووە[١٩٣].

وتاری کۆمەڵایەتی وەکو جۆرەکانی دی وتار بەرچاو دەکەوێت. ڕۆژنامەکە هەوڵی داوە بەشداری لە چاکردنی ژیانی ڕۆژانەی خەڵکی کوردستاندا بکات و بچێتە نێو کێشەکانیان و داواکانیان بگەێنێتە بەردەم لێپرساوان، بەتایبەتی ئەو وتارو ڕاپۆرتانەی لە لایەن هەواڵنێرانی ڕۆژنامەکەوە لە شوێنە جیاوازەکانی کوردستانەوە پێی گەیشتوون.

دەربارەی گرنگی خوێندن و خوێندەواری و یارمەتی دانی خەڵکی هەژارو چاك کردنی سیاسەتی دەوڵەت بۆ جوتیاران و کشتوکاڵ و چاکرنی ڕێگەوبان و ئازادی رۆژنامەوانیی، ئەم مەسەلانە لە وتارەکاندا ڕەنگی داوەتەوە.

لەژێر سەردێری (چەند یادگارێکی تاڵ)دا لە بارەی کۆچی دوایی مەحمود خانی کانی سانان لە چەند کیلۆمەترێك لە دووری تاران لە یەکێ لە نەخۆشخانەکانی سیلداراندا لە بەرەبەیانی پێنجشەممەی ١٣٢٤/١٢/٢٧ی هەتاوی دا وەکو قارەمانێکی ناچەی مەریوان کەسایەتییەکی کۆمەڵایەتی ناوچەکە غەم و پەژرای خۆی دەردەبڕێت و بەئاشکرا ڕەخنە لە سیاسەتی دەوڵەت دەگرێت و هێرش دەکاتە سەر مشەخۆرو پیاوانی سەربازی کە لە ماوەی ڕابردودا نەیاندەهێشت کەسانی وا بە ئازادی لە ناوچەکەی خۆیاندا ژیان بەسەر ببەن و هەوڵ دەدەن شیرازەی کۆمەڵایەتی تێك بدەن[١٩٤].

خاتوو (**روقیەی قادری**) لەگوندی سەروکانی لاهیجانی مامش وتارێکی دەربارەی (ئەرکی نەتەوەیی دایکان) نووسیووەو داوا لە دایکانی کورد دەکات بەهەر جۆرێك بێت هەوڵی ئەوە بدەن منداڵەکانیان فێری زمانی نەتەوەیی خۆیان بکەن.لە پەرەگرافێکدا دەڵێ:

---

[١٩١]: نامەی کوهستان، ژ(٥٢-٥٥)، ئاوریل و مایسی١٩٤٦.

[١٩٢]: نامەی کوهستان، ژ(٥٧)،٦ی خرداد ١٣٢٥ (٢٧ی مایسی ١٩٤٦).

[١٩٣]: نامەی کوهستان، ژ(٥٦)،٣٠ اردیبهشت ١٣٢٥، ٢٠ی مایسی ١٩٤٦.

[١٩٤]: نامەی کوهستان، ژ(٦٦)، ٢١ی ئۆکتۆبەری ١٩٤٦.

(بنچینەی نەتەوایەتی زمانە، دایکان دەبێ بۆ جێگیر کردنی ئەم کۆڵەکە زانسی یە تێبکۆشن. بەر لەوەی فێری زمانی تریان بکەن دەبێخۆیان بناسن و بە بەهاترین یادگارییەکانی باووباپیران بە ڕۆڵەکانیان بناسێنن)[١٩٥].

لە دوا لاپەڕەی ژمارە(١٨)دا، عەبدولڕەحمان شەرەفکەندی (هەژار)، لە (بۆکان)ەوە لە وتارێکدا کە لە شێوەی نامەدا بۆ سەر ڕۆژنامەی(نامەی کوهستان)ی ڕەوانە کردووە نارەزایی خۆی بەرامبەر بە قەدەغەکردنی زمان و ئەدەبیاتی کوردی دەردەبڕێ و هیوای ئەوە دەخوازێ زیاتر گرنگی بە زمانی کوردی بدەن، قورئان و ئایینی ئیسلام جەخت لەسەر گرنگی زمان دەکاتەوەو بەهریەکی خواییەو ئاماژە بۆ سورەتی(٣٠) لە ئایەتی (٢١) دەکات، کە دەڵێ: (ومن آياته خلق السموات و الارض و اختلاف السنتكم والوانكم ان في ذلك لآيات للعالمين) لە پەرەگرافی کۆتاییدا دەڵێت:

(ڕێگرتن لە بەهرەکانی خواوەندو ململانێ لەگەڵ سروشت لە هیچ زەمان و لە هیچ شوێنێك و بۆ هیچ کەس مەیسەر نەبووەو نی یە، بێت ئەو بیروباوەڕە تاریك و ڕزیوانە بخاتە ڕوو و پەڵەیەکی ناشیرن بخاتە سەر قورئانی پیرۆز و یاسای بنچینەیی، هۆی قەدەغە کردنی زمانی کوردی نەدانی ئیمتیازی ڕۆژنامەو گۆڤاری کوردی و کۆسپ خستنە بەردەم خوێندن بە زمانی شیرینی کوردی چییە؟! ئەگەر دەوڵەت ئامادەی لێ وردبوونەوەو لێکۆڵینەوە بێت. ئێمە بە ئاسانی دەتوانین بیسەلمێنین، کە هەر هەنگاوێك بۆ زمانی کوردی بهاوێژێ نەوەکو هەر زیانی نییە بەڵکو دەبێتە هۆی هاندان و ئومێدی گشت کوردان)[١٩٦].

لە بارەی ڕێنووس و زمانی کوردییش چەند وتارێك بلاوکراوەتەوە، کە هەموویان بە زمانی فارسین. **(حەسەنی قزڵجی)** لە بۆکانەوە لە بارەی وتارێکی پێشووی ڕۆژنامەی (نامەی کوهستان) بە ناونیشانی (کورتە مێژوویەکی نووسین لە زمانی کوردی) نووسیووەو تیایدا ئەوەی روون کردۆتەوە، کە هۆی پێشنەکەوتن و جێگیر نەبوونی زمانی کوردی لەوەدانی یە هەروەکو لە وتارەکەدا هاتووە، کە زۆری شێوازەکان بێ لە زمانی کوردیدا، بەڵکو تەنیا گوشارو بەبێنك گرتنی بێ سنووری ستەمکاران بووە، وتارەکەی وا کۆتایی پێ دێنێ:

(ئەگەر کۆتایی ئەویش ڕەش و سپی بێت و جیهانی مرۆڤایەتی سەرکەوتووبێ لەوەی دادی کۆمەڵایەتی و دیموکراسی ڕاستەقینە بەرقەرار بکات و نەتەوەی کوردیش لەبواری فەرهەنگ و چاپەمەنیدا ئازادی ببێت ئەوجا قەدرو قیمەتی ئەم زمانە ئاشکرا دەبێت و دەردەکەوێ، کە

[١٩٥]: نامەی کوهستان، ژ(٤٣)، ١ی بهمن ١٣٢٤.

[١٩٦]: نامەی کوهستان، ژ(٢١)، ٢٥ی تیرماه ١٣٢٤، ئەم وتارە لە لایەن بەندەوە کراوە بەکوردی، بڕوانە: گ نووسەری نوێ، ژ١٩٩٨،٤،ل ٥٨-٦٠.

هۆی پێش نەکەوتنی زمانی کوردی بە تەنیا بەرتەسک کردنەوەو گوشارە بۆتە هۆی کەموکووڕی و پێ نەگەیشتوویی)[197].

لە ژمارە (٤٥)دا، وتارێك بە ناونیشانی (**سیاسەتی زمان**) نووسراوەو تیایدا بەرپەرچی (عباس اقبال) دەداتەوە کە ەل گۆڤاری (یادگار)دا بلاوی کردۆتەوەو زمانی کوردی بە یەکێ لە دیالیکتەکانی ئێران لەقەڵەم داوەو پێی وایە خاوەنی ئەدەبێکی ڕاستەقینە نین و هیچ کاتێ زمانی کوردی دەوڵەتێکی بە توانا نەبووەو ئەمڕۆش لە دەرەوەی سنووری ئێراندا دەوڵەتێکی بە توانا نی یە یەکێ لەو دیالێکتانە زمانی ڕەسمی بێت (مەبەست تەبەری و گێلەکی و لوڕی و کوردی- هیمداد)، بۆیە دەوڵەت ناتوانێت سیاسەتێکی تایبەتی بەرامبەریان هەبێت)[198].

ڕۆژنامەکە وەڵامێکی درێژی داوەتەوەو بە چەندین بەڵگەی بە هێزەوە زمان و ئەدەبیاتی کوردی بۆ ڕوون کردۆتەوەو پەژارەیی خۆشی پێشان داوە بەرامبەر بەوەی ڕۆشنبیرێك نکۆڵی شتی ئاسایی بکات ،دەڵێ:

(بە پێچەوانەوە ئێمە لەو باوەڕەداین کە دەوڵەت دەبێ سیاسەتێکی ئەوتۆی هەبێ، کە بەچاوێکی کراوە لێکۆڵینەوەیەکی تەواوی هەموو لایەنەکان بکات کاروباری ڕۆژانەو ڕووداوەکانی پێشو لەبەرچاو بگرێت)[199].

لە کاتێکدا، کە باری تەندروستی لە سەرانسەری ئێران لەو ڕۆژگارەدا ناهەموار بووەو ژمارەی نەخۆشخانەو پزیشك ئێجگار دەگمەن بووە[200]، بێگومان ڕۆژنامەکە لە بلاوکردنەوەی وتاری زانستی و لە سەرووی هەمووشییانەوە وتاری تەندروستی لە پێناو ساغ و سەلامەتی هاولاتیان و بە تایبەتی لایەنی پەروەردەیی و ڕێنمایی بۆ مندالانی ساوا دریغی نەکردووە[201].

ت-ئەدەبی فۆلکۆری کوردی:

---

[197]: نامەی کوهستان، ژ(١٨)، ٤ی تیرماه ١٣٢٤.کوهستان، ژ(٢١)، ٢٥ی تیرماه ١٣٢٤، ئەم وتارە لە لایەن بەندەوە کراوە بەکوردی، بڕوانە: گ نووسەری نوێ، ژ ٤ ، ١٩٩٨،ل ٥٨-٦٠.

[198]: نامەی کوهستان، (ژ٤٥)،١٥ بهمن ١٣٢٤.

[199]: سەرچاوەی پێشوو، ل١. هەروەها دەربارەی زمانی کوردی زۆر بابەتی تر بلاوکراوەتەوە، لەوانە:

ناصر آزاد پور، زبان کردی، ش٦١.

جیمز، یك بحث علمی در اطراف زبان و ادبیات کردی، ش٦٢،١٠ تیر ١٣٢٥(١ی ژوئیە ١٩٤٦).

[200]: لە بارەی باری تەندروستی ئەو ڕۆژگارە کریس کۆچێرا دەڵێ:

(لە ٢٧ی فیورییەی ١٩٤٣دا هەزار جۆرە نەخۆشی تیفۆس لە شاردا دەبیندراو نەخۆشخانەکان مەبەست بەوەی کە دکتۆرەکان و پەرستارەکان تووشی نەخۆشی نەبن داخرابوون)، بڕوانە:

د. قاسملو، کوردستان و کورد، ل ٣٦-٣٧.

[201]: بۆ وێنە بڕوانە: ژ(٢)، (٦)، (٨)، (١١)،.. هتد.

سەرنووسەری ڕۆژنامەکە چەند جارێك ئەوەی دووپات کردۆتەوە، کە ئەم ڕۆژنامەیە گرنگی بە کاروباری ناوچەکانی کوردەواری دەدات و دەنگێکی دلێرانەیە بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی دوژمنانی کودرو ئەوانەی دەیانەوێ ڕاستی بشێوێنن و خەریکی دووبەرەکی و لەبەین بردنی گەلی کوردن و سەرگەرمی شێوانی کلتووری کوردین، بۆ ئەو مەبەستە هەندێ جار لە نێوان چوارگۆشەیەکی بچووکا نووسراوە: (**کوردان بناسن و ئێوەش بە خەڵکی تری بناسێنن**). بۆ زیاتر ناسینی ڕابردووی کوردو فەلسەفەی کوردو بۆچوون و ئەزموونی چەند ساڵەی بیری کوردی کە خۆی لەنێو پەندی پێشینان و داستان و بەیت و هەقایەتی کوردی و بەشەکانی دیکەی فۆلکلۆری نەتەوەییدا دەدۆزێتەوە، پیشان دراوە.

ڕۆژنامەکە لە ژمارە (٢٢)دا داوا لە خوێنەران دەکات، کە چاکی مەردایەتی لێ هەڵماڵن و بەیت و بالۆرەو پەندی پێشینان و کەلەپوری کوردی بنووسنەوەو بۆ ڕۆژنامەی ڕەوانە بکەن، دەڵێت:

(چەندین داستانی شیرینمان بە زمانی کوردی هەن، کە پێیان دەگوترێت (بەیت)، کە زۆربەیان دەتوانرێت بە شاکاری پەخشانی کوردی لە قەڵەم بدرێن، لە ڕووی ناساندنی توانای مانی کوردی و فراوانی زاراوەکانیدا پێویستە ئەو بەیتانە بخرێنە بەردەم گشت خەڵکی، بۆیە داوا لەو کەسانەی، کە پەیوەندارن بەو مەسەلەیەوەو ئەوانەی ئەو داستانانەیان ئەزبەرە یان دەستنووسی بە خەت یان چاپکراویان لەبەر دەست دایە، داوایان لێ دەکەین بێ بەریمان نەکەن.. هتد)[٢٠٢].

لەژێر ناونیشانی (**پێشینان گوتویانە**)دا ژمارەیەك پەندی پێشینانی کوردی، بە شێوە زارە جیاوازەکانی (ئەردەڵانی، قرچانی، کەلهوڕی، مەهابادی) بڵاوکراوەتەوە. لەژێر پەندەکانیشدا ناوی ئەو کەسانەی ،کە پەندەکانیان ناردووە لەگەڵ شوێنەکەی بڵاوکراوەتەوە. هەر لەو گۆشەیەدا لەژێر هەر یەکێك لە پەندە کوردییەکاندا تەرجەمەی فارسیشی دەگەڵدا بڵاوکراوەتەوە.

لە ژمارە (٣٦)دا هاتووە:

١-گا لە گاگل بڕیا، یا گورگ دەیخوات یا دز ئەیوات.

گاو کە از گاوگل جدا شد، یا گرگ میدرد یا دزد میبرد.

٢-پرسیان لە روی لە کوێوە تێت؟ وتی لە حەمام، وتیان دیارە وە دو کتا.

از روباه پرسیدند از کحا میائی گفت از حمام. گفتند از دمت پیداست.

٣-برا لە پشت برا بێ، مەگەر باکی لە خوا بێ.

برا در اتکاء بر برادر داشته باشد مگراز خدا بترسد[٢٠٣].

هەروەها بە شێوازی (قوچانی) چەند پەندێك بڵاوکراوەتەوە، لەوانە:

١- چی وە چیا ناکەفی، ئادەم و ئادەم دەکفی.

---

[٢٠٢]: نامەی کوهستان، ژ(٢٢)، ١ ی مردادماه ١٣٢٤.

[٢٠٣]: نامەی کوهستان، ژ(٣٦)، ٥ اذر ١٣٢٤.

کوه بکوه نمیر سد ادم بادم میرسد.

٢-خەدی چی دەوێنی بەرفی ئەبارێتێ.

خدا کوه را میبیند برف بر ان می بارد[٢٠٤].

هەر ئەم پەندانە لە شێوەی کرمانجی خوارووا بەم شێوەیە دەوترێت:

١- کێو بە کێو ناگا، ئادەمی بە ئادەمی ئەگات.

٢-خوا تا کێو نەبینێ بەفری تێناکا[٢٠٥].

هەندێ جاریش شاعیرەکان بە تایبەتی (**شپرزەی سەقزی**) پەندی پێشینانی بە هۆنراوە نووسیووەتەوەو بڵاوی کردۆتەوە، هەروەکو:

پێشینان ئەڵێن کە ڕەش هەر ڕەشە

کەسێ نووستوو بێ لە حەق بێ بەشە.

ئەڵێن دۆمێکیان کرد بە یوزباشی

لە پێشدا سەری دایکی خۆی تاشی[٢٠٦].

محمدی **قاضی**(قازی محمد) بە ناویشانی (**گەنجینەی گرانبەهای ئەدەبیاتی کورد**)ەوە وتارێکی درێژی بە سێ ئەڵقە بە زمانی فارسی بڵاوکردۆتەوە[٢٠٧]. لە پێشەکیدا گلەیی لە سیاسەتی ڕژێمەکانی ئێران دەکات، کە هەمیشە کۆسپ و ڕێگر بوونە لە بەردەم بڵاوبوونەوەی فەرهەنگ و ئەدەبیاتی کوردیدا.

نووسەر ئەدەبی کوردی بەسەر دوو شێوەدا دابەش دەکات:

أ-ئەدەبیاتی نووسراو بە خامەی نووسەرانی کورد.

ب-ئەدەبیاتی میللی و فۆلکلۆری.

ناوەڕۆکی وتارەکەی زیاتر بە دەوری گرنگی کۆکردنەوەی بەیتە کوردییەکاندا دەسووڕێتەوە، بە تایبەتی هەندێ یادگاری مامی و یارمەتیدانی (ئۆسکارمان)ی ڕۆژهەڵاتناس لە ناوچەی موکریانێ بۆ کۆکردنەوەو تۆمار کردنی بەیتە کوردییەکان دەگێڕێتەوەو ئاماژەیشی بۆ دەوری عبدالرحمن بەکری موکریانی کردووە، کە یارمەتی داوە.

ڕۆژێکیان لەژێر سێبەری دار بی دا، ئۆسکارمان لەگەڵ مامیدا کە بە داستانی (**لاس و خەزاڵ**)دت دەچوونەوە، ئەوەند کاری تێکردبوو وەکو یەکێ لە حەژمەت جۆش و خرۆشی دەروونیدا وەکو شێت هەڵسایەوە و دەستی بە سەماکردنێ کردو گوتی:

---

[٢٠٤]: نامەی کوهستان، ژ(٤٨)،١٦ اسفند ١٣٢٤.

[٢٠٥]: شێخ محمدی خاڵ، پەندی پێشینان، ژ٢، ل١٨٩ ،٣٥٦.

[٢٠٦]: نامەی کوهستان،ژ(٤٥)، ١٥بهمن ١٣٢٤، ل٨.

[٢٠٧]: نامەی کوهستان، ژ (٦٣-٦٦)، ١٣٢٥(٨ی ژوئیە١٩٤٦).

(ئێوە کورد قەدری ئەو بەیتە گرانبەهایە نازانن، خوا ئاگای لێ یە نە (شکسپیر) و نە (دانتی) و نە (گۆتە) و نە (شیلەر) و نە (هۆگۆ) و نە (لامارتین) و نە (پووشکین) هیچ یەکێکیان بەو جوانی و ناسکیە شیعری نەگوتووە)[٢٠٨].

بەیتی (لاس و خەزاڵ) یەکێکە لەو بەیتە فۆلکلۆرییانەی، کە **ئۆسکارمان** لە موکریانێ، کۆی کردۆتەوەو لە لایەن (محمدی قاضی) یەوە لە ڕۆژنامەی کوهستاندا بڵاوکراوەتەوە تەرجەمەی زمانی فارسیشی کردووە، بەیتەکە درێژە، بەڵام لێرەدا بۆ چۆنیەتی شێوازی گێڕانەوەی بەیتەکە نموونەیەك وەردەگرین:

(ئەحمەد ئاغای باڵەکی چی کوڕی نەبوو، مەحموود ئاغا برای وی بوو، ئەوەش چی نەبوو. هەردووك ژنیان عامیلەدار بوو.

خودا لاسی دایە ئەحمەد ئاغای، خانزادیشی دایە مەحموود ئاغای، لە یەکیان مارەکردن لاس و خانزاد. دایکی نێوی شە بوو)[٢٠٩].

لە کۆتاییدا دەتوانین گرنگیی و پایەی ئەم ڕۆژنامە هەفتانەیە (نامەی کوهستان) وادەست نیشان بکەین:

نامەی کوهستان، تۆمارێکی زیندوو و دەوڵەمەندی ڕۆژگاری خۆیەتی لە ستەم و سیاسەتی چەواشەکاری دەوڵەت بەرامبەر بە کوردو لە هەواڵەکانی هاواری خەڵکی زەحمەتکێش و هەواڵەکانی کۆماری دیمۆکراتی کوردستان لە مەهاباد (١٩٤٦)دا.

نامەی کوهستان، دەورێکی باڵای بووە لە وشیار کردنەوەی کوردەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لەگرنگیدان بە سامان و کەلەپووری نەتەوەیی و ئەدەبیاتی کوردی و مێژووی باو و باپیراندا.

لە ڕووی هونەرەکانی ڕۆژنامەوانییەوە تا ڕادەیەکی زۆر لە چاو ڕۆژگاری خۆی پێشکەوتوو بووەو هەواڵنێرو ڕیپۆرتاژو سەروتارو چاوپێکەوتن و نەخشەسازی و زمانی ڕۆژنامەوانیی وکاروباری هاولاتیان و ئاگاداری و لایەنەکانی دی پێڕەو کردووە.

جەماوەرێکی زۆری لە ناوەوەو دەرەوەی ئێراندا هەبووە، بە تایبەتی ژمارەیەك لە ڕۆشنبیرانی باشووری کوردستانیش هاوکارییان کردووەو بەرهەمی خۆیان لەوێ بڵاوکردۆتەوە.

---

[٢٠٨]: نامەی کوهستان، ژ(٦٤)، ١٥تیر ١٣٢٥، ١٥ ژوئیە ١٩٤٦ل٣.

[٢٠٩]: نامەی کوهستان،٢٢ی تیر ، ژ(٦٦)،٢٨ی ئۆکتۆبەر ١٩٤٦،ل٣.

باسی دووەم

هاوکاری نووسەرانی باشووری کوردستان لەگەڵ ڕۆژنامەوانیی کۆماردا

ئەگەر بمانەوێ لە پێوندی ڕووناکبیرانی نێوان هەردوو پارچەی کوردستان لە باشوور و ڕۆژهەلات بکۆڵینەوە، زۆر بەزەحمەت دەتوانرێ سەرەتاکانی ئەو پەیوەندیە دەست نیشان بکرێت. مێژووی هەزاران ساڵی کورد و فارس و تێکەڵاوی کەلتووریان و پێوەندی و هاوتەشی فەرهەنگی و ئایینی و سنووریان پێکەوە لە مەزەندەدا نییە. سەرەتا بازرگانی و تێکەڵاوی هەردوولا (باشوور و ڕۆژهەڵاتی کوردستان) و گەڕان بە دوای خوێندن و خوێندەواری ئایینی لە حوجرەو مزگەوتەکان و بڵاوکردنەوەی تەریقەت، دەکرێ بە هەنگاوی یەکەم و ڕەگ و ڕیشەیەك دابنرێ. خۆ خوێندنی ئەدەبیاتی فارسی و شاکاری شاعیرە گەورەکانی فارس لە حوجرە و مزگەوتەکاندا کاری ڕاستەوخۆی لە بەهرەو توانای شاعیرانی کۆنی کوردی کردووەو بە لاسایی کردنەوەی فۆرم و ناوەڕۆکی ئەوان بەهرەی شاعیرانی خۆمان شیعری کلاسیکی کوردی لە دایك بووە.

شیعری ئایینی کوردی بە شێوەی گۆران و (خانی) و (جزیری) و (نالی) و (سالم) و.. هتد نموونەی ڕاستی ئەم ڕایەن.

دەتوانین مێژووی پێوەندی ڕۆشنبیری لە سەردەمی نوێداو بە تایبەتی دامەزراندنی کۆمەڵەی (ژێ. کاف)، بەتایبەتی لە نەخشی بنەڕەتی حیزبی (هیوا) لە کوردستانی باشوورو هەوڵدان بۆ یارمەتی دانی کوردەکانی ڕۆژهەڵات بۆ ئەوەی لە دامەزراندنی کۆڕو کۆمەڵی سیاسی و ڕۆشنبیریی خۆیاندا لە پێناو بەرزکردنەوەی هەست و هۆشی نەتەوەیی و خەباتی هاوبەش بۆ یەکتر نزیك کردنەوەی کوردان لەو وڵاتانەی کوردستانیان بەسەردا دابەشکراوە.

حیزبی (هیوا) لە باشووری کوردستان، کە ژمارەیەکی زۆر لە خەڵکی ڕووناکبیرو هوردە بۆرژواو ئەفسەرو بازرگان و کاسبکاری لە چواردەور کۆببۆوە، لەسەرەتای چلەکاندا (نەخشی بنەڕەتی هیوا لە پێش هەموو شتێك یارمەتی دان بە هەڵاتنی مەلا مستەفا لە شاری سولەیمانی لە ساڵی(١٩٤٣)بوو، بە دوای وی دا نەخشەی گرنگ ئەوەبوو کە پێك هاتنی (کۆمەڵەی ژ. ك) لە شاری مهابادی ئێران دا نەخش بگرێ)[٢١٠].

لە سەرتای چلەکاندا حیزبی هیوا (میر حاج ئەحمەد)، کە پێشتر ئەفسەرێکی عێراقی بوو، وەکو نوێنەری خۆی ڕەوانەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان کرد بۆ ئەوەی لقی حیزبی (هیوا) لەوێ دامەزرێنێ یان بتوانێ پێوەندی و هاوکاری و ۆستایەتی لە نێوان حیزبی (هیوا)و سیاسی و ڕۆشنبیرانی ئەو ڕۆژەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان دابمەزرێنێ بۆ ئەوەی بتوانن بە یارمەتی حزبی (**هیوا**) ئەوانیش لە دەوری ڕێکخراوێکی سیاس دا کۆببنەوەو لە کاتی پێویست دا کۆمەکی یەکدی بکەن.

---

[٢١٠]: کریس کۆچێرا، مێژووی کورد لە سەدەی ١٩-٢٠، ل٢٢١.

لە بارەی سەرەتای ئەو دامەزراندنەوە یان پێوەندییەوە، (**هەژار**) ڕای خۆی دەردەبڕێ:

(لە پاش قەومانی شەهریوەرو هاتنی ڕوس بۆ مەڵبەندی موکریان، ئەفسەرێك لە لایەن کۆمەڵی هیوای کوردستانی بەردەستی عێراقەوە هاتۆتەوە سابلاغ و دەیەوێ کەسێك پەیدا کا گوێ لە ئامۆژگاری بگرێ. چەند ڕۆژێك لەم و لەو پرسیار دەکا، پێی دەڵێن زەبیحی دەم لەو مەسەلانە وەردەدا، زەبیحی حوسێنی پێ دەناسێنێ و چەند کەسێکیش سازدەدەن کە گوێ لەو ئەفسەرە کە ناوی میرحاجە بگرن یازدە کەس لە باغی سیسەی سابلاغ دەگەڵ میرحاج کۆدەبنەوە. لەسەر ئامۆژگاری ئەو، حیزری (ژ. ك) دادەمەزرێنن، سوێندنامەکەی دەنووسنەوە، پرۆگرامی حیزبی هیوا بە تۆزێك دەسکارییەوە دەکەنە پرۆگرامی ژ.ك)[٢١١].

بێ گومان لە پێش ئەوەشەوە، خوێندەواری کوردی ئێران لە ڕێگەی ئەو قاچاقچیانەی لە سنوورەکاندا کاریان کردووە، نووسراوی کوردیان پێگەیشتووە، بەتایبەتی گۆڤاری (**گەلاوێژ**) لەو ڕۆژانەدا بە هەموو ناوچەکانی کوردستاندا بڵاوبۆتەوەو نووسەرانی ڕۆژهەڵاتی کوردستانیش بە پەرۆشەوە خوێندوویانەتەوەو بەرهەمی ئەدەبی و ڕۆشنبیرییان تێدا بڵاوکردۆتەوە. ئەمە بێجگە لەوەی هەروەکو (**کەریمی حیسامی**)، دەڵێ:

(لەنێو قاچاچچیەکانی سابلاغ میرزا حوسێن فروهر (حوسەینی زێڕینگەران) و مام ئەحمەد ئیلاهی بۆ هێنانی نووسراوی کوردی و بڵاوکردنەوەی بیری کوردایەتی دەوری باڵایان هەبوو، هەر ئەم دەورە بوو کە لە کاتی کۆمەڵەی (ژ. ك)دا میرزا حوسێنی زێڕینگەران لە ڕاپەڕاندنی کاروباری کۆمەڵدا دەورێکی سەرەکی هەبوو. لە ناچەی سندوس (قاچاچچی یەکانی) گوندی دەربەندی بە پشتیوانی شێخ جەلالی تاهیری کە نیشتمانپەروەرێکی ئازاو خەباتگێڕی دژی زوڵم و زۆری و سەرەڕۆیی ژاندرم و مەعموورەکانی حکومەتی بوو، کتێب و نووسراوی کوردی یان دەهێنا)[٢١٢].

ئەم دوو کەسایەتییە، (**حسێن فروهر**) و (**ئەحمەدی ئیلاهی**) پاشتر لە دامەزراندنی کۆمەڵەی (**ژێ. کاف**) و دامەزراندنی کۆماری دێمۆکراتی کوردستاندا دەوری دیاریان بووە. بێجگە لەوان چەندان قاچاخچی دیکەی باشووری کوردستان لە سەردەمی کۆماردا هەواڵ و دەنگ و باس و چاپەمەنی و نامەی کوردانی عێراقی ئەوێیان دەگەیاندەوە باشووریکوردستان و بە پێچەوانەشەوە. **عەبدوڵڵا سۆفی کەریم سەراج** نیشتمانپەوەرێکی ئەو سەردەمەی باشووری کوردستان، کە بەشداری کۆماری دێمۆکراتی کوردستانی کردووە، وا پێدەچێ:

(ئەوانە لەو ڕۆژانەدا دەوری پۆستەچی یان ئەبینی بۆ کەسانی وەکو ئێمە، چونکە لە ڕێگەی ئەوانەوە نامەمان بۆ ئەهات و نامەمان بۆ کەس و کارمان ئەنارد، جگە لەوە لە گەڕانەوەیاندا بۆ کوردستانی عێراق هەواڵی دامەزراندنی کۆماری کوردستانی ئێرانیان ئەدا بە گوێی خەڵکداو جار جارە گۆڤارو ڕۆژنامەو پەرتوکی کە تازە دەرچوو بوو لەگەڵ خۆیاندا بردەوە، ئەکەوتنە بەردەستی

---

[٢١١]: هەژار، چێشتی مجێور، ل٦٠.

[٢١٢]: کەریمی حسامی، پێداچوونەوە، ل ١٤٢.

لاوانی کوردی عێراق، منیش بەو قاچاخچیانەدا نامەم بۆ کەس و کارم ناردو کتێب و پەرتوك و گۆڤاری کوردی ئەو کاتەی عێراق کەلای برادەران دەست ئەکەوت خۆشم کاتی خۆی گەلێك لە چاپەمەنیانەم لە ماڵەوە لە سلێمانی بەجێ‌هێشتبوو، داوای ئەو چاپەمەنیانەم کردبوو، کاریان ڕاست بێ، لە گەڕانەوەدا، لەگەڵ خۆیان هێنایان کەلێنێکی گەورەیان پڕکردبووەوە، بەلای کوردەکانی ئێرانەوە جێگاو ڕێزی تایبەتیان هەبوو)[٢١٣].

حیزبی هیوا، دوای پێوەندی کردن لە ڕێگەی (میرحاج)ەوە بڕیاری دامەزراندنی کۆمەڵەی (ژێ. کاف) هاوکارییەکە ڕۆژ بە ڕۆژ پتەوتر دەبوو.

لەم ڕووەوە ئیگلتۆن نووسیویەتی:

(بۆ وتووێژ لە بابەت ئاواتە موسترەکەکان وە هەروەها لێکۆڵینەوە لەسەر پرۆگرامەکانی داهاتووی کوردان، لەگەڵ نوێنەرانی حیزبی هیوا لە مانگی مارسی ١٩٤٤ کۆمەڵە موحەممەد ئەمینی شەرەفی ناردە کەرکوکێ، نوێنەرەکانی وێ بریتی بوون لە: ئەمین ڕەواندزی- عیززەت عەبدولعەزیز،موستەفا خۆشناو، شێخ قادری سولەیمانی، سەید عەبدولعەزیز گەیلانی وە ڕەفیق حیلمی. لە دوای چەندن مانگان لە هەواڵەکانی هاوینی ساڵی ١٩٤٤ لقی حیزبی سولەیمانی، ئیسماعیل حەققی شاوەیس و عوسمان دانش بۆ وەڵام دانەوەی موقابیل وەپێ‌داگرتن لەسەر پەیمان کە بۆ جاری دووهەم ناردە مەهابادێ. لە ماوەی ساڵ و نیوێکی دوایی، هەمزە عەبدوڵڵا وە وردی لە عێراقێ، قەدری بەگ نەوەی جەمیل پاشای دیاربەکر لە سووریا ڕا وە قازی مەلا وەهاب لە تورکەڕا بۆ دیتنی ڕێبەرانی کوردت وە هەروەها بۆ باسکردن لەسەر مەسەلەی سنوورەکانی خودموختاری هاتنە مەهابادێ) [٢١٤].

لقی باشووری کوردستانی کۆمەڵەی (ژێ. کاف)، بەسەر پەرشتی (ئیبراهیم ئەحمەد) بەڕێوە دەچوو، لە بارەی چۆنیەتی دامەزراندن و ئەندامە چالاکەکانی ئەو لقە،ئیبراهیم ئەحمەد دەگێڕێتەوە:

(لە ڕۆژی دانراوا ١٥ کەسێ لەماڵی مامۆستا ئیسماعیل (مەبەست لە ئیسماعیل حەقی شاوەیسە-هیمداد) کۆبووینەوە، بە داخەوە هەر ناوی ئەمانەیم لە بیر ماوە.،: (١) کاك سدیق شاوەیس برای مامۆستا، (٢) شاعیری نیشتمانپەروەر ناودار کاکا فایەق بێکەس، (٣) خاتوو بەهێ مارف، (٤) حەمە عەلی مەدهۆش بەرگدروو و شاعیری ناسراو، (٥) کاك عەزیز میرزا ساڵح بەڕێوەبەری قوتابخانەی هەڵەبجە. لە کۆبوونەوەکەدا پاش وتووێژێکی ڕێکوپێك بە گشتی

---

[٢١٣]: عولە، ساڵێك بوو کورد ئازاد نەژیا، ل١٩-٢٠.

[٢١٤]: ئیگلتۆن، کۆماری کورد لە ساڵی ١٩٤، ب١، ل ١٠١، و. ف، ل٧٢.

ئیبراهیم ئەحمەد باوەڕی بەم پەیمانی (سێ‌سنوورە) نییە، بڕوانە عەلی کەریمی، ژیان و بەسەرهاتی عەبدولڕەحمان زەبیحی (مامۆستا عولەما) ل ٢٧٥-٢٧٦.

دەنگ بڕیاردرا کە بە پێی داخوازی سەرکردایەتی (کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد) لقی (ژ. ك) لە کوردستانی باشووردا دابمەزرێنن..)[٢١٥].

لەپاش ڕووخانی کۆماری دێمۆکراتی کوردستان لقەکانیش هەڵوەشایەوە و چوونە نێو ڕیزەکانی پارتی دێمۆکراتی کورد(عێراق)، کە پاشان بوو لە پارتی دێمۆکراتی کوردستان.

هەر لەو ڕۆژانەیشدا (قازی محەمەد) وەك کەسایەتیەکی ڕۆشنبیرو خوێندەوارو ناسراوی کورد، ئاگای لە نووسراو و بڵاوکراوەکانی ئەو ڕۆژانەی باشووری کوردستان هەبووەو لە ڕێگەی قاچاخچی یەکانەوە پێوەندی دەگەڵ حیزبی (هیوا)دا هەبووەو نووسراوەکانی ئەو کاتەیان لە بۆ ڕەوانەکردووەو لە بارەی ئاییندەی کوردستانیش بیروڕایان گۆڕیوەتەوە.

کوڕی ڕەش (عەلی قازی)، کوڕە تاقانەکەی پێشەوا لەم بارەیەوە دەڵێ:

(لە پێشدا مەرحومی بابم لەگەڵ حزبی هیوا پێوەندی هەبووە. بە بیرم دێماڵێ مە ئەشکەوتێکی تێدا بوو هەموو ڕۆژنامەو گۆڤاری حزبی هیوای تێدا دانرابوون، مەرحومی بابم بەردەوام لەڕێی چەند بازرگانێکی عێراقی کە هامشۆی ئێرانیان دەکرد پێوەندی بە هیواوە هەبوو، بە داخەوە نێوەکەم لەبیر نەماوە کە حاجی یەکی کۆیی بوو زۆر جار دەهاتە مەهاباد ئەو رابگی وی بوو لەگەڵ حزبی هیوا)[٢١٦].

دوای ئەوەی کۆمەڵەی (ژێ. کاف) بە تەواوی جێگەی خۆی گرت و دۆست و لایەنگری زۆر بوو و توانی چاپخانەیەکی بچکۆلانە بۆ بڵاوکراوەی خۆی پێك بێنێ، دوای ئەوەی هەوڵی زۆریدا تا توانی گۆڤاری نیشتمان) چاپ و بڵاوبکاتەوە، پێوەندییە ڕۆشنبیرییەکەی بە تایبەتی لە بواری نووسین و خوێندەواریدا زێتر بوو. بە هۆی بارودۆخی سیاسی باشووری کوردستان،کە لە زووەوە پێوەندی دەگەڵ ڕۆژنامەو گۆواری کوردیدا هەبوو و لە ڕووی خوێندنی قوتابخانەشەوە لە زووەوەو بە تایبەتی لە سەرەتای ئەم سەدەیە و پاشتر لەگەڵ دروست بوونی دەوڵەتی عێراقدا لە قوتابخانەکانی کوردستاندا بە زمانی کوردی دەخوێنرا، ئەمە وایکرد کە ڕۆشنبیرانی ڕۆژهەڵاتی

---

[٢١٥]: سدیق سالح، مامۆستای نەمر ئیبراهیم ئەحمەد بە خامەی خۆی، ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ، ژ٢١٢٧، س٩،٢٣/٤/٢٠٠٠،ل ٩.

حوسێن مەحەمەد عەزیز، پێنج کاتژمێر لەگەڵ برایم ئەحمەد دا، ل ١٠.

هەروەها ئیبراهیم ئەحمەد لە بارەی ناوی لقەکەیش دەڵێ: (لقی کوردستانی عێراق بوو، نەك سلەیمانی، چونکە ئێمە تەنزیمان لە زاخۆ، لە شەقلاوە، لە دهۆك، لە هەولێر، لە جێی وا دوو سێ تەنزیمان بوایە تەنزیمان دروست ئەکرد). بڕوانە:

عەلی کەریمی، ژیان و بەسەرهاتی عەبدولڕەحمان زەبیحی (مامۆستا عولەما)، ل ٢٦٣.

[٢١٦]: عبدالرحمن مصطفی، کوڕی ڕەش چەند لاپەڕەیەکی کۆماری کوردستان هەڵدەداتەوە، ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ، ژ٣٩٠، س٢، ١٩٩٣/٥/١٧، ل ٣،٦.

کوردستان سوود لە ئەزموونی ئەو مامۆستاو بڵاوکراوە کوردییانەی باشووری کوردستان وەربگرن. دەربارەی ئەو هاوکارییە (**هێمن**) وەهای ڕوون کردۆتەوە:

(ئێمە یانی ئەو پۆلە لاوەی لە زەمانی پەهلەوی یەوە یەکترمان گرتبوو و دۆستانە پێکەوە کارمان دەکرد. مەیدانمان بۆ ئاوەڵا بۆوە و چالاکی خۆمان پەرە پێدا. دەمان ناردە عێراق ڕۆژنامەو گۆواری کوردیان بۆ دەهێناین و دەمانخوێندەوە. من شیعری خۆم و شیعری شاعیرەکانی ترم بە خەت بۆ لاوەکان دەنووسییەوە و بڵاوم دەکردنەوە. دڵشادی ڕەسووڵی لە عێراقەوە هاتبۆوە. ئەو ئیملای کوردی لە هی ئێمە باشتر بوو و خەتیشی خۆشتر بوو. زۆریشی شیعری بێکەس و پیرەمێردو ئەحمەد موختار جاف و حەمدی لەبەر بوون و بەخەت بڵاوی دەکردنەوە. گۆواری گەلاوێژ ڕۆڵێکی باشی دیاری کردو لاوەکانمان فێری کوردی خوێندنەوە بوون)[٢١٧].

(هەندێ لە ئەندامە چالاکەکانی کۆمەڵە، ئەوانەی دەستی نووسینیان هەبوو، بەرهەمەکانی خۆیان لە گۆڤارە کوردییەکانی چلەکاندا بڵاودەکردەوەو بە تایبەتیش لە گۆڤاری (گەلاوێژ)دا.

وتارەکانی (**ئیبراهیمی نادری،دڵشادی ڕەسووڵی، تۆفیقی ئەمینیان، طاهری هاشمی،**.. هتد)[٢١٨].بەرچاو دەکەوێت. ئەمەش نیشانەی ئەوەیە ئەو ڕۆژانە گۆڤاری ناوبراو لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا بەهەرمێن بووە، تەنانەت گۆڤاری نیشتمان نووسیویەتی:

ئەر نەبێ چراکەی "نیشتمان"ی خۆشەویست
دەیدەکەم لێڵاوە دەردو داخی کەس نادینمە
تیشکی ڕۆژی"نیشتمان"شمشێری عالەم گیرمە
شەعشەو ورشەی"گەلاوێژ"چاوی گێتی بینمە[٢١٩]

---

[٢١٧]: هێمن، تاریك و ڕوون، ل١٩.

[٢١٨]: سەیری ئەم وتارانە بکە:

أ.ف. نادری، پێکەنین و گریان، گ گەلاوێژ، ژ(١٢،١١)، ١٩٤٢، ل٥٩-٦٢.

تۆفیق ئەمینیان، خەوێکی خۆش، گ گەلاوێژ، ژ٣، ١٩٤٤، ل٤٩-٥٠.

محمد صديق مجتهدی، ڕێی نەجات و گەورەیی، گ گەلاوێژ، ژ٨، ١٩٤٤، ل١٧-١٩.

ابراهیم نادری، ئەی خەو، گ گەلاوێژ، ژ٨، ١٩٤٤،ل٥٦-٥٩.

يدالله رضائی، سەی یاقو مایەشتی، گ گەلاوێژ، ژ٦، ١٩٤٤، ل ٢١-٢٥.

طاهر هاشمی، بە یادی نیشتمان (شیعر)، گ گەلاوێژ، ژ٧، ١٩٤٤،ل ٣١-٣٢.

[٢١٩]: گ نیشتمان، ژ(٩،٨،٧)، ل١.

بەتایبەتی لە باشووری کوردستانیشدا گۆڤاری (گەلاوێژ) لە لایەن ئەندامانی حیزبی (هیوا)وە سەرچاوەیەکی باشی خۆ ڕۆشنبیر کردن و تێگەیشتن بووە.

هەندێ لە نووسەرو ڕۆژنامەنووی و شاعیرانی باشووری کوردستان دوای هەواڵی دامەزراندنی کۆماری دێمۆکراتی کوردستان بەرەو ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەڕێ کەوتن بۆ ئەوەی دەوری نیشتمانی خۆیان لەوێ ببینن، بە تایبەتیش لە سەرەتای دامەزراندنیدا کۆمار زۆر پێویستی بە مامۆستای قوتابخانەو ڕۆشنبیران هەبوو تا دام و دەزگاکانی فێرکردن و ڕاگەیاندنی کۆمار بەڕێوە ببەن.. ئەو نووسەرو ڕووناکبیرانە دەتوانین بەسەر دوو دەستەدا دابەشیان بکەین:

١-ئەوانەی چوون بۆ ڕۆژهەڵاتی کوردستان و دەوریان بینیوە.

٢-ئەوانەی لە باشووری کوردستانەوە بەرهەمیان بۆ ڕۆژنامەو گۆڤارەکانی ئەو سەردەمە نووسیووە.

سەبارەت بە دەستەی یەکەم. سەعید ناکام و وردیو قانیع و عوسمان دانش و عەبدوڵڵا سۆفی کەریم سەڕاج و کەریم زەندو یحیی چروستانی و ئەنوەر دڵسۆز و مەغدید سۆران..هتد[٢٢٠].

(**سەعید ناکام**) ئەگەرچی خۆی بەئەسڵ کوردی ڕۆژهەڵاتی کوردستانەو مەهابادی یە،بەڵام پاشان پەڕیوەتەوە باشووری کوردستان. لەر لە دروست بوونی کۆمەڵەی (ژێ. کاف) لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان، ئەوکاتە بە فەقێیەتی یەوە خەریك بووە. (**هێمن**) دەڵێ:

(ئەلفوبێم لە خزمەت مامۆستا سەعید ناکام خوێند. کە ئەو دەم مێرد منداڵ بوو.. مامۆستا ناکام نەك هەر سامی لە خوێندن شکاندم. بەڵکە تێیگەیاندم خوێندن خۆش و شیرینە. پێش ئەوەی ئەلفوبێم پێ بناسێنێ. بزنۆکەو مەڕۆکەی حوسێن حوزنی ئەوەندە بۆ خوێندمەوە هەمووم لەبەر بوو. کتێبی ئەنجوومەنی ئەدیبانی ئەمین فەیزی مان هەبوو. شیعرە گاڵتەکانی شێخ ڕەزای فێر دەکردم. لەبیرم قەسیدە درێژەکەی عاریف سابیم کەوا دەس پێ دەکا: (ئاوارەیی خاکی وەتەن و سەریرو سەفا) لەسەر ڕا بۆ خوارێ لەبەر بوو. وەك تووتی دەمخوێندەوەو لە مانای نەدەگەیشتم)[٢٢١].

دوای ساڵانێك لە تەمەنی خۆی (ناکام) کە لە کاری چاپەمەنی و بە تایبەتی کارکردتن لە چاپخانەکەی حوزنی و پیرەمێردو هاوکاری پیرەمێرد، لە دوای دامەزراندنی کۆماری دێمۆکراتی کوردستان، بە پەلە خۆی گەیاندەوە مەهابادێ و بە هۆی ناسراوی و ناوبانگی و شارەزایی لە کاری ڕۆژنامەوانیی و چاپخانەدا جێگەی شیاوی خۆی لە ڕۆژنامەی (کوردستان)ی ئۆرگانی کۆماری دێمۆکراتی کوردستاندا وەرگرت.

(ناکام) خۆی دەگێڕێتەوە:

---

[٢٢٠]: عولە، ناوی (٥٢) کەسی دەست نیشان کردووە، لە کوردستانی باشوور، کە بەشداری کۆماری کوردستانیان کردووە: بڕوانە: عولە، سەربازێکی ون لە تاکە کۆمارەکەی کوردا، یادداشتی عەبدوڵڵا سۆفی کەریم سەراج، ل٢٠-٢١.

[٢٢١]: هێمن، تاریك و ڕوون، ل٥-٦.

(ئەوەی ڕاستی بێ لەو وەختەی کە کۆماری کوردستان دامەزراو ڕۆژنامەی (کوردستان) بڵاوبووەوە، ئەهات بۆ عێراقیش، کە ئەهات خەڵك بە نەوعێکی عەجایەب ئەیان قۆستنەوەو ئیان خوێندەوە، پێیان زۆر خۆش بوو. ئەوە کیانێك دامەزراوە بۆ کورد لە مەهاباد. ئەوانەی ڕۆژنامەکەیان ئەبرد بە ڕێگاوەو ئەیان نووسی لەو پلەو مستەوایەدا نەبوون کە خەڵك چاوەڕوانی ئەکرد. لەبەر ئەوە بە هەموو لایەك وایان بە باش زانی کە بچم خۆم بگەیەنمە مەهاباد و بتوام هاوکاری لەگەڵ ئەو ڕۆژنامەیە بکەم)[٢٢٢].

هەروەها بەردەوام دەبێ:

(..ئەو وەختەی من چووم بۆ مەهاباد و لە (کوردستان)دا دەستم بە ئیش کرد، تەنها فریای ئەوە ئەکەوتم لەوێ ئیش بکەم، بۆ؟ چونکو جگە لەوەی نووسەر بووم، ئیداری چاپخانەکەشم بەدەستەوە بوو،کرێکارەکانیش هەموو تازە هاتبوون و فێر ئەبوو، لەگەڵ ئەوانیش ئیشم ئەکرد)[٢٢٣].

ئینجا لە بارەی ژمارەو سەرنووسەری ئەو سەردەمەی ڕۆژنامەکە لە پێش خۆیدا، ئەڵێ:

(پاشان هەر لەو ڕۆژنامەیەدا هەندێ شیعرو نووسنی خۆی بڵاوکردۆتەوە. دەمەوێ لێرەدا، هەڵوەستەیەك لە بارەی ئەو پەرەگرافانەی چاوپێکەتنەکەی (ناکام)ەوە بکەین، ئەویش ئەوەیە، ڕێی تێ ناچێ ئەو پیاوە، سەید محەمەدی حەمیدی ئەوەندە کۆڵەوار بووبێ،کە لە سەرەتاوە تا ژمارە نەوەدی ڕۆژنامەی (کوردستان)ی لە ئەستۆ گرتبێت و نووسینی خۆشی تێدا بڵاکردبێتەوە، بە تایبەتی کە پێشتر لە کوردستانی باشوور بووەو ئاشنای ئەدەبیات بوەو فێری نووسین و خوێندنەوە بە زمانی کوردی و بە فارسی نووسین و وەرگێڕانی زۆری بڵاوکردۆتەوە. ئەمە بێجگە لەوەی، غەیری ئەم چاوپێکەوتنەی (ناکام) لە ڕۆژنامەکەو سەرچاوەی باوەڕپێکراوی تر ناوی بەڕێوەبەریەتی وسەرنووسەری ئەومان نەدیوە، تەنانەت (محمد شاپەسەندی)یش لە چاوپێکەوتنێکی خۆیدا، دەڵێ بەڕێوەبەری هونەری ڕۆژنامەی کوردستان من بووم[٢٢٤].

محمد تۆفیق وردی (١٩٢٣-١٩٧٥ز) لە نووسەرە دیارەکانی سەردەمی کۆمارەو پێشتریش لە نێو حیزبی (هیوا)دا ئەندامێکی چالاك بووە. چەندین وتارو شیعرو چیرۆکی لە ڕۆژنامەو گۆڤارەکاندا بڵاوکردۆتەوە،کە لە بیبلۆگرافیای ڕۆژنامەوانیی ئەو سەردەمە لە پاشکۆی ئەم لێکۆڵینەوەیەدا بەرچاو دەکەوێ.

(وردی)، وەکو مامۆستایەکی پەروەردەیی لە قوتابخانەکاندا دەرسی وتۆتەوە، چونکە لە ساڵی (١٩٤٤)دا لەگەڵ برادەرەکانی **نەریمان** و **کەریم زەند** خانەی مامۆستایانیان لە بەغدا تەواو کردبوو، هەروەها بەرهەمیشی بۆ بڵاوکراوەکان ڕەوانە کردووە. شایانی باسە سەرەتای کاری نووسنی (وردی) لەو نووسینانەوە دەست پێدەکات،

---

[٢٢٢]: قادر وریا، کوردستان، ل٩٤.

[٢٢٣]: هـ. س، ل٩٤.

[٢٢٤]: هـ. س، ل٩٧.

که له ڕۆژنامەی (**الاهالي**)دا بەزمانی عەرەبی دەربارەی کاری چەوت و بەرتیل وەرگرتنی فەرمانبەرانی حکومی لە قەلادزێ بلاوکردۆتەوە[225]. دەرسەکانی (وردی) لە گۆڤاری (گڕوگاڵی منداڵانی کورد)دا سەرکەوتووانەو سەرنج ڕاکێشەرە، هەر جارەی دەرسێکی لە بارەی جوگرافیای کوردستان نووسیووە. شێوازی نووسینەکەیشی هەروەکو دەرس وتنەوەی ناو پۆل (کلاس) نووسیوو. مامۆستا پرسیار دەکاو شاگرد (خوێندکار) وەرام دەداتەوە:

مامۆستا: کێ دەتوانێ چۆمەکانی بەناویانگی کوردستانی ئێرانمان بۆ بەیان بکا!!

شاگرد (دارا): من دەتوانم ،(١) سیروان: کە لە کوردستانی ئێران بەرەو کوردستانی عێراق دەڕواو دەڕژێتە چۆمی (دەجلە)..[226].

(**وردی**) بێجگە لە بەشداری کردن لە نووسنی دەرس و ئەدەبی منداڵان لە ڕۆژنامەی (کوردستان)ی ەو ڕۆژانەیشدا بەشداری کردووە، جا چ بە نووسین بێ‌و چ بە وەرگێڕان بێ، چالاکیەکەی وایکردبوو ڕێزی تایبەتی لای دەستەی نووسەران و ڕووناکبیرانی ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا هەبێت، لە ژمارە (٢٥)ی ڕۆژنامەی (کوردستان)دا هاتووە:

(ئەم شیعرانە برای خۆشەویست وردی لە بابەت جێژنی نەورۆزەوە گوتویەتی:

ئەڵێن نەورۆز هات دەشتی کوردەوار
زستانی دەرکرد هات بەرەو بەهار
مزگێنی لە لاو تەم لاچوو لەناو
یەکەم نەورۆزە کورد بۆتە دەوڵەت
دڕانی بەرگی دیالی و زیللەت
هەڵیکرد ئاڵای سەوزو سپی و سوور
ئەلەرێ شادە بەرزە دوور بە دوور) [227]

لەناو نووسەرانی باشووری کوردستان، کە بە زۆرترین نووسین بەشداری لە ڕۆژنامەوانیی کۆماردا کردبێ (**وردی**) یە. بە تایبەتی دوای ئەوەی (لەگەڵ هەندێ لە کاربەدەستانی فەرهەنگ (مەعاریف)ی وەکو دڵشادی ڕەسوولی تێك چوو)[228] ، بە تەواوی وازی لەکاری مامۆستایەتی هێناوەو خەریکی نووسینی بابەتی ڕۆژنامەوانیی

---

[225]: ڕۆژنامەی ئاڵای ئازادی، ژ٢٤، ٢٤/٥/١٩٩٢، ل٧.

[226]: گ گڕوگاڵی منداڵانی کورد، ژ٣، ل٦.

[227]: ڕۆژنامەی کوردستان، ژ٢٥، ١٧/٣/١٩٤٦.

[228]: کەریم شارەزا، محەمەد تۆفیق وردی مرۆڤ و فۆلکلۆرناسی کورد، گ بەیان، ژ١٤٨، تەمووزی١٩٨٨، ل٨٠. هەروەها بۆ ژیانی وردی و زۆر لایەنی بەرهەمەکانی، لە هەمان ژمارەدا تۆمارێك لە یادی (وردی) نەمردا بلاوکراوەتەوە، کەزۆر ئەدیب و نووسەر بەشدارییان تێدا کردووە، لەوانە:

بووە. پاشتریش، کە گەڕایەوە عێراق بە هەمان تاقەت و توانا ژمارەیەکی زۆر نامیلکەی بچووکی لەبابەت فۆلکلۆرو ئەدەبیات نووسی و وەرگێڕا.

قانیع(١٨٨٨-١٩٦٥ز) شاعیری میللی، ماوەیەکی زۆر لە ڕۆژگاری کۆماردا، بەکاری مامۆستایەتی یەوە خەریك بووەو پێش ئەوەی بڕواتە ئەویٚ وەکو شاعیرێکی میللی ناسراو بووەو ئەدیب و نوسەرو کاربەدەستانی ئەویٚ ناسیویانە.

هێمن دەڵێ:

> **(پاش دووی ڕێبەندان و پێك هاتنی کۆماری کوردستان کوردەکانی پارچەکانی تری کوردستان ڕوویان لە مەهاباد کردو من و هەژار لەگەڵ هەموو پیاوە بەناوبانگەکان پێوەندی دۆستایەتیمان دامەزراند. مامۆستا قانیعیشم ناسی و لە ئەزموونی ئەدەبی ئەویش کەڵکم وەرگرت)**[٢٢٩] .

(**قانیع**) لە زۆربەی شیعرە نیشتمانی و کۆمەڵایەتیەکانی بە زمانێکی سادە و شێوازێکی ساکار گوزارشتی لە هەست و نەستی خۆی کردووەو ئەمەش وایکردووە کەلە ڕیزی شاعیرە میللی یەکان ناو ببرێت، بەڵام نەوەکو میللی بەو مانایەی کە شیعرەکانی لە ئاستی هونەری شیعریدا کزو لاواز بێ، نەخێر، بەو واتایەی لە ڕووی بەکارهێنانی زمانەوە لە کەش و هەوایەکی جەماوەری و لەنێو چینی جووتیارو پاڵەو زۆرینەی خەڵکدا بڵاوبۆتەوەو بە ئاسانی لێی تێدەگەن و دەماو دەم بەناو خەڵکیدا بڵاودەبێتەوەو ناوبانگ پەیدا دەکەن.

د.عیزەدین دەڵێ:

> **(بەناوبانگترین شاعیری میللی هاوچەرخ (قانیع)ە، کە شیعرەکانی لەنێو جەماوەری جووتیاری کوردستانی عێراق و ئێراندا بڵاوبۆتەوە. (قانیع) لە زۆربەی شیعرەکانیدا مەسەلەی نەتەوەیی بەرجەستە کردووە، لەم ڕووەوە شیعرەکانی لە ڕووی ڕووخسارو بەهێزیدا لەئاستی شیعری کلاسیکیدایە. بە شێوازە میللی یەکەی خۆی کێشەکانی ژیانی ڕۆژانەی جەماوەرو بە تایبەتی ژیانی جووتیارو پاڵەی کوردی دەربڕیوە لە وێنەکێشانی مۆنۆلۆژی ناخی جووتیاردا داهێنانی کردووە)**[٢٣٠] .

بەر لە دامەزرانی کۆماری دیموکراتی کوردستان، لە کاتی کۆمەڵەی (ژێ. کاف)دا چەند شیعرێکی نیشتمانی لەگۆڤاری (نیشتمان)دا بڵاوکردۆتەوە. لەوانە یەکێکیان بەناونیشانی (پاییزی نیشتمان)ەو تیایدا هاتووە:

محمود زامدارو عمر ابراهیم عزیزو مصطفی نەریمان و عبدالرزاق بیمارو کەریم شارەزاو حمە بۆرو کەریم زەند و د. شوکریە ڕەسوڵ و طارق جامبازو مەدحەت بێخەو و ئەحمەد تاقانە.

[٢٢٩]: هێمن، تاریك و ڕوون، ل٢٤.

[٢٣٠]: د. عزالدین مصطفی رسول، الواقعیة في الادب الكردي، ص ٥٤.

ئەی وەتەن پاییز بەخێربێت چونکو ئیمڕۆ باومە
گەرم و ساردی فەسڵەکەت عەینەن دڵەی شێواومە
باڕەشت ئاهی دەروون و هەوری هەروەك چاومە
نم نمی باڕەش ئەبارێ وەك تکەی زوخاومە
شاخ و داخی تۆ نموونەی جەرگی هەڵقرچاومە
گێژەڵووکەی سەر ملانت وەك هەناسەی پڕ گرین
تەم لەسەر کوێستانەکانت دووکەڵی قەلبی حەزین
وشکە پووشی دەشتەکانت بەندی جەرگی ئاگرین
ساردی ئەشکەوت و موغارەت وەك دەروونی پڕ برین
بەرگە ڕێزانی درەختت عومرەکەی فەوتاومە[231]

ئەو ڕۆژە کە بیستوویەتی کۆمارێکی سەربەخۆی کوردی دامەزراوە خاوەن ئاڵای تایبەتی خۆی، ئاواتی هاتۆتەدی و ڕووی لەوێ کردووە، لەگوندی (کەڵبەڕەزاخان) مامۆستا بووە،**هەژار** لەمیانەی قسە خۆشەکانی (قانیع)دا دەگێڕێتەوە، کە خۆی هەموو جارێ دەیگووت من لە (سەگی پێشەوا) مامۆستام[232].

عەبدوڵڵا سۆفی کەریم سەڕاج ناسراو بە (عولە)، دوای ئەوەی لەگەڵ چەند هاوڕێیەکیدا گەیشتونەتە کۆمار، لە خوێندنگای (گەلاێژ)دا دوو مانگێك خەریکی مامۆستایەتی و دەرس وتنەوەی زمانی کوردی بووە.

کۆماری دیمۆکراتی کوردستان بە بۆنەی دەرس خوێندن بە زمانی کوردی کۆڕێکی شیعر خوێندنەوەی لە خوێندنگای ناوبراو ڕێکخستووەو چەند شاعیرێك بەشدارییان تێدا کردووە، لە بارەی ئەو کۆڕە ئەدەبییەو ڕۆڵی خۆی لە یادداشتی خۆیدا نووسیوویەتی:

(ڕۆژێکیان حکومەتی کوردستان بڕیاریدا سیمینارێك لە فێرگەی گەلاوێژ سازبدات. ئەوکاتە ئێمە لەوێ بووین، پێش ئەو بڕیارە بە دە ڕۆژێك ئەوەمان بیست کە مامۆستای شاعیر قانیع هاتووەو بەڵام پێش ئەوەی خۆی بگات پارچە شیعرێکی ناردووە، ئەو سیمینارە لە لایەن من و کاك عومەری هاوڕێم بەڕێوەبرا، بۆیە بە هەڵمان زانی شیعرەکەی مامۆستا قانیع بخوێنینەوە، ئێستەش یەك دوو دێڕی ئەو شیعرەم لە یاد ماوە ،کە دەڵێ:

[231]: گ نیشتمان، ژ(٣،٤)، ل١٥. پاشان کە لە دیوانەکەیدا چاپکراوە هەندێ گۆڕانی بەسەردا هاتووە، بڕوانە: دیوانی قانیع شاعیری چەوساوەکانی کوردستان، برهان قانع کۆی کردۆتەوەو چاپی کردووە، ل ١٨١.
[232]: هەژار،چێشتی مجێور، ل١١٠-١١١

سەد شوکر وا من نەمردم تا کە دیم ئالآیی کورد
هەر بژی ئالآیی کوردو پێشەوای زانایی کورد

لەو سیمینارەدا بەڕێزان سەرۆك کۆمار و قازی موحەمەد، سەر لەشکری کۆمار مستەفا بارزانی و زۆربەی وەزیران و کاربەدەستانی دەوڵەت ئامادەبوون)[٢٣٣].

هەروەها لە بارەی ڕێزلێنان و قەدر زانینی ئەو کۆڕە شیعرییەوە نووسەر بەردەوام دەبێ:

(.. کەچووم بۆ بارەگای حزب، لەوێ وتیان پێشەوا خەلاَتی کردووی بەرانبەر ئەو شیعرەی خوێندووتەتەوە، ئیتر "٦٠"تومەن پولێیان دامێ و بۆ بەیانی ڕۆژی ئاییندەی لەگەڵ هەمان کابرای کە بانگی کردم بۆ بارەگا چوونە بازاڕ دەستێ ڕانکو چۆغەو جوتێ پێلآویان بۆ کڕیم)[٢٣٤].

لەبارەی ڕۆژانی مامۆستایەتی خۆی لە خوێندنگای (گەلاوێژ)یشدا دەڵێ:

(لە پاش دوو ڕۆژ لە وەزارەتی فەهەنگەوە (پەروەردە) بانگکراین. لەوێ داوایان لێکردین لە فێرگەی گەلاوێژ وانەی زمانی کوردی بە قوتابان بێینەوە، چونکی مامۆستا شارەزای لە ئەلف و بێی کوردی کەم بوون بۆ ماوەی دوو مانگ بە باشی وانەی زمانی کوردیمان گوتەوە)[٢٣٥].

پاشان بوو بە ئەفسەر و لەڕیزی هێزی پێشمەرگەی کوردستان تا ڕوخانی کۆمار خزمەتی کردووە.

(کە بەڕێوەبەری ئەو قوتابخانە "گەلاوێژ"ە عوسمان دانش بوو. دانش لە هەڵکردنی ئالآی موقەددەسدا تاقە کوردی عێراقی بوو وتاری خوێندەوە. جارێك لە (زەبیحی)م پرسی بۆچی لەناو هەمواندا عوسمان دانش هەڵبژێررا،

وتی: چونکو ئەو پێوەندی کۆنی لەگەڵ ئێمەدا هەبوو، نوێنەری (ژ.ك) بوو لە سلێمانی).

هەندێکیش لەوان بە تەنیا جارێك یان دوو جار بەرهەمیان بلآوکردۆتەوە.

شەهید **محەمەد قودسی** (م. محمود) لە وتارێکیدا لە بارەی (خوێندن)ەوە وا دادەڕێژێ:

(.. نەزانین هاوڕێیەکی گیانی بە گیانی هەموو کەسێکی بەکارهێنەری گەل و سەرگەردانیکەریەتی، هەروەها دوژمنێکی خوێنەخۆریی ئازادکردنی گەلە. با ئەمە بە گەزێك بۆ پێوانی دوژمنایەتی بلآوبوونەوەی خوێندن دابنێین دەبینین ئەوانەی کە بەبێ ژمارە هەوڵی بلآوکردنەوەی خوێندن دەدەن ئەو کەسانەن کە لە ئازادی گەل وە وریا بوونەوەی بەرامبەر بە حقوقی خۆی ناترسن، وە ئەوانەی کە

---

[٢٣٣]: عەبدوڵلا سۆفی کەریم سەڕاج، سەربازێکی ون..، ل٨-٩.

[٢٣٤]: عولە، سالێك بوو کورد ئازاد نەژیا، ل٢٤.

[٢٣٥]: عەبدوڵلا سۆفی کەریم سەڕاج،سەبازێکی ون..، ل٧.

خوێندن بڵاوناکەنەوە تنۆك تنۆك نەبێ ئەو کەسانەن کەلەبەر ئارەزووی خۆیان و زوڵم کردنیان لەسەر گەل ئازادی دوا دەخەن..)[٢٣٦].

یحیی چروستانی، لە وتارێکدا بە ناونیشانی(بەرەو ئازادی) لە (سەرا)وە نووسویەتی:

(ئەی دڵ، شێواوی پەنجەی زۆرداران، ئەی سینەی تەماوی بە دەست خەموە دەوری بەدکاران، زۆر دیل وەژێر دەستی، ئای چەند زام زادەی تیری نەهاتیت بە جۆرێك تاساوی چاپووکی چەرخی چەپ گەردی کە هیوای بووژانەوەت نی یە.. ئەی چاوی پڕ فرمێسك تۆزێك بڕوانە، ئەی بیری پەرت و بڵاو وریا بەرەوە. ئەی جەستەی کوتراو بەدەست قەمچی خوێنخواران گەردنی کەچی نـامرادت هەڵبڕە تەماشای چوار دەوری خۆت کە، دیمەنی دەرو دەشتت ببینە وا خەریکە بەرگی ڕەش پۆشی شەوی چارە تاریك لەسری لاچێ)[٢٣٧].

ئەنوەر دڵسۆز، کەکوڕە کوردێکی هەولێرییەو ئەندامێکی چالاکی حزبی هیوا بووە[٢٣٨]. پاشان خوێندنی بـاڵای لـە یاسای نێودەوڵەتیدا تەواو کرد، لە وتارێکی سیاسیدا لە بارەی شی کردنەوەی بارودۆخی جیهـان و (پەیدانـەبوونی جەنگی جیهانی سێیەمدا) لە گۆڤاری (کوردستان)دا وا دەست پێدەکات:

(مەعلومە ئەساسی جەنگ لە ڕێك نەکەوتنی ئیمپریالیزمە، دەوڵەتە ئیپریالیستەکان بۆ قازانج کردنێکی زۆر لە دوای پەیداکردنی بازاڕی زۆرتر ئەگەڕێن و هەر دەوڵەتە ئیمپریالیستەکانی گەورە ئارەزووی پەیداکردنی زۆرترین بەش ئەکا لـەبازاڕی باسـکراو ئـەم بازاڕانـە پەیـدا نابـێ ئـیللا موستەعمەرات نەبێ..)[٢٣٩].

مەغدید سۆران کە وەکو نووسەرو کارمەندی چاپخانەی کوردستان کـاری کـردووەو لـە هـەولێرەوە ڕووەو کۆمـار چووەو بە پێی توانای خۆی تا رووخانی کۆمار ماوەتەوەو خزمەتی کردووە، لە وتارێکدا بـە ناونیشـانی(جووتیاری کوردچۆن ئەژی و چی ئەوێ؟) نووسیوویە:

(حکومەت دائەمەزرێ بۆ ڕەهبەری و ڕزگارکردنی میللەت نەك بۆ تێرکردنی چەند کەسـانێك و لەناوردنی ئەو گبقهی کە گیانی میللەتی لێ پەیا ئەبێ، ڕاستە حکومـەتێکی کـە ئالـەت بـێ بەدەست چەند کەسانێکەوە یا بجولێ،ەوە بە پەنجەی بە کرێ گیراوەکان ئەوە حکومەتی میللەت نی

---

[٢٣٦]: ڕۆژنامەی کوردستان، ژ٢٦، ١٩٤٦/٣/١٨.

[٢٣٧]: گ کوردستان، ژ(٦،٧)، ١٩٤٦، ل ٤٤-٤٦.

[٢٣٨]: بۆ زانیاری لەم ڕووەوە، بڕوانە:

طارق جامباز، وشیاری نەتەوایەتی گەنجانی هەولێر لەکۆتایی سییەکان و ناوەڕاستی چلەکان لـەنێو حزبـی هیـوادا، ژ١، ١٩٩٨، ل٥٧-٥٦.

[٢٣٩]: گ کوردستان، ژ١، ١٩٤٥، ل ٩-١١.

یە بەڵکو ڕۆژ بە ڕۆژ میللەت بەرەو نەمان ئەبا بەڵام حکومەتی میللی کوردستان حکومەتێکە لە بۆ گەل بەکاردێ..)[٢٤٠]

دەستەی دووەم، ئەو شاعیر و نووسەرانە دەگرێتەوە، کە بەرهەمی خۆیان بۆ بڵاوکراوەکانی سەردەمی کۆمار ڕەوانە کردووەو هاوسۆزی و هاوخەمی خۆیان دەربڕیوە.

(فانی)، مەمەنداغای کوڕی ڕەسووڵ ئاغا (١٩١٠-١٩٧٣ز)، شیعرێکی درێژی بۆ گۆڤاری (نیشتمان) ڕەوانە کردووە، ناوبراو خۆیشی لە (کۆمەڵە)دا ئەندام بووە. لەسەرەوەی شیعرەکەدا نووساروە ئەم هەڵبەستە جوانەی ژێرەوە دیاری (فانی)یە، کە لە ژمارە (٢٠٠) پێوەندیمان دەگەڵی هەیە. شیعرەکەش بە ناونیشانی (دەڵێم بیڵێم و ناوێرم):

قسێکم دێتە سەر زاری	**دەڵێم بیڵێم و ناوێرم**
دز و جەردە ڕیاکاران	**نەزان و گێژو بێ عارن**
لەگەڵ یەکتر ئەڵێی مارن	**دەڵێم بیڵێم و ناوێرم**
ئەوەی ئێستاکە زۆردارە	**خەریکی جەورو ئازارە**
ئەوی بێ زۆرە غەمبارە	**دەڵێم بیڵێم و ناوێرم**
ڕەعیەت گەرچی جیرانن	**خەریکی زوربە لێك دانن**
بەبێ عەقڵی پەرێشانن	**دەڵێم بیڵێم و ناوێرم**[٢٤١]

ناوەڕۆکی ئەم شیعرە و سەرجەم شیعرەکانی دیکەی شاعیر دەچنە خانەی شیعری شاعیرە میللیەکانەوەو بە زمانێکی سادەو بێ زۆر لەخۆ کردن و بە دوور کەوتنەوە لە هونەرەکانی ڕەوانبێژی و بەکارهێنانی کێشەکانی عەروزی عەرەبی و بەرکارهێنانی وێنەی شیعری سادەو بەرجەستە لە خاسیەتەکانی شیعری ئەم شاعیرەن و زیاتر بەهرەیەکی شیعری خۆڕسکی تیا بووە. لە ناوەڕۆکی شیعرەکانیدا گوزارشت لە یەکگرتنی کوردان و بەهەستێکی نەتەوەیی یەوە بە گژ ئیستعمارو ناپاك و ئاغاو دەرەبەگەکاندا دەچێتەوە ،کە تۆوی دووبەرەکی و ئاژاوە دەنێتەوەو کۆسپ و ڕێگرن لە بەردەم هومێدی کوردان. لەگەڵ ئەوەشدا، لە هەندێ لە شیعرەکانی شاعیردا هەست بەوە دەکرێ کە شارەزایی لە عەرووزی عەرەبی و هونەرکانی ڕەوانبێژیدا هەبووە، بە بەڵگەی ئەوەی، هەروەك لە دیوانەکەیدا دەردەکەوێت، نموونەی شیعری کلاسیکی هەیەو لەسەر ڕێی شوێنی ئەوان ڕۆیشتووە.

شاعیر، چەند چوارینەیەکی لە هەستێکی پاك و بێ گەردی نیشتمانپەوەری و وڵات پارێزی یەوە لە ئاست نەزانی و نەخوێندەواری میللەتی کورد داناوەو هەر خۆیشی ئەنجامی ئەو دەردانەیان بۆ ڕوون دەکاتەوە، کەبوونەتە سواڵکەرو حەماڵ و دزو جەردە:

---

[٢٤٠]: گ کوردستان، ژ(٦،٧)، ١٩٤٦، ل٩-١١.

[٢٤١]: دیوانی فانی، ل١٦٢،١٦١.

میللەتی کوردی ستەمدیدە هەموو دڵ ڕیشن
هەرچی باری خەفەت و زوڵمە ئەوان ئەی کێشن
چونکە بێ شەمعی زەکا ون بووە ڕێی زیندەگیان
سۆفی و سائیل و حەماڵ دزو دەروێشن[٢٤٢]

ئەم شیعرەی(فانی)، (**دەڵێم بیلێم و ناوێرم**)، بووە هەوێنی شیعرێکی جوانی (هێمن) و لە ژمارە (٥)ی گۆڤاری (نیشتمان)دا بڵاوکرایەوە، بە پێچەوانەی ئەو نەترسی پیشان دەدات لە خستنەڕووی دەردو ناهوەموراییەکانی گەلی کوردا:

هەرچـــــــێکی بێتـــــــە ســـــــەر زارم
ئـــــەمن دەیڵـــــێم و بـــــێ بـــــاکم
ئەگـــــەر چـــــی بێکـــــەس و زارم
ئـــــەمن دەیڵـــــێم و بـــــێ بـــــاکم
ئـــــەوی ئاغایـــــە بـــــێ بێکـــــارە
جـــــەبوون و قـــــەڵس و لاســـــارە
دزی و ڕێگـــــــرتنی کـــــــارە
ئـــــەمن دەیڵـــــێم و بێبـــــاکم[٢٤٣]

گیوی موکریانی (١٩٠٣-١٩٧٧/٧/٢٧) لە هەولێرەوە بە شیعر بەشداری گۆڤاری (نیشتمان)ی کردووە. عەبدولڕەحمان گیوی موکریانی لە بنچینەدا خۆی لە خێزانێکی نیشتمانپەروەرو کوردپەروەری موکریانی یەو خۆی حوزنی موکریانی (١٨٩٣-١٩٤٧/٩/٢٠) برای هەر لەزووەوە لە حەلەب و پاشان لە باشووری کوردستان، لە ڕەواندوزو دوایی لە شاری هەولێر بەکاری چاپەمەنی و چاپخانەو ڕۆژنامەوانییەوە خەریك بوون و خزمەتێکی زۆری ڕۆشنبیریی کوردیان کردووە[٢٤٤]. لە شیعرەکەیدا هاتووە:

نادەم بە فەلەك زەمزەمەو شوری وڵاتم
قوربانی دەکەم ماڵ و سەروکاری حەیاتم

---

[٢٤٢]: گ هاواری کورد، ژ١، ژ١٠.
[٢٤٣]: هێمن، ئەمن دەڵێم و بێ باکم، گ نیشتمان، ژ٥، ٢١-٢٢.
[٢٤٤]: لە بارەی ژیانی حوزنی و گیوی موکرانی یەوە بڕوانە:
ڕمزیە صابر، حوزنی نووسەرو ڕۆژنامەنووس، نامەی ماجستێر، کۆلێجی ئەدەبیات، زانکۆی سەلاحەددین، ١٩٩٣.

شێخ نیم کە بە تەزویرو ڕیاکاری و ئەفسوون
وەك ئاش بە دانی ئەم و ئەو لا بێ نشانم
یا کۆلکە مەلایی بێ عەباو مێزەری پڕ فێڵ
دەرۆزەیی ئیحسان کەم و سەر فیترەو زەکاتم[٢٤٥]

مەلا حەسەن (قازی هەڵەبجە)، تەخمیسێکی جوانی لەسەر شیعرێکی ئەحمەد موختار جاف دارشتووەو بە هەستێکی نەتەوەیی بە هێزەوە دەردو خەمی خۆی هەڵدەڕێژێ:

دڵ لە میحنەت کەیلە سا بە ڕووی خەندانەوە
بمدەرێ جامێك بە یادی تەلعەتی جانانەوە
چونکو وا ئێستا لە سازی سینەیی بریانەوە
دێتە گوێم دەنگی بە سۆزو شیوەن و گریانەوە
ناڵەیی دڵمە لە حەسرەت حاڵی کوردستانەوە
چۆن نەناڵی دڵ بە حاڵی میللەتی مەحروومی کورد
چۆن نەگریێ چاو بە خوێن بۆ طالعی مەشئومی کورد
سینە چۆن لەت لەت نەکەم بۆ عنصری مەحکوومی کورد
لانەوازەو بێکەس و مەزڵوومن ئەمڕۆ قەومی کورد
گا لە دەستی تورکەکان و گا لە دەست ئێرانەوە[٢٤٦]

ئەمە بێجگە لەوەی هەندێ نووسەرو شاعیر بە هۆی بارودۆخی سیاسی ئەو ڕۆژانەوە لە ناردنی بەرهەمەکانیاندا ناوی خۆیان نەنووسیووە یان بە دوو پیت ئاماژەیان داوە، کە نازانین کێن[٢٤٧]. هەروەها هەندێ پارچە نووسینی کورت کورت نێردراوە، بەناوەکانیانەوە دیارە، کە کوردی باشووری کوردستانن، هەروەکو: (ئەحمەد پێنجوینی[٢٤٨]، عەبدولڕەحمان موفتی[٢٤٩]، ..هتد).

---

[٢٤٥]: گ نیشتمان، ژ٢، ل١٧.
[٢٤٦]: گ نیشتمان، ژ٥، ل١٧.
[٢٤٧]: بۆنموونە بڕوانە:
گ هەلاڵە، ژ٢، ل ٣١-٣٢.
گ هەلاڵە، ژ٣، ل ٨-١٠.
ڕۆژنامەی کوردستان، ژ١٣، ١٩٤٦/٢/١١.
[٢٤٨]: ڕۆژنامەی کوردستان، ژ٣٢، ١٩٤٦/٤/٦.
[٢٤٩]: ڕۆژنامەی کوردستان، ژ٢٥، ١٩٤٦/٣/١٧.

فەسڵی چوارەم

رۆژنامەوانیی سەردەمی کۆمارو ئەدەبیاتی کوردی

١-هونەری شیعر

٢-هونەری وتار

٣-ئەدەبی منداڵان

١-هونەری شیعر:

شیعر هەمیشە لە دڵ و دەروونی کورددا زەمزەمەی داوەو جێگەیەکی بەرزی بۆ خۆی گرتووە. ڕەنگە ئەمە هەر خەسڵەتێکی دیارو بەرجەستەی میللەتی کورد نەبێ و زۆربەی میللەتانی ڕۆژهەڵات کە مێژوویەکی کۆن و دێرینیان هەیەو پێکهاتەی کۆمەڵایەتی یان لەسەر بیچینەی عەقڵی خێڵەکی دامەزراوەو شیعر باڵادەست بووەو ئاراستەی سۆزو ئەندێشەی ئینسانی کورد کراوەو کەمتر خۆی لە مەسەلە قووڵ و ژیرییەکان دابێ، ئەمەش بێگومان ڕەنگدانەوەی بیرو ئاستی تێگەیشتنی قۆناغ و بنیادە کۆمەڵایەتیەکەی بێت.

شیعر هەمیشە لەسەر زاران بووەو کۆڕو کۆچك و دیوەخانی کوردەواری ڕازاندۆتەوە. لێرەد دەرفەتی ئەوە نییەو کاری ئەو باسەی ئێمەش نی یە بگەڕێینەوە بۆ سەرتاکانی سەرهەڵدانی شیعری کوردی، بۆیە ئێمە لێرەوە دەست پێدەکەین، کە قۆناغی یەکەمی شیعری کوردی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بە لاسایی کردنەوەی خاسیەت و مۆرکی شیعری قوتابخانەی بابان لە لایەن چەند شاعیرێکی موکریانەوە دەست پێدەکات، کە ئەوان بوونە سەردەستەو دەستپێکی ئەو قۆناغە، ئەوانیش (**وەفایی و ئەدیب و ئەدەب و حەریق و سالار و سەعیدو**.. هتد) بوون، کە هەم بە لاسایی و گواستنەوەی قوتابخانەکەی (نالی و سالم و کوردی) بۆ موکریان و هەم بە ڕۆشنبیریی و خوێندنەوەی شیعرو ئەدەبی فارسی سەردەم توانییان درێژە بەو قوتابخانەیە بدەن و زۆر نموونەی شیعری بەرزی کلاسیکی بنووسن، بەڵام نەبوونە قوتابخانەیەکی سەربەخۆی ئەدەبی جیاواز لە قوتابخانەی بابان، کە هەندێ کەس پێیان وایە ئەوانە (**قوتابخانەی موکریان**)[٢٥٠]ن.

بەڵێ ڕاستە، لە ڕووی زمانی شیعرییەوە، شێوەزاری موکری دیارەو ئەم شێوازە ڕەوان و کوردییەکی پەتی یەو بە هۆی تێکەڵاو نەبوونی لەگەڵ وشەو دارشتن و دەستەواژەی عەرەبی و نزیکی لە زمانی فارسییەوە بەڵام ناکرێ ئەوە بکرێتە خاڵێکی جەوهەری بۆ دروست بوونی قوتابخانەیەکی شیعریی.

لە ڕووی هونەری شیعرییەوە، ئەو شاعیرانە هەر هونەرەکانی شیعری عەرەبی و ڕۆژهەڵاتییان بەکارهێناوە، لە(غەزەل و قەسیدە و چوارین و پێنج خشتەکی و تێهەڵکێش و موستەزاد..هتد)، لە ڕووی کێشی شیعریشەوە هەر بەحرەکانی عەرووزی عەرەبین، خۆ لەڕووی قافیەو وێنەی شیعری و هەموو خەسڵەتەکانی شیعری کلاسیکی کوردیدا هەمان شتن.

قۆناغی دووەمی شیعری کوردی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا، ئەو قۆناغەیە، کە ئێمە مەبەستمانەو ئەو سەردەمە مێژووییە دەگرێتەوە، کە چەندین شاعیری گرتۆتەوە، لەوانە: (ابوالحسن سیف القضات، سەید کامیلی

---

[٢٥٠]: جوان بۆکانی، کە (ئەنوەر سوڵتانی)یە، لە لێکوڵینەوەیکدا کە بە چەند ئەڵقەیەك لە ڕۆژنامەی (پەیام) لە شاری لەندەن دا بڵاوی کردۆتەوە، لە (قوتابخانەی موکریان) دواوەو بە نوێخوازی داناون و ئەو خەسڵەتانەی دیاری کردووە، کە لە قوتابخانەی (بابان) جیایان دەکاتەوەز بڕوانە: ڕۆژنامەی پەیام، ژ٥، لەندن، ١٩٩٨. هەروەها لە ژمارەی(٦)یشدا لە نەورۆزی ١٩٩٨ دیسان بە ناونیشانی (پێشڕەوانی شیعری نوێی کوردی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان)، لەو بێ هیوایی و نائومێدییە دواوە کە لە دوای ڕووخانی کۆماری دێمۆکراتی کوردستان بەرۆکی هەندێ شاعیری ناسراوی وەکو (هێمن) و (حەقیقی) گرتەوەو باڵای (شا)یاندا هەڵگوتووە.

ئیمامی، حەقیقی، خاڵەمین، هەژار، هێمن، خالدی حسامی (شێواو)و، هتد). لەم لێکۆڵینەوەیەدا هـەوڵ دەدەیـن لـــــە عاســــت ناســـــاندن و بەرهـــــەمی شـــــیعری ئـــــەو شـــــاعیرانەدا بوەســــتین.

سەیفی قازی (ابوالحسن سیف القضات ١٨٧٤-١٩٤٤ز):

سەیفی قازی، یەکێکە لەو شاعیرانەی، کە سەر بە بنەماڵەی قازییەکانی مەهابادیٚ یە، لە تەمەنـدا پـێش هەژارو هێمن و ئەوانی تر کەوتبوو، دەکرێ بە قۆناغی گواستنەوەی شـاعیرانی کلاسـیکی ناوچـەکە (وەفـایی و حەریق و ئەدەب)و دەستەی دووەم لەوانەی پێشتر ناومان بردن و لە سەردەمی کۆماردا دەرکـەوتن و شـیعرەکانیان بڵاودەبووەوە، بژمێرین.

لە پێش دامەزراندنی کۆمەڵەی (ژێ. کاف)ەوە، سەیفی قازی شـیعرەکانی خـۆی بـە نهـێنی بڵاودەکـردەوە، (هێمن) دەڵێ:

(چەندین شاعیریش هەبوون شیعری خۆیان بە نهێنی بڵاودەکردەوە، بە تایبەتی شـیعرەکانی سەیفی قازی و.. ئاگریان دەکردەوە)[٢٥١].

ئەم شاعیرە ناوبانگێکی زۆری لە موکریاندا هەبووە، دوای بڵاوبوونەوەی ڕۆژنامـەوانیی کۆمـاری دێمـۆکراتی کوردستان. ڕۆژنامەی (کوردستان) و گۆڤاری (هەڵاڵە) لە بارەی ژیان و پایەی ئـەم شـاعیرە نووسـوویانەو وێنـەو هەندێ لە شیعرە نیشتمانی و سیاسییەکانی ئەویان بڵاوکردۆتەوە.

لە گۆڤاری (هەڵاڵە)دا نووسراوە:

(ڕووناکی دڵ و وردی مەعناو جوانی ئەلفاز دەگەڵ تیژی زەین و زیرەکی و هەستی نەوع پەرستی و بەرزی گیان و جوانی ئەخلاقی ئەم شاعیرە بەرزە لە نێو زانایان و گەورە گەورانی زەمانی خۆی دا بێوێنە بوو.سەبەك و شێوەی سەیف زۆر مامۆستایانە و دەگەڵ ئەدەبیاتی زۆر بەرز بەرامبەری دەکا. لە شیعری کوردی و فارسیدا مامۆستا بوو و ئەشعاری وی دلڕفێن و ئاودارو ڕەوانـن، بـە تایبەتی شیعرە میللییەکانی کە مایەی شارەزایی و وەخەبەر هاتنی کوردە)[٢٥٢].

ناوەڕۆکی شیعرەکانی ئەم شاعیرە، بێجگە لەوەی بە شێوەیێکی گشـتیی شـیعری سیاسـی و نیشـتمانین، هەندێ غەزەلی نازکیشی نووسیووە. لە ڕووی هونەری شیعرییەوە پێـڕەوی کێشـی عـەرووزی کـردووەو بـە زۆری بەحری (رمل)ی بەکارهێناوە. لە ڕووی زمانی شیعرییەوە، زۆر لـەو وشـەو زاراوانـەی، کـە لـە زۆربـەی شـیعری شاعیرانی وەکو (نالی و سالم و کوردی)دا دەردەکـەون و لەزۆربـەی شـیعری شـاعیرانی ڕۆژهەڵاتیـدا دەردەکـەون،

---

[٢٥١]: هێمن، تاریك و ڕوون، ل١٥. لە دیوانەکەیدا هاتووە کە لە ساڵی ١٢٥٥ هەتاوی واتا لە ١٨٧٦دا لەدایك بـووە، پاشـان لـە خزمەتی مەلا شەفیع لە گوندێکی نزیك بۆکان و مەلا حەسەنی قزڵجی بۆکانی و مەلا سالمی سەدراپاتی و مەلای سلەمان کەنـدی تا پلەی مەلایەتی خوێندووەو لە خانەقای شێخی بورهانی بە خاك سپێردراوە، بڕوانە، دیوانی سیف القضات، ل١٤.

[٢٥٢]: گ هەڵاڵە، ژ٢، ل١٠.

بەکارهاتوون، هەروەکو: (ڕۆژی ڕووخ، طفلی دڵ، شەکری لێو، زولْفت وەلادە، زولْفی میروەحت، سانی دڵ.. هتد)، بەڵام لە شیعرە میللییەکانیدا زۆرتر وشەی کوردی پەتی بەکارهێناوە، لە شیعرێکی سیاسیدا دەڵێ:

کوردینـــە تاکـــەی لـــە کێـــوان میســـالی دێـــو

بێینــو بچــین و بۆمــە نــەبێ قــەت خــودان و خێــو

خەڵکی هەموو لــە بــاغ و لــە شــاران کــەیف خــۆش

ئێمــە بــلاو و بــێ ســەرە مــاوین لــە دەشــت و کێــو

بــۆ عاسمــان دەروون و لــە بــەحرا دەکــەن ســەفەر

هــەر عــەردە نیشــتگاهی مــە ســەنعاتە وەردو شــێو

تا دەگاتە:

کوان کوردی کوردەکان کە لە ترسیان دەلەرزی ارض

کێ بوو لە شــامێ شابوو لــە میســری ببــووە خــدێو

گـــوردانی کـــوردان بـــە خـــودا ڕۆژی غیرەتـــە

دەســت دەینــە خەنجــەران و پیاوانــە بێینــە نێــو[٢٥٣]

هەروەها لە غەزەلێکیدا دەڵێ:

دایــم دڵــم بــە ناڵـــەو زاری و فغـــان دەڵـــێ

خۆش بەو شــەوەی کــە ڕۆژی ڕۆخــی دڵبــەرم هــەڵێ

زوڵفـــت وەلادە ڕووت بنوێنـــە بـــە دەفعەیـــە

شـــەو ڕابـــورێ ســـتارە نـــەمێنێ قەمـــەر هـــەڵێ

گفلـــی دڵـــم گـــڕوی شـــەکری لێـــوی گرتـــووە

بـــەو دوو هـــەنارە ژێـــری کـــەوە بیخـــە باغـــەڵێ

بەو زوڵفی میروەحت مەکــە مــەنعم لــە شــەهدی لێــو

گیرێکـــە دڵ چـــعیف وە دەترســـێ لـــە داوەڵـــێ

ئــەو قیافــەت بــە ســانی دڵــی مــدعی (حســن)

تەنگە درەنگــە مــەیلی بــە جەنگــە هــەڵێ مــەڵێ[٢٥٤]

[٢٥٣]: گ هەڵاڵە، ژ٢، ل١١.

[254]:گ هەڵاڵە، ژ٢، ل١٣.

حەقیقی(١٩٠٢-١٩٩٧ز)

(حەقیقی) تەخەلوسی شیعریی (عەبباسی عەلی پاشای برایم پاشای کوڕی شێخ ئاغای کوڕی بەیرەم ئاغای باپیرە گەورەی عێلی دێبوکری یە). خەڵکی بۆکانەو لە گوندی مەرجان ئاوا لە دایك بووەو خوێندنی ئاییینی لە خزمەت باوکیدا خوێندووە، ماوەیەك لە سلێمانیدا ماوەتەوەو جارێکی دی لەگەڵ خێزانەکەیدا چۆتەوە موکریانێ. لە بنەماڵەیەکی کۆن و بەرِێزی ناوچەکەیەو ڕێزی زۆری لێ گیراوەو دواجار، لە فەرمانگەی دارایی دامەزراوەو تا ساڵی ١٩٦٣ لەسەر کارەکەیدا ماوەتەوە پاشان خانەنشین بووە، دۆستی هەمیشەیی هەردوو شاعیری ئاوزەی خۆی (خاڵەمین و سەید کامیلی ئیمامی) بووە لە شیعرو لەخوێندندا. شیعرەکانی لەم دواییەدا لە دیوانێکدا بە ناوی (دیوانی حەقیقی) یەوە لە ورمێ بڵاوکرایەوە.[٢٥٥]

شاعیر لە هەرەتی لاویدا، بە هاندانی مامی و شیعرەکانی (نالی و وەفایی و ئەدیب و ئەدەب و مەولانا جلال الدین ڕۆمی) و شیعری کلاسیکی فارسی هەستی شیعری بزواوەو دەستی بە شیعر نووسین کردووە. لە قۆناغی یەکەمیدا، بە لاسایی شیعری کلاسیکی بە زمان و لێکچواندن و وێنەی شیعری زۆر دووبارە بووەوەی شاعیرانی پێش خۆی هەنگاوی یەکەمی هەڵێناوە:

سەحەر لە تەرفی بۆستان لە سەحنی لالەزارەوە
نەسیمی جانفراوەزی بە موژدەیی بەهارەوە

یان:

خەراجی چاوی مەخمووری لە نووری دیدە دەستێنێ
لە ئەسراری تەبابەت عارف و عامی هەموو ماتن[٢٥٦]

لەم لاسایی کردنەوی قۆناغی یەکەمیدا نەیتوانیوە هیچ لەو قوتابخانەی (بابان) تێپەڕێنێ و شتێکی نوێ بێنێتە کایەوە، کە وەکو خەسڵەتێکی تایبەت بە خۆیەوە پێی بناسرێتەوە.

لە قۆناغی دووەمدا، بەکاریگەری نەوەکو هەر بۆ سەر (حەقیقی) بەڵکو شاعیرانی دوای ئەویش، ابوالحسن سیف القضات ناسراو بە سەیفی قازی، بە تایبەتی دوای هەوەڵ جەنگی جیهانی، شیعرەکانی لە ڕووی مەبەستی شیعرییەوە بۆ مەسەلەی نەتەوەیی و قووڵبوونەوە لە ژیانی نەهامەتی و نەداریی خەڵك تەرخان کردبوو، ڕێڕەوی شیعری کوردی لە موکریانێ گۆڕی. ئەم ماوەیە لە کوردستانی باشوور، ئەحمەد موختار جاف و مەلا حەمدوون

[٢٥٥]:لەبارەی ژیانی شاعیرەوە بڕوانە:
عباس حەقیقی، دیوانی حەقیقی، ژ٢، ١٣٦٧، ل٧ـ ٢٣.
مامۆستا حەقیقی ژیانی من، گ سروە، ژ٣، س١، پایزی ١٩٨٥، ل٤٠ـ ٤٤.
[٢٥٦]: ڕەسوڵ سۆفی سوڵتانی، سەرنجێك لە ڕەوتی شیعری حەقیقی و چەن وتە، گ سروە، ژ١٣٦، س١٣، خەزەڵوەری ١٩٩٧، ل٤٠.

گوڕوتینێکی تازەیان دایەوە بەر شیعری سیاسی و نەتەوەیی و هەندێ جار تەنزو گاڵتەئامێزیشی دەگرتەوە. ئەمە سەرباری ئەوەی وریاکردنەوەی خەڵك بە هاندانیان بۆ خوێندەواری، لە مەسەلەکانی شیعر بوون، بەکورتی، گرنگی ناوەڕۆك بەر لە ڕووخسار و هونەری شیعری، کە پێشتر خۆی پێوە خەریك کردبوو. هاتە مەیدانەوە.

(**حەقیقی**) دیسان بۆ بە پیرەوەچوونی ئەو قۆناغەو پاشتر لە سالانی دووەمین جەنگی جیهانیدا و ئەزموونی کۆماری دێمۆکراتی کوردستان، ڕەوتی شیعری ئەو لە ڕووی زمان و وشەی کوردیی پەتییەوە گۆڕانی بەسەردا هات و شیعر لەم قۆناغەدا پەیامێکی سیاسی و کۆمەڵایەتی و پەروەردەیی لە ئەستۆدا بوو. بۆ ئازای و پێداهەڵگۆتن بە سروشتی پاك و بێگەردی کوردەواری ولایەنگیری مرۆڤ دۆستی و بەرەی دێمۆکراسی خوازی گەلی شیعری گوتوون.، بە زمانێکی سادەو ڕەوان و خستنەڕووی ئەو بابەتانەی ،کە ئاماژەمان بۆ کردن:

هاتەدەر ڕۆژ لە بورجی مینا ڕەنگ — **لاچوو تاریکی تێپەڕی شەوەزەنگ**

گوڵی شادی لە باغی ئازادی — **هاتەدەر زۆر بە نازو عیشوەو ڕەنگ**

بلبلی نشتمانی کوردستان — **دەچریکێنێ بۆی بە سەد ئاهەنگ**

تادەگاتە:

لاوەکان و لە ڕێی وەتەن داری — **بە فیداکەن مەیێننە سەر خۆ نەنگ**

حافظی نیشتمان و ئالابن — **مەپرینگێنەو لە تۆی و تفەنگ**[257]

ئەمە لە ڕۆژی هەڵکردنی ئالای کۆماری دێمۆکراتی کوردستاندا لە بۆکان، بەڵام وەکو سەرنج دەدەین لە وەسفی بەهاری کوردستاندا تا ڕاددەیەك لەژێر کاریگەری وەسفی بەهارەکەی **حاجی قادری کۆیی** (١٨١٥-١٨٩٧ز)دایە، بە هەمان شێوەو بە وشەو زاراوەو دەستەواژەی کوردی پەتی وەسفی گیاو گوڵ و دیمەنی ڕەنگاو ڕەنگی مانگی نەورۆز دەکات، کە ئەمە لە ڕەوتی شیعریی شاعیردا بەرەو پێشچوونێکە:

تۆقی سەر ئاوی کانی لەبەر گرمەگرمی ڕەعد
شین بوو زەوی بە نم نمی هەوری گەواڵ گەواڵ
غەملی چیاو چەمەن بە سپی و سەوزو زەردو سوور
دارو دەوەن بووە بە هەزار ڕەنگی جەننەتی ئیرەم
ڕازاوە تاقی ئەتڵەس و کیمخاو حەریرو واڵ
کوێستان لە بۆی هەڵاڵەو بەیبوون عەبیری خاو
ڕەنگاوە باخچەکانی وەکو بووکی چاردە ساڵ
ئەشکەوت و کێوو کەژ بە خڕی قاسپە قاسپی کەو

---

[257]: حەقیقی، شیعر، گ هەڵاڵە، ژ١،، س١، ڕەشەمەی ١٣٢٤، ل٢٤. ئەم شیعرەی شاعیر لە دیوانەکەیدا بڵاونەکراوەتەوە، وێدەچێ دەستیان نەکەوتبێ.

گـــوێ کـــەڕ دەبـــێ لـــە قـــاڕەیی قـــازو قـــورینگ و داڵ[258]

تەنانەت دەستەواژەکانی (گرمەگرمی ڕەعـد، هـەوری گـەواڵ گـەواڵ، خـەملێنی چیاو دارو دەوەن، تـاقی ئەتلەس و کیمخواو حەریر، هەڵاڵەو بەیبوون و عەبیری خاوو قاسپە قاسپی کـەو و قـاڕەیی قـازو قـورینگ). بـە تەواوی لەژێر کاریگەری قەسیدەی (وتم بە بەختی خەواڵوو)ی (حاجی قادری کۆیی)دایە، کە تیایدا هاتووە:

چـــیا لـــە تەوقـــە ســـەری دارژاوە تـــا کەمـــەری
چـــو زوڵفـــی ســـونبولی دەرهـــەم، چـــو پەرچـــەی بـــە ڕەزا
بـــە جۆشـــی ئـــاگری گوڵنـــاری کـــانی هـــەڵ دەقوڵـــێ
میپـــالی دیـــدەیی وامیـــق لـــە حەســـرەتی عـــەرزا
قـــەڵاتی زیـــوی ڕوخـــاوە هـــەرەس بـــە تـــۆپی نەســـیم
ســـوپاهی لالـــەو گـــوڵ چـــادری لـــە جـــێ هەڵـــدا
لـــە گوڵـــە شـــینی کـــە قـــازو مـــراوی دێـــن و دەچـــن
شـــنەی نەســـیمە ســـەدای ئـــاوی ســـافی ســـەر قەڵبـــەز
بـــە ورشـــە ورشـــی گیـــا شـــەنگەیی بـــووە شـــەیدا[259]

سەید کامیلی ئیمامی ((١٩٠٣-١٩٨٩ ز):

لە ساڵی (١٢٨٢)ی هەتاوی بەرامبەر بە (١٩٠٣ز)دا لە گوندی زەمبیل لە بنەماڵەی سەیدانی زەمبیل لـە دایك بووە. بابی خوالێخۆشبوو سەید عەبدولحەکیم کوڕی سـەید عەبدولکـەریمی زەمبیلـە، کـە هـەردووکیان لـە ڕێبەران و بەڕێوەبەرانی تەریقەتی نەقشی و قادری بوون.

شاعیر لای باوکی و مامی فێری خوێندواری بووەو دەرسی دینی خوێندووەو سێ ساڵان لەکن مامی (حـاجی بابا شێخ) لە ئاوایی جەمیاندا خوێندوویەتی. پاشان لەگەڵ (**عەباسی حـەقیقی**) شـاعیر لـە ئـاوایی باخچـە لـە خزمەت مەلا سەید کەریمی مودەڕیسی لە خوێندن هەڵچوونەوە.

---

[258]: حەقیقی تازە بووە ساڵ، گ هەڵاڵە، ژ٢، س١ن خاکەلێوەی ١٣٢٥، ل٣٠.
لە دیوانی (حەقیقی)یشدا بلاوکراوەتەوە نەختێ بە جیاوازییەوە، بڕوانە: دیوانی حەقیقی، ل٥١.

[259]: سەردار حمید میران و کەریم مستەفا شارەزا، دیوانی حاجی قادری کۆیی، ل٣٢ـ ٣٣.

لەوکاتەوە دەستی بە شیعر گوتن کردووەو هەتا مردن لێی دانەبڕا. لە سەرەتادا شیعری سیاسی و نیشتمانی کردۆتە پێشەنگی شیعرەکانی و دژی ڕژێمی شاو بۆ کوردایەتی شیعری گوتووە. لە ساڵی (١٩٤٦)دا گیراوەو بۆ ماوەی دوو ساڵان زیندانی بووەو پاشان ئازاد بووەو بە کشتووکاڵەوە خەریك بووە هەتا کۆچی دوایی کردووە[٢٦٠].

لە ڕۆژی هەڵکردنی ئاڵای پیرۆزی کۆماری کوردستان لە شاری بۆکانێ ئەم شیعرەی شاعیر لە لایەن (هەژار)ەوە خوێندرایەوە، کە بەو بۆنەیەوە نووسیویەتی:

بە هەموو کوردی وڵات بێ پیرۆز — خاصە بۆ وانە لەگەڵ مەن دڵسۆز

بۆ ئەوانەی کە بە پێشواز هاتن — فرقەی پیادەو چەند سواری قۆز

هەر بژین میللەتی کوردی بە ئەبەد — هەر بە شان هەڵگرن ئاڵای پیرۆز

دوژمنی کوردی هەڵات بۆی دەرچوو — ڕێویەو کاکی ئەوا گرت لە گاوز[٢٦١]

بە بۆنەی بڵاوکردنەوەی گۆڤاری (هەڵاڵە) لە بۆکان، شاعیر دڵخۆشی و پیرۆزبایی خۆی بە شیعر ڕەوانە کردووەو لەوێدا هاتووە:

مەحبووبی نەوبەهاری من ئەوڕۆ هەڵاڵەیە

عقدەی دڵم بە پشکوتنی وی حەواڵەیە

یارەب گرێی دڵم بکەوە گوڵ بپشکوێ

لەم مانگی نێوەڕاستی بەهار لەم محاڵەیە[٢٦٢]

لە ئاست ڕوانین و هەڵسەنگاندنی شیعرەکانی (سەید کامیل)دا، دەبێ ئەوە بڵێین شیعرەکانی زۆر سادەن و ئاستی هونەرییان نزمە، بە تایبەتی شیعرە سیاسییەکانی کە بۆ بۆنەی تایبەتی وتراون، بە زمان و وێنەی هونەری زۆر لاوازن دەربڕاون و بە زۆر لە خۆکردنێکەوە نووسراون، کەچی بە پێچەوانەوە لە (غەزەل و قەسیدە)دا وێنەی هونەری جوان و زمانێکی شیعری تۆکمەی هەیە، بە بۆچوونی ئێمە هۆیەکەشی ئەوەیە، کەشاعیر لە حوجرەو مزگەوتدا پێگەیشتووەو خوێندوویەتی و بە ئەدەبیاتی کلاسیکی فارسی ئاشنا بووە، بۆیە لە وێنەو زمانی شیعری کلاسیکیدا سوودمەدو بەهرەی وەرگرتووە. لە قەسیدەیەکدا بە ناونیشانی (**دەچم و نەچی**)دا دەڵێ:

من دەڵێم: شاری دڵم باغ و گوڵستانە، کەچی

عەقڵ ئەڵێ: نا قەسەبەی شۆڕشی مەستانە نەچی

من دەڵێم: نوختەیی ئەو ڕەوەزنی ئیمانە دەچم

---

[٢٦٠]: لەبارەی بایۆگرافیای (سەید کامیلی ئیمامی)یەوە بڕوانە:گ سروە، ژ٥، بەهاری ١٩٨٦، ل٣٤ـ ٣٧.

[٢٦١]: گ هەڵاڵە، ژ١، ل٢٣.

[٢٦٢]: گ هەڵاڵە، ژ١، ل٤.

ئــەو دەڵێ: ســـــەربەســـــەری تێـــــك چووە، وێرانە نـــەچی
مـــن دەڵێم: جێـگـەیی هەر شێـــــت و جنـــوونانە دەچـــم
ئـــەو دەڵێ: نـــا، زەدەیـــی پەنـجـەیی پەریـــانە نەچـــــــی
مـــن دەڵێم: مـــەرکـــەزی ئەســـراری حـــەریفانـــــە دەچم
ئـــەو دەڵێ: جـــێ تەمـــاعی چاوی حـــەسوودانــــە نەچـــی
مـن دەڵێم: وەختـی خەتــەر مـــەئمەن و قــەڵغانـــە دەچم
لـــەو هـــــەموو چـــوون و نەچوونـــــە سەری سـووڕماوە (کامیل)
مـن دەڵێم: جـــوانە بچــــم ئـــەو دەڵێ وا جـــوانە نەچـــی[٢٦٣]

ئەم قەسیدەیە ئەو هەڵدەگرێ، لەسەر ڕێبازی دەروون شیکاری فرۆید شی بکرێتەوەو من بە ئارەزوو (رغبات) بچوێندرێ و ئەو بە (منی باڵا) و ئەو کێشەو ململانێییەی نێوان ئەو دوو تـەوەرە بـێ کۆتاییـە لـە قەسـیدەکەدا دیارە.

---

[٢٦٣]: سەید کامیلی ئیمامی، ژیانی من، گ هەڵاڵە، ژ٥، بەهاری ١٩٨٦، ل٣٥.
ئەم قەسیدەیە تەرجەمەی سەر زمانی عەرەبیش کراوە، بڕوانە:
دیوان الشعر الکردي، ترجمة وتقدیم د. عزالدین مصطفی رسول، ص٩٨ـ ٩٩.

خاڵەمین (١٩٠٥-١٩٩٢ز):

ناوی حاجی سەید محەمەد ئەمین بەرزنجییەو و باوکی (حاجی شێخ مستەفا کوکە) لە شێخ و خواناسە ناسراوەکانی ناوچەکە بوو. شاعیر زانستی دینی لە خزمەت زانای بەناوبانگ ئەحمەد تورجانی زادە (١٨٩٨-١٩٨٠ز) دەست پێ کردووە. لە گەنجێتییەوە دەستی بە شیعر نووسین کردووەو زیاتر پێڕەوی نالی و حاجی قادری کۆیی کردووە[٢٦٤].

بە بۆنەی دامەزراندنی حزبی دێمۆکراتی کوردستانەوە لە مهاباد چەند کۆڕێك بە ئامادەبوونی سەرانی عەشیرەت و خەڵکی کاسبکار لە مەهابادێ گیران، لەم کۆڕانەدا چەندین وتارو شیعر خوێندرانەوە و ئامادەبوان بە دڵخۆشی و چەپڵەڕێزان پێشوازییان لەو کۆڕانە دەکرد. لەو کۆڕانەدا، شاعیرانی وەکو هەژارو هێمن و مەلامارفی کۆکەیی ثانی شیعریان خوێندۆتەوە، هەروا (**خاڵەمین**) لە ڕۆژی ١٣٢٤/٨/٢٤دا ئەم شیعرەی خوێندەوە:

ڕەبی پیرۆز بێ لێتان حزب لە نوێ
چنا تووی یتەکێ و بەو زوانە دەڕوێ
هەنار شین و ساوای باغی ساواو
بگا سوورسوور شیرین بێت وبگوێ
بە گوێدا سریواندم فریشتە
گوڵی هیوای کوردستان دەپشکوێ..
بە من پێویستە گەر داش و برایەك
لە ئازەربایجانی و کوردی بدوێ

تاوەکو لە کۆتاییدا دەڵێ:

ڕەبی هەر کەس لە کوردان ماڵی تێکدا
شەویلکەی ڕەق چاوی زەق بێ نەجوێ[٢٦٥]

بە سەرنجدان لەو شیعرەی خاڵەمین، دەردەکەوێ کەخوێندەوارێکی وای نییەو دەردی دڵ و کەف و کوڵ و سۆزی پیرێکە کە هەستی نەتەوەیی پاڵپێوەنەرێتی و بە زمانێکی زۆر سادە بازاڕیی خەڵك و وشەو دەستەواژەکانیش هی باخەوان و جوتیارێکی کوردە. ئەم جۆرە شیعرە دەرئەنجامی ڕۆشنبیریی کۆمەڵی کوردەواری ئەو ڕۆژەی ڕۆژهەڵاتی کوردستانە بۆ ورە بەرزکردنەوەو ڕۆحی مقاوەمەتی ئەو ڕۆژە سوودمەند بووەو وروژانێکی تایبەتی لە دڵی سەرەك عەشیرەت و هۆزەکاندا خولقاندووە بۆ ئەوەی بە خۆدا بچنەوە.

---

[٢٦٤]: بۆ ژیانی شاعیر بڕوانە:
سید محمد صمدی، نگاهی به تاریخ مهاباد، ص٢٤١_ ٢٤٣.

[٢٦٥]: حزبی دێمۆکراتی کورستان، گ هەلاڵە، ژ١، س١، ب١٥.

بەبۆنەی دەرچوون و بڵاوبوونەوەی ڕۆژنامەی (**کوردستان**)ی حیزبی دێمۆکراتی کوردستان، کە هەموو خوێندەوارێکی کورد بە ڕووداوێکی ڕۆشنبیریی کوردستانی دادەنا، لە هەموو لایێکەوە دڵخۆشی و پێ پیرۆزەی خۆیان بە نووسین و شیعر ڕەوانە دەکرد. خاڵەمین لە (قزقەڵا) ڕا نامەیێکی بۆ ڕۆژنامەکە ناردووەو پیرۆزبایی خۆی ڕاگەیاندووە، پاشان بە شیعر دڵخۆشی خۆی دەردەبڕێ و توانجی لە (هێمن)ی شاعیر گرتووە بۆ کاکۆڵ و قژی. لە نامەیەکیدا هاتووە:

(ڕۆژنامەی مەزنی کوردستان چاپ و بڵاوکردنەوەی ئەو نامە بەرزو ماقوڵەو لێ پیرۆز بێ و هومێدم وایە، بە شەبەقی زانین ناسنی وی تەواوی نەتەوەی کورد نەخوازە لاوان و گەنجانی موکریان لە شەوی تاریکی نەزانین و گێژی سەرەگێژەی نەخوێندەواری ڕاهی بێن..

ڕۆژنامەیەکی کوردی کە ناردت بە دیتنی
ڕوون تروو سکەکان و لە شایانی بۆم خەنی
ڕۆژنامەیەکی چۆنە ئەگەر باوەڕ دەکەی
هەر دێڕی لاپەڕەیێکە کە چاکی بپشکنی
ڕاستە ستوونی عەینی شەقامی وەفائیە
بۆنت گوڵی گوڵاوە دەڵێی زوڵفی زێڕینی..
یاڕەببی سەد شوکر کە نەمردم بە چاوی خۆم
دیتم زمانی کوردی بە نووسین و خوێندنی..) [٢٦٦]

---

[٢٦٦]: لە (قزقەڵا) ڕا خاڵەمین، ڕۆژنامەی کوردستان، ژ٩، ١٩٤٦/٢/٢، ل٢.

هــــەژار (١٩٢٠-١٩٩١ز)

هەژار (عەبدولڕەحمان شەرەفکەندی)، بێجگە لـەوەی لێکۆڵـەر و وەرگێـڕو فەرهـەنگنووس و زمـانزان بـوو شاعیرێکی میللی کوردە، کـە شـیعرەکانی بەشـێوەیەکی سـادەو ڕەوان و بەکوردییـەکی پـەتی و بـە هەسـتێکی نەتەوەییەوە نووسیووەو ناوبانگی نەوەکو هەر بە تەنیا لە موکریان بە هەموو ناوچەکانی کوردستاندا بڵاوبۆتـەوە. خوێندنی دینی خوێندووەو پاشان هەر زوو لە گەنجیەتیدا پێوەندی بە کۆمەڵـە (ژێ. کـاف)ەوە کـردووەو شـیعرە میللییەکانی، کە سروشتێکی نەتەوەیی و شۆڕشـگێڕی هەیـە، هـەر زوو بـەناو خەڵکیـدا بڵاوبۆتـەوە، هـەر لـەو کاتەشەوە ناوی (هەژار)ی بۆ خۆی هەڵبژاردووە.

پاش دامەزراندنی کۆماری دێمۆکراتی کوردستان، لەگەڵ (**هێمن**)ی شاعیری بـرادەری خۆشەویسـتی پێشـەوا قازی محەمەد بوون و لە زۆربەی ئاهەنگ و بۆنە میللی و نیشتمانیەکانا شیعریان خوێندۆتەوە.، ژمارەیـەکی زۆر شیعرو وتارو نووسنیان لە ڕۆژنامەو گۆڤارەکانی کۆماردا نووسیووەو (هەژار) ئەرکی بەڕێوەبردنی ڕادیـۆی کـوردی لە ئازەربایجانیش بە ئەستۆ گرتووە، هەر لـەو سـەردەمەدا کۆمەڵـە شـیعرێکی لـە لایـەن (جەعفـەر خەنـدان)ی ئەفسەری ئازەری یەوە تەرجەمەی ئازەربایجانی کراوەو لە ڕۆژنامەی (وگن یولندا) و (شفق) و (شـاعرلر مجلس) و نەشـریەکانی (**سـەوەت مدنیـەت ایـوی**) بـاکۆو گۆڤـاری (**آذربایجـان**) چـاپکراوە[٢٦٧] هـەروەها (**ئاڵـەکۆك**) و (**سیلسـیلەی مەشـایەخی نەقشبەندی**) و (**عـەقڵ و بـەخت**) و (**گفتوگـۆی دووبـاز**) و هەنـدێ بەرهـەمی دی بڵاوکردۆتەوە[٢٦٨].

سروشتی شیعری (**هەژار**)، لە ڕووی ڕووخسـارەوە زۆر سـادەیەو لەسـەر کێشـی بڕگـەی خۆماڵییـەو لەسـەر شێوازی شیعری ستوونی و جووت قافیەیە، بە زمانێکی سـادەو گشـتیی خـەڵك نووسـراوەتەوە. ئـەو سـەردەمە، سەردەمی گەنجی و تازە ڕۆژگاژۆکردنی شیعری بووەو کوردانە بووەو دەبـێ بـوترێ لەسـەر دەسـتی ئـەو کۆمەڵـە شاعیرەی ئەو ڕۆژگارە (هەژارو هێمن و سەید کامیل ئیمامی و حـەقیقی و عطـری و خاڵـەمین) شـیعری سیاسـی کوردی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان گەشەی کردو بڵاوبووەوەو بـووە هانـدەرێك بـۆ وروژانـدنی هەسـتی نەتـەوەیی و پەرەسەندنی گیانی کوردایەتی.

ناوەڕۆکی شیعری (هەژار) تۆمارێکی زیندووە بۆ ڕووداوەکانی ئەو ڕۆژە، هەر لە فڕێدانی هەوەڵ بەیاننامـەو ئاگاداری فڕۆکەکانی ئۆردووی سووری سۆڤیێتی بەسـەر ناوچـەی موکریانـێ تـا دوا ڕۆژانـی ڕووخـانی کۆمـاری دێمۆکراتی کوردستان. لە بارەی ئەو ئاگادارییانەی فڕۆکەکانەوە ئەو شیعرەی (هەژار) زۆر باو بووە:

---

[٢٦٧]: بڕوانە: گ هەڵاڵە، ژ٣، ل٣٢.

[٢٦٨]: لەبارەی ژیانی (هەژار))ەوە، ئێمە تەنیا بەوەندە ڕاوەستاین، کە لە چوارچێوەی ئەو ماوە مێژووییەی، کە باسەکەی ئێمە دەیگرێتەوە خۆی بەڵام دوای ڕووخانی کۆمارو ژیانی ئاوارەیی هەژار لە عێراق و سووریا دەتوانی سوود لەو بایۆگرافیایەی خۆی، کە بە قەڵەمی خۆی نووسیویەتیەوە وەربگرێ: هەژار چێشتی مجێور، پاریس، ١٩٩٢.

بــــە بڵاوبوونـــــی دوو پـــــەڕ ئاگـــــاهی
بـــوو بـــڵاو ئەرتەشـــتی شەهنشـــاهی[٢٦٩]

شاعیر لە ڕۆژی هەڵکردنی ئاڵای کوردستان لـە مـەهاباد و ئاهـەنگی سـەربەخۆیی و بۆنـەکانی دیکـەدا لەگـەڵ چەندین شاعیری دی شیعریان خوێندۆتەوە، لە شیعرێکدا هانی لاوەکـان بـۆ خوێنـدن دەدات و ئـەوەیان بـۆ ڕوون دەکاتەوە، کە سەرچاوەی ئەو هەموو دواکەوتن و مەینەتە خوێندنە، کە کورد لێی بێبەشە:

ئێمـــــە نـــــەزان و ئـــــەوان خوێنـدەوار
ئێمـــە نۆکـــەرین و ئـــەوا ئاغـــاو سەردار
ئـــەو بـــە علمـــی خـــۆی وا بـــە حەواوە
ئێمـــــە لـــــە جـــەهلا ســـەرمان سووڕماوە
بـــەکوردی خوێنـــدن دەرمـــانی دەردە
هـــەر نـەزان نامـــەرد هـــەر زانـــا مـەردە[٢٧٠]

شایانی باسە، سروودی میللی کۆماری دێمۆکراتی کوردستان لە دانانی (هەژار)ی شاعیرە، ئەو سـروودە لـە زۆر بۆنەو ئاهەنگدا لە لایەن تیپی مۆسیقای سەربازی کوردستان لە پاڵ (**ئەی ڕەقیب**)ی (**دڵـدار**)ی شـاعیر، کـە وەکو مارشی نەتەوەیی لە هەموو کوردستان دادەنرێت، پێشکەشکراوە، ئەو سرووده لە ناوەڕۆکدا قووڵەو باس بـە کانگای نەوت و کانزاکان و بەرهە سرووشتییەکانی کوردستان دەکات و هەموو خاکی کوردستان بـە مـاڵی کـورد دادەنێ و نەخشەی کوردستانی گەورە بە بیرێکی ئاییندەیی بۆ خەباتی نەتەوەیی دەڕوانێ. بە وشـەو دەسـتەواژەی ئاسان ئەو ناوەڕۆکە دەردەبڕێ و بە تایبەتی ئەو ڕۆژە بـەرز ڕاگـرتنی خـەباتی پێشـەوا قـازی محمـەدە، سـەرەتای سروودەکەی وەها دەست پێدەکات:

نـــــیشتمان ڕەنـــــــگینە بــــــەهەشتی ســـــەرزەمینە*
(خـــــاکم وەکو ئـــــاڵاکەم ڕەنگ ســـوورو سپی و شینە)٢
ڕەنگی وەکـــــو ســـووری گوڵاڵان بـــۆنی سوێسنـــەو هـەڵاڵان*
(کـــــەویە بەفری نـــــواڵان ســـــەرچاوەی ئاوی ژینـــە)٢
لـــــــە سایەی پێشـــــەوادا زۆر بـــە ئـــازاو بە مـــەردی
دەی پـــــــارێزن ئەو خـــاکە (بێـــچووە شێرانی کـــوردی)٢
هـــــاڕەی ئـاوی هەڵـــــدێرا فێنك و شـــینەکەی زەنوێران*
(ئـــــاونگی ســـــەرشـەی گـــەنم بــــاوبوێــــران)٢

---

[٢٦٩]: هێمن، تاریك و ڕوون، ل٨.

[٢٧٠]: هەژار، خوێندن، ڕۆژنامەی کوردستان، ژ٥، ٢٠/١/١٩٤٦ن ل٢.

سەپای ئاوە — گەنم کۆڵەکەی داوە*

(هەناویان بۆی نەماوە — تورك و عارەب و ئێران)٢

لە سایەی پێشەواد — زۆر بە ئازاو بە مەردی

دەی پارێزن ئەو خاکە — (بێچووەشێرانی کوردی)

نەفتم ئاوی ژیانە — لە سیرەت و کرماشانە*

(بابەگوڕگوڕ دەزانێ — لەموسڵیشدا هەمانە)٢

کانگام هەیە لە زاخۆ — هەروەك نەوتەکە تۆ

(بۆ دوژمنان بۆتە سۆ — هەر خۆش بێ ئەو زەمانە)٢

لەسایەی پێشەوادا — زۆر بە ئازاو بە مەردی

دەی پارێزن ئەو خاکە — (بێچوەشێرانی کوردی)٢..[271]

(**هەژار**) پەروەردەی خێزانێکی دەست کورت و پێدەرەتانە، ڕاستگۆیانە گوزارشتی لەو هەموو نەهامەتی و ئازارەی خێانێکی هەژار کردووەو وێنەیێکی کاریکاتۆریانەی گاڵتە ئامێزی ڕەخنەگرانەی لە شیعرەکانیدا نەخشە کێشاوەو بە زمانێکی سادە دەردەبڕێ. (**لێفەشڕە**)یەکی بێ بایەخ دەکاتە مەسەلەیەکی فیکری و سیاسی بە پەردەییێکی تاریکی ونەزانینی میللەتی لە قەڵەم دەدات، کە هەمیشە لە ژێریدا خەوتووەو ڕووی داپۆشیووەو بە هۆی ئەو تاریکی و پیسییەوە کێچ تێی ئاڵاوە:

من و نینۆکم لەشکرمان گردە — لەگەڵ کێچانمان هەر زەردو خوردە

هەموو شەو تا ڕۆژ پارێزی — دێن شەمەك نین دوژمنی خوێنن

تا بەری بەیان شەڕو هەڵڵایە — هەر کێچ بۆ من دەس بە تێڵڵایە

شەوانە کاری سەد هەزار نیە — کە ڕۆژ ڕووناك بوو یەکێ دیار نیە

ڕۆژ تا دەریانکەم تەئمین بێ ژینم — هەرچی دەگەڕێم یەکێ نابینم

لێفە شڕێکمان هەیە پوواوە — بەسەر ئادەم و حەواش دا دراوە

بەری لۆکەیە وپشتی ریتاڵە — هێند کۆنە عاسمان پێی دەڵێ خاڵە

لێفە شڕە، سیمبۆڵی خاك و زێڕی کوردە (کێچ)یش. کە سێمبۆڵی ئیمپریالیزم و داگیر کەرە، هیچی دەرهەق ناکرێ و شاعیر بە شێوەیەکی گاڵتەئامێز داداو سکاڵای خۆی دەخاتە بەردەم نەتەوە یەکگرتووەکان، کە ئەوانیش لە ئاست هاواری بێنەوا گوێی خۆیان کەڕ کردووە بۆیە دەڵێ:

---

[271]: ڕۆژنامەی کوردستان، ژ١٤، ١٣/٢/١٩٤٦.

من لێفەشڕەی خۆمــــــــە دەیناســم   بە شــەو بردوویە خــەو حەواسم
بە ڕۆژ نەتوانم فرێی دەمـــــــــە دەر   ئەی منی هەژار کام خۆڵ کەمە سەر
بازیچەی دەستی سیاســــــــەت منم   دۆستم دڵ بە غەم شــابوون دوژمنم
ئەی شواری میلەل ئەگەر ڕاست دەکەن   لــە زوڵم و زۆری باز خواست ئەکەن
شەرعی من دەگەڵ لێفەشــــــڕ بکەن   ئەو بسووتێنن با کێچ قڕ بکەن[٢٧٢]

هەروەکو دەردەکەوێت شیعرەکانی شاعیر ئاسان دێنە بەرچاو، بەڵام خۆی لە ڕاستیدا ناوەڕۆکێکی قووڵیان هەیــەو دەچنە خانەی (سهل الممتنع)ەوە.

[٢٧٢]: گ هەڵاڵە، ژ٣، ١٩٤٦، ل٢٧ـ ٢٨.

هێمن (١٩٢١-١٩٨٦ز):

ناوی (سەید موحەمەد ئەمینی شێخەلئیسلامی موکری) و تەخەلوسی شیعری (هێمن)و، کەم کەس هەیە، کە شارەزایی لە ئەدەبی کوردیدا هەبێ و ناوی ئەم شاعیرەی نەبیستبێ، بێگومان ئەوەش لە ڕێگەی شیعرە سیاسی و نیشتمانیەکانییەوەیە. خوێندنی ئایینی خوێندووە، پاشان لە (مەدرەسەی دەوڵەتی)دا دەرچووە. (هێمن) لە ژیانیدا، خۆی بە قەرزارباری (مەلا ئەحمەدی فەوزی دەزانێ، کە ئەو ڕێگەی خوێندنەوەی ئەدەبیات و زمانی کوردی و کوردایەتی پێ ناساندووە:

(دەبێ ئەوە بڵێم من دەسکردی فەوزیم، ئەو هەڵی وەشاندمەوە و تێکی هەڵشێلام و سەرلەنوێ دروستی کردمەوە. ئەو دەرکی زانین و فێربوونی بۆ کردمەوە. ئەو ڕێگای ژیانی پێ نیشان دام. بێ گومان ئەگەر نەچووبامە خزمەت فەوزی و لەکن ئەو مامۆستایەم نەخوێندبا ڕێبازی ژیانم ئەو ڕێبازە نەدەبوو کە گرتم و پێی دا ڕۆیشتم و ئێستاش بەرم نەداوە..

ئەو حاجی قادری کۆیی، نالی، کوردی، سالم، مەولەوی، حەریق، مەحوی، ئەدەب و وەفایی پێ ناساندم و شیعرەکانی ئەوانی بۆ شی کردمەوە. ئەو فێری ڕۆژنامە خوێندنەوەو ڕۆمان خوێندنەوەی کردم)[٢٧٣].

ئەوە سەرەتای دەست پێکردن و هەنگاو هەڵێنانی شاعیر بوو، پاشان ڕەفاقەتی هەژارو حەسەنی قزڵجی و خوێندنەوەی کتێب و ڕۆژنامەو گۆڤارەکانی کوردستانی باشوور (**هێمن**)ی شاعیری دروست کردووە:

(یەکەم شیعری من لە ژمارە دووی نیشتمان دا بەناوی م.ش هێمن بڵاوکرایەوەو ئیتر بوومە ئەندامی دەستەی نووسەرانی ئەو گۆوارە لە هەموو ژمارەکانی دا شیعر وتارم بڵاوکردەوە)[٢٧٤].

هیچ ڕۆژنامەو گۆڤارێکی سەردەمی کۆماری دیمۆکراتی کوردستان نی یە، شیعرو وتاری (هێمن)ی تێدا نەبێ. شیعرە سەبەتاییەکانی (هێمن) لەسەر ڕێو شوێنی شیعری کلاسیکی کوردیدایە، لەسەر کێشی عەرووز هۆنراوەتەوەو لەژێر تەئسیری شاعیرانی کلاسیکی فارس و کوردیدایە، چ لە ڕووی وێنەی شیعری و کێشی عەرووز داناوە، ئەگەرچی زمانەکەش کوردییەکی سادەو پەتی بووبێ. ڕەنگە هەر ئەو سادەیی و بڵاوبوونەوەیەی بەنێو

---

[٢٧٣]: هێمن، تاریك و ڕوون، ل١٠. لە بارەی مەلا ئەحمەدی حاجی عەلی هەڵەبجەییەوە علاو الدین سجادی هەر ئەوەندەی نووسیوە، کە لە سابڵاغ دانیشتووەو لە دەوروبەریساڵی ١٩٢٣دا مردووە. بڕوانە:

علاء الدين سجادی، مێژووی ئەدەبی کوردی، چ١ ١٩٥٢، ل٥٤٩.

د. عیزەدین دەڵێ: (مەلا ئەحمەدی فەقێ عەلی یە. لە گەڕەکی چوار باغی سلێمانی دا ژیاوە. دۆستی مەلاکانی ئەو سەردەمەی سولەیمانی بووە. بیرێکی کوردایەتی باشی هەبووە کە حکومەتی شێخ مەحموود ڕووخا نائومێد بوو و هەر بە مەبەستی کوردایەتی چووە موکریان. دۆستی بنەماڵەی تورجانی زادەو قازی یەکان بووە. تەنانەت پێشەواش لای ئەو خوێندوویەتی)*.

[٢٧٤]: علاء الدين سجادی، مێژووی ئەدەبی کوردی، چ١، ل٢١.

خەڵکیدا وای لە (کەمال مەعروف) کردبێت، کە لە تێزی دکتۆراکەی خۆیدا (هێمن) بخاتە خانەی شاعیرە میللییەکانەوە[٢٧٥].

د.عبدالرحمن قاسملو لەو پێشەکیەی بەناوی (شاعیری گەل) بۆ (**تاریك و ڕوون**)ەکەی شاعیری نووسیووە لە وەسفی زمانی شیعری (هێمن)دا، جوانی گوتووە:

(زمانی هێمن سادەو پەتی و ڕەوانە، هەم ئەدیب و نووسەری کورد پێی خۆشەو هەم نەخوێندەواری کورد لێی حاڵی دەبێ..
"بەهاری کوردستان" فەرهەنگێکی بچووکی زمانی کوردی یە. بە تایبەتی بۆ ئەوانەی هەر لە شار ژیاون و لە زۆر باری ژیانی لادێ ئاگادارنین، تابلۆیەکی ڕاستەقینە بە زمانێکی دەوڵەمەندو بێ هاوتا دەخاتە پێش چاو)[٢٧٦].

ئەو شیعرەی (**هێمن**)، کە ئاماژەی بۆ کراوە، سەرەتاکەی وا دەست پێدەکات:

شەماڵ هات بە گاڵە گاڵ
هەور بوون گەواڵ گەواڵ
پشکووت گوڵی گەش و ئاڵ
بلبل کەوتە ناڵەناڵ[٢٧٧]

لە ڕاستیدا ئەم کێشە، کێشی گۆرانی فۆلکلۆری کوردییەو بەشێکی زۆری گۆرانی فۆلکلۆری کوردی ناوچەی موکریان و دەشتی هەولێریش لەسەر ئەم کێشە (٧) بڕگەیە[٢٧٨].

لە پاڵ شیعرە بەرزە سیاسیەکانیدا شاعیر زۆر شیعری جوانیشی بۆ ئافرەت و سروشت داناوە، کە تێیدا دەوری ئافرەت لە ژیانی ڕۆژانەی کۆمەڵی کوردەواری بەدەر دەخات.

پاش دامەزراندنی کۆماری دیمۆکراتی کوردستان، (هێمن) لە هەیئەتی ڕەئیسەی میللی و هەیئەتی فەرهەنگی و کاروباری دیکەی حکومەت و پێشەوا زۆر نزیك بووە، ئەمە خۆشەویستییەکی بێ سنووری

---

[٢٧٥]: کمال معروف، الحركة التجديدية في الشعر الكردي الحديث ١٩١٤ـ ١٩٦٥، ص٦٠ـ ٦٣.

[٢٧٦]: هێمن، تاریك و ڕوون، ل م.

[٢٧٧]: هـ. س، ل١٠٤.

[٢٧٨]: بۆ نموونەی ئەم گۆرانی و هۆنراوە فۆلکلۆریانە بڕوانە:

هیمدادی حوسێن، چەپکی هۆنراوەی فۆلکلۆری دەشتی هەولێر، بەغدا، ١٩٨٦ ل١١ـ ٤٠، د. محمد مکری، گۆرانی یا ترانەهای کردی، ص١٢٦ـ ١٣١.

ئەحمەدی شەریفی، بەرکۆلێك لە خەرمانی گۆرانی کوردی، گ سروە ژ٦، س٢، هاوینی ١٣٦٥ (١٩٨٦)، ل٦٢ـ ٦٤.

بەرامبەری بە پێشەواو کۆمار لە دڵدا چەسپاندووەو زۆر شیعری بۆ خۆشەویستی پێشەوا و ئالآی کوردستان و دیموکراسی هەڵداوە.

تەنانەت دوای لە سێدارەدانی پێشەوا نووسیوویەتی:

(من پێشەوام لە دڵەوە خۆش دەویست. بە ڕابەرێکی دڵسۆزو ژیرم دەزانی، بە کوردێکی پاك و چاکم دەناسی و بە موسلیحێکی یەکجار گەورەو مەزنم دەزانی. دەمزانی نەتەوەکەی خۆی چەند خۆش دەوێ و چەندی پێ خۆشە خزمەتی بکا. چەند بە ئاواتەوە بوو کورد بگاتە ڕیزی نەتەو بەختەوەرەکان)[٢٧٩].

لە شیعرە سیاسییە زۆر بڵاوەکانی ئەو شیعرەیە، کە نموونەیەکی بەرزی گیانی خۆڕاگرییە:

گەرچی تووشی ڕەنجەڕۆیی و حەسرەت و دەردم ئەمن
قەت لە دەس ئەم چەرخە سپڵە نابەزم مەردم ئەمن
من لە لۆمەو تانەو زنجیرو دار باکم نیە
لەت لەتم کەن بم کوژن هێشتا دەڵێم کوردم ئەمن
گەر لە برسان و لەبەر بێ جلکی ئیمڕۆ ڕەق هەڵێم
نۆکەری بێگانە ناکەم تا لەسەر هەردم ئەمن[٢٨٠]

ئەم شیعرە لە ڕووی هونەری شیعرییەوە لەسەر کێشی عەرووزی عەرەب و لەسەر بەحری (رمل)ەو بە سەروای یەکگرتووی کلاسیکی، کە سەروای بەیتییەکەم دەبێتە سەروای سەرجەم قەسیدەکە، داڕێژراوە. ئەم شیعرە لە ڕۆژانی خەبات و بەرنگاریدا هەمیشە ورەی خەڵکی بەرزدەکردەوە. لە شیعرەکانی (ڕۆژی خۆشی) و (هەتاوی ئیقباڵ)دا [٢٨١] خۆشەویستی خۆی بۆ پێشەوا دەردەبڕێ.

شاعیر باوەڕی بە خەباتی هاوبەشی نێوان میلەتانە بۆ دیاری کردنی مافی چارەی خۆنووسین، لەو ڕۆژانەدا پەیماننامەی هاوبەش و هاوکاری نێوان کوردو ئازەر دەنگی دابۆوە ئەو شاعرانەی لەسەر ئەو برایەتی و چارەنووسە هاوبەشە شیعریان وتووە، (هێمن) لەنێو ئەو شاعیرانەدا بووە، کە ئەو ڕۆژە باوی دروشم و پیاهەڵدانی دێمۆکراسی

---

[٢٧٩]: هێمن، تاریك و ڕوون، ل٢٩.

[٢٨٠]: هێمن، قەت نابەزم، گ هاواری کورد، ١٩٤٥ن ل١٨.

ئەم شیعرە پاشتر، کە شاعیر لەدیوانی (تاریك ڕوون)دا بڵاوی کردۆتەوەو هەندێ دەستکاری کردووەو وشەکانی گۆڕیوەو لەگەڵ کێشی عەرووزی بە تەواوی ڕێکی خستووە. بەیتی سێیەمی بردۆتە چوارەم و وشەکانی (بێ جلکی) کردووە بە (بێ بەرگی). (عاشقی) کردووە بە (ئاشق). لە بەیتی سێیەمدا لە جیاتی (لە لۆمەو تانەو زنجیر) کردوویە بە (من لە زنجیرو تەناف و دارو بەند). بڕوانە: هێمن، تاریك و ڕوون، ل٤٩.

[٢٨١]: هێمن، تاریك و ڕوون، ل٨١.

و بەرەی سۆسیالیستی بووە، کە تازە لە دووەمین جەنگی جیهانی دا سەرکەوتنی بەسەر ئەڵمانیای نازی بە دەست هێنابوو. لەبارەی دامەزراندنی حیزبی دێمۆکراتی کوردستان و بەرز ڕاگتنی (دێمۆکراسیەت) وتوویە:

مزگێنیم دەیە دەگـــەی بە ئاوات   کوردە لە ســایەی حزبی دێمۆکرات

حزبی دێمۆکرات تۆ دەدا نەجات   پیادەی ئەو شاهی دوژمن دەکا مات

بژی دێمۆکرات بژی دێمۆکرات[٢٨٢]

لە بارەی برایەتی کوردو ئازەرییشەوە دەڵێ:

تێپــەڕی ئــەییامی دیلـــی ئێســـتە هـــەنگامی ژیانـــە
خـــۆی مـــەلاس دا مامـــــــــەڕێوی شـــێری ژیانـــە
هەر چی پێت دەکـرێ بکـە ئـە دوژمـنی خـوێڕی و بزانـە
بـــاوی لاوی کـــورد و تـــافی گـــەنجی ئازەربایجانـــە
خۆی لە خوێناودا دەبینێ هـەر کەسێك دوژمـن بەوانـە[٢٨٣]

هێمن، وەکو گەنجێك لەو سەردەمەدا عەشق و خۆشەویستی ئافرەت لە دەروونیدا هەڵقوڵاوەو دیمەنێکی جوانی کیژی کورد دەکێشێ: بەتایبەتی کیـژی لادێ، کـەل لەبـەر چـاوی شـاعیر نموونـەی دەسـتکردی جـوانی خودایـەو بەراوردی دەکا لەگەڵ کیژی شاری و پاکی و بێگەردی کیژی لادێ لەشیعرەکەیدا دەنوێنێ:

کیـــــژی لادێیـــــی نـــــەشمیلی جـــــوان چـــــاك
بـــــێ فرۆفێڵـــــی هێـــــدی داوێـــــن پـــــاك
ئـــــەتۆ هـــــەر زگمـــــاك وەهـــــا جـــــوانی
تـــــەوالێت چـــــییە؟ نـــــاوی نـــــازانی..
لاجانگـــــت وەکـــــوو گزنگـــــی تـــــاوێ
هـــەر بـــۆ خـــۆی جوانـــە تیـــف تیفـــەی نـــاوێ
کوڵمەکـــــەی وەکـــــوو گوڵاڵـــــەی گەشـــــە
بـــێ ســـوورمەش چـــاوە مەســـتەکە ڕەشـــە[٢٨٤]

---

[٢٨٢]: هێمن، بژی دێمۆکرات، گ کوردستان، ژ٢، ل٧ـ ٨.

[٢٨٣]: هێمن، تاریك و ڕوون، ل٩٣.

[٢٨٤]: هێمن تاریك و ڕوون، ل٦٣ـ ٦٤.

لەبارەی ئافرەت لە هۆنراوەکانی (هێمن)دا، بڕوانە:

کوردستانی موکریانی، ئافرەت لە هۆنراوەکانی مامۆستا (هێمن)دا، گە بەیان، ژ ٢٦، ١٩٧٥، ل٢٨.

هیـــدی (١٩٢٧ز):

(هێدی) نازناوی شیعریی (خالد ئاغای حسامی)یە، کەپێشتر هەنـدێ لـە شـیعرەکانی خـۆی بـە تەخەلوسـی (**شێواو**) لە ڕۆژنامەکانی سەردەمی کۆماردا بڵاوکردۆتەوە.شـاعیر دۆسـتی (هـێمن) و (هـەژار) بووە.شـیعرەکانی لەدیوانێکدا بە ناونیشانی (**کاروانی خەیاڵ**) بڵاوکردۆتەوە.

خەڵکی گوندی (شێخالی)یە هەر لە گوندەش خوێندنی دەست پێکردووە. لەگەنجیەتیـدا تێکـەڵ بـە کاروبـاری سیاسی بووەو توشی ژیانی ئاوارەیی بووە. خزمەیەتییان دەگەڵ خێزانـی (قـازی محەمـەد)دا هـەبووەو لـە ڕێگـەی ئەوەوە پەیوەندی بەکۆمەڵەی (ژێ. کاف)ە کردووە. دوایی لەسەردەمی کۆماریشدا لە چەندین بۆنەو ئاهەنگـدا بـە شیعری سیاسی و نیشتمانی بەشداری کردووە[٢٨٥]. لە ئاهەنگێکدا لەسەر پشنیاری پێشەوا بە شـیعر وەڵامـی ئـەو برا کوردەی (سنە)ی داوەتەوە، کە ئەوان لەو سەربەخۆیی و ئازادییەی ڕۆژگاری کۆمار بێ بەشن. ئەو شیعرە هـەر وەکو خۆی دەڵێ پەسەندیی پێشەواو جەماوەرەکە بوو:

برای جـــنوبی پەیامەکی تۆ   گەیشـــت و لە دڵم هەستا بۆسۆ

کاتێ کە دیتم زۆر بێ قەراری   لەدەس دوژمنتە گریان و زاری

بە ئاگری مەیلت کوڵی دڵەکەم   سیس بۆوە دیسان گەڵای گوڵەکەم

چونکە من خۆشم ئەزانم دیلی   ژێر دەستی و، کزی و، ماتی و، زەلیلی

ئاڵای سەربەستی لە هەموو لایە   هەر کوێ بڵیند و بەرزو چـــیایە

هەڵ دەکەم دەگرم جێژنی ئازادی   با دوژمـــــن بمرێ بەبێ مرادی

سەر شێواویەکەت بێتە جێژەن   دوژمن تاڵاوی مـــەرگ بجێژن[٢٨٦]

ڕەوتی شیعریی و قۆناغەکانی هەر وەکو شاعیرانی پێش خۆی بە چەند قۆناغێکدا تێپەڕیووە، لـە سـەرەتاشـدا بە کێشی عەرووزی بە داڕشتنێکی زمانیی پڕ لە زاراوەی عەرەبی و فارسی و بـە پێـڕەوی کردنـی خاسـیەتەکانی ڕەوانبێژی لە شیعردا تێپەڕیووە. لەم شیعرەدا، کە لەسەر بەحری (رمل)ە، گوتویە:

مەزرەعەی قەلبی مە ویشـکە ئـەی وەتـەن کـوا ئـاوی تـۆ؟

بـــێ زەوادن ڕۆڵـــەکانت، کوانـــێ شـــەکری خـــاوی تـــۆ؟

زەردە ڕەنگـــی خونچـــەکانت ســـێبەری زوڵـــم و جـــەفا

---

[٢٨٥]: لەبارەی ژیانی شاعیرەوە بڕوانە:

خالد حسامی (هێدی)، کاروان خەیاڵ، چ٢، هەولێر، ١٩٩٧، ل١٠ـ ١٤٥.

سید محمد صمدی، نگاهی به تاریخ مهاباد، ص٢٥٤ـ ٢٥٦.

[٢٨٦]: هێدی، کاروانی خەیاڵ، چ٢، ل٣٠١ـ ٣٠٣.

لاده بەو هاوینە کوانێ تیشك و تینی ئاوی تۆ؟[287]

شاعیر هەروەکو خۆی دەڵێ ئەمە نموونەی یەکەم شیعریەتی کە لە تەمەنی شازدەساڵیدا لە ساڵی (١٩٤٣ز)دا نووسیوێتی.

دوای ئەوە، یان لە هەمان کاتدا بە خوێندنەوەی شیعری شاعیرانی سەردەمی خۆی (هەژار، هێمن، ئیمامی، حەقیقی..) هاتۆتە سەر شیعری ستوونی و جووت قافیە. لێرەدا، زمانی شیعریشی گۆڕاوەو زیاتر بەرەو سادەیی و کوردییەکی پاك و بێگەرد و زیاتر زاڵبوونی شێوەزاری موکریانی پێوە دیارە، بەڵام لە ڕووی ناوەڕۆکەوە ئەو ڕێبازە کوردایەتیەی، کە لە (ژێ. کاف)ەوە پێی پەروەردە کرابوو بەری نەدا:

ئەی بەختی نووستوو هەسە ڕۆژێ بەهاری کوردە
چەتری گوڵی لەسەرنا چیاو هەردە
بلبل لەسەر چڵۆکان گەڵای گوڵی دەدەمدا
لە شادی وی کە دەرچوو لە نێو چەپۆڵی غەمدا
قاوی دەکرد و دەیگوت ئەی دایکی نیشتمانم
زستانی غەم خەلاس بوو شین بۆوە باغەکەنم
ئەو جار دەمی سەفایە گەرانی نێو گوڵانە
ئەوڕۆکە ڕۆژی شادی و ڕوون بوونەوە دڵانە..[288]

شاعیر ڕۆژگاری کۆماری تەخەلوسی شیعریی (**شێواو**)ی بۆ خۆی هەڵبژاردبوو، چاشان تەخەلوسی (**هێدی**) هەڵبژاردووەو تا ئەمرۆیش لە ژیاندا ماوەو لە شیعر نووسینیش بەردەوامە.

---

[287]: هـ. س، چ٢، ل٣٠٠.

[288]: شێواو، بۆ جێژەنی سەیدان، گ کوردستان، ژ٤، س١، مایسی ١٩٤٦، ل١٨.

٢ـ هونەری وتار

ئەگەرچی هونەری وتار فراوانترین بەشی پەخشانە لە ڕووی مێژوویشەوە لە زۆربەی بەشەکانی دی وەکو (چیرۆك و ڕۆمان و..) کۆنترە، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا، بە تایبەتی لە ئەدەبی کوردیدا، کەمتر لای لێکراوەتەوەو تیشکی لێکۆڵینەوەی زانستی خراوەتە سەر.

لە مێژووی ئەدەبیاتی ئەوروپادا فەزڵی گەشەکردن و بەرەو پێشەوەبردن و دانانی ڕێ شوێنی مەرجەکانی وتاری سەرکەتوو بۆ (**مۆنتین** ١٥٧١ز)ی ئەدیبی ناسراوی فەرەنسی و قاشتر (**فرانسیس بیکۆن** ١٥٦١ ـ ١٦٢٦ز)ی ئینگلیزییە[٢٨٩].

دوایی لە سەدەکانی هەژدەو نۆزدەدا بە هۆی پێشکەوتنی ئامێری چاپ و بڵاوبوونەوەی ڕۆژنامەوانیی بۆتە هونەری یەکەم و کۆڵکەی پشتی ڕۆژنامەوانیی بۆتە هونەری یەکەم و کۆڵەکەی پشتی ڕۆژنامەوانیی.

لە ئەدەبیاتی کوردییشدا، دوای بڵاوبوونەوەی یەکەمین ڕۆژنامەی کوردی بە ناونیشانی (کوردستان) لە (٢٢ی نیسانی ١٨٩٨)دا لە لایەن خێزانی بەدرخانیەکانەوە، هونەری وتار، لە هەوەڵ ژمارەدا، جێگەی خۆی کردۆتەوە، دیارە دەبێ ئەوەش لەبەر چاوان بگیرێ، کە وتاری ڕۆژنامەوانیی هەندێ تایبەتمەندی خۆی هەیەو تا ڕادەیەك چ لە ڕووی مێژووەوەو چ لە ناوەڕۆك و ئەرکدا لەگەڵ وتارێکی ئاساییدا جیاوازە.

ڕۆژنامەو گۆڤارە کوردییەکان بەبێ جیاوازی، هەر هەموویان ژمارەیەکی زۆر وتاریان لە ڕووی مەبەست و ناوەڕۆکەوە، هەروەکو وتاری ئایینی و سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئەدەبی هونەری و مێژووی و زمانەوانی و فەلسفەو.. تێدا بڵاوکراوەتەوە زۆربەیان بە قەڵەمی ئەدیب و شاعیران و نووسەرانی سەردەمی خۆیان نووسراون و لە زۆربەی ڕۆژنامەکان گۆڤارەکانیشدا قەڵەمی تاکە نووسەرێك لە چەندین و بۆنەو مەبەستی جیاوازی ئەو ڕۆژگارە تاقیکراوەتەوە، هەر خۆی زۆربەی نووسین و وتارەکان و کاروباری ڕۆژنامەسیی و چاپیشی بەڕێوەبردووە.

ئەم دیاردەیەش وەنەبێ هەر بە تەنیا لە ئەدەبی ڕۆژنامەوانیی کوردیدا هەبێ و بەر دیدە بکەوێ.

سەرەتای سەدەی بیستەم، کە بەشێوەیەکی فراوان هەنگاوی ڕۆژنامەوانیی کوردیی گەورە هاوێژراو تا نیوەی یەکەمی سەدەی بیستەم، زیاتر لە دەیان ڕۆژنامە گۆڤاری کوردی بڵاوکرایەوە، بەشێوەیەکی گشتی شاعیرو ئەدیبی کورد بەڕێوەی بردووە، بۆیە سەیر نیە زمانی ڕۆژنامەوانیی کوردیی، زمانێکی ئەدەبی و وشەو دەستەواژەی خەیاڵاوی و شیعر ئامێز بێ. هۆیەکەشی بە پلەی یەکەم نەبوونی کادیری ڕۆژنامەوانیی پسپۆڕو کەمی ژمارەی خوێندەوارو ڕوناکبیری کوردە، کە تا نیوەی یەکەمی سەدەی بیستەم ژمارەی خوێندەواری کورد لەچاو کۆی ژمارەی دانیشتوان ناگاتە ٥٪، ژمارەی خوێندنگاکان لە شاری هەولێر تا ساڵی (١٩٥٤) بە تەنیا

---

[٢٨٩]: بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:

د. عبد اللطيف حمزة، المدخل في فن التحرير الصحفي، ص٢٢٣.

د. منير بكر، اساليب المقالة وتطورها في الادب العراقي الحديث والصحافة العراقية، ص١ـ ٢.

عبدالرزاق بیمار، پەخشانی کوردی، ل١٩ـ ٢٠.

(٦٨) خوێندگای سەرەتایی و (٤) خوێندنگای ئامادەیی لێ بووە. لە شاری سلێمانی (٦٧) خوێندنگای سەرەتایی و (٤) خوێندنگای ئامادەیی هەبووە. ئەمە لە کاتێکدا ئەگەر ئەوە لەبەرچاو بگرین، کە ژمارەی دانیشتوانی هەولێر (٧٧٦، ٢٣٩) کەس و (٩,٤١٠) کەس خوێندەواری هەبووەو ژمارەی دانیشتوانی سلێمانی (٤٠٠، ٢٢٦) کەس و (١٠,٣٠٤) کەس خوێندەواری هەبووە[٢٩٠].

ناساندنی وتار:

پێناسەکردنی وتار کارێکی قورسە. بە چەند جۆرو شێوەی جیاواز پێناسە کراوە، کە هەندێکیان بە شێوەیەکی وردتر وتاری ئەدەبی (هونەری) و زانستیان لێکدی جیاکردۆتەوە.

هەوڵ دەدەین لە نێوهەموویاندا سێ پێناسە وەربگرین لە سێ زمانی جیاوازدا.

لە ئینسکلۆپیدیای بەریتانیدا (**Encyclopedia Britannica**) وا هاتووە:

(هونەرێکی ئەدەبییە بە شێوەیەکی سادەو کورت لە سنورێکی دیاریکراودا نووسەر لێی دەکۆڵێتەوەو بیروڕای خۆی تێدا دەخاتە ڕوو)[٢٩١].

د. ناصر الحانی وەهای دەناسێنێ:

(شێوەیەکە لە شێوەکانی ئەدەبی پەخشان، ئامانجی گەیاندنی هەواڵێکە یان ڕوونکردنەوەیێکی زانستییە)[٢٩٢].

د. عەلی سوڵتانی گرد فرامرزی وای بۆ دەچێ، کە وتار:

(ناوی نووسینێکە کە دەرئەنجامی خوێندنەوەی تاقی کردنەوە یا تێۆری کەسێتی نووسەرە لە بابەتێکداو دەبێ گرییەك لە کێشەکانی کۆمەڵ بکاتەوە یان لەبەرەو پێشەوە بردنی زانستیدا کاریگەری بێ)[٢٩٣]

لە ئەنجامی خوێندنەوەی ئەو پێناسانەدا دەتوانین بڵێین:

وتار، هونەرێکی ئەدەبییە، نووسەر بە شێوەیەکی کورت و ورد و سەرنج ڕاکێش خوێنەر بۆ لای خۆی ڕادەکێشێ. بابەتێکی ژیانی ڕۆژانە دەوروژێنێ و بیروڕای خۆی تێدا دەخاتەڕوو.

ئەوەی لێرەدا بەلای ئێمەوە گرنگە، لەگەڵ سروشتی لێکۆڵینەوەی ئێمەدا دەگونجێ و جێگەی سەرنجە (وتاری ڕۆژنامەوانیی)یە. دیارە، کە دەڵێین (وتاری ڕۆژنامەوانیی)، وەکو زاراوەییێك دەبێ جیاوازی لەگەڵ (وتاری ئەدەبی)دا هەبێ.

---

[٢٩٠]: بۆ زانیاری زیاتر لەبارەی ئاماری خوێندەوار ژمارەی خوێندنگاکانی کەرکوك و مووسڵ.. بڕوانە:

د. شاکر خصباك الكرد والمسألة الكوردية، ص٦٤.

[٢٩١]: The New Encyclopedia Britannica vol.4، p.597.

[٢٩٢]: د. ناصر الحاني، المصطلح في الادب الغربي، ص١٥٢.

[٢٩٣]: دكتر على سلطاني گردفرامرزى، ادبيات فارسى، ط٢٤، ص١٦١.

وتاری ڕۆژنامەوانیی:

وتاری ڕۆژنامەوانیی، ئەو وتارانەن کە لە دوو تویێی ڕۆژنامە و گۆڤاراندا بڵاودەبنەوە نووسەر تێیدا بە شێوەیەکی بابەتیانە کێشە و گرفتاری خەڵکی ڕوون دەکاتەوە، بە پێچەوانەوەی وتاری ئەدەبی زادەی خۆخواردنەوەو ڕامان و هەست و وروژاندنێکی لەمێژینەیە و لە ساتێکی دیاریکراودا لە دایک دەبێ، نووسەر (خودی) خۆی تێدا دەنوێنێ و جوانکاری لە ڕێگەی وشە و دەستەواژەی خەیاڵی و وروژاندنی خوێنەر بەهەست و نەستێکی ناسك دەخاتە ڕوو.

لەڕووی زمانەوە، وتاری ڕۆژنامەنوسیی بە زمانێکی سادەی زۆرینەی خەلچك دەردەبڕێ، کە هەموو خەڵکی بە هەموو چین و توێژو ئاستی ڕۆشنبیریی و جیاوازەوە لێی تێبگەن. خۆی لە بەکارهێنانی زۆر زاراوەی پسپۆڕی و دەستەواژەی ئەدەبی بە دوور دەگرێ، کە تەمومژ دروست بکات. لە ڕووی مێژووییەوە وتاری ڕۆژنامەوانیی تازەترەو پێوەندی بە مێژووی بڵاوبوونەوەی ڕۆژنامەوە هەیە. بەڵام وتاری ئەدەبی مێژووکەی کۆنترە[٢٩٤].

ئەگەر چی سەد لە سەد ناتوانرێ پێوەرێکی جێگیرو نەگۆڕ بۆ خەسڵەتەکانی وتاری هونەریی سەرکەوتوو دابنرێ بەڵام دەکرێ لە ئەنجامی خوێندنەوەدا ئەو خاڵانە لەبەرچاوان بگیرێن:

١-پێوەندی نێوان بەشەکانی وتارەکە تۆکمەو توندو تۆڵ بێ‌و سەرەداوی بابەتەکەی لێ گوم نەبێ.

٢-هەڵبژاردنی بابەتێك، کەخەڵکی بوروژێنێ و زۆر دووبارەو سواو نەبێ.

٣-خەست و چڕبێ و خۆی لە درێژدادڕی بپارێزێ بێزاری لە خوێندنەوە بۆ خوێنەر دروست نەکات.

٤-لەگەڵ گۆڕان و پێشکەوتنەکانی سەردەمدا بگونجێ و هەنووکەیی بێ.

٥-ئەزموونەکان لە بیرەوەری و یادداشت و یادگاری دەوڵەمەندی نووسەرەوە وەرگیرابن.

٦-باشترین شت ئەوەیە وتار نووس وتارەکەی نەکاتە پەندو ئامۆژگاری و وەعزدان، بەڵکو بە نەرم و نیانی و دۆستانە وەك بۆ برادەرێکی بدوێ، وابێ.

بەم پێیە ئەوانەی لە هونەری وتار دەکۆڵنەوە، زۆر خاڵیان بۆ خەسڵەت و تایبەتمەندی وتار دەست نیشان کردووە.

بابەتەکانی وتار:

لەڕاستیدا هیچ بابەتێکی دیاریکراو بۆ هونەری وتار نەکراوە، کە نابێ لێوەی دەربچێت. بە پێچەوانەوە، یەکێك لەو خاڵانەی وتاری لەگەڵ هونەرە ئەدەبیەکانی دی پێ جیادەکرێتەوە، ئەوەیە، کە زۆر فراوانەو هەموو (ژیان) کەرەستەیەکی بە پێزە لە بەردەم وتارنووسدا. ئەو هەموو کێشەو گرفتاریە جەنجاڵانەی لە بوارەکانی

---

[٢٩٤]: لەبارەی خەسڵەتەکانی وتاری ڕۆژنامەوانییەوە بڕوانە:

د. عبد اللطيف حمزة، المدخل في فن التحرير الصحفي، ص٢٨٣ـ ٢٩٠.

د. زكي الصراف، المقالة الصحفية في الادب الفارسي المعاصر، ص١٨٧ـ ١٨٨.

سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابوری و گۆڕانکاریە خێرایەکانی بەسەر ژیانی مرۆڤدا دیچن هەست هۆشی ئەدیب و نووسەران دەجولێنن و بەرواژانێکی پڕ لە سۆزەوە دەریدەبڕن.

لە ڕووی مەبەست و ناوەڕۆکەوە بە شێوەیەکی گشتی دەتوانرێ دوو جۆر لە وتار جیابکرێتەوە:

١-وتاری خودی.

٢-وتاری بابەتی.

ئەوەی یەکەم، پارچە بەخشانێکی ئەدەبییە، کە پڕ لە هەست و سۆزو ئەندێشەیەو ئیقاعێکی تێدایە، یان لە شێوەی وێنەکێشانی دیمەنێکی سروشتی دایەو توانەوەیە لە جوانی ستاتیکای سروشتدا، یان پارچە پەخشانێکی چیرۆك یان هەقایەت ئامێزە، کە بە شێوەی گفتوگۆی دوو کەس لە نێوان دڵدارو دڵبەر دایە، هەموو ئەمانە لە ناخی وتار نووسدا بە شێوەیەکی ئەوتۆ، کە زمانەکەی لە شیعرەوە نزیکە دەردەبڕێ.

لە بەرامبەر ئەوەشدا، ئەوەی دووەمیان وتاری بابەتی، بابەتی سیاسی و کۆمەڵایەتی و مێژوویی و ئابووری.. دەگرێتەوە.

ڕۆژنامەوانیی کۆماری دیمۆکراتی کوردستان، هەموو ئەو وتارانەی تێدا بەرچاو دەکەوێ بە شێوەیەکی گشتی ڕێبازی ئەدەبی ڕۆژنامەوانیی و وتار بە تایبەتی ڕووگەییێکی سیاسی هەبووە. لێرەوە هەوڵ دەدەین لە ئاست قەڵەمی بەبڕشتی هەندێ لە وتارنووسەکانی ڕۆژنامەو گۆڤارەکانی بوەستین و شێوازی وتارەکانیان شی بکەینەوە.

عەبدولڕحمانی زەبیحی (ع. بێژەن):

لە فەسڵی یەکەمدا، باسی ڕۆڵی ئەو نووسەرەمان لە کۆمەڵەی (ژێ. کاف) و چۆنیەتی بەڕێوەبردنی گۆڤاری (نیشتمان) و بڵاوکراوەکانی تردا کرد.

(ع. بێژەن) لە نووسەرە هەرە دیارەکانی ئەو سەردەمەیەو بە زمانێکی کوردیی ڕەوان و بە شێوازێکی سیاسی بابەتەکانی نووسیوە.

نووسەر لە ساڵی (١٩٢٠ز) لە شاری مەهاباد لە دایك بووەو لە خێزانێکی مام ناوەندیدا پەروەردە بووە. خوێندنی سەرەتایی لە مەهاباد و پاشان تاقیکردنەوەی سێی ناوەندی لە (١٩٣٧ز) لە ورمێدا تەواو کردووە پاش ئەمە هێندێك لە گوڵستانی سەعدی و دەرسی جەبری لای مەلا قادری مودەڕیسی خوێندووە. بارودۆخی سیاسی ئەو ڕۆژگارەو بلابوونەوەی بیری نیشتمانپەروەری ئەوی خشتە ئەو مەیدانەوەو لە ساڵی ١٩٤٢دا یەکێك بوو لە دامەزرێنەرانی کۆمەڵەی (ژێ. کاف) و سکرتێری کۆمەڵە. پاشتر بەشداری لە کارەکانی کۆماری دیمۆکراتی کوردستاندا کردووە دوای ڕووخانی کۆماریش ئاوارەو پەڕیوەی عێراق و پاشان سوریا بوو، دواجار، کە گەڕایەوە عێراق لە سەرتای ساڵانی هەشتای سەدە بیستەمدا لە لایەن دەزگای جاسوویی عێراقەوە بێ سەرو شوێن کرا[٢٩٥].

[٢٩٥]: بۆ ژیانی (زەبیحی) بڕوانە:

عەلی کەریمی، ژیان و بەسەرهاتی عەبدولڕەحمان زەبیحی (مامۆستا عولەما)، سوید، ١٩٩٩.

له سەرەتای دەست پێکردنی بە نووسینن لە وتارێکدا، لە گۆڤاری (**نیشتمان**)دا نووسیوتی:

(تاریکە شەوی شەوانی دوای (١٧ و ١٨)ەی مانگ لەبەر پەنجەرەی ژوورەکەما چاوی پێ بڕی بوومە ئاسمان، ئاسمانێکی شین و ڕەش و چاوەڕوانی دەرکـەوتنی مـانگم ئـەکرد چاوەشـارکێی ئەستێرەکان وەك مانیتیزۆرێکی چالاك لە هۆشی بـردم تـاریکی و دیـەنی شـیرینی ئاسـمانیش خستبویانمە حالەتێکی بیرو هۆشەوە وام ئـەزانی ئـەوا مـن باڵدارێکی بچـوکم، لـە ئاسـمانی کوردستانا ئەسوورێمەوە لەسەر گۆمی (وان) ڕا بەسەر چیاکانی زاگرۆسـدا فڕیـە سـەر گـۆمی (ورمێ) لە وێڕا بەسەر خاکی موکریان و ئەردەڵانا چوومەوە کرماشان و لوڕستان و.. بەڵام لە هەموو شوێنێکی وڵاتەکەمانا هێندەم مەردەمی بێگانە دیت سەرم سووڕمابوو وتم بەڵکو ئەمانە میوانن تێفکریم لە خانە خوێش زیاترن ئینجا دوڕدۆنگ بووم بە خۆم گوت ڕێگام هەڵە کردووەو لە ئاسمانی کوردستان وەدەرکەوتووم سەرم هەڵبڕی چیاکانی تۆڕۆس، ئەڵوەند، حەمرین یەك یەك وەبەرچاوم هاتن ئەیانگوت نا، ڕێگات هەڵە نەکردووە ئەم ئاسمانانـەی تـۆ تیـا ئەسـوورێیتەوە ئاسمانی کوردستانە، ئەم چیاو کێو و دەشت و شیوانەی لەبەر چاوتن هەموو کوردستانە بەلام ئەم بێگانانەی تۆ ئەیان بینی لەبەر دووبەرەکی و خۆخـۆری ئێـوە لـە هـەموو ئـەو شـتانەی خـوا بەخشیویە بە کوردستان کەڵك ئەسێنن ئەگەر پێت ناخۆشـە بـڕۆ بـە نەتەوەکـەی خـۆت بڵـێ سەرکەوتن لە ڕێك کەوتنیانە ڕێك کەوون تا سەر کەوون)[٢٩٦].

شێوازەکەی:

زەبیحی شـێوازی وتارنووسـینی، شـێوازێکی هونەرییـەو هـەوڵ دەدات بـە شـێوەیێکی سـادە و بەوشـە و دەستەواژەیەکی ئەدەبی کوردی پەتی و ڕوون مەبەست دەربڕێ.

ئەم شێوازە پشت بە وشەی خەیاڵی و ئەندێشە ئامێز دەبستێ لە ڕووی قەوارەوە زۆر درێـژ نیـیەو لەسـەرەتادا جۆرە لێکچواندنێك یان مـەبەستێکی دیاریکراو دەکاتە بـەردەباز بـۆ گەیشـتن بـەو ئامانجـەی کـە هەیـەتی و لـە کۆتاییدا بۆ پاڵپشت لە مەبەستەکەی وتەیەکی گەورەپیاوان یان ئایەت و فەرموودەیەکی پێغەمبەر دێنێتـەوە کـە جۆرە قەناعەتێك بە خوێنەرەکەی ببەخشێ. لەم شێوازەدا بە پلەی یەکەم هەوڵ دەدات خۆی لـە ووشـەی بێگانـەو زاراوەی بیانی بپارێزێ. لەڕێرەوی گشتی وتارەکانیدا ناوەڕۆك بە پلەی یەکەم دێت و ڕووخسار بەپلەی دووەم دێـت. ناوەڕۆکەکەش گوزارشت لەبیری نیشتمانپەروەریی قۆناغەکـە دەکـات، کـە کـورد هـەموو مـافێکی نەتـەوەیی و سیاسی و ڕۆشنبیریی لێ قەدەغە کرابوو. بیری سەربەستی و یەکگرتنەوەی پارچـەکانی کوردسـتان لـە دەروونیـدا زەمزەمە دەکات.

سید محمد صمدی، نگاهی به تاریخ مهاباد، ص٢٧٨ـ ٢٧٩.

[٢٩٦]: ع. بیژەن، ڕێك کەون تا سەر کەون، گ نیشتمان، ژ١، ١٩٤٣، ل٥ـ ٦.

لە چەندین وتاردا، سروشتی کۆمەڵی کوردەواری ئەو ڕۆژە لەبەرچاو گیراوە، کە مەزهەب (ئایین) سیمای بەڕێوەبردنی بووە بۆیە، چ (زەبیحی) و چ وتار نووسەکانی دی هەوڵیان نەداوە دی هەوڵیان نەداوە داب و نەریت و بەهای باوی کۆمەڵایەتی ئەو ڕۆژە ببەزێنن و سەرەڕۆیی بکەن، یان شێوازێکی توندو هەڕەشە ئامێز ڕووبەڕووی چینی دەرەبەگی ئەو ڕۆژە ببنەوە، کە پێکهاتەی کۆمەڵەکە پێکهاتەیەکی عەشایری بوو.

دڵشادی ڕەسوڵی (م.نادری):

دڵشادی ڕەسوڵی ناوی حیزبی (**م. نادری**) بووەو ژمارەی ئەندامییێتی لە کۆمەڵەی (ژێ.کاف)دا (٧٦) بووە. ناوی (محەمەد عەبدولغەفوور)ەو گوایە دەڵێن لە کوردستانی باشور ماوەتەوە لە کۆیە خوێندوویەتی هەر لە عێراق (دار المعلمين)ی تەواو کردووە. پاشان لە سەردەمی کۆماردا لە کاربەدەستانی فەرهەنگ بووە[٢٩٧].

د. عیزەدین دەڵێ:

(خۆی خەڵکی مەهابادە، بەڵام لە کۆیە گەورە بووە، لە گەلاوێژدا نووسینی زۆرە کاتی کۆمار چۆوە مەهابادو پاشان هاتەوە عێراق و لە دێهاتی پشدەر دەژیا، ماویەك کە من دیم لە ساڵی ١٩٥٤دا کاتب یا میرزای سەلیم ئاغای گرمکان بوو. پاشان لە شۆڕشی ئەیلوولدا دەستی لەگەڵ ڕژێمی بەغدا تێکەڵکردو بە دەستی شۆڕش لە ساڵی ١٩٦٥دا کوژرا*).

(**هێمن**)ی شاعیر لە یادداشتەکانی خۆیدا، لە بارەی ئاستی ڕۆشنبیریی دڵشادی ڕەسوڵی یەوە، کە هاوتەمەنی خۆی بووەو لە گەنجێتیدا پێکەوە ئاشنا بوونە، دەڵێ:

(دڵشادی ڕەسوڵی لە عێراقەوە هاتبۆوە. ئەو ئیملای کوردی لە هی ئێمە باشتر بوو و خەتیشی خۆشتر بوو و زۆریش شیعری بێکەس و پیرەمێردو ئەحمەد موختار جاف و حەمدی لەبەر بوون و بەخت بڵاوی دەکردنەوە)[٢٩٨].

شایانی باسە: ئەم نووسەرە لە گۆڤاری (**گەلاوێژ** ١٩٣٩ ـ ١٩٤٩ز)دا ژمارەیەك پارچە پەخشانی ئەدەبی و وتاری بڵاوکردۆتەوە. لە هەفتەنامەی (**کوهستان**)یشدا چەندین بابەتی ئەدەبی و مێژوویی تەرجەمەی فارسی کردووە، ئەم چالاکییە ئەدەبیانەی هەمووی هی ڕۆژانی خەباتی نهێنی کۆمەڵەی (ژێ.کاف)ە.

لە وتارێکدا وەها دەست پێدەکات:

(بەهار بوو: هەروا لە یادم ماوە بەردو دارو گوڵستان و چەمەن زار ڕووی خۆیان پاکتر شوشتبوو"، جلی خواکردی جیهانیان لەبەر بوو، دونیا سەراسەر شۆڕش بوو و زەمزەمەی بەهار بوو.

---

[٢٩٧]: بڕوانە: گ بەیان، ژ١٤٨، ١٩٨٨، ل٨٠.

[٢٩٨]: هێمن، تاریك و ڕوون، ل٩٠.

هەروا لە یادم ماوە: لە چەمەن زاری ژیاندا تەماشای دەستی پەروەردگارو زەبری زەمانەکەم دەکرد: منداڵ بووم نەم دەزانی ئەو دونیایە تا ئەو ڕادەیەی ناپایەدارە، لە دڵی خۆم دا دەمگوت: ئەگەر زەمانی منداڵی و نەفامێك تێپەڕی: دەوری جەوانی و مەیدانی زیندەگانی وەك تەماشاگاهێکی بەهار لەژێر پێی خۆما دەنێم دڵشادو بێپەروا لەسەر تەختی ئارەزوو دادەنیشتم) [٢٩٩].

لە وتارێکی دیکەیدا بە شێوازێکی ئەدەبی پارچە پەخشانێکی هونەری بەرز دادەهێنێ:

.. بەیانی بوو شنەی شەماڵ لە سەرەخۆ لك و پۆپی دارەکانی بە هەشتی دەلەرزاندەوە، کە عیزرائیل لە بارەگاهی گەورەی خوداوەندی هاتە خوارو ڕووی لە بەهەشت کردوگوتی: وەرە ئەی ئافەریدە ئەی ئادەمی، وەرە تا پێکەوە بچینە دونیا بەهەشتێکی دی،ئاسوودەو دڵنیابەلەوێش بەشی تۆ هەر خۆشبەختییە..) [٣٠٠].

لە وتارێکی دیکەشدا وا جوان بەراوردێك لە نێوان خۆیو دڵبەرەکەیدا دەکات،کە بە پێچەوانەی ئارەزووی یێکدی هەڵدەکەن،نووسوویێتی:

(ئەمن بەم ئارەزووە،ئەویش بەم خەیاڵاتە: ئەمن لەم دەردی سەرییە،ئەویش بەو دڵنیاییە،ئەمن بەبێ خەوی ئەویش لە نێو جێگای بێ هۆشیا،ئەمن گریان و ئەو خەندان،شەوی تاریکمان بە روناکی بەیان گەیاند،ئەمن لەبەر بێخەوییو بیر لە دڵدار هێزم لە بەدەن نەمابوو بۆ لای نووستن دەچووم،ئەویش تازە چاوی نێە نیگای خاواڵووی دەکردەوەو شادباشی لە رۆژی تازە دەکرد..) [٣٠١].

شێوازەکەی:

نووسەر بە زمانێکی ئەدەبی و بە شێوازێکی هونەری وتارە خودییەکانی نووسیوە و وەکو پارچە پەخشانێکی هونەریی بەرز وتارەکانی دارِشتووە.ئەم جۆرە وتارە هەروەکو لە پۆلینکردنی جۆروکانی وتاردا ئاماژەمان پێکرد،دەربڕی هەڵچوون و ورووژانی ناخی نووسەرەو بە شێوازێکی ستاتیکی مامەڵە لەگەڵ سروشت دەکات و بە ناخی مرۆڤی دەچوێنێ و کاریگەری پاییز و بەهارو وەرزەکانی دی هێمنی شەو و پەیڤی خۆشەویستی و عەشقی نێوان دڵدارو دڵبەر دەکاتە هەوێنی وتارەکانی.

سروشت کەرەستەیێکی وشك و برینگ نییە،گفتوگۆ لەگەڵ رۆحی مرۆڤدا دەکات و بە هەستێکی رۆمانسییانەوە پەی بە نهێنییەکانی گەردوون دەبات،سروشت و گریان بۆ گەڵای دار و راکردن لە واقیع و یاخی

---

[٢٩٩]: دڵشادی ڕەسووڵی، سەرگوزەشتی من، گ نیشتمان، ژ٣، ل٢٧.

[٣٠٠]:م. نادری، خۆشبەختی؟!، گ نیشتمان، ژ(٧، ٨، ٩)، ل٢٧.

د. عیزەین دەڵێ: (ئیبراهیمی نادر)یش هەیە کە ئەفسەری سوپای ئێران بووە. کرماشانی بوو. لە کاتی کۆماردا چالاکانە لە مەهاباد بووە، پاشان چووە سوریاو سعودیەو لە پەنجاکاندا لای قامیشلی لە فرۆکە کەوتە خوارەوە. وتاری لە گەلاوێژدا هەیە)*.

[٣٠١]: دڵشادی ڕەسووڵی، من و ئەو، گ کوردستان، ژ٤، ل١٣.

بوون له یاساکانی کۆمەڵ و خۆشەویستییەکی بێ سنوور بەرامبەر بە ژبان لە سیما و خەسڵەتەکانی ئەم شێوازە هونەرییەی (دڵشادی ڕەسووڵی)یە.

گەڕانەوە بۆ زمانی میللی و نەتەوەیی و هەڵبژاردنی وشە و دەستەواژەی کوردی پەتی و دانانی ڕەهەندێکی دی بۆ وشە لە وتارەکانی نووسەردا دەردەکەوێ و لە زمانی شیعر و پەخشانەشیعردا نزیك دەبێتەوە و ئیقاعێکی ناوەوەی لە ڕێگەی سەروای وشەکانەوە دروست کردووە.

حەسەنی قزڵجی(ح.قزڵجی):

حەسەنی قزڵجی لە وتارنووس و چیرۆکنووسە دیارەکانی ڕۆژهەلاتی کوردستانە و ماوەیەکی زۆر چ لە سەردەمی کۆمار و چ لە پاش ڕووخانی کۆمار و ئاوارە بوون و پەرتەوازەیی بۆ باشووری کوردستان و هەندەران لە بواری کاری ڕۆژنامەوانیی نووسراو و بیستراو(رادیۆ)دا کاری کردووە.ئەمە سەرباری ئەوەی لە چیرۆکنووسینیشدا چیرۆکەکانی گوزارشت لە ژیانی لادێی کوردەواری دەکەن بە هەموو کێشەو گرفتە وردو درشتەکانییەوە،لە ململانێی چینایەتی و ڕووبەڕووبوونەوەی داب و نەریتە دواکەوتووەکانییەوە[٣٠٢].

حەسەنی قزڵجی تا ڕادەیەکی زۆر لە نێو نووسەرانی کوردی باشووری کوردستاندا بە هۆی کۆمەڵە چیرۆکی (**پێکەنینی گەدا**)وە ناسراوە دۆستی نزیکی (**هەژار**)بووەو سەردەمی منداڵی و گەنجیەتیان پێکەوە ڕابواردووە.دواجار لە ئێران، لە زیندانەکان دا، لە ساڵی (١٩٨٥ز)دا شەهید کراوە[٣٠٣].

لە وتارێکدا بەم شێوەیە نووسیوویێتی:

(دیسان مانگی نیشتمان پەروەری لە کولاوکەی بیرو فکرەوە تیشکیدا هۆبەی سەرم و کەتانی دڵمی بە شەوقی خۆی لەت و پەت کرد بۆ چی؟

چونکە مانگ و ڕۆژ لە شەو لەسەر وولاتی منیش هەروەك هەندەران هەڵدێن و ئاوا دەبن کەچی نە تینی تاو لە لەرزدا گەرمان دادێنێ و نە شەبەقی مانگ لە یاودا فێنکمان دەکاتەوە بڵێم چی؟ بە ڕاستی نازانم ڕێ و شوێنی خۆڕسکاو (طبیعت) بۆچ دەرهەق بە ئێمە گۆڕاوە..)[٣٠٤].

---

[٣٠٢]: د.عیزەدین دەڵێ: لە بنەماڵەی تۆرجانی زادە (قزڵجی)یە ،پاش تێکچوونی کۆماری کوردستان هاتە عێراق و لە زۆر شوێن دەژیا یا خۆی دەژیاند.ساڵی ١٩٦١ لە عێراق دەرکراو گەڵێك لە ساڵانی ژیانی لە بولگاریا(صۆفیا)بردەسەر،چالاکترین نووسەر و بێژەری کوردیی رادیۆی (پەیکی ئێران)بوو،لەپاڵ نووسینی سیاسیدا نووسینی ئەدەبیشی بۆ ئەو رادیۆیە دەنووسی.تەنانەت لە سەرەتای کۆدەتای شوباتی ١٩٦٣دا بە عەرەبیش دەینووسی و دەیخوێندەوە، پاش شۆڕشی ئێران گەڕایەوە تاران و سەرنووسەری بەشی کوردی ڕۆژنامەی (مردم)بوو.لە سەرکردەی حزبی (تودە)دا بوو.

[٣٠٣]: لەبارەی ژیانی (حەسەنی قزڵجی)یەوە بڕوانە:

ئاسۆ لالە،پێشەنگانی ڕۆژنامەنووسیی کوردی لە کوردستانی ئێران، ڕۆژنامەی کوردستانی ئێران، ژ ٢٥٧، ١٩٩٨،ل ١٠.

[٣٠٤]:ح.قزڵجی،دیسان و دیسان،گ هەلاڵە،ژ١،ل١٦.

له گۆڤاری (**هەلاڵە**)دا، کە خۆی سەرنووسەری بووە، لە وتارێکدا بە نێوی (**سەفەری دەریا**)، کە بەشێوەی چیرۆك دایڕشتووە، سەرسامی مرۆڤ بەرامبەر بەو گەردوون و سروشتە دەردەبڕی ن کە مرۆڤ تێیدا دەژین ململانێی نێوان چارەنووس و دەریای پڕ لە شەپۆلی شێت:

(بڕوانە چە دەریایەکی پان و بەرینە، هەتا چاو هەتەر دەکا وشکایی نییە، شەپۆڵ وەك ئەژدیها یەکتر هەڵدەبڕن، ناگاتە یەکدی لە تاوا دەهاڕێنن و دەشرخێنن.

بێوچان لەهەر چوار لاوە هەڵیکردۆتە با. تا هەموویان هێدی دەبنەوەن یا توند دەبن و تا یەکتری دەکەن لەنگەر یان پێدەدەن و برسی توونی و پەرش بڵاو لە نێرینەی ئاوێدا ڕامان دەگرن. وەختێکی لە لایەکەوە بایەکی توندتر دەبێ وە چ ڕۆژگارێکی ڕەش!!! باسی سەرە نەك ماڵ. بازاڕی مەرگە نەك ژیانی تاڵ. کەشتییەوان: ئەگەر هەر دەبێ بمری؟ بە مەردی بمرە.

کەشتییەوان لەخۆشیا قاقا پێکەنی و تەکانی لە کەشتیدا نوری ئیمان شارەزایی کردو ڕەحمی خودا یاریدەی دا . کەشتییەکەی لە گێژاوو گێژەڵووکە دەرخست و خێرا گەیاندیانە مەنزڵ، دەرکی کەشتی کردەوە لە دابەزیندا بە تیڵای چاو خێسەیەکی لە دەرا کردو گوتی: خودا. خودا؟)[305].

شێوازەکەی:

شێوازی وتار نووسین، شێوازێکی ئەدەبی (هونەری) یە و بە زمانێکی کوردی و پەتی ڕەوان و بە وشەو دەستەواژەی ئەدەبی و وشەی هەڵبژاردە لە ژیانی لادێی کوردەواری و بە شێوەی وتاری خودی نووسیوویێتی. قەڵەمی حەسەنی قزڵجی دەوڵەمەندەو خۆی لە خۆیدا فەرهەنگۆکەیێکی زمانی کوردی شێوەی موکریانییە. چونکە دواتریش زۆر چیرۆکی کوردی سەرکەوتووی نووسیووە، هەر لەسەرەتاوە وتارەکانی شێوەی چیرۆك گێڕانەوەی وەرگرتووەو تەنانەت هەندێ جار سوود لەتەکنیکی چیرۆك نووسین لە دیالۆگ و مەنەلۆگ وەردەگرێ و ئەنجام کراوە دەبێ. لەرووی شێوەی ئەدەبییەوە لە شێوازی (دڵشاد ڕەسوڵی)یەوە نزیکە، بەڵام جیاوازییەکانیان بە پلەی یەکەم لەوەدایە، هەموو وتارو بابەتە ئەدەبییەکانی عەشق و خۆشەویستی دڵدارانەیەو گوزارشت لە هەڵچوون و وروژانی گەنجانە دەکات، کەچی قزڵجی بابەتەکانی بە دەوری مەسەلەی نیشتمانی و نەتەوەییدا دەسووڕێنەوەو زیاتر هەست و هۆشی نەتەوەیی بەرجەستە دەکات.

وتاری خانمان:

بە هەڵدانەوەی لاپەڕەکانی ڕۆژنامەوانیی کۆماری دیمۆکراتی کوردستان، ناوی چەند خانمێکی ئەدیب و نووسەر بەرچاو دەکەوێ، کە بەرهەمەکانی خۆیان بۆ خوێندەواری و دەربڕینی کێشەی خانمان و پاڵپشتی کردنی کۆمار و پێشەوا قازی محەمەد، تەرخان کردووە. هەڵبژاردنی بەرهەمی یایان و بە تایتڵی وتاری خانمان لەوەدا نییە، کە ئەدەبێکی سەربەخۆی خانمان هەبێ و لە ئەدەبی پیاوان بە چیا بێت و مەسەلەکە بە تەنیا ئیبراز کردنی

[305] ح.قزڵجی،سەفەری دەریا،گ هەلاڵە،ژ٢،ل٣.

ناوی ئەو خانمانەیە، کە لەو ڕۆژانەدا، لە نێو کۆمەڵێکی کوردەواری دواکەوتووی سالآنی چلەکاندا لە ڕۆژهەلآتی کوردستاندا دەرکەوتوون.

لەو خانمانەی ئەو ڕۆژگارە بەرهەمیان بلآوکردۆتەوە، (**شا سولْتان خانم فەتتاحی قازی، وەیلەمەی سەیادییان، خەدیجە، ڕوقیە قادری و مەزەری بلەزادە.. هتد).**

بە شێوەیەکی گشتی، کەمتر خەریکی هونەری شیعر بوونەو زیاتر قەلْەمی خۆیان بۆ وتارنووسین تەرخان کردووە.

شا سولْتان خانم فەتتاحی قازی، لە وتارێکیدا لە مەڕ نرخی ئازادی و بە ناونیشانی (**کزەبای ئازادی**) نووسیوویێتی:

(لە پاش سالْەها زیللەت و نەگبەتی، لە پاش قەرنەها ئەسارەت و نۆکەری بێگانە، لە پاش ڕژانی خوێنی هەزاران سەیدو شێخ و عولەماو سەرداران و لاوی کورد لە پاش بە دیل چوونی هەزاران ژن و کیژی کورد.

لە پاش ئەوەی هەزاران منداڵی کورد بە سەرەنێزەی دوژمن زگی هەڵدڕاو لە خوێنی خۆی گەوزی و دێهات و ماڵ و حالْی وان سووتاو دەربەدەر بوون و..)[٣٠٦].

هەروەها خاتوو (**مەزەری بلەزادە**) بە بۆنەی جێژنی سەربەخۆیی لەلایەن یای پێشەوای کوردستان لەبەردەم یایانی کوردستانداگوتی:

موبارەك بادی ئەو جێژنە گەورە بە خزمەت یای پێشەوای کوردستان عەرز دەکەم.

خوشکانی خۆشەویست، وێ دەچێ کە ئەنگۆ هەمووتان یان گەلێکتان پێتان وابێ کە کورد ساحێبی سەلْتەنەت نەبووە هەمیشە ژێر دەست و نۆکەری بێگانە بوونن هەر کەس پێی وابێ کامیلەن بە غەلْەت چووە و نەزانی تووشی ئەو عەقیدە فاسیدەی کردووە، بزانن نەتەوەی کورد وەکو هەموو نەتەوە گەورەکانی دنیا ساحێبی تاج و تەخت و حکومەتی تەمەددون بوون..)[٣٠٧].

بەسەرنجدان لە ڕووخسارو ناوەڕۆکی وتاری یایان، دەردەکەوێ، کە ناوەڕۆکەکانیان پەیامێکی سیاسی و کۆمەلآیەتییە و بابەتەکانیان شانازی کردنن بە ئەزموونی کۆماری دێمۆکراتی کوردستان هاندانی ژنی کوردە بۆ خوێندن و خوێندەواری و شانازی کردنە بە ڕابردووی پڕ لە سەروەری میللەتی کورد. لە ڕووی زمانەوە، بە شێوازێکی ئەدەبی و هەڵبژاردنی وشەو دەستەواژەی کوردی پەتی و ڕەوان و دوور لە وشەی داتاشراوەو بەکارهێنانی شێوەزاری موکریانییەو بە ڕستەی کورت و واتادار مەبەست بە ئاسانی بە دەستەوە دەدەن.

وتاری وەرگێڕاو:

---

[٣٠٦]: شا سولْتان خانم فەتتاحی قازی،کزەبای ئازادی،ڕۆژنامەی کوردوستان، ژ٨، ١٩٤٦/١/٢٨، ل٢.

[٣٠٧]: جێژنی سەربەخۆیی لەلایەن یای پێشەوای کوردستان، ڕۆژنامەی کوردوستان، ژ٣٢، ١٩٤٦/٤/٦، ل١.

وەرگێڕان وەکو هونەرێکی ئەدەبی مێژوویەکی دێرینی هەیەو تەنانەت هەندێ کەس دەیگەڕێننەوە بۆ سەردەمی بابلییەکان، پاشتر لە سەردەمی ئەمەوی و عەباسییەکاندا زیاتر گەشەی کردو توانی ببێتە خاڵی بە یەکگەیشتن و ململانێی ڕۆشنبیری و کەلتووری ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا.

ئەگەر ڕۆژنامەوانیی بە پلەی یەکەم ئەرکی گەیاندنی هەواڵ بێت، ئەوا بێگومان بەبێ وتاریش ناتوانێ ئەرکی خۆی ڕاپەڕێنێ و بلاوبێتەوە، هیچ ڕۆژنامەیەکیش ناتوانێ دەست بەرداری هونەری وەرگێڕان بێ، چ لە وەرگێڕانی هەواڵ و چ لە وەرگێرانی وتاردان ئەو وتارانەش بە پێی پێویستی ژیانی ڕۆژانە هەمەچەشنەن و هەموو بوارەکانی ژیان دەگرنەوە.

ژمارەی وتاری وەرگێڕاو لە ڕۆژنامەوانیی سەردەمی کۆماردا زۆر بووە، بەڵام ئەوەی جێگەی سەرنجەن ئەوەیە، کە وتارە وەرگێڕاوەکان بە شێوەیەکی گشتی لە زمانی فارسییەوە وەرگێڕاون و جاروباریش لە زمانی عەرەبییەوە، دەنا لە زمانە ڕۆژئاواییەکانەوە شتێ بەرچاو ناکەوێ. ئەمەش کەم و کورتییەکەو بەڵگەی کەمی و تەسکی تێکەڵاوی ڕۆشنبیری کوردیی ڕۆژهەڵاتی کوردستانە دەگەڵ ڕۆژئاوا. ئێمە لە نێو وەرگێڕەکاندا دووانیان وەردەگرین، لەسەر ئەو بنچینەیەی، کە زۆرترین بەرهەمیان وەرگێڕاوە، بەتایبەتی وتاری هەمەچەشنە، یەکی لە کەم و کورتییەکانی لەوەدایە، کە سەرچاوەی سەرەکی باسەکەیان دەست نیشان نەکردووە، کە لە کوێو بەرگ و چاپ و لاپەڕیەکدا وتارەکەیان تەرجەمە کردووە، بە تەنیا ناوی ڕۆژنامەکە یان ناوی کتێبەکە جاروبار ئاماژەی بۆ کراوە.

سەید محەمەدی حەمیدی(١٩٠٣-١٩٧٩ز):

لەبارەی ژیانی ئەو نووسەرەوە شتێکی ئەوتۆمان دەست نەکەوت، ئەوەندە نەبێ کە دەزانین پیاوێکی زانا بووە، لە زانستە ئاینییەکان و زانیارییەکانی هەروەکو لە نووسین و دەست نیشان کردنی جۆرو تایبەتی وەرگێڕانەکانیدا دەردەکەوێ دەوڵەمەندن، (**هەژار**)یش قوتابی ئەو بووەو لای ئەو خوێندوویێتی.

ئەندامی کۆمەڵەی (ژێ.کاف) بووەو لەوە دەچێ درەنگ، لە ئاخرو ئۆخری (ژێ.کاف)دا دەرکەوتبێ و لە دوا ژمارەی گۆڤاری (**نیشتمان**)دا نووسینی هەیەو پاشتر کە (ژێ.کاف) هەڵوەشاوەتەوە، لە جێگەی (**زەبیحی**) ئەرکی چاپ کردن و بەڕێوەبردنی گۆواری (**هاواری کورد**)ی پێ سپێردراوە. کە (کۆماری دێمۆکراتی کوردستان)یش دامەزرا، بووە بە سەرنووسەرو بەڕێوەبەری هەردوو ڕۆژنامەو گۆڤاری (کوردستان)، وتارەکانی بە شێوەیەکی گشتی لەبارەی ناساندنی پیاوە ناودارەکانی کورد بووەو زیاتر ڕێڕەوێکی مێژوویی وەرگرتووە.

لە نێوانیاندا بێجگە لەو زانایانەی خزمەتی ئایینی ئیسلامیان کردووە، شاعیرو ئەدەبی کوردیشی تێکەوتووە. لەبارەی **بابا تاهیری هەمەدانی و نالی و مەلا محەمەدی کۆیی و مەلا مارفی کوکەیی**.. نووسیوویە یان بەرهەمی وەرگێڕاون، زۆربەی نووسینەکانی بە ناوی (**س.م.ح**) یان (**م. حمیدی**) یان (**گرشاسب**)ەوە بلاوکردۆتەوە.

لە وتارێکدا کە لە زمانی فارسییەوە وەریگێڕاوەو لە ڕۆژنامەی (**ایران ما**)وە وەریگرتووە دەڵێ:

(بۆمبی ئەتۆمی لە زەمانی معاویە (ض) کوڕی ابو سفیان.

دڵنیابە کە لەم وتارەدا نامەوێ چیرۆك بگێڕمەوە یا وەدوو ڕۆمان نووسان بکەوم مەبەستێکی خەیاڵی لەبەرچاو دروست بکەم و بەلکوپۆپەوە لە پێش چاوی خوێندەوارانی ڕابوێرم.

گفتوگۆی ئێمە لەم وتارەدا تەنیا لە ڕووی مێژووەوەیە، بەڵام لەم مێژووانەیە کە خەڵکی کەمتریان ڕوو تێکردووە لەبەر لەوی زۆر ئاگادار نین بەڵام بۆ خوێندنەوە یا بیستن دەبێ.

پاش ئەوەی معاویە کوڕی ابو سفیان پایە ڕێژی سلسلەی بنی امیە دەستەڵاتی خۆی لەسەر هەردی شام (کە ئەوڕۆ بە سوریا نێو دەبرێ) پایەدار کردو شاری دیمەشقی کردە پایتەخت تەسیمی گرت کە ئیمپراتۆرێ بە نێوی رۆمیە الصغری (و بە وتەی ئەوروپائیان بیزانیس) لە پێ بخاو پایتەختی ئەم ئیمپراتۆریە وەچەنگ خا.

گشت دەزانن کە پایتەختی ڕۆمیە الصغری شارێ بە نێوی قوستەنتەنیە بوو، کە ئەوڕۆ بە نێو ئسلامبۆل (بە قەولی تورکان ئستانبول) دەگوترێ و لە بەهاری ٥٤ هجری کە دەگەڵ ٦٧٣ میلادی یەك دەگرێتەوە معاویە تەسیمی گرت کە قوستەنتەنیە بگرێت..)[٣٠٨].

هەروەها لە وتارێکدا، کە لە زمانی عەرەبییەوە تەرجەمەی کردووەو لە بەرهەمێکی (جمال الدین الافغانی)یەوە وەریگرتووە، بە ناونیشانی (ترس) وا دەست پێدەکات:

ترس

(قل ان الموت الذي تفرون منه فانه ملاقيكم)

بڵی بێشك ئەو مردنەی لە دەستی هەڵدێن تووشو دەبێ.

بەچاو دیومانە، وە لە کتێبا خوێندوومانە، وە لە حیکایەتا بیستوومانە، کە هێندێ زەلام کارێکیان کردووە، کە بیری خەڵکی لێ سووڕماوە وەختێ کە ئەشخاسینی کەم عەقڵ تێ نۆڕیون وای لێ حاڵی بوون کە ئەوە کارێکی موعجیزەیە یا لە عەقڵ دوورە وە کەسی دیکە ناتوانێ ئەو کارە یاوەکو ئەو کارە بکا وە بڕێکی دیکە وای تێگەییون کە کردنی ئەو کارە لە بزووتنەوەی ڕێکەوتنە وە هیچ کامیان ڕێی حەقیان نەزانیوە وە ئامرازی کارەکەیان نەدۆزیوەتەوە..)[٣٠٩].

سەرچاوەی ڕۆشنبیری وەرگێڕ سەرچاوەییەکی دینییە، هەڵبژاردنی بابەتەکانی هەر لەو بوارەدایە و بەرهەمی گەورە پیاوانی ئیسلامی هەڵبژاردووەو تەرجەمەی کردووە، بەڵام لە ژمارەی یەکەمی گۆڤاری (**کوردستان**)دا لە

---

[٣٠٨]: رۆمن ،بۆمبی ئەتۆمی لە زەمانی معاویە(ض) کوڕی ابو سفیان، و: سەید محەمەدی حەمیدی،گ کوردستان،ژ٤،ل ٣٠-٣٥.

[٣٠٩]: جمال الدین الافغانی، ترس، و: سەید محەمەدی حەمیدی،گ هاواری کورد،ژ١،ل ٢.

(١٩٤٥)، كە خۆی سەرنووسەری بووە لە دەسپێکی گۆڤارەکەدا لەبارەی پیاوانی لە بارەوە وەرگرتووەو لە کۆتاییدا بە قەناعەتەوە دەڵێ، کە بە تەواوی جێنشینی لینینە[٣١٠].

ئەم دژواریە لە هەڵوێست و بۆچوونیدا بەدی دەکرێ، بێگومان دیارە ئەو ڕۆژگارە کەم کەس توانیویێتی خۆی لەوە هەڵبوێرێ، لەوەی کەیەکیەتی سۆڤێت پشت و پەنای میللەتانی ژێر دەستەیە.

بەداخەوە، هەروەکو لە پێشترێ ئاماژەم لە بۆ کردووە، بە تەواوی ناتوانین بڕیار لەسەر ئەوە بدەین کە، ئایا وەرگێڕ تا چەند لە وەرگێڕەنەکەیدا سەرکەوتووە و چ جۆرە ڕێبازێکی وەرگێڕانی لەبەرگرتووە، چونکە دۆزینەوەی سەرچاوەی سەرەکی بابەتەکان کارێکی قوورسە. دەبێ لێرەدا ئاماژە بۆ ئەوەیش بکەم، کە (سەید محەمەدی حەمیدی) بێجگە لەوەی بەرهەمی بۆ سەرزمانی کوردی وەرگێڕاوە، بە پێچەوانەشەوە لە زمانی کوردییەوە بۆ سەر زمانی فارسیش وەرگێراوە، هەندێ وتاری مێژوویی وەرگێڕاوە[٣١١].

محەمەدی شاپەسەندی (م. آذر):

ئەم ڕووناکبیرە، لە ساڵی (١٩٢٠ز)دا لەشاری مەهاباد لە دایکبووە، تا پۆلی شەشەمی سەرەتایی خوێندووەو بە هۆی نالەباری بژێوی خێزانەکەی وازی لە خوێندن هێناوەو خەریکی کاری بازرگانی بووە، لە هەرەتی لاویدا خەریکی کاری سیاسی بووەو بتە ئەندام لە کۆمەڵەی (ژێ.کاف) و بەهۆی (زەبیحی)یەوە ڕووی لە کاری چاپەمەنی و نووسین وەرگێڕان کردووە. لەسەرەتادا لە گۆڤاری (نیشتمان) دەستی بەکاری چاپەمەنی و ڕۆژنامەوانیی کردووە، پاشان لە سەردەمی کۆماردا لە پاڵ سەید موحەمەدی حەمیدی و قادری مودەڕیسی دا ئەرکی بەڕێوەبردین چاپخانەی لە ئەستۆدا بووە لە پێش ئەوەشەوە هەروەکو خۆی دەڵێ هەوڵیداوە گۆڤاری (**ئاوات**)ی دەرکردووەو بەنازناوێکی تر جیا لە ناوی خۆی نووسیوویەو تاقە ژمارەیەکی لێ چاپ کردووە.

کە بە داخەوە ئێمە هیچ ئەسەرێکی ئەو گۆڤارەمان دەست نەکەوت. دوای ڕووخانی کۆماریش ،کە لەگەڵ (**غەنی بلوریان**) و (**عەلی مەولەوی**) ئاوارەی عێراق بوون، حەزو خۆشەویستی چاپ و ڕۆژنامەوانیی هەر لە مێشکدا بوون لە شارەکانی بەغداو کەرکوك و لە ڕۆژانی شۆڕشی ئەیلولدا بە بەردەوامی لە چاپخانە کاری کردووە[٣١٢].

---

[٣١٠]: سەید محەمەدی حەمیدی،شەرحی حالی ئەستالین،گ کوردستان،ژ١،ل ٢-٥.

[٣١١]: سەیری ئەم وتارە بکە: کوردان از بدو تاریخ تا سال ١٩٢٠،ترجمە سید محمد حمیدی، ڕۆژنامەی کوردستان،ژ٧،س٢٦،١٩٤٦/١/١،ل٣.

[٣١٢]: بۆ زانیاری لەبارەی ژیان و خەباتی سیاسی و ڕۆشنبیریی (محەمەدی شاپەسەندی)یەوە بڕوانە:
ڕۆژنامەی ئاڵای ئازادی،ژ ٢٤،١٩٩٢/٥/٢٤.
ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ،ژ ١٤٨٤، ١٩٩٣/٩/١٠.
ڕۆژنامەی کوردستان،ژ ١٩٩٨،٢٥٧،ل ٨-٩.

بۆ نموونەی وەرگێڕانی ئەو، لە ڕۆژنامەوانیی سەردەمی کۆماردا، وتارێك وەردەگرین، کە بەناونیشانی (**سەمەند سیامەندۆف ڕۆڵەی ڕەشیدی میللەتی کورد**)ەو لە گۆڤاری (**دوست ایران**)ەوە وەرگێڕدراوە.

(سەمەند سیامەنۆف ڕۆڵەی ئازای میللەتی کورد کە یەکێك لە نومایەندەکانی شواری عالی ئیتیحادی جەماهیری شورەوی سۆشیالیستی ئەرمەنستانە: پێشان ڕەوانەی جەبهەی شەڕ. لە ڕۆژانی هەوەڵی شەڕدا ڕەوشتی بەرزو بڵێندی سەربازە خۆی کە یەکێك لە ئاکاری بێباکی و شەڕکەری سەربازانی ئیتیحادی شورەویە لە مەیدانی شەڕدا نواندی.

سەرهەنگ، سیامەندۆف لەپاراستنی مۆسکۆدا شیرکەتی کرد. ئەم قارەمانە ئەیزانی کە دیفاع لە مۆسکۆ: دیفاع لە قەلبی ئیتیحادی جەماهیری شورەویەو خاترجەم بوو کە ئەم پاراستنە ژیانی سەخت و گرانی چادرنشینی و کۆچەری میللەتی کورد: کە لە سایەی دەکار بەستنی سیاسەتی عاقیلانەی لینین و ستالینبە ژیانێکی شارستانی گۆڕدراوەتەوە: دەپارێزێ. بەم جۆرە بۆ پاراستنی ژیانی بەختیار میللەتی کورد مەردانە شەڕی دەکرد..)[٣١٣].

لە چەندین نموونەی دیکەی وەرگێڕانەکانیدا (شاپەسندی) بە زمانێکی تێکەڵ لە وشەو زاراوەی عەرەبی فارسی و بە زمانێکی کوردی ئەو ڕۆژگارە، **لە بارەی لینین**[٣١٤] **و مارشاڵ کۆتۆزۆف**[٣١٥] و چەندین رەکردەی سەربازی سۆڤیێتی پێشوو وتاری لە زمانی فارسی و لە ڕۆژنامە و گۆڤارەکانی فارسیی ئێران دا وەرگێڕاوە. داڕشتنی ڕستەکان بە پێی گرامەری زمانی کوردییەو لە هەڵبژاردنی وشەی زمانی کوردی یەکگرتووی ئەدەبیدا پێڕەوی کردووەو بە تەنیا شێوەزاری موکریانی لەبەرچاو نەگرتووە.

٣ـ ئەدەبی منداڵان:

ئەدەبی منداڵان، جیهانێکی ڕەنگاوڕەنگ و فراوان و قووڵە. لە زۆر دمێکەوە هونەرمەندو پیتۆڵ و گەورە پیاوانی میللەتان گرنگییەکی تایبەتیان بۆ پەروەردەو بارهێنانی منداڵان تەرخان کردووە. بەو ئومێدەی لە ئاییندەدا کۆمەڵێکی پێشکەتوو وەدی بێت. مەبەست لە (ئەدەبی منداڵان) ئەو ئەدەبەیە، بە شیعرو پەخشانەوە، کە لە لایەن ئەو شاعیرو ئەدیبانەوە کە ئەزموون و تاقیکردنەوەی دەوڵەمەندیان لە بواری بارهێنانی منداڵان دا هەیەو لە نزیکەوە، بە هۆی کاری پەروەردەیی خۆیانەوە توانیویانە بە کونج و کەلەبەرەکانی ناخی منداڵان دا شۆڕ ببنەوەو دەزانن پێویستییە هەستی و نەستییەکان زارۆکان لە کوێدایە، چی بۆ منداڵان دەنووسرێت، لە پێش

[٣١٣]: سەمەند سیامەندۆف، و: محەمەدی شاپەسەندی، رۆژنامەی کوردستان،ژ٦،س١،ل١.

[٣١٤]: پرۆفیسۆر ڤێلین،لەنینی دانشجو، و: محمد شاه پسندی، گ هاواری نیشتمان،ژ١،س١،ل٢٣-٢٨.

[٣١٥]: فێڵد مارشاڵ کۆتۆزۆف، و: محمد شاه پسندی، گ کوردوستان،ژ٣،ل ٩-١٣.

هەمووانەوە **ئەحمەدی خانی** (١٦٥٠ـ ١٧٠٧ز)[٣١٦] بە فەرهەنگۆکی (**نەوبەهار**)[٣١٧]. بۆ زارۆکان، دەستپێشخەری کردووەو پاشتر **شێخ مارفی نۆدێ** بە (**ئەحمەدی**)[٣١٨] ،بوونە سەر دەستەی نووسەرانی ئەدەبی منداڵان.

دوای جەنگی جیهانیی یەکەم، هاوکات لەگەڵ تازەکردنەوەی ئەدەبی کوردیداو لەگەڵ سەردەمی بڵاوبوونەوەی ڕۆژنامەوانیی کوردیی لە کوردستانی باشووردا، شاعیرانی کورد (**گۆران و زێوەر و بێکەس و دڵدار**..) چەندین (سروود)ی جوانیان بۆ منداڵانی کورد نووسیووە، کە بە ناوەڕۆکێکی دەوڵەمەند بۆ پەروەردەکردنی منداڵان بە هەست و خۆشی نەتەوەیی و لایەنگری خێرو شەرمەزارکردنی شەڕو عەشقی جوانی سروشت ڕازاوەتەوە، لە ڕووی ڕوخساریشەوە شیعرەکان، بە وشەی هەڵبژاردەی سادەو بڕگەی کورت و ئاوازەداری خێرا، بە شێوەیەك کە منداڵ حەز بە حەسانەوەیەکی دەروونی بکا، لەبەرچاو گیراوە، هەروەها داوا لە باوکان دایکان کراوە، کە منداڵەکانیان پشت گوێ نەخەن و بیانخەنە بەرخوێندن بۆ ئەوەی لە پاشەڕۆژدا ببنە چاوساغی میللەتەکەمان و چیتر لە کاروان پێشکەوتنی میللەتاندا بەجێ نەمێنن فۆلکلۆری لەسەر زاری ئاژەڵان دا لە دووتوێی نامیلکەی بچوك دا لەلایەن سەید حوسێن حزنی موکریانی و نووسەرانی ترەوە بوونە پێشەنگی ئەو کاروانە[٣١٩].

لە کۆتایی سییەکان و سەرتای پلەکانی سەدەی بیستەمدا گۆڤاری **گەلاوێژ**دا، وەکو لە زۆر بواری دیکەی ئەدەبییدا دەوریکی پێشەنگی بینیوە، لە بڵاوکردنەوەو گرنگیدان بە ئەدەبی منداڵاندا درێغی نەکردووە[٣٢٠].

ئەم، هەوڵانە سەرەتاییێك بوون، یان هەنگاوی یەکەم بوون، بەڵام بە شێوەیەکی ڕاستەقینەو بۆ یەکەمجار لە مێژووی ڕۆژنامەوانیی کوردیدا، لەسەردەمیکۆماری دیمۆکراتی کرودستان دا، کارگەرانی چاپخانەی کوردستان لە مەهاباد، گۆڤارێکی تایبەت بە منداڵانیان بە ناونیشانی (**گروگاڵی منداڵانی کورد**)ەوە بڵاوکردەوە، هەروەکو لە فەسڵی دووەمدا لە پاڵ ڕۆژنامەو گۆڤارەکانی دیکە لە ڕووی هونەرەکانی ڕۆژنامەوانییەوە لێمان کۆڵیەوە.

لێرەدا هەوڵ دەدەین لە ئاست هونەرە ئەدەبییەکانی ناو گۆڤارەکەوە هەڵوەستەیەك بکەین و نووسەرە دیارەکانی وەربگرین..

---

[٣١٦]: د.عزالدین مصطفی رسول، احمدی خانی شاعرا و مفکرا فیلسوفا و متصوفا،بغداد،١٩٧٩.

[٣١٧]: ئەحمەدێ خانی، فەرهەنگا نۆبوهار، ڤەژاندنا پەرویز جهانی، ورمێ،١٣٦٧.

[٣١٨]: شێخ مارفی نۆدێ، ئەحمەدی، بغداد،١٩٨٦.

[٣١٩]:حوزنی موکریانی، چەند نامیلکەیەکی بۆ منداڵان چاپکردووە، لەوانە:

- بزنۆکە و مەڕۆکە،چ٢،هەولێر،١٩٧٤.
- خۆشی و ترشی،چ٢،هەولێر،١٩٧٤.

[٣٢٠]: محمد دلێر امین محمد، ڕۆڵی گۆڤاری گەلاوێژ لە گەشەسەندن و پێشحستنی ئەدەبی کوردیدا،(نامەی ماستەر)،ل ١٩٠-٢٠٠، لەم بارەیەوە دواوە.

أ- شيعر بۆ منداڵان:

شیعر به هۆی کورتی موسیقاو ئاوازەکەیەوە لە دەروونی مرۆڤدا بە گەورەو بچوکیەوە، کاریگەرییەکی تایبەتی هەیەو مرۆڤ دەخاتە جۆش و خرۆشەوە.

منداڵ توانای لەبەرکردنی شیعری زۆرەوە چێژو لەززەت لە ئەزبەرکردنی شیعر وەردەگرێت.

هەندێ لە شاعیرە ناسراوەکانی ئەو ڕۆژگارەی کورد، لە پێناو بەجێگەیاندنی ئەکەکانی ئەو قۆناغەو بەڕێوەبردنی گۆڤاری منداڵان بەشدارییان کردووەو بە شێوەیەکی سادەو ساکار هەست و هۆشی نەتەوەیی و ناساندنس نەتەوە بە منداڵان بە شیعر ناسك گوزارشت کردووە.

لە شیعرێکدا بە ناونیشانی (**بۆ کچان**)دا نووسراوە:

کچە کورد تۆش وەکو کاکت بخوێنە
لە خوێندن چاوەکانت مەمێنە
برات موحتاجی یاری دانی
گەڵك پێویستی فکری جوانی
لە کاکی خۆت کەوێ بخوێنە دادە
کە حەیوانە هەچێکی بێ سەوادە[٣٢١]

هەروەها نموونەیەکی شیعری (**زێوەر**)ی شاعیر، کە لە گۆڤاری (**گەلاوێژ**)ەوە وەریانگرتووە، جارێکی دی سەرلەنوێ بڵاوکراتەوە:

کیژۆلەی کوردستانم	**بە ڕەزای سەر بەردانم**
کەنیزەی نێو شاخانم	**لەخواوەیە من جوانم**
ئەی ئەو کەسەی بێ وێنە	**تۆ وەرە من ببینە**
کاری خوا چەند شیرینە	**لەخواوەیە من جوانم**
نەڕۆمی نە فەرەنگم	**بە دەرمان جوان بێ ڕەنگم**
کچێکی شۆخ و شۆنگم	**لەخواوەیە من جوانم**
نە چینی نە چاپانم	**نەبەڕەنگ و زەعفەرانم**
وەنەوشەی نێو باغانم	**لەخواوەیە من جوانم**

تا دەگاتە:

من بازی دارستانم	**چاو شەهێنی کوێستانم**

[٣٢١]: بۆ کچان، گ گڕوگاڵی منداڵانی کورد، ژ١، س١،ل٧.

جێگەی سەرنجە ژمارەی شیعری بڵاوکراوە لەنێو گۆڤارەکەدا کەمەو زیاتر لسەر (وتار)دا گیرسانەتەوە، کە تا ڕادەیەك لەگەڵ زەوق و چێژەنی ئەدەبی منداڵاندا ناگونجێن. ئەوەی (**هەژار**)، کە باسی ئازایەتی کورد دەکات و دوعای هەمیشە مانەوەی پێشەوا دەکات، هەروەکو شیعرێکی ئاسایی نووسراوەو نیوەدێڕی شیعرەکان زۆر درێژن و بۆ لەبەرکردنیش قورسن، ئەوە بێجگە لەوەی وشەکانی شیعرەکەیش وشەی قورس و قەبەن و منداڵ بە ئاسانی لێیان تێناگات:

هەموو مێژوو گەواهی ئازایی کوردە
لەنێو شانامەدا هەر کورد گوردە[٣٢٣].

یان (**هێمن**) ، لە شیعرێکی ئایینیدا بە ناونیشانی (**خودا**)دا دەڵێ:

ڕۆژی تەنگانە عەبدی بێچارە
هیچ پەناهی نیە بە غەیری خودا
(هێمن) تا هەبێ زبانت تۆ
هەر بڵێ لا الە الا الله[٣٢٤].

وتار بۆ منداڵان:

وتار گەلێکی زۆر لەبارەی پەروەردەو گرنگی خوێندن و بابەتی زانستی مێژوویی و جوگرافیی بۆ منداڵان نووسراوە. ئەوەی سەرنج ڕاکێشێ زۆر جاران، وتراەکان چ لە ڕووی زمان و چ لە ڕووی بابەت شێوازەوە تا ڕادەیەکی زۆر لەگەڵ ئاستی ڕۆشنبیریی منداڵاندا ناگونجێن، مەسەلەکەش زیاتر ئەوەیە، ئەوان نازانن، کە ئایا گۆڤارەکە لەگەڵ عەقڵی چ تەمەنێکی منداڵاندا دەدوێ، بەڵام تا ڕادەیەکی باش لەوە سەرکەوتوون کە بابەتەکان کورت و ئاسانن. دەرسەکانی جوگرافیا و مێژوو و ڕێزمان زانیاری باش بە خوێندکار دەدەن و وڵات و نیشتمان پەروەری پێ دەناسێنن. محمد شاپەسەندی، لە وتارێکدا دەرسی نیشتمان پەروەری خۆشەویستی میللەت و نەتەوە بۆ منداڵان ڕوون دەکاتەوە:

---

[٣٢٢]: زێوەر، بالۆرەی کچە کوردێك ، گ گڕوگاڵی منداڵانی کورد، ژ١، س١،ل٩.
[٣٢٣]:هەژار،قەڵەم،، گ گڕوگاڵی منداڵانی کورد، ژ١، س١،ل٤.
[٣٢٤]:هێمن،خودا، گ گڕوگاڵی منداڵانی کورد، ژ٣، س١،ل٥.

(ئێمە ڕۆڵەی کوردین. کوردستانی مەزن نیشتمانی ێمەیە، سەرنووشتی ئەم نیشتمانە خۆشەویستە لە دوا ڕۆژدا دەکەوێتە بەر دەستی ئێمە. بۆ دوا ڕۆژ مەسئولیەتی پارێزگاری و ڕاگرتنی سەربەستی و ئازادی کوردستان لە ئەستۆی ئێمەیە. ئازادی ئەمڕۆی کوردستان، کە مایەی خۆشبەختی ئێمەیەو نەتەوەکەمانە، بە خوێنی گەنجان و لاوانی کورد و کۆشش و فیداکارانی پیاوانی ڕەشید هاتۆتە بەرهەم بە ئێمە دەسپێردرێ، کە هەمیشە بەرزو بڵندی ڕابگرین)[٣٢٥].

(ص.ب) لەبارەی نرخی ئازادی وتارێك بە شێواوی هەقایەت بۆ منداڵان دەگێڕێتەوە، کە بولبولێك لەناو قەفەزدایە نوقڵ و قەندی لە بەردەمەو منداڵان وا دەزانی دڵی خۆشە، کەچی بابی لە بۆی ڕوون دەکاتەوە:

(نا ڕۆڵەی شیرینم: ئەوە نە دڵخۆشە نە هەڵدەپەڕێ، بەڵکو لە وەڕزیان ڕادەپسکێنێ بۆ ڕزگاری لەو قەفەسەیە بۆ ئەوەی خۆی ئازاد کا!! و ئەو دەنکە هەرزنەی کە لە نێو خۆڵ و خاك دا وەگیری دەکەوێ پێی لەو نوقڵ و قەندە چاکترە لە نێو ئەو قەفەسە خاوێنەدا دەگیری دەکەوێ و دەیخوا)[٣٢٦].

لەبەشی پزیشکیدا بۆ ئاشنایی منداڵان و باب و دایکی منداڵان بە هەندێ نەخۆشی، چەندین وتاری کورت بڵاوکراونەتەوە. لە یەکێکیاندا وا هاتووە:

(یەکێك لە نەخۆشییە گیرەوەکانی کە هەمیشە گا زۆر کەم لە وڵاتی ئێمەیەدا هەیە، کەوتوویی (تیفۆئید). بەشی زۆری میکرۆبی کەوتوویی بە هۆی ئاو بڵاودەبێتەوە چۆن جلك و بەرگی نەخۆشی لەناو ئاودا دەشۆن میکرۆبەکە دەچێتە ناو ئاو، ئەوجار لە خواردنەوەی ئەو ئاوە ئینسان تووشی نەخۆشی ئەبێ.

جا لەبەر ئەوە ئەبێ لە وەختی بڵاوبوونەوەی ئەو نەخۆشییە ئینسان بە چاکی خۆی بپارێزی: لە قاپ و قاچاغی نەخۆش دا شت نەخواو ئاو کە شتی نەخۆش تێدا دەشۆرێ نەیخواتەوەو وە لەسەر دەیخواتەوە وە لەسەر کەس و نەخۆشیش پێویستە کەجلك و بەرگی نەخۆش لەو ئاوانەدا کە دەیخۆنەوە نەشۆن: تا نە بە هۆی بڵاوبوونەوەی ئەو نەخۆشییە)[٣٢٧].

هەروەکو سەرنج دەدەین، شێوازی نووسینی وتارەکەی زۆر سادەو ساکارەو لەگەڵ تێگەیشتنی منداڵاندا دەگونجێ و زانیارییەکی باشە بۆ خۆپاراستنی منداڵان لە نەخۆشی و بە تایبەتی لەو نەخۆشیانەی، کە بڵاودەبنەوەو لە یەکێکیەوە بۆ یەکێکی دی دەگوازرێتەوە.

قادری مودەڕیسی لە وتارەکانی دیکەیشدا، بە هەمان زمانی سادەی بێ وشەی قورس و تەم مژاوی منداڵان دەدوێنێ. یەکێکە لە نووسەرە سەکەوتووەکانی ئەم بوارە.

زۆربەی نووسینەکانی گۆڤارەکەش هەر خۆی نووسیوویێتی. وتاری کورت و هۆنراوە پێشبڕکێ.. هتد.

---

[٣٢٥]: محمد اذر، ئێمە رۆڵەی کوردین، گ گڕوگاڵی منداڵانی کورد، ژ٣، س١، ل ٨-٩.

[٣٢٦]: ص.ب.ئازادی کێهەیە، گ گڕوگاڵی منداڵانی کورد، ژ١، س١، ل ٥-٦.

[٣٢٧]: ق.م ، کەوتوویی، گ گڕوگاڵی منداڵانی کورد، ژ١، س١، ل ٦-٧.

ئـــــــەنجـــــام

لە ئەنجامی ئەم لێکۆلینەوەیەدا، ئەم خاڵانەی خوارەوە دەست نیشان دەکەین:

١ـ ئەو بارودۆخەی لە جەنگی جیهانی دووەم بەسەر ئێراندا ها، بە هاتنە ناوەوەی سوپای سووری سوڤیەتی لە باکوورو ئینگلیزو ئەمریکا لە باشوورو ڕۆژئاوای ئێران، دەسەڵاتی سوپای ئێرانی لاواز کردو ڕێگەخۆشکەر بوو بۆ دروست بوونی حیزبێکی نیشتمانی کوردی (کۆمەڵەی ژێ. کاف) و پاشتر لەسەر بنچینەی ئەو حیزبی دیمۆکراتی کوردستان دامەزراو توانی هۆشیاریی خەڵکی بەرەو ژوور ببات و وەکو حیزبی پێشڕەو لە ئاڕەستەکردنی خەڵکی ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا بۆ یەکگرتن ڕۆڵی سەرەکی ببینێ.

٢ـ هەموو چین و توێژەکانی کۆمەڵی کوردەواری ئەو ڕۆژە بەرەو جڤات و کاری سەندیکایی، بە پێڕەوی کردنی دیمۆکراسی و باری تازەی دنیا، دەڕۆیشت و کاری خۆیان دەکرد. دامەزرانی (یەکێتی جەوانانی دیمۆکرات) و (یەکێتی ژنانی کوردستان).. بەڵگەی ئەو ڕاستیەن.

٣ـ کۆماری دیمۆکراتی کوردستان لە ماوەی یازدە مانگی تەمەنیدا کۆمەڵێ دەستکەوتی گەورەی لە بوارەکانی بە زمانی کوردی خوێندن و کردنەوەی قوتابخانەو چاپ کردنی کتێب و ڕۆژنامەو گۆڤارو کتێبخانەی میللی و دەزگای ڕادیۆ و برەوپێدانی جووڵانەوەی شانۆیی و ڕێکخستنی هێزی سەربازی و چاك کدرنی باری ئابووری خەڵك لە ڕێگەی بازرگانییەکی سنووردار لەگەڵ ئازربایجان و سۆڤیەتەوە بەدەست هێناو ئەوەی بۆ نەیارانی کورد سەلماند ئەگەر سیاسەتی ئیمپریالیزمی جیهانی لێ بگەڕێ کورد دەتوانێ خۆی بەڕیوە بەرێ.

٤ـ کۆمەڵێ هۆکاری ناخۆیی وناوچەیی و نێودەوڵەتی کۆماری دیمۆکراتی کوردستانیان دروست کردو ڕووخاندیان. دەوری یەکێتی سۆڤیەت دیارو بەر چاوە لە یارمەتی ڕۆشنبیریی و پەروەردەیی بە ناردنی چاپخانەو کاغەزو کەرەستەکانی چاپکردن و دەزگای ڕادیۆ سینەماو هاوکاری کۆمار بە ڕێگەی ڕابیتەی فەرهەنگی سۆڤیەتی ـ کوردیەوە، هەروەها وەرگرتنی ژمارەیەك خوێنکاری کورد لە زانکۆی ئەفسەریی باکۆدا.

٥ـ چاپخانەی کوردوستان لە مەهاباد، ڕووداوێکی گرنگی ڕۆژنامەوانیی کۆمارەو سەرکۆمار خۆی سەرپەرشتی کردووەو خەڵکی ڕۆشنبیری ناوچەکەو سەرانی عەشیرەت و وردە مالیك و کاسبکار بە هەموو لایەکەوە دەستگرۆیی چاپخانەکەیان کردووە.

٦ـ ڕۆژنامە و گۆڤارەکانی کۆماری دیمۆکراتی کوردستانن لە ڕووی هونەرەکانی ڕۆژنامەوانیی و کەرەستەی چاپی و تەکنیکی چاپەوە سادەن و ڕەنگدانەوەی ئەو تواناو پسپۆڕییانەی ئەو ڕۆژەن.

٧ـ زۆربەی لێکۆڵەرەوەکان، لە دەست نیشان کردنی ژمارەو خەسڵەتی ڕۆژنامەو گۆڤارەکانی کۆمار بێئاگان و زانیارییەکانیان پڕ لە هەڵە و کەم و کورتین، لەم لێکۆڵینەوەیەدا بە پێی توانا ڕاست کراونەتەوە.

٨ـ بۆ یەکەمجار لە مێژووی ڕۆژنامەوانیی کوردیدا، گۆڤارێکی تایبەت بە منداڵان بڵاوکراوەتەوەو ژمارەیەکی زۆر لە شاعیر و نووسەرانی سەردەمی کۆماری دیمۆکراتی کوردستاندا بەشدارییان لە نووسینەکانیدا کردووە.

٩ـ ڕۆژنامەی (نامەی کوهستان) ئەگەر چی لە لایەن دەوڵەتەوە ڕێگەپێدراو بووە، بەڵام تا ڕاددەیەکی زۆر هاوکاری ڕۆژنامەوانیی کۆماری کردووە ڕەخنەی لە کاربەدستانی دەوڵەتی ئێران گرتووە بەرامبەر بە هێرشی بۆ

سەر مەهابادو ڕەفتاری ناڕەوای ژەنەڕاڵە سەربازییەکان لە کوردستاندا. لەباری ئەدەبیشیەوە خزمەتێکی باشی کردووەو زۆربەی نووسەرو شاعیرانی ڕۆژهەلاتی کوردستان بە تایبەتی بەر لە دامەزراندنی کۆمار هاوکارییان کردووەو سەرەتای نووسینیان لەوێوە دەست پێدەکات.

١٠ـ ئەدیب و نووسەرو نیشتمانپەروەرانی باشووری کوردستان، دەوری دیاریان لە بەڕێوەبردنی کاروباری ڕۆشنبیری و پەروەردەیی کۆماردا نواندووە، جا چ ئەوانەی سەفەریان بۆ ئەوێ کردووەو لەوێ ماونەتەوە، چ ئەوانەی لە باشووری کوردستانەوە بەرهەم و نووسینیان ڕەوانە کردووە. بە تایبەی ئەو هاوکارییە لە ڕۆژانی پێوەندی (حزبی هیوا) و (کۆمەڵەی ژێ. کاف)ەوە بووە.

١١ـ شیعری سیاسیی و نیشتمانی و بەرەنگاری کوردی لە سەردەمی (کۆمەڵەی ژێ. کاف)دا وپاشتر لە سەردەمی کۆماردا زۆر پێشکەوتن بەلام بە شێوەیەك لەسەر حیسابی ناوەڕۆك و ڕووخسار (یان هونەری شیعر فەرامۆش کرابوو، کە زیاتر بۆ یەکگرتن و هاندانی خەڵکی بۆ خوێندەواری و برایەتی میللەتان و ناسینی چەمکی دێمۆکراسی و یەکسانی دادپەروەری بووە.

١٢ـ بەڕێوەبەرانی ڕۆژنامەوانیی ئەو ڕۆژگارە ئەدیب و شاعیران بوون و هەر خۆیان ئەرکی نووسینی وتارە سیاسی و کۆمەلایەتی و فەلسەفی و ئەدەبی و ئاینییەکانیان لە ئەستۆ گرتووە. بۆیە سەیر نییە، کە زمانی ڕۆژنامەوانیی سەردەمەکە زمانێکی ئەدەبییەو وشەو دەستەواژەی ئەدەبی تۆکمەو پتەوەو بە زمانێکی سادەی ڕۆژنامەوانیی نووسراوە.

ســــەرچاوەکان

١ـ تێزی ئەکادیمی:

أ ـ بە زمانی کوردی:

ـ رمزیە صابر محمد

حوزنی موکریانی نووسەرو ڕۆژنامەنووس، (نامەی ماجێستر)، کۆلێجی ئاداب زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ١٩٩٣.

ـ محمد دلێر امین محمد

ڕۆڵی گۆڤاری گەلاوێژ لە گەشەسەندن و پێشخستنی ئەدەبی کوردیدا، (نامەی ماجستێر)، زنکۆی سەلاحەددین، کۆلێجی ئاداب، ١٩٨٩.

ب ـ بە زمانی عەرەبی:

ـ طاهر خلف البكاء:

التطورات الداخلية في ايران ١٩٤١ـ ١٩٥١، رسالة دكتوراة، كلية الاداب، جامعة بغداد، ١٩٨٣.

ـ ياسين خالد حسن:

كردستان الشرقية ١٩١٨ـ ١٩٣٥، رسالتا ماجيستر قسم التأريخ، كلية الاداب جامعة صلاح الدين ـ اربيل، ١٩٩٥,

٢ـ کتێب:

أ ـ بە زمانی کوردی:

ـ ئارچی ڕۆزفلت:

کۆماری مهاباد، و: ئەبوبکر خۆشناو، سلێمانی، ١٩٩٨.

ـ ا. م مینتیشاشڤیلی:

کورد، و: د. عیزەدین مستەفا ڕەسوڵ، سلێمانی، ١٩٩٩.

ـ بەکر عەبدولکریم حەوێزی:

گەشتێك بە کۆماری مەهابادا، بیروەریەکانم لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا، ١٩٤٤ـ ١٩٤٧، دەزگای سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠٠.

ـ برهان قانع:

دیوانی قانع، چاپخانەی زانکۆی سلێمانی ١٩٧٧.

ـ پەروێز جهانی:

فەرهەنگا نۆبهاری ئەحمەدی خانی، انتشارات صلاح الدين الايوبی، ارومیە،١٣٦٧.

ـ جەلیل گادانی:

٥٠ ساڵ خەبات، کورتە مێژوویەکی حیزبی دێمۆکراتی کوردستانی ئێران، ب١، چـاپخانەی وەزراەتـی ڕۆشـنبیری، هەولێر، ١٩٩٦.
ـ جەلیلی جەلیلی:
بووژانەوەی ڕۆشنبیری و نەتەوەیی کورد کۆتایی سەدەی نۆزدەیەم ـ سەرەتای سەدەی بیستەم، سلێمانی، ٢٠٠٠.
ـ جەمال خەزنەدار:
ڕابەری ڕۆژنامەگەریی کوردی، بەغدا، ١٩٧٣.
ـ جەمال خەزنەدار:
گۆڤاری ڕۆژی کورد، بەغدا، ١٩٨١.
ـ د. جەمال نەبەز:
گۆڤاری نیشتمان تەمووزی ١٩٤٣ـ مایسی ١٩٤٤ زمانی حاڵی کۆمەڵەی ژێکاف و ئیدیۆلۆژیای هوردە بـۆرژوای ڕۆشنبیری ناسیۆنالیست لە کوردستاندا، بنکەی چاپەمەنی ئازاد ـ سوید، ١٩٨٥.
ـ حسین حوزنی موکریانی:
خۆشیی و ترشیی، بزنۆکەو مەڕۆکەن چ٢، چاپخانەی کوردستان، هەولێر، ١٩٤٧.
ـ حوسێن محەمەد عەزیز:
پێنج کاتژمێر لەگەڵ برایم ئەحمەددا، لە بڵاوکراوەکانی چاپخانەی کوردی، ورمێ، ١٣٦٩.
ـ سردار حمید میران و کەریم مستەفا شارەزا:
دیوانی حاجی قادری کۆیی، بەغدا، ١٩٨٦.
ـ سەید موحەممەد سەمەدی:
ژێ. کاف چبوو؟ چی دەویست؟ وەچی لێ بەسەرهات؟ چاپەمەنی سەیدیان، مەهاباد، ١٩٨١.
ـ شێخ محمد خاڵ:
پەندی پێشینان، چ٢، سلێمانی، ١٩٧١.
ـ د. صادق شەرەفکەندی:
کورتە مێژووی بزووتنەوە نەتەوایەتییەکانی کورد، وەرگێڕانی تەها عەتیقی، چاپخانەی ئاپێك سوید، ١٩٩٥.
ـ عەبدوڵڵا سۆفی کەریم سەراج:
سەربازێکی ون لە تاکە کۆمارەکەی کوردا، یاداشت، هێلسنکی، ١٩٩٥.
ـ د. عەزیز شەمزینی:
بزووتنەوەی نەتەوایەتی ڕزگاریخوازانەی کوردسـتان، و: فەریـد ئەسەسـەرد، دەزگـای چـاپ بڵاوکردنـەوەی ی.ن.ك (١١)، ساڵ؟
ـ عەلی کەریمی:

ژیان و بەسەرهاتی عەبدولڕەحمان زەبیحی (مامۆستا عولەما۹، بنکەی چاپەمەنی زاگرۆس، سوێد، ۱۹۹۹.
ـ عەباس حەقیقی:
دیوانی حەقیقی، چ۲، مرکز نشر فرهنگ و ادبیات کردی، انتشارات صلاح الدین الایوبی، ارومیه، ۱۳۶۷.
ـ د. عبدالرحمن قاسملۆ:
کوردستان و کورد، و: عبدالله حسن زاده، لە بڵاوکراوەکانی بنکەی پێشەوا، ژ٤، ۱۹۷۳.
ـ د. عبدالرحمن قاسملۆ:
چل ساڵ خەبات لە پێناو ئازادی، کورتە مێژوویەکی حزبی دێمۆکراتی کوردستان ئێران، ب۱، چ۲، ۱۹۸۸.
ـ عبدالرحمن مەحموودی:
لۆغەت نامەی ئەحمەدی شێخ مەعرووفی نۆدێ، ناشر ئینتیشاراتی کوردستان،؟.
ـ عبدالرزاق بیمار:
پەخشانی کورد، دار الحریة للطباعة، بغداد، ۱۹۹۸.
ـ عبدالقادر دەباغی:
ڕاپەڕینی کۆمەڵەی ژێ. کاف، وەڵامێك بە نامیلکەی (ژێ ـ کاف چ بوو؟)، چ۲، ۱۳۶۷.
ـ عبدالله رسول پشدەری:
یادداشتەکانم، ب۱، دار الحریة للطباعة، بغداد، ۱۹۹۲.
ـ علاو الدین سەجادی:
مێژووی ئەدەبی کوردی، چ۱، ۱۹۵٦، چ۲، ۱۹۷۱.
ـ علاء الدین سەجادی:
شۆڕشەکانی کورد وە کوردو کۆماری عراق، چاپخانەی مەعاریف، بەغدا، ۱۹۵۹.
ـ عولە:
ساڵێك بوو کورد ئازاد نەژیا، سوید، ۱۹۸۸.
غەنی بلوریان:
ئاڵەکۆك، بەسەرهاتەکانی ژیانی سیاسیم، ستۆکهۆلم، ۳، ۱۹۹۷.
ـ قادر وریا:
کوردستان: کوردستان، هەولێر، ۱۹۹۸.
ـ قازی ئەحمەد:
دیوانی سیف القضاة، انتشارات صلاح الدن ایوبی، ارومیه، ۱۳۶۱.

ـ کەریم حیسامی:

کاروانێك لە شەهیدانی کوردستانی ئێران، لە بڵاوکراوەکانی بنکەی پێشەوا، ١٩٧١.
ـ کەریم حیسامی:
کۆماری دێمۆکراتی کوردستان یان خودموختاری، چ٢، سوید، ١٩٨٦.
ـ کەریم حیسامی:
لەبیرەوەریەکانم، ب١، سوید، ١٩٨٦.
ـ کەریم حیسامی:
پێداچوونەوە، سوید، ١٩٩٦.
ـ د. کەمال مەزهەر ئەحمەد:
تێگەیشتنی ڕاستی و شوێنی لە ڕۆژنامەوانیی کوردیدان چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد، بەغدا، ١٩٧٨.
ـ کەمال میراودەلی:
دیوانی فانی، ب١ن چاپخانەی ڕاپەڕین، سلێمانی، ١٩٧٥.
ـ کریس کۆچێرا:
مێژووی کورد لە سەدە ١٩ـ ٢٠، و: محمد ریانی، چ٢، مەهاباد، ١٩٩٠.
ـ د. مارف خەزنەدار:
دیوانی نالی و فەرهەنگی نالی، دار الحریة للطباعة، بغداد، ١٩٧٧.
ـ مەحموود مەلا عیززەت:
کۆماری میللی مەهاباد، لێکۆڵینەوەیەکی مێژووی سیاسی یە،ب١، ٢، چاپخانەی شەهید ئیبراهیم عەزۆ، ١٩٨٤.
ـ مەحموود مەلا عیززەت:
دەوڵەتی جمهوری کوردستان، نامەو دۆکۆمێنت، ب٢، ستۆکهۆڵم، ١٩٩٥.
ـ مەرامنامەی حیزبی دێمۆکراتی کوردستان، مهاباد، سەرماوەزی ١٣٢٤.
ـ مەلا عبدالکریم مودەڕیس و فاح عبدالکریم:
دیوانی نالی، چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد، بەغدا، ١٩٧٦.
ـ محمد بهاوالدین مەلا صاحب:
پێشەوا قازی محمد و کۆماری مەهاباد، چاپخانەی ڕاپەڕین، سلێمانی، ١٩٧١.
ـ میرزا محمد امین مەنگوڕی:
بەسەرهاتی سیاسی کورد لە ١٩١٤وە هەتا ١٩٥٨ـ ب١، ج٢، سلێمانی ٢٠٠٠.

نەجەفی قولی پسیان.

لەمەهابادی خوێناوییەوە.. هەتا لێوارەکانی ئاراس، و: شەوکەت شێخ یەزدین، کوردستان، ١٩٩٦.
- نەژاد عەزیز سورمێ:
ڕۆژنامەگەریی کوردی چەند سەرە قەڵەمێك لە بارەی تەکنیك و هونەرەکانی، هەولێر، ١٩٩٩.
- نەوشیروان مستەفا:
حکومەتی کوردستان کورد لە گەمەی سۆڤیێتی دا، چ٢، هەولێر، ١٩٩٣.
- ویلیام ئیگلتۆن جونێر:
کۆماری کورد لە ساڵی ١٩٤٦، و: سید محمد صمدی، ١٩٨٠.
- هەژار:
چێشتی مجێور، ئامادەکردن و سەرپەرشتی چاپ خانی شەرەفکەندی، پاریس، ١٩٩٧.
- هیمداد حوسێن:
چەپکێ هۆنراوەی فۆلکلۆری دەشتی هەولێر، چاپخانەی الحوادث، بەغدا، ١٩٨٦.
- هێدی:
کاروانی خەیاڵ، چ٢، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین - هەولێر، ١٩٩٧.
- هێمن:
تاریك و ڕوون، لە بڵاوکراوەکانی بنکەی پێشەوا، ١٩٧٤.

ب - بە زمانی عەرەبی:

- احمد عبدالكريم:
الصحافة الايرانية، السلسلة الاعلامية (٢٨)، مطبعة الحكومة، بغداد، ١٩٨٠.
- جلال الطالباني كردستان والحركة القومية الكردية، ط٢، دار الطليعة، بيروت، ١٩٧١.
- د. زكي الصراف:
المقالة الصحفية في الادب الفارسي المعاصر، مطبعة الارشاد، بغداد، ١٩٨٧.
- د. شاكر خصباك والمسألة الكردية، منشورات الثقافة الجديدة، بغداد، ١٩٥٩.
- عبدالجبار محمود علي:
التصوير الصحفي، مؤسسة دار الكتب للطباعة والنشر، مطبعة الحكومة، بغداد، ١٩٧٢.
د. عبدالستار طاهر شريف:
الجمعيات والمنظمات والاحزاب الكردية في نصف قرن، دار المعرفة، بغداد، ١٩٨٩.
- د. عبداللطيف حمزة:
المدخل في الفن التحرير الصحفي، ط٤، دار الفكر العربي، القاهرة، ١٩٦٨.
- د. عزالدين مصطفى رسول:

الواقعية في الادب الكردي، مطبعة دار الجاحظ، بغداد، ١٩٧٣.

ـ د. عزالدين مصطفى رسول:

حول الصحافة الكردية، مطبعة دار الجاحظ، بغداد، ١٩٧٣.

ـ د. عزالدين مصطفى رسول:

احمدي خاني، شاعرا ومفكرا متصوفا وفيلسوفان مطبعة الحوادث، بغداد، ١٩٧٩.

ـ د. عزالدين مصطفى رسول:

ديوان الشعر الكردي، دمشق، ١٩٩٨.

ـ د. فاروق ابو زيد، في الخبر الصحفي، ط٢، دار الشروق - جدة، ١٩٨٤.

قدري جميل باشا:

مسألة كردستان، (٦٠ عاما من النضال المسلح للشعب الكردي ضد العبودية تنقيح وتقديم الدكتور عزالدين مصطفى رسول، ط٢، بيروت، ١٩٩٧.

ـ كمال معروف:

الحركة التجديدية في الشعر الكردي الحديث، ستوكهولم، ١٩٩٢.

ـ د. كمال مظهر احمد:

دراسات في تاريخ ايران الحديث والمعاصر، بغداد، ١٩٨٥.

ـ لوسي بول ماركريت و ك.أ. ب:

دراسة في الشعر الكردي، تعريب رفيق حلمي، مطبعة التفيض الاهلية، بغداد، ١٩٣٩.

ـ لوسيان رامبو:

الكرد والحق، ت: عزيز عبدالاحد نباتي، مطبعة الثقافة والشباب، اربيل، ١٩٩٨.

ـ د. محمود فهمي:

الفن الصحفي في العالم، دار المعارف بمصر، ١٩٦٤.

ـ مسعود البارزاني:

الحركة التحررية الكردية ١٩٤٥ـ ١٩٥٨، ط٢ن اربيل، ١٩٩١.

ـ موريس هارفي و جون بلوج:

لا اصدقاء سو الجبال، التاريخ المأساوي للاكراد، ترجمة راج آل محمد، مراجعة وتقديم هادي العلوي، دمشق، ١٩٩١.

ـ د. ناصر الحاني:

المصطلح في الادب الغربي، منشورات دار المكتبة العصرية، بيروت، ١٩٦٨.

ـ نخبة من المؤلفين:

الحركة الكردية في العصر الحديث، ت: د. عبدي حاجي، دار الرازي، بيروت، ١٩٩٢.
ـ نوري شاويس
من مذكراتين من منشورات حزب الشعب الديمقراطي الكردستاني، ١٩٨٥.
ـ هادي نعماني الهيتي:
صحافة الاطفال في العراق، نشأتها وتطورها مع تحليل لمحتواها وتقيمها، دار الرشيد للنشر، بغداد، ١٩٧٩.

پ ـ به زمانی فارسی:

ـ ابراهيم افخمی:
تاريخ فرهنگ وادب مکريان (بوکان)، ١٣٧٥.
ـ احسان نوری:
تاريخ ريشه نژاد کرد، چاپخانه سپهر، تهران، ١٣٣٣.
ـ اسماعيل فتاح قاضی:
کرد در دائره المعارف اسلام، اروميه، ١٣٦٧.
ـ بنفشه حجازی:
ادبيات کودکان و نوجوانان، ويژگيها و جنبه‌ها، چ٢، انتشارات روشنگران ومطالعات زنان، تهران، ١٣٧٧.
ـ جعفر مهدی نيا:
زندگی سياسی قوام السلطنه، تهران، ١٣٢.
ـ حسن ارفع:
کردها ويك بروسی تاريخی و سياسين ترجمه: ازمتن انگليسی، چاپ دانشگده اکسفرد، لندن، ١٩٦٦.
ـ حميد رضا جلائی پور:
قاضی محمد (کردستان در سالهای ١٣٢٠ـ ١٣٢٤، مؤسسه انتشارات امير کبير، تهران، ١٣٦٩.
ـ درك کينان:
کرد و کردستان، ت: ابراهيم يونسی، مؤسسه انتشارات نگاه، تهرانن ١٣٧٦.
ـ استاد عبد العظيم رضايی:
تاريخ سياسی واجتماعی ايران، چ١، نشر علم، تهران، ١٣٧٦.
ـ دکتر علی سلطانی گرد فرامرزی:
ادبيات فارسی، چ٢٤ن چاپ سهند، تهران، ١٣٧٨.
ـ فريد قاسمی (سيد):
راهنمای مطبوعات ايران عصر قاجار، مرکز مطالعات وتحقيقات رسانه‌ها، تهران، ١٣٧٢.
ـ د. کاظم معتمد نژاد:

روزنامەنگاری، چ٤، مرکز نشر سپهر، تهرانن ١٣٧٢.
ـ کریس کوچیرا:
جنبش ملی کرد، ت: ابراهیم یونسی، مۆسسه انتشارات نگاه، تهران، ١٣٧٧.
ـ مجبتی برزویی:
اوضاع سیاسی کردستان از سال ١٢٥٨ـ ١٣٢٥، انتشارات فکر نو، تهران، ١٣٧٨.
ـ محمد تمدن:
اوضاع ایران در جنگ اول یا تأریخ رضائیة، مۆسسه مطبوعاتي تمدن، رضائیة، تهران، ١٣٥٠.
ـ محمد خان ملك یزدی:
غوغای تخلیه ایران، تهران، ١٣٦٢.
ـ د. محمد مکری:
گۆرانی یا ترانەهای کردی، کتابخانه دانش، تهران، ١٣٢٩.
ـ د. محمود پناهیان (ژنرال):
فرهنگ جغرافیائی ملی ترکان ایران زمین، النجف الاشرف، ١٩٧٣.
ـ مرتضی زربخت:
از کردستان عراق تا آنسوي رود آرس، چ٢، ١٣٧٧.
ـ ولیام ایگلتون جونیر:
جمهوری کردستان ١٩٤٦، ت: سید محمد صمدی، چاپ اول مـتن اصـلی، اکسـفورد، ١٩٦٣، انتشـارات سـیدیان، مهاباد، ١٣٦١.
ـ یحیی آرین پور:
او صبا تا نیما تاریخ ١٥٠ سال ادب فارسی، ج(١، ٢)، چ٦، انتشارات زوار، تهران، ١٣٧٥.

ت ـ به زمانی ئینگلیزی:

1966.، London، The kurds A Historical and Political Study، Hassan،- Arfa
1986.،15th Edition،- The New Encyclopedia Britannica vol. : 4

٣ـ رِؤذنامةو طؤظار:

أ ـ بە زمانی کوردی:

ڕۆژنامەکان:

ـ ئازادی، ژ٩٢، بەغدا، ١٩٦٠/٤/٨.

ـ ئازادی، ژ٩٤، بەغدا، ١٩٦٠/٤/٣.

ـ ئاڵای ئازادی، ژ٩٤، هەولێر، ١٩٩٢/٥/٢٤.

ـ پەیام، ژ٥، لەندەن، نەورۆزی ١٩٩٨.

ـ پەیام، ژ٢١، لەندەن، ٢٠٠٠/٢/٢١.

ـ ژین، ژ٨٥٥، س٢٠، سلێمانی، پێنج شەممە ١٩٤٧/١/١٦.

ـ دەنگی کورد، ژ٤٤، بەغدا، ١٩٦٠/١٠/٢١.

ـ دەنگی کورد، ژ٦٩، بەغدا، ١٩٦٠/١١/٢٣.

ـ کوردستان، ژ١، ٨٥، مەهاباد، ١٩٤٦.

ـ کوردستان، ژ٣، بەغدا، ئاوریلی، ١٩٧١.

ـ کوردستان، ژ١٥، بەغدا، ئاوریلی، ١٩٧٢.

ـ کوردستان، ژ٢٥٧، کوردستانی عێراق، ١٩٩٨.

ـ کوردستان نوێ، ژ٣٩٠، س٢، هەولێر، ١٩٩٣/٥/١٧.

ـ کوردستان نوێ، ژ٢١٢٧، س٩، سلێمانی، یەك شەممە، ٢٠٠٠/٤/٢٣.

ـ کوردستان نوێ، ژ١٧٧٤، س٧، سلێمانی، ١٩٩٨/١٢/٢٠.

گۆڤارەکان:

ـ بەیان ژ٢٦، بەغدا، ١٩٧٥.

ـ بەیان ژ١٤٨، بەغدا، ١٩٨٨.

ـ ڕابوون، ژ٢، لەندەن، ١٩٩١.

ـ ڕابوون، ژ٣، لەندەن،، ١٩٩٢.

– رۆژنامەنووس، ژ٥، هەولێر،٢٠٠٥.

ـ سەنتەری برایەتی، ژ٥، هەولێر، ١٩٩٨.

ـ سروە، ژ٣، س١، ورمێ، پاییزی ١٩٨٥.

ـ سروە، ژ٥، س٢، ورمێ، بەهاری ١٩٨٦.

ـ سروە، ژ٦، س٢، ورمێ، هاوینی ١٩٨٦.

ـ سروە، ژ١٣٦، س١٣، ورمێ، ١٩٩٧.

ـ کاروان، ژ١١٨، هەولێر، ١٩٩٨.

ـ کاروانی ئەکادیمی، ژ٢، هەولێر، ١٩٩٧.
ـ کوردستان، ژ١، مەهاباد، ٦ی دیسەمبری١٩٤٥.
ـ کوردستان، ژ٢، مەهاباد، ١٥ی دیسەمبری١٩٤٥.
ـ کوردستان، ژ٣، مەهاباد، مارسی ١٩٤٦.
ـ کوردستان، ژ٤، مەهاباد، مایسی ١٩٤٦.
ـ کوردستان، ژ(٦، ٧)، مەهاباد، ١٩٤٦.
ـ گەلاوێژ، ژ(١١، ١٢)، س٣، بەغدا، ١٩٤٢.
ـ گەلاوێژ، ژ٣، س٥، بەغدا، ١٩٤٤.
ـ گەلاوێژ، ژ٦، س٥، بەغدا، ١٩٤٤.
ـ گەلاوێژ، ژ٧، س٥، بەغدا، ١٩٤٤.
ـ گەلاوێژ، ژ٨، س٥، بەغدا، ١٩٤٤.
- گەلاوێژ، ژ ٢،س٧، ١٩٤٦.
ـ گڕوگاڵی منداڵانی کورد، ژ١، مەهاباد، بانەمەڕی ١٣٢٥، (١٩٤٦).
ـ گڕوگاڵی منداڵانی کورد، ژ٣، مەهاباد، پووشپەڕی ١٣٢٥، (١٩٤٦).
ـ مامۆستای کورد، ژ(٢٤ـ ٢٥)، سوید، زستان و بەهاری ١٩٩٥.
ـ نووسەری نوێ، ژ٤، هەولێر، ١٩٩٩.
ـ نیشتمان، ژ١، مەهاباد، پووشپەڕی ١٣٢٢، (١٩٤٣).
ـ نیشتمان، ژ٢، مەهاباد، خەزەڵوەری ١٣٢٢، (١٩٤٣).
ـ نیشتمان، ژ(٣، ٤)، مەهاباد، سەرماوەزو ڕێبەندانی ١٣٢٢، (١٩٤٣).
ـ نیشتمان، ژ٥، مەهاباد، ڕێبەندانی ١٣٢٣، (١٩٤٤).
ـ نیشتمان، ژ٦، مەهاباد، ڕەشەمەی ١٣٢٣، (١٩٤٤).
ـ نیشتمان، ژ(٧، ٨،٩)، مەهاباد، خاکەلێوەو بانەمەڕو جۆزەردانی ١٣٢٣، (١٩٤٤).
ـ هاڤیبون، ژ٦ن ئەڵمانیا، ١٩٩٩.
ـ هەڵاڵە، ژ١، مەهاباد، ڕەشەمەی ١٣٢٥، (١٩٤٦).
ـ هەڵاڵە، ژ٢، مەهاباد، خاکەلێوەی ١٣٢٥، (١٩٤٦).
ـ هەڵاڵە، ژ٣، مەهاباد، بانەمەڕی ١٣٢٥، (١٩٤٦).
ـ هاوار، ژ٥، ئەڵمانیا، ١٩٩٩.
ـ هاواری کورد، ژ١، مەهاباد، ١٩٤٥.
ـ هاواری نیشتمان، ژ١ن مەهاباد، ٢١ی مارسی ١٩٤٦.

ـ هەولێر، ژ١، س١، هەولێر، زستانی ١٩٩٨.

ـ یاسا پارێز، ژ١، هەولێر، س١، ١٩٩٦.

ب ـ بە زمانی عەرەبی:

ـ جریدە التآخي، ع٢٢، تشرین الپانی ١٩٧٣.

پ ـ بە زمانی فارسی:

ـ روزنامە آبیدر، ش چهلم، س٢، ١٣٧٧.

ـ روزنامە هفتگی کوهستان، ش١ـ ٨٤.

ـ مجلە ادبستان، ش٧، س١، تیرماه ١٣٦٩.

ـ مجلە کهکشان، ش٤٤ن س٤، آذرماه ١٣٧,

٤ـ دەستنووس و نامە و چاوپێکەوتن:

ـ دەستنووسی سەعید ناکام (چاپ نەکراو).

ـ نامەی جەلیل گادانی، ١٩٩٧.

ـ نامەی سەعید ناکام، ٢٠٠٠/٣/٣.

ـ چاوپێکەوتنی مەحموودی مەلا عیززەت لە سلێمانی ٢٠٠٠,/٥/٣٠

٥ـ کتێبخانەو ئەرشیفی تایبەتی:

ـ جەلیل گادانی ئەندامی دەفتەری سیاسی (ح. د. ك. ئـ).

ـ ڕەفیق صالح لە سلێمانی.

ـ عەبدوڵلا زەنگەنە لە هەولێر.

ـ مەحموود زامدار لە هەولێر.

ـ مستەفای مەلوودی ئەندامی دەفتەری سیاسی (ح. د. ك. ئـ).

ـ مومتاز حەیدەری لە هەولێر.

پاشـــکۆ

نامەی بەڕێز جەلیل گادانی لەبارەی سەرنووسەری ڕۆژنامەی کوهستان:

دکتۆر ئیسماعیل ئەردەڵان کە تەمەنی ٧٥ تا ٨٠ساڵ دەبێ، لە بنەماڵی ناوداری ئەردەڵانیەکانی شاری سنەیە، کە لە کاتی فەرمانڕەوایی قاجارەکان و بنەماڵەی پەهلەویدا هەم لە کوردستان دا خاوەن دەسەڵات و حکومداربوون، هەم لە حکومەتی تارانیش دا هێندێك جار تا پلەی وەزیری چوونەتە پێش و بەشداربوون.

لەو سەردەمانەدا ئیمکانی خوێندن لە ئێران و کوردستان بۆ خەڵکی ئاسایی کەم بووەن بەڵام ئۆ ئەم جۆرە بنەماڵانە گونجاوەو زۆربەیان بۆ خوێندنی باڵا نێردراونەتە وڵاتانی ئەوروپایی، دکتۆر ئیسماعیل سەرەڕای ئەوەش هەستی نیشتمان پەروەری تێدا بەهێز بووە.

لە کاتێکدا، کە هەستی کوردایەتی لە کوردستاندا گەشەی کردووە، بە تایبەتی لە سەردەمی کۆماردا زۆر حەزی کردووە خەڵك لە وەزعەکە ئاگادار بکاو تا ڕادەیەك، کە بۆی لوابێ بوونی کورد و کردەوەکانی ناوچەی ڕزگار کراو و چلۆنایەتی دەوری کۆمار نیشان بدات، چونکە لە بواری ڕۆژنامەوانیدا شارەزایی هەبووە. ئیمتیازی ڕۆژنامەیەکی بەنێو (کوهستان) وەرگرتووەو زۆر شتی لەمەڕ کورد لەو ڕۆژنامەدا کە لە تاران چاپ دەبوو، بڵاوکردۆتەوە. ئەو ڕۆژنامەیە تا ساڵی ٢٨ـ ١٣٢٧ی هەتاویش دەرچووە.

دکتۆر ئیسماعیل بە دوای تەعتیل بوونی ڕۆژنامەکەش، نووسراوەکانی لە هێندێك لە ڕۆژنامەکانی دیکەی ئێران دا بڵاوبۆتەوە.

بە دوای نەمانی حکومەتی پاشایەتی لە عێراقن لە دەوری عەبدولکەریم قاسم دا هێندێك شتی باش بەرانبەر بە کورد گوتراو کرا، کە بوو بە هۆی گەشە کردنی تێکۆشانی حزبی دێمۆکراتی کوردستانی ئێران لە ئێران و پەرەگرتنی هەستی کوردایەتی.

ڕژێمی ئێران لەم وەزعە نیگەران بوو، هەوڵی دەدا لە ژوورەوەو لە دەرەوە ئەوەندەی لە توانایدا بوو لەگەڵ وەزعی تازەی عێراق دژایەتی بکات، گەلێکی هەوڵ دەدا بۆ ئەوەی زەینی کوردی لەسەر ئەم دەستکەوتە مەزنەی ئەو کات کە خەڵکی کوردستانی عێراق و ئێران زۆریان دڵ پێ خۆش بوون لابدان بەم مەبەستە ڕەوشی خۆیان بەرانبەر بە کورد تا ڕادەیەك نەرمتر کرد، ڕۆژنامەیەکیش لە لایەن بەرپرسی فەرمانداری نیزامی گشتی پێشوو بەرپرسی یەکەمی ساواکی تازە سازکراوی دەوری شا ژەنراڵ تیموری بەختیار هەوڵی دەگەڵ هێندێك نووسەر و کوردی زانی ئەو کات دا تا ڕۆژنامەیەك بە ناوی (کوردستان)ەوە دەربکەن، چەند ژمارەشی لێ دەرچوو، کە زیاتر بۆ کوردستانەکانی وڵاتانی تر دەرچوو، زۆر بەکەمی لە ئێران بڵاودەبۆوە، دکتۆر ئیسماعیل لەگەڵ ئەو ڕۆژنامەیەش هاوکاری دەکرد، هەر کە وەزعی عەبدولکەریم قاسم بەرەو لاوازی چوو، پەشێوی لە نێو کوردستانی عێراق دا پەیدا بوو، ئەوانیش ڕۆژنامەکەیان تەعتیل کرد.

وێدەچێ لە زەمانی سەرۆك وەزیر مصدق دا، دکتۆر ئیسماعیل بە شێوەیەك پێوەندی دەگەڵ (بەرەی نیشتمانی) پەیدا کردبێ،ن چونکە دواى ڕووخانی حکومەتی شا، ئێران لە لایەن خەڵکی، کە حکومەتی کاتی ئیسلامی پێك هێنا.

ئەم متمانەی گەشتە جێگایەك کە دکتۆر ئیسماعیل کرابوە ئەندامی ئەو لیژنەیەی بۆ حاڵی بوون لە وەزعی کوردستان نێردابوونە کوردستان و لە مەهاباد دەگەڵ نوێنەری حزبەکان دانیشتن.

هەر لە ڕۆژانەدا کە ئەو لیژنە لە مەهاباد بوو، پادگانی مەهاباد بە شێوەیەکی هێمنانە لە لایەن ئەفسەرە نیشتمانپەروەرەکانەوە تەحویلی حزبی دێمۆکراتی کوردستان درا. کە لە ڕاستیدا تواناى هیچ بڕیاردانێکیان نەبوو، لەم وەزعە تازە (تحویل درانی پاگانی مهاباد بە حوبی دێمۆکرات) نارەحەت بوون و گەڕانەوە بۆ تاران، بەڵام لە لایەن حکومەتی کاتی بە دکتۆر ئیسماعیل گوترا لوێ بمێنێتەوەو کارەکانی پادگانی گیراو کە بە دەست حزبی دێمۆکراتی بوو، وەك نەفەری جێ متمانەی بازرگان چاوەدێری بکات تا شتی خراپتری لێ نەخولقێ.

د. ئیسماعیل ماوەی زیاتر لە دە ڕۆژ لەوێ ماوەو بە تێکڕا من وەك پیاوێکی کورد ئێرانی، نیەت پاك هاتە بەرچاومز دوایەتر فەرمانەرێکی کوردسان لە دوورەوە ناساندو ناردیانە مەهاباد تا لە جێگەی دکتۆر ئیسماعیل کارەکان بگرێتە ژێر چاوەدێری و بەسەریان دا ڕابگا.ئەو گەڕایەوە بۆ تاران و لەو کاتیشەوە خەبەرم لێ نییە.

جەلیل گادانی

٧٦/٥/٣١ی هەتاوی

لە نامەیەکی مامۆستا سەعید ناکام بۆ نووسەر:

ڕۆژنامەی کوردستان لە کۆماری کوردستان (مەهاباد) (١١٤) ژمارەی لێدەرچوو. بەڵام ژمارەی (١١٤) بە هۆی ڕوخانی کۆمارەوە هەر لە چاپخانەی کوردستانەوە سوتاز نووسەران و شاعیرانی کوردتانی باشور بەشدارییان دەکرد لە ڕۆژنامەکەدا. بە وتارو چەندین بابەتی تر. بەڵام بە ناوی نهێنییەوە بە داخەوە ناوەکانم لە یاد نەماوە. پەیوەندی لە نێوان نووسەران لە کۆمارو پارچەکانی تر لەبەر باری ڕامیاری و ئابووری زۆر کز بوو. ئەم ڕۆژنامەیە (٦٠٠) دانەی لێ چاپ دەکرا پێش ژمارەی (٨٩) برادەرێك بەناوی (محەمەد) سەرپەرشتی ڕۆژنامەکەی دەکرد، بەڵام لە ژمارەی (٨٩) من بە ڕەسمی بووم بە سەرنووسەری ڕۆژنامەکە.

کاری نووسین و سەرپەرشتی و تەنانەت چاپیش گشتی لە ئەشتۆی من بوو. بە تەنیا چەند کرێکارێك هەبوو پیتەکانیان ڕێك دەخستز پێشەوای نەمر خۆی ڕۆژانە سەرپەرشتی یەکە یەکەی ژمارەکانی ڕۆژنامەی کوردستانی دەکرد، لە نزیکەوە ئاگاداری هەموو کارو بارەکان بوون سەرەڕای ئاگادار بوون لە کاری ڕۆژانەمان ڕێنمایی و پێشنیاری بەجی و ڕێی هەبوو. بۆ مەبەستی ژیاننامەی من دەتوانی سوود لە ڕۆژنامەی یەکبوون وەرگری، کە چەند حەلقەیەکی لە ژیانی من بڵاوکردۆتەوە. ئەگەر نا دەستنووسی بیرەوەرییەکانم لای بەڕێزان (غازی حەسەن و ممتاز حەیدەری و د. عەبدوڵڵا ئاگرینە). ئەگەر بتوانی سوودیان لێ ببینی.